

קונטרס

כל עוֹף למינָהוּ

טהרת התרנגולים
המוכלאים בימינו

הבהרה

הידיעות בענייני חכמת הטבע הנוגעות לעופות בכלל ולתרנגולים בפרט המובאות בקונטרס זה נלקחו ונלמדו מתוך מקורות מוסמכים ומוסכמים בדברי חכמי הטבע. אמנם, אף שטרחתי לברר הדברים מצד המציאות, וכמובן שלא סמכתי בשום מקום על שמועות בעלמא, מ"מ חשוב להדגיש שסו"ס לאו בעל עסקן בדברים אנה, ויתכן מאד שלא עלה בידי לברר ולדקדק בפרטים כל הצורך. כמו"כ, חשוב להדגיש שאין כאן הודאה גמורה לאמיתות דבריהם, שחלילה להיגרר כפתי אחריהם ולסמוך עליהם בחינם, וכמו שיתבאר לקמן (סי' ד' אות א', עיי"ש, וסי' א' אות א' בהערה א' בענין נאמנות עכו"ם), ומ"מ ברוב רובם של המקומות סמכתי עליהם בדברים גלויים ומפורסמים שביד כל אחד לבדוק ולבחון בעצמו, דבכה"ג אין אנו זקוקים לנאמנותם של עכו"ם וחכמתם. עכ"פ, לא הובאו ידיעות חיצוניות אלו אלא כדי לדון מתוכה על הסוגיא או לסתור דברי המבלבלים הנשענים על דברי חכמי הטבע לחזק טענותיהם בדוכתי דניחא להו, ותו לא. לא ציינתי מקורות לדברי חכמי הטבע בתוך הקונטרס [מלבד כמה מקומות בודדים שהוצרכתי לכך מפני חשיבותם], כי מטרת הקונטרס אינה אלא בירור וליבון סוגיות הש"ס והפוסקים ז"ל כדרכה של תורה [להלכה ולא למעשה].

©

כל הזכויות שמורות

אדר ב' תשפ"ב

אשמח לקבל ביקורת, השגות והערות כדרכה של תורה בכל ענייני הקונטרס

חזקיה פורטמן

רחוב רבי יהודה צדקה 3/5

בית שמש 9944003

054-842-6634

portman6634@gmail.com

זכרון עולם

לעילוי נשמת
מרת בילה בת ר' שלמה ע"ה

נלב"ע
ו' תשרי ה'תשנ"ט

לעילוי נשמת
ר' משה מרדכי בן ר' יוסף ז"ל

נלב"ע
ח' שבט ה'תשכ"ג

לעילוי נשמת
מרת נעני שמידט ע"ה

נלב"ע
י"ב ניסן ה'תרצ"א

לעילוי נשמת
ר' יוסף בן ר' שלמה שמידט ז"ל

נלב"ע
ה'תרצ"ב

לעילוי נשמת
מרת יעטע בת ר' אליעזר נוסבאום ע"ה

נלב"ע
ז' טבת ה'ת"ש

לעילוי נשמת
ר' שלמה בן ר' שפטא נוסבאום ז"ל

נלב"ע
ה'תרע"ח

לעילוי נשמת אשת חבר לאאמו"ר שליט"א
מרת צפורה ע"ה בת יבדלח"א גרשון אליהו שיחי

נלב"ע
כ"ז אדר א' ה'תשפ"ב

לעילוי נשמת חמי
ר' אשר בן ר' אליהו אריה ז"ל

נלב"ע
י"ג אדר ב' ה'תשס"ח

לעילוי נשמת אמי מורתי
מרת עדינה בת ר' ישראל ע"ה

נלב"ע
ז' טבת ה'תשס"ג

לעילוי נשמת זקנתי
מרת שרה בת ר' אליעזר ע"ה

נלב"ע
ז' אלול ה'תש"ע

לעילוי נשמת מורי זקני
הרב ר' משה בן הג"ר נחמיה זצ"ל

נלב"ע
ה' מנחם אב ה'תשס"ט

תוכן הענינים

סימן א' סיכום החששות וצדדי ההיתר בקצרה

- (א) החששות בתרנגולים המוכלאים שבימינו ט
(ב) אין חשש הכלאה אלא בזנים של התרנגול ולא זולתם יא
(ג) סיכום קצר לכל צדדי היתר יג

סימן ב' צדדי ההיתר בהרחבה

- (א) בהפסד מרובה יש לצרף שיטת רבינו משה ב"ר יוסף כג
(ב) חוסר בקיאותנו בזמן הזה הוא חומרא [אף לדעת רש"י] כט
(ג) הזנים הם בני מין אחד ואין להשגיח בשינויים סו
(ד) הזנים נקראים בשם "תרנגול" סתם מה
(ה) הזנים חולקים התכונה המובהקת של השכווי להבחין בין יום ולילה סח
(ו) אין עוף טהור מתעבר מעוף הטמא ע
(ז) אין פריה ורביה מבורכת בין שני מינים שונים עט
(ח) שני מינים שונים אינם מזדקקים זה לזה לכתחילה באופן קבוע פג
(ט) הזנים הם בגדר "שכן ונדמה" ממש פד

סימן ג' דחיית החששות

- (א) סיכום ג' השיטות בפוסקים בגדר דריסה צ
(ב) ביאור שיטת ר"ת בענין דריסה [ויוכח שאין דריסה בפה אלא בצפורן] צא
(ג) ביאור שיטת רש"י בענין דריסה צז
(ד) בגדר "החולק את רגליו" קא
(ה) בגדר הסימן "כד כד" בביצים קו
(ו) תרנגול ברא אינו מין תרנגול כלל קכ
(ז) תרנגול ה"ג'ונגל" הוא טהור קכו
(ח) תרנגולא דאגמא ותרנגולתא דאגמא אינן ממין התרנגול כלל קכח
(ט) אין חשש בתרנגולים בעלי חמש אצבעות קל

סימן ד' ענינים שונים

- (א) חלילה לסמוך על חכמי הטבע בענין חלוקת המינים קלה
(ב) יסוד המנהג לאכול תרנגול "הודו" שאין עליו מסורת קלז
(ג) החששות בהכלאות בתרנגולי הודו בימינו קמא
(ד) אם הזנים של התרנגול מותרים זה בזה משום כלאים קמג
(ה) בירור דעת הש"ך בענין סימני טהרה בעופות קמח
(ו) אם הכלל "יתר כנטול דמי" נאמר בכל דיני התורה קנ

נספח

דברי חכמי הטבע בחלוקת המינים ומציאות ההכלאות בימינו קנז

סימן א

סיכום החששות וצדדי ההיתר בקצרה

א.

החששות בתרגולים המוכללים שבימינו

כידוע, עופות התרגול שבימינו הוכלאו במינים שונים של תרגולים מרחבי העולם, שכמה מהם הם תרגולים משונים שבאו ממקומות נידחים שלא ישבו בהם יהודים מעולם ואין עליהם שום מסורת טהרה מיוחדת [כגון מין התרגול המשונה הנקרא "מלאי" ועוד].

הכלאות אלו כבר התחילו מלפני יותר ממאה וחמשים שנה, וכן נמשכות עד ימינו אנו [וכנראה במשך השנים נעשתה בין בזכרים ובין בנקבות]. הכלאות רבות אלו נעשו על מנת להשביח את תכונותיו של התרגול בכל בחינותיו השונות, כגון ריבוי הבשר ואיכותו וטעמו, וחיזוק חסינות התרגול ממחלות שונות, והגברת הטלת הביצים, ועוד^א.

א. אעפ"י שדברים אלו נתבררו מספרי חכמי אומות העולם ופסולים לעדות המה "אשר פיהם דיבר שווא", וכבר כתב הש"ך (יו"ד סי' קכ"ז ס"ק כ') שאינם נאמנים כלל ואפי' לחומרא: "נקוט האי כללא בידך, דלעולם סלק עדותו של עכו"ם כמאן דליתיה, ואין דבריו מעלין או מורדין" (לשונו שם), מ"מ הני מילי בתורת עדות, אבל בתורת בידור דברים בעלמא, לפעמים יש לסמוך על דבריהם אף בתורת ודאי, וכמש"כ הרשב"א (שו"ת המיוחסות לרמב"ן סי' ע"ד) והתשב"ץ (ח"א סי' ע"ח) באריכות בטעם שהכשירו חכמים (גיטין י' ע"ב) השטרות העולים בערכאותיהם: "כל היכא דאיכא למיסמך דקושטא אמרו, אנו דנין על פי דבריהם, ולא שהן כשרים לעדות, אלא שמפני שאנו סומכין עליהם בזה וכו', ואנו עדים בדבר, ועל ידיעתנו אנו דנין ולא על עדותן" (לשון התשב"ץ), ואף שקשה לקבוע כללים ברורים בענין זה שהכל לפי הענין וטיב העדות ושאר פרטים, מ"מ בנידון דידן שפיר יש להתחשב בדבריהם [עכ"פ לחומרא], שנתקיימו בו כמה וכמה תנאים לחזק נאמנותם: (א) מיירי בגויים מומחים, דבכה"ג יש חזקה על אומן שלא מרע נפשיה ולא יפסיד אומנותו (רש"י מנחות מ"ג ע"א ד"ה מן העובד כוכבים ותוס' חולין צ"ז ע"א ד"ה קפילא), ובפרט בימינו שאם משקר בדבריו עלולים בני אומנותו בעלי תחרות לפרסם קלונם ברבים, (ב) לא מיירי בגוי יחיד אלא בקבוצה של מומחים רבים, דבכה"ג דמי טפי לערכאות שסומכים על שטרותיהם (גיטין שם), (ג) לא מיירי בהשערות בעלמא דבכה"ג אין לקבל מהם, וכמש"כ הב"י (יו"ד סי' קפ"ז ס"ח) בשם הריצב"א שאין רופא נכרי נאמן בטענה שיש לאשה מכה במקור

ומעתה עלינו לברר האם מותר לאכול עופות אלו וביצייהם עפ"י הוראתם של מרן השו"ע והרמ"א (יו"ד סי' פ"ב ס"ב ובהג"ה שם ס"ג) שפסקו שאין לאכול שום עוף אלא במסורת טהרה, ולא סגי לן בסימני טהרה בלבד, והרי עופות אלו הוכלאו במיני תרנגולים שאין עליהם מסורת, וביניהם תרנגולים משונים ובלתי נודעים, שהרי מכליאי העופות שומרים על שיטותיהם בסוד כמוס, ואיכא למיחש שמא הוכלא התרנגול העתיק בעל מסורת הטהרה עם עופות טמאים ממש או עכ"פ טמאים מספק.

ויש לחזק החשש הנ"ל מכמה וכמה צדדים:

(א) מצינו בש"ס ג' סוגים שונים של **תרנגולים** שהם עופות טמאים בתורת ודאי או עכ"פ מספק: תרנגול דאגמא (חולין ס"ב ע"ב), תרנגולתא דאגמא (שם), ותרנגול ברא (נדה נ' ע"ב). הרי לנו שישנם מינים הנקראים בשם "תרנגול" שהם עופות טמאים, ומסתבר שמלבד אלו ישנם מינים נוספים שלא הוזכרו בש"ס, וא"כ שפיר איכא למיחש שמא מיני תרנגולים כאלו הוכלאו בעוף התרנגול שבימינו.

(ב) הסימן המובהק לעוף טמא הוא הדריסה, וכל עוף הדורס בידוע שהוא טמא (משנה בחולין נ"ט ע"א), וידוע שהתרנגולים שבימינו אוהבים לאכול בשר תרנגולים אחרים, ואם למשל תרנגול אחד בלול פצוע ומדמם, הריהם מנקרים אותו במקורם ואוכלים בשרו אף בעודו חי, וא"כ יש לחוש שמא הם נחשבים כדורסים מטעם זה והריהם

[והיינו משום שאינו אלא השערה בעלמא שאי אפשר לעמוד עליו בבירור לעולם, ולא נחשב כמומחה לענין זה, וגם אין לנו חזקה שלא מרע נפשיה], אבל כאן מיירי בדברים הבנויים על בדיקה וחקירה ואומדן הדעת, דבכה"ג נחשב לכל הפחות **כרגלים לדבר** דבכה"ג שפיר יש לסמוך עליהם, וכמש"כ החתם סופר (יו"ד סי' קע"ה) והמהרש"ם (ח"א סי' כ"ד וח"ב סי' ע"ב), (ד) לא מיירי בדברים הבנויים על אמונותיהם הכוזבות ר"ל או בדברים המנוגדים לדברי חז"ל וכיוצ"ב, (ה) הרי"ז בגדר מסיח לפי תומו, שאין להם לא ריוח ולא הפסד, ואינם באים לאסור או להתיר בכלל, ולכן שפיר יש לחוש לדבריהם עכ"פ לחומרא (ע' יו"ד סי' צ"ח), וע' מש"כ הגרי"י קנייבסקי ז"ל בשיעורין של התורה (סי' ח' אות ו') להצדיק מה שהביא שם סימוכים מכמה ספרים חיצוניים הנוגעים לעניני מטבעות וכוכין [וכש"כ כאן שנודעו ונתפרסמו הדברים הנ"ל ממקורות רבים], ובאמת אפי' אם אין הכרח להאמין לדבריהם בנושא זה [כמו לגבי התרנגולות המטילות, שלא נתברר לי היטב אם אפשר לסמוך על העדויות בדברי חכמי הטבע המובאות בדבריהם שהמטילות מהזן הנקרא "לגהורן" שהוא המשמש לביצים בימינו הוכלאו במיני התרנגולים המשונים הנקראים "מלאי" ו"מינורקה" שמקורם מדרום מורח אסיה ואי הים התיכון], מ"מ הרי שפיר איכא רגלים לדבר, שהרי דבר זה ידוע ומפורסם לכל [וביד כל אחד לבדוק בעצמו, דבכה"ג אין אנו זקוקים לנאמנותם] שכל זני התרנגולים המשונים והרגילים מזדווגים זה עם זה בברכה מלאה [וכמו שיתבאר באורך לקמן בקונטרס], וביד כל מגדל תרנגולים לעשות כן בקלות, וא"כ אין שום דרך לפקח על התרנגולים לידע שלא הוכלאו מעולם עם זנים משונים, שהרי בהרבה מקרים של הכלאות בין זנים שונים, הצאצאים נולדים בדמות אחד ההורים בלבד [או האב או האם] באופן שאי אפשר להבחין בין הוולד המוכלא לבין אחרים בני זן אחד [ובפרט אם ההכלאה נעשתה במשך שנים רבות עפ"י חכמתם], וכדמצינו ב"פרוטיות" (כלאים פ"ח מ"ה) שהן מין פרדות שאי אפשר לברר עפ"י הסימנים אם הן נולדו מסוסה או מחמורה.

אסורים בתורת ודאי.

ג) סימן נוסף לעוף טמא מפורש במשנה (נ"ט ע"א) שאם הוא חולק את רגליו, בידוע שהוא טמא, ויש מערערים על התרנגולות המטילות שבימינו שנראו שהן חולקות את רגליהן כשהן יושבות על מוט ברזל.

ד) מבואר בגמ' (ס"ד ע"א וע"ז מ' ע"א) שיש סימן לביצים של עוף טמא, שאם הביצים הן בצורת "כד כד" [דהיינו עיגול השווה משני צדדיו בלי שום צד ההולך ומתקצר], הריהן של עוף טמא, והרי נתפרסם שרבות מן הביצים של תרנגולות הפטם הן בצורת כד כד, ואף כמה וכמה מן הביצים של המטילות הנמכרות בחנויות הריהן נראות כד כד לעתים², וא"כ הרי"ז סימן שהעופות עצמם הם טמאים או עכ"פ הוכלאו במינים טמאים.

ב.

אין חשש הכלאה אלא ב"זנים" של התרנגול ולא זולתם

ראשית כל, יש להקדים שדבר ברור וגלוי הוא בחכמת הטבע שאין שום מקום לחשוש שמא הכליאו התרנגול עם מיני עופות שהם נחשבים על פי חכמי הטבע כ"מינים" נפרדים ממש, כגון המינים הנקראים בלשוננו "עורב" ו"דוכיפת" ו"שכווי שחור" וכל כיוצ"ב [וכמו שיתבאר באורך לקמן בנספח בסוף הקונטרס עפ"י הספר "אוסף ההכלאות של עופות העולם", שבו נאספו אלפי הנסיונות של הכלאות שנעשו בין המינים השונים של כל עופות העולם, עיי"ש], ונתברר למעלה מכל ספק שאין תועלת מהכלאת מיני עופות שונים [עכ"פ הנחשבים כשונים בדבריהם], ואדרבה ההכלאות שביניהם מזיקות ופוגמות בוולדות, שמתוך אלפי ההכלאות שנעשו בין כל עופות העולם למיניהם ולסוגיהם, הלא כמעט ולא יצאו מהם וולדות פוריים, מלבד מומים ופגמים שונים הבאים מחמם החיבור הבלתי ראוי, ובכללם התרנגול שנעשו עמו נסיונות הכלאה רבים עם עשרות מינים שונים [הנחשבים כמינים נפרדים בדבריהם], ומעולם לא נמצא אפי' מין אחד שיצאו מהם וולדות בריאים ופוריים [ויובאו דבריהם ושמות המינים השונים בקצרה בנספח, עיי"ש].

ב. כפי שבדקתי בעצמי בכמה תבניות ביצים שקניתי והיו בהן כמה ביצים שהיה קשה מאד להבחין באיזה הברדל בין שני הצדדים של הביצים, ויתבאר לקמן בארוכה.

ולכן, דבר ברור הוא שאין חשש שמא הכליאו התרגול עם עופות הנחשבים כמינים נפרדים לשיטת חכמי הטבע, אלא לכל היותר עלינו לחשוש שמא הכליאו עם כל המינים הנקראים בלשונם "זנים"²¹ בני אותו "מין" [לשיטתם], דבכה"ג אינן מזיקות כלל לא לבריאותם ולא לפוריותם, ואדרבה בידם לבחור התכונות הרצויות שבתוך הזנים השונים על מנת להשביח התרגולים כפי רצונם, שאעפ"י שהם נחשבים כ"תרגולים" בדברי חכמי הטבע, מ"מ אפשר שעפ"י דיני התורה הם נחשבים כמינים שונים ממש ומכלל הטמאים המה [עכ"פ מספק].

והנה ישנם כששים עד כמאה "זנים" שונים הידועים בעולם שהם נחשבים בדבריהם באותו השם של המין "התרגול" [ופשוט שאין לחוש למינים שלא נתגלו מעולם], ולצורך נידון דידן יש לחלק את כל ה"זנים" הנ"ל לה' קבוצות:

(א) זני תרגולים "רגילים" שהם כל הזנים הדומים מאד לתרגולים שאכלו אבותינו עד שאין מקום כלל לחלקם למינים נפרדים עפ"י דין תורה [וכגון הזן המפורסם הנקרא "בראקל"], שאין בהם אלא שינויים קלים כפי שמצויים בכל בעלי חיים שמשתנים ממקום למקום [כמפורש בחז"ל במקומות רבים וכמו שיבואר לקמן באריכות], וממילא הריהם מותרים באכילה לכתחילה בלי שום פקפוק עפ"י מסורת הטהרה של תרגולים.

(ב) זני תרגולים "משונים" שהם תרגולים שיש בהם שינויים שונים שיתכן שיש בהם כדי להסתפק מחמת שינוייהם שמא אינם בני אותו מין "תרגול" עפ"י דיני התורה [או

ג. אעפ"י שאין לנו רווח בדברי חכמי הטבע בסידור המינים ובחלוקותיהם [וכמו שיתבאר לקמן סי' ד' אות א'], מלבד מה שחלוקות רבות שבדבריהם אינן אלא השערות בעלמא, ואדרבה חלק מהן בנוי על הכחשת הבריאה ר"ל, ואינו ראוי כלל להיזכר כאן, מ"מ ראיתי שרבים טעו בענין זה בדבריהם ונוצר בלבול בציבור מחמתם [והדברים יבוארו יותר לקמן בנספח בסוף הקונטרס ולא באו כאן אלא בקצרה]. שטעו להשוות השם "תרגולאיים" [הנקראים "גליפורמיים" בלע"ז] לשם "תרגולים", ולא ידעו כי בדבריהם ה"תרגולאיים" הוא שם של "סדרה" ולא שם של "מין", הש"סדרה" היא שם רחב ביותר הכולל בתוכו "משפחות" שונות, שכל "משפחה" כוללת בתוכה "סוגים" רבים, ושכל "סוג" כולל בתוכו "מינים" רבים, ואילו המין של ה"תרגולאיים" שבדבריהם כולל רק תת-המין "תרגול הגיונגל האדום" והמין "התרגול הביתי" [לכל זניהם], ובאמת הסדרה "תרגולאיים" הנ"ל כוללת בתוכה מינים רבים מאד וכמה מהם אינם בעלי ג' סימני טהרה ועכ"פ ודאי שאין עליהם מסורת, ובכללם גם נמנה השכוי הענק [שהוא "אירעהן" המוזכר בראשונים ז"ל] ועוד שיש עליהם מסורת לאיסור, אלא דבלא"ה דבר ברור וגלוי הוא שלא הוכלא התרגול במינים מסדרה זו, וכמו שיתבאר לקמן בנספח, שלא הצליחו כלל עם המינים הנ"ל שהם עדיין רחוקים זה מזה בטבעם, ואפי' עם הפסיונים שהם בני אותו "משפחה" [לדבריהם] ג"כ לא הצליחו בכלל, ואף בתרגולים הנחשבים כמינים נפרדים בני אותו "סוג" [שהם שלשה מינים: התרגול הגיונגל האפור, הירוק, והסרי לנקי], הלא אף בהכלאתם נולדו מהם וולדות פגומים, ורובם לא היו פוריים ולא שרדו הרבה זמן, ויבואר לקמן בנספח בסוף הקונטרס באריכות ששם העתקתי בקצרה כל הנסיונות ותוצאותיהם, עיי"ש היטב, והעולה מן הדברים שאין לנו אלא לחשוש שמא הוכלאו ב"זנים" השונים של ה"מין" הנקרא בדבריהם "תרגול" ולא זולתם, וכמו שנתבאר למעלה.

עכ"פ עפ"י הכרעת מרן השו"ע והרמ"א להצריך מסורת טהרה לחומרא, **אלא שנודע לנו שהם הוכלאו בתרנגולים הרגילים**, כגון הזנים הנקראים "מלאי" ו"אסיל" ועוד.

(ג) זני תרנגולים "משונים" כנ"ל אלא **שלא נודע אם הוכלאו בתרנגולים הרגילים**, כגון הזן "סילקי" ["תרנגול משי"] והזן "ברהמה", והזן בעל הצואר הערום והאדום, והזנים השחורים שהם יותר שחורים מן העורב [שאפי איבריו הפנימיים ובשרו שחורים כפחם ממש], ועוד כמה וכמה.

(ד) זני תרנגולים "**בעלי חמש אבצעות**" שהם דומים לתרנגולים הרגילים [או כמו התרנגולים המשונים הנ"ל באות ב' וג'], אלא שיש להם ה' **אבצעות במקום ד' אבצעות** ככל שאר התרנגולים, כגון הזן "סילקי" הנ"ל ו"סולטאן" ו"הודאן", וממילא יש לדון אם בכה"ג נחשב שיש להם סימן הטהרה של "אצבע יתירה".

(ה) תרנגול "הג'ונגל" שהוא תרנגול "בר" כפשוטו דהיינו שאינו ביתי אלא מדברי וחי ביערות לבדו, ולא רדה בו האדם מעולם [ונחשב בדברי חכמי הטבע כ"תת-מין" של התרנגול].

ג.

סיכום תשעה נימוקים להיתר בקצרה

והנה למעשה יש להתיר אכילת הזנים הנ"ל [מלבד הסוג הג'] בצירוף ט' נימוקים שונים, ולתועלת המעיין כדי שלא ילאה בעיונו, נפתח תחלה בקיצור כל נימוקי ההיתר, ולאחר

ד. לדברי חכמי הטבע, מין זה לא נחשב כבן מינו של התרנגול ממש אלא כ"תת-מין", והיינו משום שיש ביניהם השינוי הנ"ל שאינו "מבוית" כלשונם, וכפי שהם נוהגים בחלוקה זו לענין חזיר הבר שהוא תת-מין של החזיר הביתי, וכן בכמה מינים נוספים.

ה. והנה בדורות האחרונים זכינו לתשובות רבות מאד מגדולי הדורות וצ"ל בענין כמה וכמה תרנגולים משונים [כמו תרנגול הנקרא "קוצ'ין" שמקורו כנראה מסין ועוד סוגים אחרים], ומהם שנקטו לחומרא ומהם שנקטו לקולא ומהם שנסתפקו, והיו ביניהם גאוני תורה אשר כל בית ישראל נשען עליהם, וצפרנן טובה מכרסנו, וכש"כ אני התולעת קטונתי מלהכריע בין ההרים הגדולים ולהכניס אצבע יתירה מדולדלת בין הנשרים הדורסים במלחמתה של תורה, ומ"מ אין לדיין אלא מה שענינו רואות, ומה נעשה שדברי המתירים יותר מתקבלים על הדעת [וכמו שיתבאר כל הטעמים לקמן באריכות], ובפרט שבכל המחלוקות הנ"ל יד המתירים גברה על יד האוסרים ונהגו לסמוך עליהם [ובפרט היום שנתגלו זני התרנגולים שבכל רחבי העולם וגם נתברר שהם פרים ורבים זה עם זה כבני מינם ממש, וכמו שיתבאר באריכות לקמן], וע' מש"כ הרב המגילת אסתר בהקדמתו לספר השרשים להרמב"ם בשם ספר "מאסף לכל המחנות" ובשם ספר שבלי הלקט להצדיק מלאכה כזו.

מכן יבואו כל נימוק ונימוק בסעיף בפני עצמו עם מקורותיו וראיותיו [ושני הנימוקים הראשונים לא הובאו אלא לרווחא דמילתא להעמיד הדברים על דיוקם, והנימוקים העיקריים מתחילים מאות ג' והלאה]:

נימוק א' בקצרה

מעיקר הדין קיי"ל כשיטת רבינו משה ב"ר יוסף ז"ל וסיעתו שכל עוף שיש לו כל ג' סימני הטהרה [שהם אצבע יתירה וזפק וקרקבן נקלף], הרי"ז טהור בודאי, ואין צריכים לבדוק סימן דריסה כלל, שאין לך עוף בעל ג' סימני טהרה שהוא דורס, והרי כל הזנים המשונים הנ"ל שנודעו שהוכלאו עם התרנגול העתיק [כגון ה"מלאי" וה"אסיל" ועוד], הריהם בעלי ג' סימנים באופן מובהק ככל התרנגולים [וכן התרנגולים המוכלאים הבאים בפנינו אף הם בעלי ג' סימני טהרה באופן מובהק, ודבר רחוק הוא לחשוש שמא הכליאו עם כל עשרות הזנים המשונים הנ"ל, שהרי אין טעם ואין רווח בדבר, שרבים מהם אינם מתאימים כלל לבשר ולביצים אלא מיועדים לפני וכיוצ"ב, ובמיוחד המשונים שבהם שיזיקו למראה הבשר וכיוצ"ב, ואין עיקר חכמת ההכלאה במציאת זנים משונים וחדשים אלא בתוך הזן עצמו ע"י הכלאות שבין הדורות השונים, שבכמה דורות אפשר להגביר תכונה מסוימת מתוך זן אחד, ועכ"פ רובם ודאי כשרים בלי פקפוק, וע"ע בהערה למטה ראייה נוספת לדעת רמב"י וסיעתו שע"כ אין לומר שהם טמאים].

ו. והנה מלבד הטענות הנ"ל שאין הכרח כלל לחשוש שמא הכליאו עם כל הזנים השונים שבעולם וגם רוב הזנים הם כשרים בתורת ודאי, וא"כ יש לדון דאולינן בתר רובא וכל דפריש מרובא פריש, יש להדגיש דבלאו הני טענות, הלא לא נמצא ולא נודע על זן אחד מזני התרנגולים שאין בו ג' הסימנים, ובאמת דבר רחוק הוא להעלות על דעת שיימצא זן שאין לו זפק, שהרי שינוי מופלג כזה היה מתפרסם בדברי חכמי הטבע [ואין להשגיח בזפק גדול או קטן אם הוא עכ"פ באותה צורה וכמו שיתבאר לקמן], וכן קרקבן שאינו נקלף אינו מצוי כלל אלא בעופות דורסים שעיקר מזונם מבשר בעלי חיים, וכן כולם בעלי אצבע יתירה, ואף שחלילה לסמוך על השערה כזו לקבוע ג' סימני טהרה [אף לדעת רמב"י וסיעתו], מ"מ בנידון דידן שלא נודע ולא נמצא זן כזה וגם לא נודע מעולם שהוכלא עם זן כזה, אין טעם וריח לחשוש כן.

ז. ועוד יש להוסיף שלדעת רמב"י וסיעתו, ע"כ התרנגולים המוכלאים שבפנינו טהורים המה, שהרי חז"ל מסרו לנו כלל מוחלט להתיר כל עוף הבא בג' סימנים [ולא נפקא לן אם מקור הסימנים נלמד מבדיקתם וחקירתם בטבע, או קיבלו כן במסורת מאדם הראשון או מנח, או ממסור סימנים אלו הלכה למשה מסיני, סו"ס חז"ל התירו לנו לסמוך עליהם בלי שום פקפוק]. וסימנים אלו נחשבים כדאורייתא ממש וכמבואר בסוגיא דנשר, והרי אם נחשוש לכל הזנים הנ"ל שהם טמאים, איך התירו לנו לסמוך על סימנים אלו, והרי לעולם היה אפשר לפני דורות רבים שונים אלו היו מזדמנים ליורדי הים בלי ידיעתנו ומדווגים עם התרנגול הטהור [שהרי ה"זנים" השונים הם פרים ורבים זה עם זה ומולידים באופן טבעי וכמו שיתבאר לקמן], והטהור היה מוליד עופות "טמאים" בדמות עוף טהור ובסימניו, ומתרבה ובא אלינו בצורת תרנגול טהור, ונמצא שאנו מטילים פקפוק על דבריהם ז"ל חלילה, שיתקע הדבר ולא ייאמר, אלא ע"כ ג' סימני טהרה הם היתר מוחלט, ואם הוא באמת עוף טמא, ע"כ היה נולד בלי סימני הטהרה [לדעת רמב"י הנ"ל שמעיקר הדין קיי"ל כוותיה].

ולפי"ז בשעת הדחק הגדול ובהפסד מרובה, שפיר יש מקום לצרף שיטת רמב"י וסיעתו הנ"ל, ששיטתו היא השיטה העיקרית בדברי הפוסקים ז"ל [וכמו שיתבאר לקמן], והרי אם נאמר שבאמת התרנגול בעל המסורת הוכלא עם שאר עופות שאין עליהם שום מסורת וכמעט חדלה המסורת מרוב רובם של התרנגולים המצויים, א"כ ממילא **האידנא כשעת הדחק שיש בו הפסד מרובה דמי**, שהרי רובא דעלמא אין בידם כלל להשיג בשר של עופות אחרים שיש עליהם מסורת, וכש"כ **ביצי** שהן מעיקרי מזונם של הבריות, והוא צורך גדול וגם הפסד מרובה מכמה בחינות [וכן לכבוד שבת ויו"ט נחשב כשעת הדחק וכמש"כ הש"ך והפרי מגדים], **ועכ"פ חס וחלילה לאסור לרבים**.

נימוק ב' בקצרה

אף לשיטת רש"י שעפ"י הכרעת מרן השו"ע ורבינו הרמ"א אנו מחמירים להצריך כל ד' הסימנים **ובעינין לידע בבירור שאינו דורס** [ודלא כרמב"י הנ"ל], ובזמן הזה אין אנו בקיאים לבדוק סימן הדריסה, מ"מ אף לדעת רש"י חשש זה שאין אנו בקיאים כל הצורך אינו אלא **חומרא ומנהג** ולא חשש גמור מעיקר הדין - **עכ"פ ודאי לא בכל המצבים**, ולכן הואיל וכל הזנים הנ"ל נמצאים בין בני אדם לאלפים ולרבבות במשך עשרות שנים ונחקרו היטב ע"י חכמי הטבע בכל מיני מצבים ומעולם לא נמצאו דורסים כלל [בין לשיטת ר"ת בגדר דריסה ובין לשיטת הרמב"ן בגדר דריסה, ואף לשיטת רש"י, וכמו שיתבאר היטב לקמן], הריהם בחזקת שאינם דורסים **עכ"פ מעיקר הדין**, וממילא בשעת הדחק ובהפסד מרובה שפיר יש לצרף שיטתו וכנ"ל.

נימוק ג' בקצרה

כל הזנים השונים [במיוחד אלו שנודע שהוכלאו] הריהם דומים זה לזה **בדמיון גדול**, שכולם חולקים ביניהם כמה וכמה דמיונות מובהקים במראה איבריהם החיצוניים שאינם מצויים במינים אחרים [בצירוף כולם יחדיו], וכן כולם דומים בדמיון חזק **במבנה ובמראה** האיברים הפנימיים באופן שאינו מצוי במינים אחרים, וכן כולם חולקים תכונות דומות בצורת האכילה וההתנהגות והזיווג והעיבור והלידה ושאר תכונות הידועות למגדלי תרנגולים [ולא בחנם הכריעו חכמי הטבע שהם בני מין אחד בתורת ודאי עד שאינם מעלים ספק בדבר כלל וכמו שיתבאר לקמן בנימוק הד', ואין דבריהם בענין זה בנויים על דעותיהם הכוזבות ר"ל או אפי" עפ"י בדיקת תכונות הסמויות מן העין שאין סומכים עליהן בדיני התורה].

ונמצא שמכח כל הדמיונות הנ"ל יש מקום גדול להחשיב כולם **כבני מין אחד** עפ"י דין תורה, וכמו שמצינו לענין מינים שונים בכלאי זרעים וכלאי בהמה שהם מותרים זה בזה משום שהם בני מין אחד אעפ"י שיש ביניהם ג"כ כמה וכמה שינויים, וכמש"כ החזו"א לענין איסור כלאים שאפי' בזמן הזה מסור ביד החכם המומחה להכריע עפ"י שיקול דעתו והתבוננותו לקרב בין המינים, וא"כ ממילא מסורת הטהרה שיש לנו על התרנגול הרגיל מועילה ג"כ להם, ואין צריכים מסורת לכל "זן" ו"זן" בפני עצמו.

ואף שסו"ס יש ביניהם ג"כ כמה וכמה שינויים, והמתקש יספור וימנה שינויים כחול הים בין כל זן וזן, מ"מ יבואר לקמן באריכות שאין להשגיח בשינויים אלו, מד' טעמים:

(א) ראשית כל, דבר ברור ופשוט הוא מחז"ל במקומות רבים וגם מן החוש שאין להשגיח בשינויים קלים, כגון שינויים בצבע העור והשערות או בגודל איברים מסויימים או אפי' בוגדל כל האיברים כולם יחד, שתכונות אלה דרכן להשתנות בכל בעלי החיים בני מין אחד [שאנו יודעים בבירור גמור שהם בני מין אחד ואפי' בני משפחה אחת] ממקום למקום מחמת שינוי המקומות והמאכלות ושאר סיבות.

(ב) אין הכרח להשגיח אפי' בשינויים יותר גדולים מהנ"ל, שאולי היה מקום לעורר ספק בלב המתבונן מחמתם, שהרי מבואר בחז"ל שהשמות של בעלי החיים בדיני התורה, כגון "כלב" ו"עז" ועוד, הם שמות הכוללים תחתיהם סוגים שונים שיש ביניהם כמה וכמה שינויים גדולים, כגון כלב הכופרי והכלב הרגיל שהם בני מין אחד אף שיש ביניהם כמה וכמה שינויים גדולים בגודל האיברים והמראה וההתנהגות [וכמו שיתבאר לקמן], ואפ"ה כולם נקראים בשם אחד לכל דיניהם, וא"כ לפעמים אין הכרח להפריד לשני מינים אפי' מחמת שינוי יותר גדול, שלעולם יתכן להימצא כן אפי' בתוך מין אחד.

(ג) גדולה מזו, שמות כ"ד העופות הטמאים המנויים בתורה הם שמות רחבים עד למאד הכוללים תחתיהם סוגים רבים ושונים [כמו במין ה"איה" שמלבד המין המיוחד שנתרבה מ"למינה", ישנן "מאה מיני איה במזרח" וכמפורש בגמ'] כמבואר בחז"ל ובראשונים ז"ל במקומות רבים וכמו שיתבאר לקמן, וכן מוכח מן החוש, שהרי כל מיני העופות הדורסים שאין לנו שום ספק בטומאתם מפני שהם דורסים גמורים [לכל השיטות], כגון המינים הנקראים בלשון המדוברת "נשר" ו"ינשוף" ו"נץ" ושאר המינים הדורסים הידועים והמפורסמים, שבכל אחד מהם ישנם עשרות מינים שונים שיש ביניהם כמה וכמה שינויים גדולים [וגם חכמי הטבע החשיבם למינים נפרדים, ורבים מהם גם אינם

פרים ורבים זה עם זה], הלא בהכרח כולם נכללים תחת כ"ד המינים הטמאים, דהלא קיי"ל שאין לנו אלא כ"ד מינים טמאים בעולם ותו לא, וע"כ עלינו להחזיק כל עשרות מיני הנשר ועשרות מיני הינשוף וכו' וכו' לבני מין אחד [שאף שאין אנו בקיאים כ"כ בשמות כ"ד המינים הטמאים, ויתכן מאד שבאמת אותם המינים הנקראים כן בימינו אינם אותם המינים הנקראים כן בתורה, מ"מ לא איכפת לן מהא, שהרי סו"ס הם דורסים וטמאים בתורת ודאי, וא"כ ע"כ הריהם נכנסים תחת אחד מכ"ד המינים, יהיה איזה שיהיה, שסו"ס אין לנו יותר מכ"ד מינים טמאים בעולם].

ולפי"ז יוצא שאם למשל בא לפנינו מין עוף הדומה בדמיון גדול למין נשר [שהוא דורס ודאי וטמא בלי ספק, אף אם אינו אותו הנשר הנקרא בשם זה בתורה], הרי ע"כ נחזיקו כמין "נשר" בתורת ודאי, ואף אם ימצאו בו כמה וכמה שינויים מהנשר הרגיל, אין לנו להשגיח בדבר כלום אם עכ"פ השינויים הם קלים יותר מן השינויים האחרים שאנו מוצאים בין שאר מיני נשר שאין אנו משגיחים בהם אלא מחזיקים אותם כבני מין אחד בתורת ודאי, דאל"כ יעלה מנין הטמאים למאות ולאלפים.

ונמצא שאם שם "מין" בעופות הטמאים הוא שם רחב הכולל בתוכו כמה וכמה סוגים השונים זה מזה, א"כ ע"כ ה"ה להיפך לענין שם "מין" בעופות הטהורים, שהרי אם נאמר על עוף מסויים שהוא טמא או חיישינן עליו שמא טמא הוא, א"כ ממילא עלינו להחמיר לאסור כל המינים הדומים לו בדמיון גדול, וכדמצינו בכל העופות הטמאים הנ"ל, שלא מסתבר כלל לומר שהתורה אסרה מין פרטי זה בלבד שלא נכלל בו שום מין אחר כלל [אא"כ באמת אין לו מינים אחרים הדומים לו], ואילו הנשר והינשוף והאיה ושאר המינים הטמאים הם כוללים מאות מינים שונים, וממילא אי אפשר להחזיק החבל משני ראשיו, דאם חיישינן על תרנגול משונה שהוא עוף טמא, א"כ ע"כ עלינו לאסור כל המינים הדומים לו בדמיון גדול [עכ"פ כמידת הדמיונות שמכחם אנו אוסרים מינים טמאים אחרים], וממילא נצטרך לאסור אף התרנגול הרגיל כנגד מסורת חז"ל, ישתקע הדבר ולא יאמר [וזוהי באמת כעין טענת הקראים שרצו לאסור התרנגול משום שנכלל במין "הדוכיפת" שהוא תרנגול הבר, וכמש"כ הרס"ג והרא"ע עה"ת לבטל דבריהם, ויבואר לקמן], ועכ"פ אם יתכן לומר שבכל מין טהור ימצאו כמה סוגים שהם טמאים, א"כ מנין הטמאים יעלה למאות ולאלפים, אלא ע"כ אף מין טהור כולל בתוכו מינים שונים ורבים, ולכן אין אין הכרח להשגיח כלל במה שיימצאו שינויים רבים ביניהם.

(ד) בזמן הזה יש יותר מקום להכריע עליהם שהם בני מין אחד בתורת ודאי, משום שבימינו

נתגלו זני התרנגולים שבכל המקומות המיושבים שברחבי התבל, דבשלמא בדורות הקודמים שהיה בא לפנינו איזה זן תרנגול משונה שלא נראה לנו כמותו מעולם, באמת לא נודע לנו בבירור אם הוא בן מינו של התרנגול או שמא מין בפני עצמו הוא, משא"כ בימינו שנתגלו תרנגולים רבים ושונים שבכל מדינה ומדינה וכל אקלים ואקלים וכו', הלא חזינו שכל אחד משתנה במקצת תכונותיו מחבירו עד שניכר שכולם בני מין אחד, וכדי לסבר את האוזן אפשר לבאר ענין זה כדלהלן, שאם למשל היו באים בפנינו שני מינים שיש ביניהם עשרה שינויים גדולים היה ראוי לחלקם לשני מינים, אבל אם אנו מוצאים עשרה מינים שונים שכל אחד דומה לחבירו בכל תכונותיהם מלבד תכונה אחת, כגון הראשון דומה לשני בכל תכונותיו מלבד תכונה אחת, וכן חבירו השלישי דומה לשני בכל תכונותיו מלבד תכונה אחרת, וכן הלאה עד העשירי, וכל אחד בא ממקום אחר בעולם ששם אף שאר כל בעלי החיים שאנו מוצאים במקומותינו אף הם שונים בתכונות מסויימות, הרי עלינו להחזיק כולם בני מין אחד ולייחס השינויים לשינוי המקומות והמאכלות ושאר סיבות וכפי שאנו מוצאים בשאר בעלי החיים שבעולם, וכמבואר בחז"ל וכמו שיתבאר לקמן באורך, וא"כ ה"ה לענין זני התרנגולים השונים שהם דומים זה לזה בדמיון מובהק שיש להחזיקם כבני מין אחד למרות השינויים הרבים שביניהם [עכ"פ אלו שנודעו שהוכלאו עם התרנגול].

אולם, יש להדגיש ולהזהיר שאעפ"י שכל עוף הדומה בדמיון מובהק למין טהור יש להחשיבו כבן מינו ואין להתחשב בשינויים קלים כדי לחלקם לשני מינים, מ"מ החלטה זו אינה מסורה אלא ביד החכם המומחה שהוא בקיא ורגיל היטב במיני העופות וטבעם כדי להבחין בין שינוי קל לבין שינוי גדול [כמו שיתבאר באורך לקמן].

ולכן, הואיל ויש מקום גדול למתעקש להתעקש שסו"ס לפי שיקול הדעת אין הכרע לקרב בין זני התרנגולים מחמת הדמיונות שביניהם להחשיבם כבני מין אחד בתורת ודאי, ואע"ג דקיי"ל מעיקר הדין כדעת רבינו משה ב"ר יוסף וסיעתו דסגי לן בג' סימני טהרה בלבד ואף לדעת רש"י וסיעתו לא חיישינן שמא דורס הוא אלא לחומרא [באופנים מסויימים], מ"מ מי יעזי לפתוח דלת שננעלה ע"י רבותינו השו"ע הרמ"א וכפי שנהגו דורות רבים להחמיר שלא לאכול בלי מסורת איתנה ואפי' בשעת הדחק, ובפרט שלא נמסרו לנו כללים ברורים להכריע על פיהם להבחין בין שינוי קל לבין שינוי גדול, על כן, לתוספת חיזוק, יבוארו לקמן ששה צדדים נוספים לחזק הטענה הנ"ל שאין להשגיח כלל בשינויים שאנו מוצאים בין הזנים השונים עד שדבר זה יצא מכלל ספק ואין כאן בית מיחוש וכדלהלן.

נימוק ד' בקצרה

ראשית כל, יש להוסיף כסניף שכל הזנים הנ"ל נקראים בשם בני אדם בשם "תרנגול" סתם במקומותיהם, והם נחשבים כבני מין אחד ממש לפי הכרעת חכמי הטבע בתורת ודאי, ומצינו בכמה וכמה מקומות בחז"ל [כגון באזוב ובמיני חגבים ובדיני טומאת שמונה שרצים ועוד] שסמכו על **קריאת השמות בפי הבריות** להכריע עליהם שהם שני מינים או מין אחד ואפי' לקולא, וכבר צידד החזו"א שיש מקום לצרף קריאת השמות כסניף להיתר לענין איסור כלאי זרעים ואילנות שהם **איסור דאורייתא**, וא"כ כש"כ לנידון דידן שאינו אלא חומרא, וכש"כ כאן **שחכמי הטבע עצמם הכריעו עליהם שהם בני מין אחד ממש** בתורת ודאי, ואין דבריהם בענין זה [כפי שביררתי היטב] בנויים על אמונות כוזבות ר"ל או שאר השערות בעלמא או בדיקת תכונות הסמויות מן העין שאין סומכים עליהן בדיני התורה, אלא הכרעתם מיוסדת עפ"י בדיקת הפריה והרבייה שביניהם ועפ"י דמיונות מובהקים במבנה הגוף ובהתנהגותם ועוד [באותן שיטות שעל פיהן הם מכריעים בכל בעלי החיים להחשיבם כזנים שונים או כמינים שונים בדבריהם], ולא גרעה **הסכמת חכמי הטבע מהסכמת סתם בני אדם** שאינם בקיאים כלל שהתורה סמכה עליהם [ואדרבה דרך חכמי הטבע בימינו להרבות בחילוקים וחילוקי חילוקים, ולא יסכימו לקרב בין המינים אא"כ הדברים מוכרחים ביותר], ובפרט שע"כ מעיקרא ניתנו דיני כלאי בהמה וזרעים להכריע בהם עפ"י שיקול הדעת בלבד.

נימוק ה' בקצרה

בנוסף לטענה הנ"ל, יש להכריע בתורת ודאי על כל זני התרנגולים המשונים הנ"ל שהם כולם בני מין אחד, משום שכולם חולקים את **התכונה המובהקת של התרנגול בקריאתו המיוחדת להבחין בין יום ובין לילה**, וכמבואר בתוס' (חולין ס"ב ע"א ד"ה מפני) לגבי עורב שאם נמצא בעוף את תכונתו המיוחדת של העורב שהוא מוציא הזרע דרך הפה (כמפורש בסנהדרין ק"ח ע"ב), הרי"ז **ודאי** מין עורב, שתכונה זו לא נמצאת בשום עוף אחר, שהיא תכונה משונה ביותר ועונש מיוחד על מעשיו, ומבואר בתוס' שם שסימן זה הוא המכריע ביותר מכל שאר הסימנים, עיי"ש בדבריהם, והיוצא מדבריהם יסוד גדול שיש להכריע בחלוקת המינים על עפ"י **תכונות מובהקות ומיוחדות שאינן מצויות בשאר בעלי חיים**, וא"כ ה"ה לענין התרנגול שנתייחד בתכונה מובהקת זו שניתנה בו בינה יתירה מכל בעלי החיים להבחין בין יום ובין לילה, ונקרא "שכוי" על שם מעלה זו ונתקנה ברכה מיוחדת על הנאה זו, ולא נמצא כן בשום בעל חי בעולם מלבד התרנגול, וכמש"כ הראשונים ז"ל [כמו

שיתבאר לקמן], וכפי שביררתי בתיעודים של הזנים השונים, כולם קוראים בקריאת הגבר ומכללם אף "תרנגול הג'ונגל" [ויבואר לקמן שהוכח שהוא נוהג בקריאה זו באופן מופלא ביותר, עיי"ש], ולענ"ד זוהי ראייה עצומה שהזנים הנ"ל הם מכלל מין התרנגול בתורת ודאי.

נימוק ו' בקצרה

בנוסף לכל הנ"ל, יש להכריע על כל זני התרנגולים המשונים הנ"ל שהם טהורים משום שכולם מתעברים זה מזה, וקיי"ל שאין טהור מתעבר מן הטמא ולא הטמא מן הטהור, וא"כ ע"כ טהורים המה, ואף שנחלקו גדולי האחרונים ז"ל אם כלל זה נאמר דוקא בבהמה וחיה ולא בעופות, וכמובן שאין בכח תולעת כמוני להכניס ראש נבוב בין ההרים ולהכריע ביניהם, מ"מ יבואר לקמן באורך שלכאורה יותר נראים דברי מהר"א תאומים ז"ל שנקט שכלל זה נאמר אפי' בעופות, שהרי אין שום הכרח לדחוק ולהעמיד הכלל הנ"ל דוקא בבהמה וחיה [שהראיה מתרנגולתא דאגמא אינה ראייה לכאורה וכמו שיתבאר], אלא אדרבה לכאורה מבואר להדיא בכמה מקומות בש"ס ובתוספתא שכלל זה נאמר בכל בעלי החיים ובכללם עופות, עיי"ש ד' ראיות לדבר.

נימוק ז' בקצרה

בנוסף לטעם הקודם, יש להכריע על כל זני התרנגולים המשונים הנ"ל שהם בני מין אחד, שהרי כולם פרים ורבים זה עם זה, וגם וולדותיהם אינם עקרים כלל אלא אדרבה **מולידים הם בעצמם כמה וכמה דורות בלי שום מומים**, שאף אי נימא כדברי האחרונים ז"ל שנקטו שעוף טמא יכול להתעבר מעוף טהור ולהיפך, מ"מ ע"כ היינו דוקא בדרך מקרה ולא באופן קבוע, ועכ"פ לעולם לא תהא ביניהם פריה ורביה **מבורכת ומלאה**, שהרי בלי ספק הטמאים והטהורים רחוקים זה מזה בטבעם, ומפורש בכמה מקומות בחז"ל שכל שטבעם של שני מינים רחוק זה מזה אינם מתעברים זה מזה ואין וולדותיהם קיימים, ואף בין שני מינים שונים שהם קרובים יותר בטבעם זה לזה, עדיין וולדותיהם נולדים בעלי מומים ואינם מתקיימים, וכמעט כולם הם עקרים גמורים, וכן ייסדו לן הרבה קדמונים ז"ל ובראשם הרמב"ן ז"ל **שכל תערובת של שני מינים לא תתקיים כלל**, שאף על הצד הרחוק שילידו, לא יולידו אלא **עקרים**, וכן העתיקו הפוסקים ז"ל בפסקיהם הלא המה האורחות חיים ורבינו ירוחם והכלבו ועוד [וכן העלה סברא זו בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד יו"ד סי' צ"ב להתיר], **וכן הוא הסכמת חכמי הטבע כפי שאנו רואים בחוש ובנסיון** בעשרות אלפי הכלאות בין מיני בהמות וחיות ועופות הידועים לנו בבירור כמינים שונים,

כגון פרד הבא מן הסוס והחמור, וכן שאר ההכלאות המצויות בגני חיות שבעולם, שכמעט כולם עקרים הם מלבד מומים נוספים.

ואף שסו"ס לא נמסר לנו כלל מולחט כזה ע"י חז"ל שנוכל לסמוך עליו בשופי להלכה ולמעשה, מ"מ עכ"פ שפיר מהני בתורת **סימן מובהק** שאין להשגיח בשינויים שאנו מוצאים בין הזנים השונים של התרנגול וכמשנ"ת דבלא"ה מסתבר מאד להחשיב כולם בני מין אחד, וכפי שאין שאנו משגיחים בשינויים יותר גדולים בבעלי חיים אחרים להפרידם לשני מינים מחמתם, ואין טעם להכחיש דבר הנראה בחוש.

נימוק ח' בקצרה

בנוסף לטעם הקודם, יש להוסיף שמפורש בגמ' (ב"מ צ"א ע"ב) שבעל חי אינו מזדקק לשאינו מינו **כשיש לו בן מינו** ואפי' כששניהם נמצאים בדיר אחד: "בתר מיניה גריר" [ומטעם זה מותר להכניסם יחד ואין חשש משום איסור כלאי בהמה], וא"כ יש להכריע על הזנים הנ"ל שהם בני מין אחד, שהרי נתברר שזני התרנגולים למיניהם מזדווגים זה עם זה **תדיר** [וכמו שיתבאר לקמן בנימוק ה'ט'] ואינם מבחינים כלל בין בני ארצם בין בני ארצות אחרות [וכמו בכלבים מזנים שונים שאינם מבחינים כלל בין בני ארצם לבין בני ארצות אחרות אעפ"י שיש ביניהם שינויים מופלגים יותר מהשינויים שיש בין זני התרנגול].

נימוק ט' בקצרה

בנוסף לכל הנ"ל, יש להתיר הזנים הנ"ל מדין "שכן ונדמה", שכל עוף שהוא שוכן עם הטהור ונדמה לו הרי"ז טהור [ובלי ספק הוא כלל גמור לסמוך עליו אף **להקל** ולא דוקא להחמיר וכמו שיתבאר לקמן], ו"נדמה" היינו בדמיון במראה החיצוני, וא"כ יש להתיר כל זני התרנגולים הנ"ל עפ"י הכלל הזה, שהרי ודאי לא בעינן דמיון גמור להתיר, שאם השוכן עמו נשתווה ממש במראהו למין הטהור, מאיזה טעם יש לנו לחלק ולומר שאינו בן מינו, אלא ע"כ מיירי בדמיון קרוב שאין בו כדי להכריע עליו שהוא בן מינו, דבכה"ג אמרינן שאם הוא גם כן שוכן עמו, הרי"ז טהור בודאי, וא"כ כל זני התרנגולים הנ"ל הריהם דומים בדמיון חזק לתרנגולים הביתיים שאכלו אבותינו, שאף אם נדחוק ונאמר שאין ביניהם דמיון מובהק כל הצורך כדי להחשיבם כבני מין אחד בתורת ודאי [ודלא כמשנ"ת לעיל בנימוק ה'ג'], עכ"פ כו"ע מיהא מודו דשפיר נחשבים כ"דומים" לענין זה יותר מכל המינים השונים הנקראים "דומים" בדברי חז"ל וכמו שיתבאר לקמן [וכן העלה טענה זו בספר

נחל אשכול הל' סימני חיה ועוף].

ואף שלא נתפרש היטב בגמ' ובפוסקים ז"ל מהו השיעור של "שכנות" להיקרא שכנו, שהרי אם בני אדם חבשו והניחו עוף טמא עם עוף טהור במקום סגור, הרי בכה"ג דבר ברור הוא שאין מקום כלל להתיר מכח מה שמתחבר ושוכן עמו, וכמש"כ הדברי חיים (ח"ב יו"ד סוף סי' מ"ה וסי' מ"ח), מ"מ בנידון דידן שפיר חשיבי שוכנים זה עם זה, שהרי נודע שבמקומות רבים הונחו הזנים המשוונים עם הזנים הרגילים במקומות פתוחים שבידם לבחור חבריהם ושכניהם וכיוצ"ב [וכן עושים כמה וכמה מגדלים פרטיים], ואפ"ה מעולם לא נמצאו מתרחקים זה מזה כלל אלא אדרבה נוהגים זה עם זה כבני מינם ממש עד שאינם מבחינים כלל בין בני ארצם לבין בני ארצות אחרות, מה שאינו מצוי כלל במינים שהם שונים זה מזה שדרכם תמיד להתרחק ולחיות בשטחים מובדלים זה מזה עכ"פ במידה מסויימת, ועכ"פ כל הזנים הנ"ל מזדווגים זה עם זה תדיר, ואפי' כשיש להם מבני ארצם ממש לרוב [ואפי' "תרנגול הג'ונגל" וכמו שיובא לקמן], וממילא אין לך שכנות גדולה מזו [ואף אם לא נרהיב לסמוך על כלל זה להתיר עוף חדש ממש, עכ"פ שפיר מהני בתורת סימן מובהק להכריע שאין להשגיח בשינויים אלו להוציאם מכלל מין התרנגול הטהור].

סימן ב

תשעה נימוקי ההיתר בהרחבה

א.

בהפסד מרובה יש לצרף שיטת רבינו משה ב"ר יוסף

מפורש בב' מקומות בתורה (בפרשת שמיני פרק י"א פסוק י"ג - י"ט, ובפרשת ראה פרק י"ד פסוק י"א - י"ח) שמות של מינים שונים של עופות טמאים האסורים באכילה כגון הנשר והינשוף והעטלף, ומפורש בגמ' (חולין ס"ג ע"א) שהם סך כ"ד מינים טמאים, ושאר כל העופות שבעולם הם טהורים, ולכן צייד שהיה בקיא בכל כ"ד המינים האסורים והיה מוצא עוף אחר שידוע לו שאינו מכ"ד המינים המנויים בתורה, הרי"ז מותר לו באכילה (ס"ג ע"ב).

אמנם לא נתפרשו בתורה שום סימני טומאה וטהרה בעופות [כמו שנתפרשו בבהמות ובדגים ובחגבים], ולא נכתבו בתורה אלא שמות העופות הטמאים בלבד, ומ"מ גילו לנו חז"ל הסימנים להבחין בין העופות הטהורים לבין הטמאים [כמפורש במשנה חולין נ"ט ע"א], והם ד' סימנים - סימן אחד לטומאה: (א) כל הדורס הרי"ז טמא, וג' סימנים לטהרה: (א) אצבע יתירה, (ב) זפק, (ג) וקורקבן נקלף.

ונחלקו הפוסקים ז"ל בענין ד' הסימנים הנ"ל [ורבו השיטות בסוגיין ולא הובאו כאן אלא ב' השיטות העיקריות הנוגעות לנידון דידן]:

א) לדעת רבינו משה ב"ר יוסף ז"ל¹, לעולם סגי לן בג' סימני הטהרה בלבד, שאם מצינו כל ג' סימני הטהרה בלבד, בידוע שאינו דורס ואין צורך לבדוק כלל אם דורס אם לאו, ולא נמסר סימן דריסה אלא במקום שלא ראינו כל ג' סימני הטהרה שאם הוא דורס בידוע שהוא טמא.

וכן הסכימו הרבה ראשונים ז"ל בסוגיא דנשר (חולין ס"א ע"א), הלא המה בעל המאור (שם) והרמב"ן שהאריך בקונטרס מיוחד (נדפס בחידושי ס"ב ע"ב) להכריע להלכה כדבריו ושיבח מאד שיטתו, וכן כתבו הר"ן (שם) והרשב"א (שם) והמגיד משנה (פ"א ה"כ) ועוד, וכן דעת רבינו תם (מובא בתוס' ס"א ע"א ד"ה כל שיש, וכן מפורש בספר הישר סי' ת"נ, אעפ"י שיש לו שיטה אחרת בבירור הסוגיא), וכן דעת ספר התרומה (הל' איסור והיתר סוף אות כ"ה) כדעת ר"ת ועוד.

ב) לדעת רש"י [ס"א ע"א ד"ה נשר, שם ד"ה שאר עופות, ס"ב ע"ב ד"ה והני קורקבנן, ס"ה ע"א ד"ה יש לו אצבע], לעולם בעינן כל ד' הסימנים הנ"ל, ואפי' אם ראינו כל ג' סימני הטהרה, אי אפשר להתירו באכילה עד שיוודע שאינו דורס, שרוב כ"ד מיני העופות הטמאים יש בהם ג' סימני הטהרה והם דורסים, וכן דעת פסקי הרי"ד (שם) והראב"ד (שו"ת סי' י"ד) ועוד.

אמנם אף אם נמצאו כל ג' סימני הטהרה וגם נבדק שאינו דורס הרי"ז מותר לכתחילה באכילה וכמפורש במשנה (שם), מ"מ בזמן הזה כתב רש"י (שם ס"ב ע"ב ד"ה חזיוה) שאין אנו בקיאים בבדיקת סימן הדריסה [וע"ע לקמן אות ב' במקור וגדר חשש זה], וא"כ לשיטתו דבעינן כל ד' סימנים, לעולם יש לחוש בכל עוף שבא לפנינו שמא הוא דורס, ולכן אי אפשר להתיר שום עוף אלא עפ"י מסורת טהרה דבכה"ג נודע בבירור שאינו אחד מכ"ד המינים הטמאים.

וכדברי רש"י הנ"ל העתיקו הרשב"א (תורת הבית, בית ג', שער א' ובחידושי ס"ב ע"ב) והרא"ש (בפסקיו פ"ג סי' נ"ט ובשו"ת כלל כ' אות כ' ואות ל"ב), וכן נמשכו אחריו הרבה פוסקים ז"ל הלא המה רבינו ירוחם (נתיב ט"ו חלק ה' אות כ"א, וכתב שם שכן עיקר) ובעל איסור והיתר הארוך (כלל נ"ו אות י"ח) והטור (יו"ד סי' פ"ב), וכן לדינא הכריע השו"ע

ח. רמב"י היה מקדמוני הראשונים ז"ל, רבם של הראב"ד ובעל המאור, והובאה שיטתו בסוגיין (חולין ס"א ע"א) בדברי בעל המאור (שם) והרמב"ן (שם) והרשב"א (שם) והר"ן (שם) והמגיד משנה (פ"א ה"כ) ועוד.

(סי' פ"ב ס"ב) שאין לסמוך על סימנים בלבד ואין להתיר בלי מסורת, וכן החמיר הרמ"א (שם ס"ג), והוסיף: **"וכן נוהגין ואין לשנות"**.

ומעתה יש לברר יסוד הוראתם הנ"ל של מרן השו"ע והרמ"א שאין לאכול שום עוף בלי מסורת, ויש לפרש יסוד דבריהם בג' אופנים:

(א) מעיקר הדין קיי"ל כרש"י בתרתי [ודלא כשיטת רמב"י]: בעינן כל ד' הסימנים, וגם אם לא נראה דורס, עדיין חיישינן שמא דורס הוא, משום שאין אנו בקיאים בסימן דריסה.

(ב) אין הכרעה במחלוקת בין רמב"י לרש"י והוי ספיקא דדינא, וממילא מספק נקטו שיש להחמיר.

(ג) מעיקר הדין קיי"ל כשיטת רמב"י, ומ"מ לחומרא נקטו שיש להחמיר כשיטת רש"י או שעכ"פ כך נהגו להחמיר.

ונפק"מ בין הצדדים הנ"ל לענין ספק ולענין בדיעבד ולענין שעת הדחק והפסד מרובה וכיוצ"ב.

והנה בדעת השו"ע עצמו נראה דס"ל כצד הג', דמעיקר הדין קיי"ל כרבינו משה ב"ר יוסף, שהרי הבית יוסף עצמו בסוגיא זו (שם ד"ה לפיכך) הביא באריכות מדברי הפוסקים ז"ל הלא המה הרשב"א והר"ן והמגיד משנה שכולם נמשכו אחר שיטת רבינו משה ב"ר יוסף ודחו שיטת רש"י, אלא שבסוף דברי הבי"י (שם ד"ה ומש"כ רבינו ורש"י) הביא דברי הרשב"א והרא"ש ורבינו ירוחם הנ"ל שהחמירו להצריך מסורת, וא"כ משמע שאינו אלא לחומרא ולא מעיקר הדין, ובפרט שאף בדברי הראשונים הנ"ל מבואר להדיא בדבריהם שאינו אלא לחומרא [כמבואר בהערה למטה^ט].

ואף בדעת הרמ"א נראה כנ"ל דס"ל שמעיקר הדין קיי"ל כרמב"י, שהרי בדרכי משה

ט. ז"ל לשון הרשב"א (חידושו שם): "ופירוש ה"ר משה ברבי יוסף ז"ל וגירסתו עולה כהוגן להלכה יותר מכולן וכו' ומ"מ מתוך שרבו בזה הסברות והפירושים אין לסמוך בעוף הבא לפנינו בלא ד' סימני טהרה לאכלו אלא במסורת", עכ"ל, ושם (ס"א ע"ב) כתב כנגד פירוש רש"י: "ומן הדומה שזה אחת מן הקושיות הסותרות את הפירוש לגמרי", עכ"ל, וכע"ז ברא"ש (שם): "ועל זה היה ראוי לסמוך, אלא שרש"י ז"ל פירש בשמעתין גבי תרנגולת דאגמא וכו'", וכן מבואר במאירי (ס"א ע"ב): "הסכימו רוב הגאונים שבעל נפש לא יתיר אלא כל שבא בד' סימנים, אא"כ מסורת עוזרת לו", עכ"ל [אמנם ברבינו ירוחם שם כתב שכן עיקר דעת רש"י, ומ"מ נראה שכוונתו משום שכן נהגו משום שכבר הכריעו רבותיו הרשב"א והרא"ש להחמיר כדברי רש"י, ותו לא].

שם נמשך אחר דעת הב"ש והעתיק דבריו (בדרכי משה הארוך שם ס"ג, עיי"ש), ובפרט שכן מבואר בדברי הרשב"א והרא"ש וספר איסור והיתר הארוך הנ"ל שאינו אלא חומרא, והם מקור דברי הרמ"א.

וכן העלה הש"ך (סי' פ"ב ס"ק ד'): "מדינא שרי בג' סימנים הללו אפי' אינו יודע אם דורס אם לאו וכו' כמבואר כל זה בדברי הפוסקים וכו', ואפי' הכי **אנו נוהגים לאסור**, אף שאינו דורס, מ"מ איכא למיחש שמא ידרוס פעם אחרת וכו'", עכ"ל, והש"ך עצמו (שם ס"ק ח') הכריע להקל כנגד חומרת הרמ"א [אף שהש"ך עצמו ודאי מודה שהמנהג להחמיר בדברי הרמ"א, ע"ע לקמן סי' ד' אות ה' בביאור דעת הש"ך הנ"ל, ובדברי החזו"א (יו"ד סי' י"ג ס"ק י') שנטה לדברי המהרש"ל כנגד דברי הש"ך, עיי"ש].

וכן נקטו כמה וכמה מגדולי האחרונים הלא המה המהרש"ל (ים של שלמה חולין פ"ג סי' קי"ג וסי' קט"ו) והפרי חדש (סי' פ"ב ס"ק ג') ועוד, וכן מבואר בביאור הגר"א (שם ס"ק ג'): "המחבר קיצר בדבר והסכימו הפוסקים לפירוש הרב משה בר יוסף וכו'" [ע' בהערה למטה בבירור דעת הגר"א].

והנה לפי דברי רבינו משה ב"ר יוסף וסיעתו הנ"ל, מותר לכתחילה לאכול התרנגולים המוכלאים שבימינו, שהרי כל הזנים המשונים **שנודעו** שהוכלאו עם התרנגול העתיק [כגון ה"מלאי" וה"אסיל" ועוד], הריהם בעלי ג' סימנים באופן מובהק ככל התרנגולים, וכל עוף שיש בו ג' סימנים אלו בידוע שאינו דורס, וממילא אין צורך במסורת כלל [ואין לפקפק שאין אנו בקיאים בזמן הזה בג' הסימנים וכמבואר בהערה למטה^א, ולקמן סי' ג']

י. אמנם הגר"א עצמו לקמן (ס"ק ה') כתב: "וסתם בשו"ע ולא כתב שבסימן אחד מהם טהור, לפי שרבו בו הפירושים, וע' ר"ן ולחם משנה וריב"ש סי' קצ"א. **ובלא"ה אין נ"מ לדין** כמו שכתב [שו"ע] לקמן: ואעפ"י שיש לו כו", עכ"ל, ומשמע מדבריו שהסכים להכרעת השו"ע להחמיר כרש"י, אבל באמת אין ראיה לדעת הגר"א, שהרי אין לדייק מדבריו בביאורו מהי דעת עצמו להלכה, שהרי ביאורו לא בא אלא לפרש מקורותיו של השו"ע והרמ"א, ופעמים איהו לא סבירא ליה הכי, וכמש"כ הגאון רא"מ הורוביץ ז"ל (שו"ת אהל משה ח"ב סי' א'): "הלא נודע דרכו [של הגאון] ז"ל שמראה מקום לדברי השו"ע אך דלא סבירא ליה כוותיה, ולכן דבריו בכמה מקומות סותרים זה את זה" [עיי"ש שהביא כמה דוגמאות], ובפרט הכא שלא בא אלא לפרש הטעם שהשו"ע לא טרח להביא דינו של אמימר, ועכ"פ מדברי הגר"א (לעיל ס"ק ג') הנ"ל **מבואר בדעת עצמו דס"ל שעכ"פ מעיקר הדין קי"ל כרמב"י, ששם אינו עוסק בביאור דברי השו"ע אלא בהצעת הסוגיא**.

יא. והנה יש שכתבו לפקפק שאפי' לדעת רמב"י, אי אפשר להתיר בזמן הזה עפ"י בדיקת הסימנים, משום שאין אנו בקיאים בסימן של "זפק", וכמש"כ המאירי (ס"א ע"א): "וכן פירשו שאין אנו בקיאים בזפק, שיש עופות שנעשה מגופם כים אחד שקורים לה גורגא שעומדת לפעמים במקום זפק, ואינה זפק, ולא מצאו סימן מובהק אלא **קורקבן נקלף**", עכ"ל, וכן כתב הפרי מגדים (סי' פ"ב ש"ד ס"ק): "גם אין אנו בקיאים בצורת זפק אם הוא כשאר זפק", עכ"ל, ולפי"ז נמצא שאף לדעת הרמב"י וסיעתו אין להתיר עפ"י ג' סימנים בזמן הזה, אבל האמת יורה דרכו, שדבר ברור הוא שאין כוונת המאירי והפרי מגדים הנ"ל לומר שאין אנו

אות א' - אות ה' יבואר מה שאין לפקפק מצד סימן דריסה וחלוקת הרגלים וביציהם], וכן כל התרגולים המוכלאים הבאים בפנינו אף הם בעלי ג' סימני טהרה באופן מובהק [ודבר רחוק הוא לחוש שמא הכליאו עם כל עשרות הזנים המשונים, שהרי אין טעם ואין רווח בדבר, שרבים מהם אינם מתאימים כלל לבשר ולביצים אלא מיועדים לנוי וכיוצ"ב, ובמיוחד המשונים שבהם שיזיקו למראה הבשר וכיוצ"ב, ועיקר חכמת ההכלאה אינה במציאת זנים משונים וחדשים אלא בתוך הזן עצמו ע"י הכלאות שבין הדורות השונים, שבכמה דורות אפשר להגביר תכונה מסוימת מתוך זן אחד², וע"ע בהערה למטה ראה נוספת לדעת רמב"י וסיעתו שאין לומר שהם טמאים³].

בקאים כלל בזפק, שהרי מפורש שם בדברי הפרי מגדים שמקורו הוא מדברי המהרש"ל (חולין פ"ג סי' ק"ג בסופו ובסי' קט"ו), ושם כתב המהרש"ל שנחלקו התנאים (ס"ב ע"א) לענין זפקו של הזוריר אם הוא סימן או לא משום שהיה "קטן מאד ואינו דומה לזפק" (סי' ק"ג), ולכן כתב המהרש"ל שם שאף דקיי"ל כרמב"י דסגי לן בג' סימנים בלבד ולא צריכים לבדוק סימן דריסה בכלל, מ"מ צריכים "לענין שהזפק שבו יהיה בצורתו ואינה משונה בתוארו מצורת שאר זפקים", ומ"מ הוסיף שם המהרש"ל: "אבל אין לדקדק בקטנותו, דמכל מקום הוא זפק, דהלכה כרבנן, דפליגי עליה דרבי אליעזר שאין זפק קטן מועיל", וכן העתיק דבריו להלכה הש"ך (סי' פ"ב ס"ח) שאין להשיג בקטנותו של הזפק אלא רק שלא יהא משונה בצורתו משאר הזפקים, וכן מבואר במאירי הנ"ל שלא פקפק בסימן הזפק אא"כ הוא שונה בצורתו כגון "הכיס שקורים לה גורגא שעומדת לפעמים במקום זפק", ונראה שמקורו [כפי שהזכיר דבריהם שם למעלה] ממה שנחלקו הריב"ם (תוס' ס"ב ע"א ד"ה מפני) והרמב"ן (בקונטרסו שם) לגבי המין הנקרא "קורביל", שהריב"ם בדק ומצא שיש לו זפק, ואילו הרמב"ן העיד שבדק ומצא שאין לו זפק, ונמצא שנחלקו גדולי הראשונים ז"ל במציאות הזפק שהיתה צורתו משונה מצורת הזפק הרגיל, וא"כ חזינן שע"כ אין אנו בקאים כ"כ בסימן זה, אבל אם נמצא לפנינו זפק כצורת זפק התרגול העתיק או היונה שהוא זפק גמור בלי ספק, ככה"ג לכר"ע יודו שאין שום פקפוק בדבר [וכן הוא בונים השונים של התרגול] ובענין זה בקאים גמורים אנו, ואינו ענין כלל לנידון דידן, ומש"כ המאירי (שם בתחילת דבריו) לענין הסימן של אצבע יתירה: "מגדולי המחברים כתבו שאין אנו בקאים באצבע יתירה איהו, שכל שהוא סומך עליו ובטחו בו כבשאר אצבעות, אין זה יתר", עכ"ל, דבר ברור שאין כוונת המאירי לומר שאין אנו בקאים בסימן זה ממש [מלבד מה שלא נזכר בפוסקים ז"ל בשום מקום לומר שאין אנו בקאים בסימן זה], אלא שאין אנו בטוחים אילו אצבע דיברו חז"ל אם היא אחורנית הגבוהה כדעת רש"י או האצבע שלפניה הגדולה מחברותיה כדעת הר"ן [ויבואר לקמן סי' ג' אות ט'], אבל באופן שיש לו שתיהן גם לפניו וגם לאחוריו, הרי ככה"ג לכל השיטות יצא מכלל ספק שהוא בעל אצבע יתירה [ואין לחוש לסוברים שהוא אצבע אחורנית גבוהה למעלה ברגל, וכמו שיתבאר לקמן שם, שהרי הרמב"ן כבר דחה שיטה זו מן החוש שאין ליונה "אצבע" כזו, ולא חששו הפוסקים ז"ל לדעה זו], וז"ב.

יב. והנה מלבד הטענות הנ"ל שאין טעם לחשוש שמא הכליאו עם כל הזנים השונים שבעולם וגם רוב הזנים הם כשרים בתורת ודאי [ואף לדעת רש"י], וא"כ יש לזון דאולינן בתר רובא וכל דפריש מרובא פריש, הלא בלא"ה לא נמצא ולא נודע בבירור על זן אחד מזני התרגולים שאין בו ג' הסימנים, ובאמת דבר רחוק הוא להעלות על דעת שיימצא זן שאין לו זפק, שהרי שינוי מופלג כזה היה מתפרסם בדברי חכמי הטבע, וכן קרקבן שאינו נקלף אינו מצוי כלל אלא בעופות דורסים שעיקר מזונם מבשר בעלי חיים, וכן כולם בעלי אצבע יתירה, ואף שכמובן לא נבדקו כל הזנים וחלילה לסמוך על השערה כזו לקבוע ג' סימני טהרה [אף לדעת רמב"י וסיעתו], מ"מ בנידון דידן שלא נודע ולא נמצא זן כזה וגם לא נודע מעולם שהוכלא עם זן כזה, אין טעם וריח לחשוש כן.

יג. ועוד יש להוסיף שלדעת רמב"י וסיעתו, ע"כ התרגולים המוכלאים שבפנינו טהורים המה, שהרי חז"ל מסרו לנו כלל מוחלט להחיר כל עוף הבא בג' סימנים [ולא נפקא לן אם מקור הסימנים נלמד מבדיקתם וחקירתם בטבע ובטמאים, או קיבלו כן במסורת מאדם הראשון או מנח, או נמסרו סימנים אלו כהלכה למשה מסיני, סו"ס חז"ל התירו לנו לסמוך עליהם בלי שום פקפוק, וסימנים אלו נחשבים כדאורייתא ממש וכמבואר בסוגיא דנשר], והרי אם נחשוש לכל הזנים הנ"ל שהם טמאים, איך התירו לנו לסמוך על

איברא, ודאי אין להורות לסמוך על שיטת רמב"י, שהרי כאמור מרן השו"ע ורבינו הרמ"א הכריעו להחמיר כשיטת רש"י שלא לסמוך על סימנים כלל בלי מסורת, וחלילה לנו להעזיז להכניס ראשנו בין ההרים או לסטות מהכרעתם [אף אם דברי המקילים יותר נראים לנו לעינינו הטרוטות], ובפרט שכן נתפשט המנהג וכפי שהעיד הרמ"א שם.

ומ"מ במקום ספק או בדיעבד או בשעת הדחק והפסד מרובה, לכאורה נראה דשפיר יש מקום לצרף שיטת רמב"י, שהרי שיטתו היא השיטה העיקרית בפוסקים ז"ל וכמש"כ הרמב"ן והר"ן והרשב"א ושאר הראשונים הנ"ל, ואף השו"ע והרמ"א מודו שמעיקר הדין קיי"ל כשיטתו וכמשנ"ת.

ולכן בנידון דידן שפיר יש מקום לצרף שיטתו, שהרי אם באמת התרנגול בעל המסורת הוכלא עם שאר עופות שאין עליהם שום מסורת, וממילא כמעט חדלה המסורת מרוב רובם של התרנגולים המצויים, א"כ ממילא האידנא **כשעת הדחק שיש בו הפסד מרובה דמי**, שהרי רובא דעלמא אין בידם כלל להשיג בשר של עופות אחרים שיש עליהם מסורת, וכש"כ **ביציים** שהן מעיקרי מזונם של הבריות, והוא צורך גדול וגם הפסד מרובה מכמה וכמה בחינות [וכש"כ לכבוד שבת ויו"ט שנחשב כשעת הדחק וכמש"כ הש"ך (יו"ד סי' רמ"ב בקיצור הנהגת איסור והיתר), ואף מה שנותר לאחר השבת אין להחמיר וכמש"כ הפרי מגדים (יו"ד סי' צ"ד במ"ז ס"ק ט')], **ועכ"פ חס וחלילה לאסור לרבים**.

סימנים אלו, והרי לעולם היה אפשר לפני דורות רבים שונים אלו היו מזדמנים ליורדי הים בלי ידיעתנו ומזדווגים עם התרנגול הטהור [שהרי "הונים" השונים הם פרים ורבים זה עם זה ומולידים באופן טבעי וכמו שיתבאר לקמן סי' ב' אות ז'], והטהור היה מוליד עופות "טמאים" בדמות עוף טהור ובסימניו, ומתרבה ובא אלינו בצורת תרנגול טהור, ונמצא שאנו מטילים פקפוק על דבריהם ז"ל חלילה, ישתקע הדבר ולא ייאמר, אלא ע"כ ג' סימני טהרה הם היתר מוחלט, ואם הוא באמת עוף טמא, ע"כ היה נולד בלי סימני טהרה [לדעת רמב"י הנ"ל שמעיקר הדין קיי"ל כוותיה].

יד. ובפרט דשאני הכא שיסוד המחלוקת תלוי **במציאות בעלמא**, ובכה"ג כבר כתב הגר"ש נתנון ז"ל בשו"ת שואל ומשיב (חמישאה ח"א סי' ס"ט) שמטעם זה יש לנקוט כשיטת רמב"י, דבכה"ג בדינו להכריע במחלוקת בין הפוסקים, שאינה תלויה בכח העיון בסוגיות הש"ס אלא בבירור המציאות הנגלית לעין כל, וז"ל: "שיטת רש"י נדחה לא מחמת סוגית הלכה, **שמפני זה לא נוכל לדחותה**, וכמה פעמים מצינו שהגדולים הראשונים נחלקו בפירוש ההלכה, אך כאן שיטת רש"י **מוכחשת מפאת המוחש**, כמו שכתבו כל הקדמונים וראש לראשונים הרמב"ן שעניניהם ראוי שאין כן בחוש הראות כמו שכתב הרב המגיד", עכ"ל, וכלשון הרמב"ן (חולין שם): "ולפי שאין אנו יכולין להכחיש דברים הנראים לעינים".

ב.

חוסר בקיאותנו בזמן הזה הוא חומרא [אף לדעת רש"י]

ועוד יש לברר בשיטת רש"י [שאנו נוהגים להחמיר כדבריו וכהכרעת השו"ע והרמ"א וכמשנ"ת לעיל אות א'] אם חוסר בקיאותנו הוא **חשש גמור מעיקר הדין**, משום שאין אנו בקיאים **כלל** בסימן הדריסה, וממילא אפי' לאחר בדיקתנו הקלושה עדיין נחשב כספק שקול ממש שמא הוא עוף טמא, או דילמא אינו אלא **חומרא בעלמא** שנהגו לחשוש שמא לא עלה בידינו לבדוק נכונה אם הוא דורס או לאו, אבל מעיקר הדין נחשב כעוף טהור.

והנה מקורו של רש"י שאין אנו בקיאים בסימן הדריסה נלמד מהמובא בגמ' (ס"ב ע"ב) שבתחלה רב פפא התיר לאכול עוף מסוים הנקרא "תרנגולתא דאגמא" [תרנגולת האגם] עפ"י סימני טהרה, ולאחר זמן אסרה מרימר משום שראו אותה דורסת, ולכן נקט רש"י (שם ד"ה חזיוה) שאם בדור האמוראים טעו בסימן הדריסה, כש"כ אנו אין אנו בקיאים בסימן הדריסה, וממילא לעולם אי אפשר להתיר אלא במסורת בלבד [דבכה"ג שיש לנו מסורת סמיכין עלה, כמבואר שם ס"ג ע"ב].

ונראה בדעת רש"י שאין חשש גמור לחוסר בקיאותנו עכ"פ **מדינא דגמ'**, שהרי סו"ס מפורש שם בגמ' בדעת רב פפא שעכ"פ בתחלה היו אוכלים תרנגולתא דאגמא עפ"י סימנים ובלי שום מסורת [כמבואר ברש"י שם ד"ה חזיוה], וא"כ ע"כ אף בדורו לא היו צריכים מסורת אלא היו סומכים על בדיקתם, וכן מבואר במימרא דאמימר שהיה מאחרוני האמוראים (שם ס"ב ע"א): "עוף הבא בסימן אחד טהור, **והוא דלא דריס**", ומשמע שסומכים לכתחילה על בדיקת הסימנים, ולא נרמז בדבריו בשום מקום שאין אנו בקיאים בדבר.

ואף לאחר שנתברר שתרגולתא דאגמא דורסת, לא מצינו שהורה מרימר (שם) שאין לאכול **שום עוף בלי מסורת**, ולא נזכר כן בשום מקום, שלא אסר אלא **מין זה בלבד** [וכן לא מצינו שבעל הלכות גדולות והרי"ף והרמב"ם ועוד קדמונים הביאו חשש כזה בדבריהם, וע"כ לא החמיר מרימר אלא במין זה בלבד].

ולכן נראה שאף לדעת רש"י אינו אלא מנהג בעלמא להחמיר מחמת המעשה הנ"ל, ולא חשש גמור מדינא דגמ', וכמשמעות לשונו (שם ס"ב ע"ב ד"ה חזיוה) שכתב: "ומתוך שאין אנו בקיאים בהם, **נראה לי** דעוף הבא לפנינו יש לומר שמא ידרוס", ומשמע שמעולם לא בא

רש"י לפרש כן בכוונת מרימר דאתא לאשמועין שאין אנו בקיאים, אלא רש"י מדנפשיה הוא דקאמר הכי^{טו}, שאם בדור האמוראים לא היו בקיאים כ"כ שטעו פעם אחת בבדיקת סימן הדריסה, א"כ כש"כ אנו שאין אנו בקיאים.

אמנם עדיין יש מקום לומר שאף אם אין כוונת מרימר עצמו להורות שאי אפשר לסמוך על בדיקתנו, ומדינא דגמ' אין חשש לחוסר בקיאותנו, מ"מ סו"ס בזמן הזה הואיל ואנו איננו בקיאים כדבעי [עכ"פ בדורות הראשונים ז"ל ואילך], א"כ לדידן שפיר איכא למימר שהוראת רש"י היא לפי שורת הדין ממש ולא חומרא בעלמא.

ומ"מ נראה שרחוק לומר כן משני טעמים:

(א) מקור החשש נלמד ממעשה דתרנגולתא דאגמא, והרי משם אין הכרח כלל לומר שאין אנו בקיאים כלל וכלל עד שנחשוש בכל המצבים שמא הוא דורס מעיקר הדין, שהרי אפשר שלא בדקו כ"כ ולא עקבו אחריו כל הצורך והיו סבורים שבמדה זו סגי לן לקבוע עליה שאינה דורסת, ועכ"פ במקום שנבדק במשך זמן רב ולא נראה דורס, קשה לומר שהוא חשש גמור מעיקר הדין, ואילו בדברי רש"י מבואר שהחמיר בכל האופנים, שלעולם אין עוף נאכל אלא במסורת טהרה, וא"כ ע"כ אינו אלא חומרא בעלמא שהנהיג משום שפעם אחת טעו בסימן זה.

(ב) נראה שהוא דבר רחוק לומר שהוא חשש גמור מעיקר הדין, שהרי הבקיות בסימן זה אינה תלויה בעומק חכמתו והבנתו של הבודק [מלבד ברור השיטות השונות בגדרה], אלא במשך זמן בדיקתו וחקירתו בלבד, ואף אי נימא שבדורות הראשונים יכלו בחכמתם ובינתם לקבוע דריסה בהבחנתם החדה יותר בקלות, מ"מ סו"ס אף בידינו לבדוק סימן הדריסה אם עכ"פ נעקוב אחרי העוף במשך זמן רב, ואינה דומה כ"כ לשאר המקומות

טו. והנה החזון איש (הל' סימני עוף טהור סי' י"ג ס"ק ט') הקשה על דעת רש"י שנקט שאין אנו בקיאים, הלא בתחלה היו אוכלים תרנגולתא דאגמא ולא חששו שמא ידרוס ולא הצריכו מסורת, ותיירץ דצ"ל שמכח האי עובדא גופא נתחדשה ההלכה דחיישינן שמא ידרוס, וחזר ותמה החזון"א, הלא רבי חייא ורב נחמן ואמימר כולם התירו עוף הבא בסימן אחד ולא חיישינן שמא ידרוס, ותיירץ החזון"א שרש"י אול לשיטתו שישנים כ' עופות טמאים שיש להם ג' סימנים, וא"כ דוקא הבא בפנינו בג' סימנים איכא למיחש שמא ידרוס, משא"כ בעוף הבא לפנינו בסימן אחד עדיף טפי ואף לרש"י מותר באכילה, עכת"ד, ויש להעיר על דבריו ז"ל דלכאורה לק"מ מהא דר"ח ור"נ ואמימר, שהרי מעשה דתרנגולתא דאגמא הוה בדורו של מרימר שהיה מאחרוני האמוראים דלא הוה בקיאי כולי האי, ולא בדורות הראשונים של האמוראים שאפשר שהיו יותר בקיאים מהם, ועכ"פ אפשר לומר שעדיין לא נתחדשה הלכה זו אלא רק בסוף ימי מרימר שראו שהיא דורסת, וצ"ע, ולולא דבריו ז"ל יותר נראה כמו שנתבאר, שלא נתכוון רש"י לפרש כן בדעת מרימר, שהרי אין שום הכרח בדברי מרימר לפרש כן, אלא רש"י אליבא דנפשיה אמר הכי, שאם בדורו של רב פפא טעו ולא היו כ"כ בקיאים, א"כ כש"כ אנו בדורותינו שאין לנו לסמוך על בדיקתנו, ותו לא.

שבהם אין אנו בקיאים בהם מחמת ירידת הדורות ומיעוט הלבבות ושכחת התורה.

וכן מבואר להדיא בספר האשכול (ח"ג סי' כ"ב, הל' סימנים, מהדורת הנחל אשכול) שאינו אלא מנהג לחשוש: **"ונהגו להחמיר** שלא לאכול בלא מסורת אף שיש בו ג' סימני טהרה, שמא לבסוף רואים שדורס", עכ"ל^{טז}.

ועוד נראה להוכיח בדעת רש"י שע"כ אינו חשש גמור מעיקר הדין, עפ"י דברי רש"י במקום אחר, שמפורש בגמ' (ס"ב ע"א) בשם אמימר שמותר לאכול עוף הבא לפנינו בסימן טהרה אחד בלבד **ובתנאי שאינו דורס** [וטעמו משום שכל העופות הטמאים יש להם יותר מסימן טהרה אחד חוץ מפרס ועזניה, ולא חיישינן להו דלא שכיחי בישוב, עיי"ש בסוגיא].

ופירש רש"י שם (ד"ה והני מילי) בתנאי הנ"ל ש"אינו דורס": "מחזקין ליה בטהור, כל כמה דלא חזינן ליה דדריס", עכ"ל, ומבואר בדבריו דלא בעינן לברר באופן חיובי שאינו דורס, אלא סגי לן במה שלא ראינו שהוא דורס, וכן מבואר בתוס' (שם ד"ה והוא דלא דריס, בקושייתם הב') בדעת רש"י^{יז}.

וצ"ב טעם הדבר שנשתנה הסימן של "דורס" משאר כל סימני הטהרה דלא בעינן לראות שאינו דורס באופן חיובי, וכי כל עוף הוא בחזקת שאינו דורס עד שנמצא דורס [ובפרט רש"י לשיטתו דבעינן כל ד' סימנים], ובכלל צ"ב מנא ליה לרש"י לפרש כן בדברי אמימר ומה הכריחו לפרש כן, ולא פירש כפשוטו דהיינו שנתברר שאינו דורס באופן חיובי.

ונראה בביאור דברי רש"י דאפי' לשיטתו דבעינן כל ד' הסימנים להתיר [ודלא כרמב"י וסיעתו], מ"מ ס"ל לרש"י דשאני סימן דריסה משאר סימני הטהרה, דלא בעינן לידע

טז. וכן משמע בדברי הש"ך (סי' פ"ב ס"ק ד'): "אנו נוהגים לאסור, אף שאינו דורס, מ"מ איכא למיחש שמא ידרוס פעם אחרת וכו", עכ"ל, ומ"מ יש לדחות שהש"ך אויל לשיטתו דקיי"ל כרמב"י לגמרי [כמו שיתבאר לקמן סי' ד' אות ה'], ולכן נקט שאינו אלא מנהג, ומ"מ בדברי האשכול עצמו מבואר שהוא מנהג וכמשנ"ת למעלה.

יז. התוס' שם הקשו על רש"י ב' קושיות: א) אפי' אם העוף הוא 'בחזקת אינו דורס', עדיין יש לחוש שמא הוא עורב שיש לו ב' סימני טהרה [שמה שאינו דורס הוא סימן אחד משני הסימנים], ב) משמע בגמ' שאם פרס ועזניה היו שכיחי בישוב, אמימר היה אוסר לאוכלו וכדעת רב נחמן שם, והרי לדברי רש"י הנ"ל שיש חזקה שאינו דורס ע"כ אינו פרס ועזניה, ולכן פירשו התוס' באופן אחר, ומ"מ עכ"פ מבואר בדבריהם שנקטו בדעת רש"י דס"ל שהוא 'בחזקת אינו דורס' [וע"ע מש"כ המהרש"א שם על קושייתם הב' של התוס' שדקדק בלשון רש"י שאין להעמיס בכוונתו שבאמת פירש כדברי התוס' שם שטעם זה מחזקין שאינו דורס משום שאין לחוש לפרס ועזניה, וכן יש לדייק ממה שהקדים רש"י שם שאין חשש לפרס ועזניה בדיבור המתחיל הקודם וכמו שהעיר בספר תועפות ראם על היראים סי' ס"ח ס"ק ה'].

באופן חיובי שאינו דורס, אלא סגי לן במה שלא ראינוהו דורס, והיינו משום שרוב רובם של העופות הטמאים הם צדים ודורסים באכילתם **בכל עת**, ולכן אם ראינו העוף באכילתו שאינו דורס אפי' כמה פעמים^{יח}, בכה"ג אין לחוש למיעוט רחוק שמא הוא מהעופות הצדים והדורסים אא"כ ראינו בודאי שהוא דורס [וכע"ז כתב בספר קקיון דיונה שם בדעת רש"י: "והני מילי דלא דריס, משמעותיה שיש לנו **חזקה** דאינה דורסת, דהיינו למשל שראינו פעמים ושלוש שאכלה ולא עשתה סימני דריסה", עכ"ל].

וכן מבואר להדיא בספר יראים (סי' ס"ח), וז"ל: "ואם לא ידעינן אי דריס אי לא דריס, ומשכחינן ליה ג' סימנים טהרה אצבע יתרה וזפק וקורקבנו נקלף טהור, **מחזקינן ליה בחזקת שאינו דורס עד דחזינן ליה דדריס**, דקים להו לרבנן כל מי שיש לו אלו סימני טהרה אינו דורס וכו' היכא דלית ליה ג' סימני טהרה, אזלינן בתר מסורת", עכ"ל.

ומבואר בדבריו שלא הלך לגמרי בשיטת רבינו משה ב"ר יוסף שבג' סימנים בלבד ידוע שאינו דורס, שהרי מפורש בדברי היראים שאם לבסוף ראינו שהוא דורס אי אפשר להתיר [ואילו לדעת רמב"י לעולם לא יתכן להימצא כן, שאין לנו עוף טמא שיש בו כל ג' סימני הטהרה], אלא שאם לא ראינו מחזקינן שלא ידרוס, ולכאורה היינו טעמא כנ"ל [עכ"פ במקום שיש לו ג' סימני טהרה].

נמצינו למדים בדעת רש"י והיראים שאם ראינו את העוף כמה פעמים באכילתו ואינו דורס הרי"ז בחזקת אינו דורס, וא"כ מוכח שמעיקר הדין לא בעינן בקיאות גדולה כ"כ להתיר עפ"י סימנים, אלא ע"כ חוסר בקיאותנו אינו אלא חומרא בעלמא.

אמנם, סו"ס רש"י כבר סגר לנו הדלת לסמוך על בדיקתנו, ונעלוה מרן השו"ע והרמ"א [אף שחזרו ופרצוה כמה מגדולי האחרונים ז"ל הלא המה המהרש"ל והש"ך], ומ"מ איכא נפק"מ לענין שעת הדחק והפסד מרובה ובדיעבד [וכמשנ"ת לעיל אות א'].^{יח}

אמנם מדברי הרשב"א (תורת הבית, בית ג', שער א', משמרת הבית שם) משמע דלא

יח. וע"ע מש"כ בחידושי רבינו חיים הלוי (הל' מאכלות אסורות פ"א הט"ז) בדעת הרמב"ם, שאין לנו אלא שלשה סימני טהרה בלבד, ואילו העדר הדריסה אינו סימן טהרה בכלל, אלא הדריסה היא רק סימן טומאה, עיי"ש בכל דבריו, ואפשר לדון לפי דבריו דאיכא נפק"מ לענין זה, שאם העדר דריסה הוא סימן טהרה, א"כ בעינן לבדוק ולידע באופן חיובי שאינו דורס, משא"כ אם העדר הדריסה אינו סימן טהרה מצד עצמו אלא רק הדריסה עצמה היא סימן טומאה, א"כ לא בעינן לידע באופן חיובי שלא דורס אלא סגי לן במה שלא ראינו שהוא דורס, וכמשנ"ת למעלה בדעת רש"י.

סגי לן במה שראינוהו שאינו דורס באכילתו כמה פעמים, וז"ל: "אינו דורס" - לא בא בסימן טהרתו להתירו מיד **עד שנשהה אותו זמן מרובה** ונבדוק אחריו אם יהא דורס או לאו, עכ"ל.

וכן מבואר בדברי הרמב"ן (ס' ע"א), וז"ל: "ענין הדריסה אינו סימן בגופן, ואין אדם יכול לעמוד על העוף שלא יהא דורס אלא **בבקיאות גדולה, בו ובכל מיניו**", עכ"ל, ומבואר דבעינן בבקיאות גדולה במשך הזמן באותו עוף ובני מינו השונים.

ולכאורה מבואר מדבריהם שלא כדברי רש"י והיראים הנ"ל, וא"כ לדינא ודאי יש לחוש לדבריהם ואין להקל [אף דאינהו גופיהו ס"ל לדינא כשיטת רמב"י שאם יש לו ג' סימני טהרה לא בעינן כלל לבדוק אם דורס, דבכה"ג ידוע שאינו דורס], ומ"מ אף לדבריהם צ"ע **מהו שיעור הבדיקה מעיקר הדין**.

ונראה שעכ"פ סגי לן בבדיקה במשך כשבוע או כשבועיים שבהם ראינו מקרוב את מעשה העוף ומנהג אכילתו, דבכה"ג הרי"ז בחזקת אינו דורס [עכ"פ מעיקר הדין קודם חומרת רש"י], דאל"כ אין לדבר סוף, וכי מוטל על הבודק לחפש ולרדוף אחרי העוף כל ימי חייו בימים ובלילות שמא פעם אחת במשך חייו ידרוס, ובפרט לדעת הרמב"ם בספר המצות (עשה ק"נ) שבדיקת הסימנים היא מצות עשה בתורה, וא"כ ע"כ שהוא דבר המסור לכל אחד [וע"ע בהערה למטה מדברי הרי"ד וספר איסור והיתר הארוך, שעליו סמכו הרמ"א והש"ך בסוגיין, שמבואר בדבריהם שמעיקר הדין ודאי סגי לן בבדיקת הדריסה במשך כמה שבועות ותו לא"ט].

ולכן, בימינו שכל התרנגולים גדלים לאלפים ולרבבות בחצרות בתינו במשך שנים רבות ולא נמצאו דורסים מעולם, בכה"ג מסתבר שיודה רש"י דכולי האי לא חיישינן, שאין שום מקום טעות כלל מחמת חוסר בקיאותנו, שהרי הבקיאות בסימן זה אינה תלויה

ט. וזה לשון הרי"ד (פסקי הרי"ד חולין ס' ע"א): "ואע"ג דחזינן ליה דלא דריס ואכיל, וכל עוף טמא דורס ואוכל, אין זה סימן **מובהק לסמוך עליו**, דחיישינן **דילמא למחר ויומא אחרא** לידרוס, כי ההיא תרנגולתא דאגמא שהיו מוחזקים בה בחזקת טהרה, ולבסוף חזויה דדרסה ואכלה", עכ"ל, ומשמע מדבריו שאם נמצא באכילתו בלי דריסה אפי' **פעם אחת**, הרי"ז נוטה לומר שאינו דורס, אלא שאינו **סימן מובהק**, שעדיין אפשר שידרוס **למחר** או **יום אחר**, אבל אם עלה בידו לבדוקו במשך כשבוע ויותר, משמע מדבריו דבכה"ג שפיר הוי **סימן מובהק** שאינו דורס, וכן מבואר בדברי האיסור והיתר הארוך (סי' נ"ו אות י"ח, והרמ"א נמשך אחריו בסוגיא זו בכל דבריו) שכתב: "אבל אם אין עליו קבלה שאין דורס, אלא **רק שראינו בו שאוכל בלי דריסה**, לא, אפי' יש בו כל שאר ג' סימני טהרה, **דשמא ידרוס פעם אחרת**, כאשר מצינו גירואת דדרס", עכ"ל [וכן העתיק כלשון זו הש"ך שם ס"ק ד'], ומשמע שלא בא אלא לשלול בפעם אחת או אפי' כמה פעמים, אבל לעולם אם בדק במשך כמה שבועות שפיר דמי [עכ"פ מעיקר הדין], ומ"מ עדיין צ"ע.

בעומק חכמתו והבנתו של הבודק אלא במשך זמן בדיקתו וחקירתו בלבד [ואינה דומה כ"כ לשאר המקומות שבהם אין אנו בקיאים בהם מחמת ירידת הדורות ומיעוט הלבבות ושכחת התורה], ועכ"פ בשעת הדחק שיש בה הפסד מרובה שפיר יש לצרף צד זה.

איברא, יש מפקפקים על טענה זו מכמה וכמה צדדים: (א) התרנגולים המוכלאים שבימינו אינם מצויים בינינו כלל אלא רובם ככולם נמצאים רק אצל מגדלי תרנגולים ובעלי חוות וכיוצ"ב, (ב) הם גדלים במשך תקופה קצרה של כמה שבועות בלבד ולאחר מכן מיד נשחטים, וא"כ אפשר שתכונת הדריסה אינה מתגלה אלא בבגרותם, (ג) אין להם הזדמנות כלל לדרוס משום שהם כלואים במקום אחד ונמצאים לבדם, ואין דרכם של הדורסים לדרוס בני מינם, (ד) מזונותיהם על בעליהם ואינו מוכרחים לדרוס לצורך מזונם.

יתירה מזו, יש מפקפקים שאין להביא ראיה כלל מהתרנגולים הביתיים שבימינו שהם בני תרבות ממש, שאפשר שתכונת הדריסה נעלמה להם, וכמש"כ האבני נזר (סי' ע"ו אות י"ג) לגבי סוג אווזים שאין ראיה ממה שמינים אלו אינם דורסים את השוכנים עמהם תמיד, שכע"ז מבואר לענין החתולים הביתיים שבימינו, שנפסק בשו"ע (יו"ד סי' נ"ז ס"ה) שאם נכנס חתול ללול תרנגולים אין חוששים שמא דרס, ואפי' אם החתול שותק והתרנגולים מקרקרים אין לחוש, עכת"ד.

ועוד הביאו בית אב לטענה הנ"ל מדברי המאירי (ס"א ע"א ד"ה כבר ביארנו שמיני העורבים מתהפכים) לענין בת יענה, שנתקשה המאירי שם לדעת רמב"י וסיעתו [השיטה השניה בדבריו שם] דס"ל שכל כ"ד המינים [מלבד פרס ועזניה] הם דורסים, שהרי בת היענה אינה דורסת, וז"ל: "ואף בדיקת העופות מסכמת בה לפי מה שהעידו בה רבים, אלא שהיענה מתנגדת בה שאינה דורסת, ואי אפשר שלא להיותה אותה שהוזכרה בתורה, שהרי סימן נתנו לה שאוכל זכוכית, וכן מצאנו בשלנו, אלא שאפשר שאף תכונת הדריסה נעלמת, וכן מפני שהיא כואבת שיוצאת ממקומה ושמה במקומה דורסת", עכ"ל [ויבוארו דבריו לקמן בהערה כ', עיי"ש].

אמנם באמת אין מקום לפקפוקים הנ"ל, שאף שאכן רוב רובם של התרנגולים העומדים לשחיטה אינם מצויים כלל אצל סתם בני אדם בימינו [כפי שהיה מצוי בדורות הקודמים], מ"מ בכל מדינה ומדינה עדיין ימצאו אנשים המגדלים כל זני התרנגולים למיניהם בחצרותיהם ובמקומות פתוחים [כחיות מחמד ולניסויים ולכל מיני מטרות ולא דוקא למסחר], ומהם שמגדלים אותם במקומות פתוחים ובתנאים טובים בלי שום כליאה ונמצאים יחד עם

מינים אחרים, ואינם ממהרים לשוחטם וכנהנה, ואפ"ה בכולם לא נמצאו דורסים מעולם.

וגדולה מזו, יש להביא ראיה עצומה שאינם דורסים, שאף אם נודה ונאמר שבמינים הביתיים נחלש בהם טבע הדריסה, מ"מ בתרנגולים לא ימלט במשך הזמן שלא היה מתגלה, שהרי כידוע מנהג התרנגולים להילחם זה עם זה באכזריות [ביצה כ"ה ע"ב: "עז שבעופות תרנגול"], ופעמים עושים כן עד המוות ממש [והם הנקראים "קרבות תרנגולים", והוא מנהג עתיק של אומות העולם להעמיד להנאתם שני תרנגולים שילחמו זה בזה לראות מי יחיה ומי ימות, ומנהג זה נעשה בתרנגולים ביתיים], ומעולם לא נמצא שנתעורר טבע הדריסה שינעצו צפרניהם בחבריהם [וכבר עמד על טענה זו הר"א תאומים בשו"ת חסד לאברהם מהדורא תנינא יו"ד סי' כ"ב], ומוכח שאין להם תכונת הדריסה כלל.

ומה שהביאו ראיה מדברי השו"ע (שם) לענין חתולים בני תרבות שבימינו, אינו ענין לכאן כלל, ששם לא נתחדש שנעלמה מהם תכונת הדריסה, אלא דלא חיישינן שבכל עת שיכנסו ללול שהם ידרסו עד כמה דלא חזינן הכי, שאין דרכו של חתול בן תרבות לדרוס תמיד ואיכא למימר "שלמא שוי" (חולין נ"ג ע"א ורש"י ד"ה שלמא, ושם נאמר אפי' לגבי ארי בן תרבות), אבל אם ראינו חתול שהוא מכה והתרנגולים מקרקים בכה"ג לכו"ע חיישינן לדריסה, ומעולם לא כתבו הפוסקים ז"ל שנעלם מן החתול טבע הדריסה [ומש"כ המאירי לענין בת היענה אינו ענין לכאן כלל, וכמבואר באריכות בהערה למטה], ואפי' אם אין אנו

כ. מש"כ המאירי (שם) לענין בת היענה "שאפשר שאף תכונת הדריסה נעלמה" לא נתפרש היטב אם כוונתו לומר שתכונת הדריסה נעלמה ממנה לגמרי שנשתנה טבעה, או אם כוונתו לומר שתכונה זו נעלמה לנו אפ"י שהיא באמת דורסת מפעם לפעם, וכן צ"ב מש"כ "מפני שהיא כואבת שיוצאת ממקומה ושמא במקומה דורסת" אם הוא טעם נוסף, שבאמת היא דורסת, אלא שאין אנו רואים אותה דורסת מפני שאינה נמצאת "במקומה", או שתוספת זו היא פירוש לדבריו הקודמים שתכונת הדריסה נעלמה לנו מפני שאין אנו רואים אותה במקומה [ולכאורה היינו במקום שאין אנו רואים אותה או שכוונתו דוקא לבת יענה הכלואה בחצרותינו, ולכאורה הצד הב' הוא דוחק, שהרי לכאורה אף במדבר או ביער היו רואים אותה ואינה דורסת שם כלל, ומה שלא נתקשה אלא מבת היענה ולא מהעורב, אף שגם הוא אין אנו רואים שהוא דורס, וכמש"כ המאירי בעצמו בתחילת דבריו לעיל לענין עורב והביא ממנו ראיה לשיטת רש"י: "וראיה להם מן העורב, שאין רואין אותו הורג או אוכל עוף החי", וכ"כ הכלבו בשם הראב"ד והוסיף שם שגם העטלף אינו נראה דורס, היינו משום ששם בהמשך דבריו כבר דחה: "ועורב שהוא בכלל הדורסים אפשר שאף הוא דורס בקצת עופות ואוכל", עכ"ל, ואילו כאן לענין בת יענה נתקשה משום שרחוק לומר כן, משום שבת היענה אינה מעופפת כלל, וממילא עיקרי מעשיה גלויים לעינינו, ובפרט ש"רגליה רחבים ובעלי מחיצות כרגלי האווז, שהוא סימן מובהק להעדר דריסה לדעת הגאונים ז"ל וכמש"כ המאירי בסוף דבריו שם], ומ"מ אפי' אם נפרש בכוונתו לומר שתכונת הדריסה נעלמה לגמרי מבת היענה, אין דבריו נוגעים לנידון דידן ואין לבנות מהם יסוד להלכה, שמלבד מה שלא נמצא כן בשום אחד מן הפוסקים ז"ל לומר שיש לתלות שתיעלם תכונת הדריסה ותתבטל מצות בדיקת הסימנים [אעפ"י שהרבה הראשונים ז"ל נתקשו בבירור המציאות במיני העופות הטמאים וסימניהם, ולא דנו בשום מקום לומר שנעלמה תכונת הדריסה], ואף לדין שאנו חיישינן לשיטת רש"י, לא החמיר רש"י משום שיש חשש שמא תיעלם תכונת הדריסה אלא משום שאין אנו בקיאים ותו לא, מלבד כל הנ"ל, לא חידש המאירי כן אלא לענין בת היענה שהיא מין עוף שמפורש בתורה שהיא טמאה, ולדעתו חז"ל נתנו סימנים מובהקים שמוכיחים

סומכים על בדיקת הדריסה מחוסר בקיאותנו, **חלילה לומר שנתבטל סימן הדריסה** שהוא סימן מדאורייתא הנמסר לדורות עולם].

ובלא"ה אפי' **התרנגולים המדבריים**, כגון תרנגול הג'ונגל ושאר מיני תרנגולים שמרדו המצויים ביערות לבדם במשך כמה דורות^{כא}, ושאר כל הזנים השונים, **כולם נחקרו היטב ע"י חכמי הטבע** שעקבו אחריהם במשך שנים רבות ותועדו בהזדמנויות רבות ושונות **ולא נמצאו דורסים מעולם** [ואף לשיטת רש"י בגדר דריסה וכמו שיתבאר לקמן סי' ג' אות ג', עיי"ש].

העולה מן הדברים שיש ג' צדדים לנטות להקל לגבי חומרת רש"י בנידון דידן: (א) לא נראה שהוא חשש גמור מעיקר הדין אלא מנהג או חומרא, וכמפורש בספר האשכול, ולכן עכ"פ בשעת הדחק שיש בה הפסד מרובה שפיר יש לצרף להקל, (ב) דעת רש"י והיראים שמעיקר הדין סגי לן במה שראינוהו אוכל כמה פעמים בלי דריסה וכנ"ל, (ג) אם נתברר למעלה מכל ספק שאינו דורס, יש מקום לומר דבכה"ג יודה רש"י שאין להחמיר, והרי בנידון דידן נחקרו ונבדקו היטב במשך שנים רבות, וגם לא נתגלתה תכונת הדריסה בתרנגולים **אף כשהם נלחמים זה עם זה** [וכ"כ בשו"ת ערוגות הבשם קונטרס התשובות סי' ט"ז להתיר תרנגול ההודו אעפ"י שאין עליו שום מסורת, וכמו שיתבאר לקמן סי' ד' אות ב'].^{כא}

שהיא המין הנקרא בשם זה בימינו, ולכן נדחק לצדד שמא נעלמה לה תכונה זו, ומ"מ בעוף אחר הבא לפנינו שאין אנו יודעים אם הוא דורס או לאו, ולאחר בדיקה כל הצורך נמצא שאינו דורס [עכ"פ מעיקר הדין], אף המאירי יודה שאין לחוש שמא היתה לו תכונת הדריסה ונעלמה לו, דמהיכא תיתי לחשוש כן אא"כ קרוב הדבר מאד שהוא אחד מכ"ד המינים המפורשים בתורה עפ"י סמינו ושאר ראיות, שהרי אפי' לענין העורב והעטלף שלא נראו דורסים לא תירץ כן בתחילת דבריו לעיל שם לענין סימן דריסה, ועכ"פ איך שיהיה אין להביא ראיה מבת היענה לתרנגולים לומר שיתכן **שמחמת היותם ביתיים תיעלם מהם דריסתם**, שהרי בת היענה מעולם לא **נעשתה ביתית** שאינה בת תרבות, שאפי' הגדלה בחצרות בתינו לעולם טבעה פראי והיא מסוכנת לבריות, וממילא אין מקום לתלות היעלמות תכונת הדריסה בשינוי זה, וא"כ אין ללמוד ממנה לענין תרנגולים ביתיים, ובפרט שאף בת היענה המדברית לא נמצאה דורסת בימינו [כמו העטלפים והעורבים וכמו שנתקשו הראשונים ז"ל].

כא. הם מיני תרנגול הנקראים "פירל" בלע"ז שהם תרנגולים שמרדו וחזרו לטבע באופן מוחלט במשך כמה וכמה דורות, שהם נמצאים במקומות רבים ברחבי ארה"ב.

ג.

אין להשגיח בשינויים שבין הזנים כדי להפרידם
למינים שונים שכולם חולקים דמיונות מובהקים
למין התרנגול שיש עליו מסורת טהרה
[נימוק זה יחולק לחמשה סעיפים כדי להקל על המעיין]

סעיף א' הזנים נחשבים כבני מין אחד מכח הדמיונות הגדולים שביניהם

והנה כל הזנים השונים [בפרט אלו שנודעו שהוכלאו] הריהם דומים זה לזה בדמיון גדול, שכולם חולקים ביניהם כמה וכמה דמיונות מובהקים במראה אבריהם החיצוני שאינו מצוי במינים אחרים [עכ"פ בצירוף כולם יחדיו], וכן כולם דומים בדמיון חזק במבנה ובמראה האברים הפנימיים באופן שאינו מצוי במינים אחרים, וכן כולם חולקים תכונות דומות בצורת האכילה וההתנהגות והזיווג והעיבור והלידה ושאר תכונות הידועות למגדלי תרנגולים [ולא בחנם הכריעו חכמי הטבע שהם בני מין אחד בתורת ודאי עד שאינם מעלים ספק בדבר כלל וכמו שיתבאר לקמן בנימוק הד', ואין דבריהם בענין זה בנויים על דעותיהם הכוזבות ר"ל או אפי' עפ"י בדיקת תכונות הסמויות מן העין שאין סומכים עליהן כדיני התורה].

ונמצא שמכח כל הדמיונות הנ"ל יש מקום גדול להחשיב כולם כבני מין אחד עפ"י דין תורה [וכמו שיתבאר בהמשך], וממילא מסורת הטהרה שיש לנו על התרנגול הרגיל מועילה ג"כ להם, ואין צריכים מסורת לכל זן וזן בפני עצמו, והלא במשך כל שנות הגלות שעם ישראל נע ונד ממדינה למדינה, היו אוכלים התרנגולים שבאותו מקום עפ"י טביעות עינם שהם דומים לתרנגולים שהיו אבותיהם אוכלים, ובודאי לא היו בידם לשאת תרנגולים בתרמיליהם בכל מסעותיהם וגלויותיהם.

ויש ללמוד ענין זה מאיסור כלאי זרעים וכלאי בהמה, שהתורה אסרה לזרוע מיני זרעים יחד ולהרביע מיני בעלי חיים זה בזה או להנהיגם במלאכה זה בזה [כמפורש בויקרא י"ט, י"ט, וברמב"ם הל' כלאים פ"ט ה"א ובשו"ע יו"ד סי' רצ"ז ס"א], ואיסורים אלו לא נאמרו

אלא בשני מינים שונים, ומצינו במשניות [בעיקר בכלאים פ"א] כמה וכמה מינים של זרעים שהם שונים זה מזה, ואפ"ה אין בהם כלאים משום שהם נחשבים כבני מין אחד.

ומעתה יש לברר מה הם השינויים שאין אנו משגיחים בהם כדי לחלקם לשני מינים ומה הם השינויים שמחמתם אנו מפרידים אותם לשנים, שהרי מצד אחד מצינו (כלאים שם) כמה וכמה מינים שהם דומים זה לזה, ואפ"ה יש בהם משום כלאים [וכן מצינו כמה מינים שבהם נחלקו התנאים והאמוראים בדינם], ומאידך גיסא מצינו כמה וכמה מינים שהם שונים זה מזה ואפ"ה אין בהם משום כלאים, וצ"ע מה הן הדרכים שעל ידן אנו קובעים על מינים הבאים לפנינו שהם באמת נחשבים כשני מינים שונים או שהם בני מין אחד.

ולמעשה אי אפשר לקבוע כללים עפ"י בדיקת השינויים והדמיונות שבין מיני הזרעים הנזכרים בחז"ל, משני טעמים: (א) אין בידינו לקבוע בודאות מה הם מיני הזרעים השונים שהוזכרו בחז"ל, (ב) ואף אם היו ידועים לנו בבירור המינים השונים שהוזכרו בחז"ל, עכ"פ לא נתבארו בדבריהם הטעמים שעל פיהם קבעו חכמים לרחק בין המינים או לקרבם.

וכן כתב החזו"א (הל' כלאים סי' ג' ס"ק א' באות א', ושם ד"ה ובה"ב כתב, ושם סי' ג' סוף אות ה') שאין הכרע לקרב בין מיני הזרעים עפ"י דמיון בצורת העלים ובצורת הפרי ובטעמם בלבד, שאפשר שהכרעת המין תלויה בתכונות רבות אחרות, וז"ל: "סידור המינים הוא על פי קיבוץ הרגשות רבות, כי מלבד התבנית והמראה והטעם, אצור בכל פרי מזון אחר, כפי רוב היסודות האצורים בדם החי, ובהרגשות פנימיות מכיר האדם בחלוקת המזון של כל פרי ופרי, והכריעו חכמים ברוח קדשם מה הן מין אחד ומהם מינים חלוקים", עכ"ל [וע' בהערה באריכות בהיתרו של הרמב"ם בשני מינים הדומים אחד לשני בדמיון גדול, ויתבאר שם שאינו ענין לכאן ואין ללמוד ממנו לנידון דידן^{כב}].

כב. והנה לדעת הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג ה"ה) אם שני מינים הם קרובים מאד במראה הפרי או במראה העלים ב"דמיון גדול עד שייראו כשני גוונים של מין אחד, לא חששו להם לכלאים זה עם זה, שאין הולכין בכלאים אלא אחר מראית העין, עכ"ל, ומקורו מהירושלמי (פ"א ה"ה) לגבי הלפס עם הנפוס וכן לגבי הלפס עם הצנון, שאינם כלאים זה בזה מצד הדמיון בפרי או הדמיון בעלין שביניהם, עיי"ש, והנה אין כוונת הרמב"ם לומר שמכח הדמיון הגדול הריהם נחשבים כמין אחד, אלא כוונתו לומר שאעפ"י שהם באמת שני מינים החזו"א (כלאים סי' ס"ק א' ושם ס"ק ג' ושם ס"ק ה'), וטעם הדבר שמותרים זה בזה אעפ"י שהם באמת שני מינים, היינו משום דלגבי איסור כלאי זרעים ואילנות בעינן עירוב הניכר, וכמש"כ הקרית ספר (הל' כלאים פ"ג): "דלא הוה כצמר ופשתים שהם ניכרים שני מינים וכו' דכלאים דקרא היינו כשאננם מרוחקים זה מזה בשיעור וגם שנראים מעורבין למראית העין, דלישנא דקרא הכי משמע, שהיא קרוב לזה לזה ונראין מעורבין", עכ"ל, והרמב"ם עצמו בפירוש המשניות (פ"ג מ"א) שם כבר כתב כלל זה: "ושמור אלו העיקרים, והוא שכלאים אין האזהרה בו אלא למראית העין", עכ"ל [וע"ע מש"כ הר"ש כלאים פ"א מ"ה דפליג על הרמב"ם בפירוש הירושלמי שם, ולדעתו הכל תלוי אם הם שני מינים או מין אחד וכמש"כ החזו"א (פ"ג ס"ק ה'), עיי"ש], ומ"מ אין ללמוד מדין זה לענין כלאי בהמה, שבכלאי בהמה הכל תלוי בגדר שני

ולדינא כתב הסמ"ג (ל"ת רע"ט): "מינים רבים, שאעפ"י שאין דומין זה לזה, הואיל והן מין אחד, אינן כלאים זה בזה, ויש מינין אחרים אעפ"י שדומין זה לזה, הרי אלו כלאים זה בזה וכו', ולפי שאין המון עם מכירין רוב המינים, טוב ליזהר מכולם", עכ"ל, והביאו דבריו הב"י (יו"ד סי' רצ"ה) והרמ"א (שם ס"ו).

אמנם, מדברי הסמ"ג הנ"ל: "טוב ליזהר מכולם" משמע שאין איסור מעיקר הדין, אלא אפי' בזמן הזה יש מקום לבקיא לסמוך על הכרעתו עפ"י התבוננותו ושיקול דעתו, אלא שטוב וראוי להחמיר בכולם כדי שלא יבואו המון העם להקל.

וכן האריך החכמת אדם בספרו שערי צדק (שער משפטי הארץ פ"א הל' ט"ו): "ולפי שאין אנו יכולים להשוות מדות חכמים ולעשות מזה כלל השוה לכולם, (ו) לכן אסור לנו להמציא בדעתנו להתיר אפילו הם שוין בעלין ובפרי, אא"כ מה שידוע לנו שהם מין אחד בוודאי, והבקי בכל אלו בהן ובשמותיהן, מותרים מצד הדין, וכו' אך כיון שאין העולם בקיאים ברוב מינים, טוב ליזהר בכולם, אפילו באלו שמפורש להיתר, עכ"ל.

וכן העלה החזו"א (הל' כלאים סי' ג' אות ו') שאפי' בזמן הזה יש מקום להכריע עפ"י שיקול הדעת, וז"ל: "ונראה דאף בדורותינו, רשאים החכמים לסמוך על הכרעתם בצורות המשתנות, איזה מהם מין אחד ואיזה מהן שני מינים, בין כשהנידון במין אחד שנברא בצורות מתחלפות ובמהות ומזג אחד, ובין בנידון דמיון הפירות והעלין שהתיר הרמב"ם,

מינים ולא במראית העין, ויש להביא כמה וכמה ראיות לדבר: (א) מבואר בגמ' (חולין ע"ט ע"א) דלמ"ד חיישינן לזרע האב, פרד הנולד מסוס וחמורה אסור עם פרד הנולד מחמור וסוסה, והלא מצד מראית העין אי אפשר להבחין ביניהם אלא בסימני אוזניהם וקולם וזנבם [כמפורש בגמ' שם], שאינם אלא שינויים קטנים שהם פחותים יותר מהשינויים שבין מיני הזרעים הנ"ל המותרים מחמת הדמיון הגדול שביניהם בפרי בלבד או בעלים בלבד, ואפ"ה אסורים זה בזה, וא"כ חזינן דבכלאי בהמה לא אזלינן בתר מראית העין אלא הכל תלוי אם הם שני מינים או לא, (ב) וכן מוכח בירושלמי (כלאים פ"ח סוף ה"ג) שסוס בן סוס בן חמור [שיש בו שלשה חלקים סוס וחלק אחד חמור] אסור עם חמור בן חמור בן סוס [שיש לו ג' חלקים חמור וחלק אחד סוס], אעפ"י שכנראה אי אפשר להבחין ביניהם כלל בסימנים הנ"ל, (ג) ובאמת הדבר מפורש להדיא במשנה (כלאים פ"ח מ"ה): "הפרוטיית אסורות", ופירש הר"ש (שם) שהן מין פרדות שאי אפשר לברר עפ"י הסימנים הנ"ל אם הן נולדו מסוסה או מחמורה, וכן מבואר בגמ' (חולין שם) לענין פרדה אילמת וגדמת, שאי אפשר להכיר בסימניה להבדילו מן הפרד, ואין מתירים אותם זה בזה אעפ"י שמצד מראית העין הריהם דומים דמיון גמור, (ד) מפורש בגמ' (מכות כ"ב ע"א) שהמריבע שור פסולי המוקדשים עם פרה, לוקה משום איסור הרבעה, משום שחולין וקדשים נחשבים כשני מינים (וכמש"כ הריב"ן שם ד"ה המריבע) אעפ"י שמצד מראית העין אין ביניהם שום הבדל, (ה) מפורש בתוספתא (כלאים פ"ה ה"ב, מובא ברי"ן בן מלכי צדק והר"ש בכלאים פ"ח מ"א) לגבי דין "נדמה" שאם סוסה וסוס ילדו מין חמור, הרי"ז מותר עם אמו, והיינו משום שעפ"י דין נחשבים כמין סוס לכל דבר משום שדין הולד כדין הוריו, ולא איכפת לן במה שלפי מראית העין הריהם שני מינים שונים, ואם סוסה וחמורה ילדו מין חמור, הרי"ז אסור עם אמו, דחיישינן לזרע האב ושמן דינו כאביו החמור (ע' בסוגיא בחולין ע"ט ע"א), וא"כ לכאורה ה"ה להיפך [אף שלא נתפרש להדיא שם] אם סוסה וחמור ילדו כמין סוס, למ"ד חיישינן לזרע האב הרי"ז אסור עם אמו, אעפ"י ששניהם נראים כסוסים לכל דבר, דלענין כלאי בהמה לא אזלינן בתר מראית העין, לא לקולא ולא לחומרא.

ואצ"ל אם שינוי צורתן מפני שינוי המקומות, ואף על גב דהתנא האריך לפרש לנו הפרטים וכדי ללמוד מהם כיוצ"ב, ואנחנו איננו בקיאים בדקדוק הדבר, מ"מ **כל שדעתנו מכרעת הכרע גמור שאין בו ספק, סומכין אנחנו להתיר**, ומיהו מה שנקראין בשם אחד, אין זו עדות שהן מין אחד, שהלשון הוא רק הסכמת בני אדם, ומ"מ אפשר שהוא סניף להתיר, שהרי הסכים עליהם דעת הבריות שהן מין אחד וכו', **ואין בזה אלא שיקול הדעת**, ובודאי לא היינו יודעים להכריע השנויות במשניות מדעתנו, ואין אנו סומכים על דעתנו [ואפשר דכל השנויות יש בהן חידוש שהכרעת הדעת היתה מכרעת להיפוך, וכמו ששינוי אעפ"י שהן דומין וכו', אבל שאר המינים סומכים על שיקול הדעת], ובסמ"ק כתב: טוב לזהר מכולן וכו', ומ"מ נראה דשינויים קלים שבפירות ושאלו מחזיקים אותם למין אחד מותרים כמו כמה מיני תפוחים וכיוצ"ב", עכ"ל [וע"ש מש"כ במכתב שם סוף ס"ק ג': "שאלת המינים שאלה גדולה היא. על השמות אי אפשר לסמוך, וכל שהן נקראים שם אחד בלשון בני אדם, והן דומין במראיתן ובטעמן הן מין אחד, אבל לפרט הדברים צריך לשקוד עליהן ולהכריע", עכ"ל, וע"ע לקמן בנימוק ד' ובדברי החזו"א המובאים שם].

ועכ"פ לא מצינו בפוסקים ז"ל שהעתיקו דברי הסמ"ג הנ"ל לענין איסור כלאי בהמה, ונראה שיש ב' טעמים לדבר: (א) בכלאי זרעים אין אנו בקיאים כלל במינים השונים ובשמותיהם, משא"כ בבעלי חיים המצויים בינינו במשך כל הדורות אנו בקיאים יותר בהם ובשמותיהם, (ב) הרבעת בעלי חיים שונים אינה מצויה כ"כ כמו זריעת והרכבת מינים שונים, ולכן אין חשש תקלה להמון עם, ולכן לא קיבלנו עלינו להחמיר בחומרא זו כדי שלא יטעו המון העם אלא בכלאי זרעים ואילנות בלבד.

והעולה מן הדברים שאף שאין לנו כללים ברורים להכריע על פיהם בענין חלוקת מיני הזרעים ובעלי החיים באיסור כלאים, מ"מ אפי' בזמן הזה מסור ביד החכם להכריע עפ"י שיקול דעתו והתבוננותו בתכונות שונות, וא"כ ה"ה לענין שאר דיני התורה התלויים במינים שונים, וכש"כ לענין מסורת טהרה על מין מסוים שיש בו ג' סימני טהרה שאינה אלא חומרא [וכמשנ"ת לעיל סי' ב' אות א' וב'].
[ומה שיש שצידדו לחלק בין גדר "מין" בדיני כלאים שהוא שם יותר רחב לבין גדר "מין" בעופות הטמאים והטהורים שהוא שם יותר מצומצם, אין הדבר כן, אלא כל ששני מינים מותרים זה בזה ואין בהם משום כלאים, ה"ה לענין איסור והיתר אכילתם, שהרי שם "מין" בעופות הטמאים והטהורים הוא שם רחב ביותר [כמו שיתבאר לקמן באורך], ואילו בכלאים הוא גדר יותר מצומצם, ואפשר שמצד איסור כלאים אסור להרביע העורב עם

הזורזיר ושאר המינים שנכללו בשם בעורב שהם כולם נחשבים כמינים נפרדים לענין זה, משא"כ לענין טומאה וטהרה הריהם בני מין אחד, וכמו שנדון לקמן סי' ד' אות ד', עיי"ש.

ונראה שמטעם זה מותר לאכול עוף **עפ"י זכרון של מסורת בלבד**, דאיתא בגמ': "אמר רב יצחק, עוף טהור נאכל במסורת", ופירש רש"י (שם ד"ה במסורת): "אם זכור הוא באדם כשר שאכלו, או שמסר לו רבו או צייד חכם שהוא טהור", עכ"ל, ומבואר בדבריו שאפי' **עפ"י זכרון בלבד** שראה פעם אחת אדם כשר שאכל עוף מסויים הרי"ז מותר^{כג}.

ולכאורה צ"ע איך אפשר לסמוך על זכרוננו בלבד, דבכה"ג קשה לדקדק כל הצורך בפרטי התבנית והמראה לבחון אם יש ביניהם שינויים בין המין שנאכל לבין המין הבא לפניו, וא"כ איכא למיחש שמא מין זה העומד בפניו אינו אותו המין שראה אדם כשר שאכלו, אלא ע"כ מבואר כנ"ל דלא בעינן שיתדמה ממש להחשיבו כבן מינו, אלא אפי' בדמיון המצטייר בלב הזכרון שפיר דמי וסגי לן בהכי [וכש"כ דלא איכפת לן בשינויי גודל כל האיברים וכיוצ"ב, וכמו שיתבאר בהמשך נימוק זה שאין להשיג בפרטים אלו, שהרי אי אפשר כלל להשוות גודל האיברים בזכרון בעלמא, ובפרט שענין זה תלוי בשנות העוף, וכן דקדק מדברי רש"י הנ"ל רבי אברהם הכהן ז"ל (גיסו של בעל המרכבת המשנה) בשו"ת בית אברהם (בקונטרס משפט שלום, ח"ח אות י"ב, הובאו דבריו בפתחי תשובה יו"ד סי' פ"ב, ושם בקונטרסו האריך להתיר אווזים עם חרטומים שחורים שנתעוררו כמה פקפוקים עליהם).

ונראה שדבר זה מפורש ומבואר בהגהת הרמ"א על ספר האיסור והיתר (סי' נ"ו אות י"ח) שהוא מקור חומרתו של הרמ"א [כמבואר בדרכי משה שם], ששם החמיר האיסור והיתר שלא לסמוך על קבלת הגאונים ז"ל שכל עוף שיש לו חרטום רחב וכף רגל רחבה כאווז הרי"ז ודאי אינו דורס, ונתקשה שם הרמ"א בטעם הדבר דלא אזלינן בתר רובא לומר שאינו מן הדורסים, ותירץ הרמ"א: "ולא אמרינן הכא כשנמצאו השלש סימני טהרה, וגם ראינו שאוכל בלי דריסה, שנלך אחר רוב העופות שאינם דורסים, (ו)[ד]שמא משום דמאחר שיש מיהא י"ט מינים האסורים ואינם ידועות לנו, וגם אינם מכל העופות הטהורים

כג. ואף שאין אנו סומכים על מסורת של כל אדם בזמן הזה וכמש"כ המהרי"ל (סי' צ"ה, הובאו דבריו בפרי חדש סי' פ"ב ס"ק א' והפרי מגדים שם בשפתי דעת ס"ק א' ועוד), לאו היינו טעמא משום דלא סגי לן בזכרון בעלמא, אלא משום שעל עצם המסורת בדורות אחרונים אין אנו בטוחים, שכבר נפלו טעויות וספיקות במסורות [וכמו שהביא המהרי"ל שם לענין "סיגויא" שיש מקומות שיש להם מסורת להיתר ויש מקומות שיש להם מסורת לאיסור].

הניכרים לנו, לא נקרא רוב גמור", עכ"ל.

ומבואר בדבריו שעוף הבא לפנינו בג' סימנים ולא ראינו שהוא דורס, עדיין אי אפשר להתירו באכילה מדין רוב, בצירוף ב' טעמים: (א) אנו חוששים לדעת הפוסקים שיש י"ט מיני עופות טמאים בעלי ג' סימני טהרה, (ב) אינו "**מכל העופות הטהורים הניכרים לנו**" [כלשונן].

ומשמע מטעמו הב' שאם הוא היה אחד מן העופות הטהורים הניכרים יש להתיר, ולכאורה צ"ע מה כוונתו "הניכרים לנו", שהרי אם הוא ממש בדמות עוף טהור המוכר לנו, הלא פשיטא ופשיטא שהוא מותר ומאיה טעם יש לאסור, אלא וודאי כוונתו לומר שיש לאסור משום שאינו דומה במראהו בדמיונו דמיון גדול לאחד מן העופות טהורים הניכרים לנו, אבל אם היה דומה בדמיון חזק במראה לעוף טהור הניכר לנו [אף שאינו דומה לו בדמיון מופלג עד כדי כך שנאמר שהוא אותו המין ממש], אף הרמ"א יודה שיש להתיר עפ"י ג' סימנים ובתנאי שראינוהו אוכל בלי דריסה.

סעיף ב' אין להשגיח בשינויים קלים

אמנם, אף שנתבאר לעיל שיש דמיונות מובהקים בין זני התרנגולים שיש בכחם להחשיבם כבני מין אחד, מ"מ סו"ס מאידך גיסא אי אפשר להתעלם שיש ביניהם כמה וכמה שינויים [ובכמה מן הזנים השינויים הם יותר גדולים], והמתעקש יספור וימנה שינויים כחול הים בין כל זן וזן.

ולכן, קודם שנבוא לדון אם יש להתחשב בשינויים אלו, קודם כל יש להקדים שדבר ברור הוא שאין להשגיח בשינויים קלים על מנת להפריד לשני מינים, שכידוע טבע הצמחים ובעלי החיים - ואפי' בני אדם - להשתנות ממקום למקום בצבעם, ובגודל גופם הכללי, ובגודל איברים מסויימים בלבד, ובהתנהגותם, ובעוד תכונות שונות, מחמת שינויי המקומות והמאכלות ושאר סיבות, ובאמת עובדא דא גלויה לעין כל ואינה צריכה ראיה, ומ"מ לרווחא דמילתא נביא כמה וכמה מקורות שכן מבואר בחז"ל, וכדלהלן:

(א) שינויים בצבע העור והשערות: בתוך מין אחד, אנו מוצאים שיש בהם צבעים שונים [ויש מהם שגם מורים על תכונות שונות בתוך המין האחד], כגון בשוורים, שיש שור שחור שהוא עדיף לעורו, ויש שור אדום שעדיף לבשרו, ויש שור לבן שעדיף לחרישה

(נזיר ל"א ע"ב, וכולם בני מין אחד וכמפורש בירושלמי כלאים פ"א ה"א), וכן החתולים הלבנים מסוכנים ואילו החתולים השחורים אינם מסוכנים (ב"ק פ' ע"ב)^כ, וישנן יונים שחורות ולבנות (ביצה י' ע"ב), וכן תרנגולים שחורים ולבנים ואדומים (ע"ז י"ד ע"ב וב"מ פ"ו ע"ב), וכבשים לבנים וחומים ושאר צבעים (כמפורש בבראשית פרק ל' ובמשנה חולין קל"ה ע"א ושם קל"ו ע"ב שהם בני מין אחד), וכן לענין השרץ עכבר שיש בו מינים אדומים ולבנים ושחורים (כמפורש בתרגום המיוחס לריב"ע, ויקרא י"א, כ"ט), וה"ה בבני אדם [ע' בהערה למטה דוגמא מובהקת^כ], וכהנה רבות, וזה פשוט^כ [וע' בהערה למטה מה שאין לפקפק ולהביא ראיה לסתור מהמינים הנקראים "העורב העמקי" ו"הסנונית הלבנה" שהוצרכו ללימודים מיוחדים להחשיבם מכלל מינו של העורב^כ, וכן אין להביא ראיה ממיני "הסנונית" המובדלים בצבעיהם שיש מהן מותרות

כד. מפורש בגמ' (ב"ק פ' ע"ב) שהחתולים הלבנים מסוכנים לבריות ומועדים להזיק וממילא מותר להורגם, ואילו החתולים השחורים אינם מסוכנים כלל ומותר לגדלם, ומפורש בגמ' שם שאם חתולה שחורה נתעברה מחתול לבן אין היכר לבריות בורע לידע שאביו היה לבן (כמפורש בתוס' שם ד"ה סוף ד"ה מותר, שמתעם זה בני אדם אינם נוהרים בחתולים שחורים), ולא נסתפק רבינא שם אלא לאחר ג' דורות בחתול שחור בן חתול לבן בן חתול שחור אם מותר לקיימו או לא [ולא נפשט ספיקו שם].

כה. גדולה מזו מובא במדרש (בראשית רבה פרשת ויצא פרק ל' ל"ז) לגבי המקלות שלקח יעקב, וז"ל: "מעשה בכושי אחד שנישא לכושית אחת, והוליד ממנה בן לבן, תפס האב לבן ובא לו אצל רבי, אמר לו, שמא אינו בני, אמר לו, היה לך מראות בתוך ביתך, אמר לו, הן, אמר לו שחורה או לבנה, אמר לו, לבנה, אמר לו מכאן שהיה לך בן לבן", עכ"ל, וכש"כ שישתנה ע"י שאר סיבות כגון שינוי המקומות והמזג והמאכלות וכהנה.

כו. והנה בספר אחד הרחיק לדייק מלשון רש"י (חולין ס"ה ע"א ד"ה ונדמה) שפירש "נדמה": "דומה להם במראיתו", שכוונתו לומר שהם דומים בצבעם, שמראה היינו צבע כמבואר בפירוש רש"י עה"ת (בראשית כ"ט, י"ז) בפירוש "יפת תואר ויפת מראה": "תואר הוא צורת הפרצוף וכו', מראה הוא זיו קלסתר", עכ"ל, והספר הנ"ל יצא לטעון מכח דיוק זה שאם מין אחד שונה בצבע הר"ז נחשב כשינוי גדול להפרידם לשני מינים, עכ"ל, וכמובן אין דבריו נכונים כלל מב' טעמים: (א) לשון "מראה" האמור בכל מקום משמעותו היא כל דבר הנראה לעין, בין בצורה ובין בצבע ובין בשאר תכונות, אלא ששם בפסוק נאמר גם "יפת תואר", ולכן פירש רש"י ש"כ שם מתייחס דוקא לצבע, ואילו בסוגיין "נדמה" במראה סתם היינו ברוב הבחינות או בכולן, (ב) אי אפשר בשום צד לפרש כן בסוגיא בחולין דמייירי דוקא בדמיון בצבע, דא"כ נמצא שכל עוף השוכן עם הטמא ומשתווה לו בצבעו בלבד הר"ז נקרא "שכן ונדמה" ויהא אסור אעפ"י שאין שום דמיון בינו לבין הטמא בצורתו איבריו ובתבניתו, ישתקע הדבר ולא יאמר, וכן מבואר ברמב"ן (שם) ובר"ן (שם) שהקשו על דעת רש"י שפירש "נדמה" במראיתו ולא בסימניו, שהרי הזורזר אינו דומה לעורב אלא בשחורותו ולא בשאר תכונותיו כגון גודלו ומנהגו שהוא מזמר, עיי"ש, וא"כ מפורש בדבריהם שהם נקטו ש"נדמה" היינו בתואר הגוף ושאר תכונותיו ולא מצד הצבע כלל, וכ"ז פשוט וברור.

כז. ואין לפקפק מצד עורב העמקי בעל הצבע הלבן שהוצרכנו לריבוי מיוחד ללמד שהוא נכלל במין "עורב", וא"כ לכאורה משמע שמכח שינוי הצבע היה ראוי לחלקם לשני מינים, שהרי מלבד מה שלא נודע כלל אם יש בו שינויים אחרים במבנה גופו ושאר תכונותיו למין "עורב" עד שאפשר שאינו דומה לו כלל, ויתבאר לקמן סי' ג' אות ו' שאין להשיג בהם שנקראים באותו תואר בתוספת שם לוואי, בלא"ה יש לחלק בין עורב לבין שאר מינים, שהצבע השחור הוא סימן מובהק של העורב וכמפורש בשירי השירים: "שחורות כעורב" (ה', י"א), ולכן דוקא בעורב שינוי כזה מן הקצה אל הקצה מצבע שחור לצבע לבן נחשב כשינוי גדול, שמצד הסברה היה ראוי לקבוע עליו שהוא מין בפני עצמו לולי הריבוי הנ"ל, עד כדי כך שהרמב"ן (בסוף קונטרסו, נדפס

ומהן אסורות^{כח}].

(ב) שינויים בגודל איברים מסוימים: הגמל הפרסי יש לו צואר עבה יותר מהגמל הערבי, ואפ"ה הם נחשבים כבני מין אחד (ב"ק נ"ה ע"א, ולפי רבינו חננאל המובא בספר הערוך בערך "קק", השינוי הוא בשוקיים), וכן מפורש בגמ' (שם) שאין להשגיח בגודל החרטום של אווזים, וממילא ה"ה בכל האיברים, שהרי אין סברא לחלק ביניהם [מלבד איברי ההולדה וכמו שיתבאר לקמן], וכן החמור ה**לובי** יותר גדול וחזק וגבוה מן החמור הרגיל (שבת נ"א ע"ב^{כט}) ואינו אסור בהנהגה יחד עם חמור רגיל (כמבואר

בחידישו ס"ג ע"א) צידד להלכה ולא למעשה שאם הוא כולו לבן אינו עורב, וככל החזיון הזה יש לומר ג"כ לגבי סנונית לבנה שהוצרכו לריבוי מיוחד לדעת רבי אליעזר, ובפרט לדעת רש"י שם שהוא המין הנקרא "ארונדיאל" בלע"ז, שלפי אוצר לעזי רש"י הוא המין הנקרא אף בימינו בשם "סנונית", והלא מין זה שונה מאד ממין עורב בין במראה ובין בשאר תכונות עד שבאמת קשה מאד להבין במה נדמו להם להיחשב כאותו מין ואיך נתרבו מפסוק זה [וכן לדברי חכמי הטבע נחשבים כשני מינים שונים], וכמו שיתבאר לקמן בהמשך ניומק זה אות ד', ע"ש, וז"ב.

כח. והנה מפורש בגמ' (ס"ב ע"א) שיש ג' מיני "סנונית" [שהיא שחורה גופה וכמבואר ברמב"ן והרשב"א והר"ן שם]: **(א) סנונית שחורה** לגמרי בכל גופה ממש [כולל הכרס] שהיא אסורה לכל הדעות ונחשבת כבת מינו של העורב (סוף הסוגיא שם), **(ב) סנונית שחורה בעלת כרס לבן** שהיא מותרת לכל הדעות, בין לאמימר [דס"ל דלא פליגי בה רבי אליעזר וחכמים שם] ובין למר זוטרא [דקיי"ל כחכמים המתירים], **(ג) סנונית שחורה בעלת כרס ירוק** שהיא אסורה לכו"ע, בין לדעת אמימר [דקיי"ל כר"א שאסר] ובין לדעת מר זוטרא [דס"ל דלא פליגי ר"א וחכמים אלא בכרסה לבנה], עכס"ג, ומ"מ אין להוכיח מכאן ששינוי בצבע הכרס מורה על מין אחר, שבדאי היו בו שינויים רבים ונוספים והם מינים שונים זה מזה, וראיה עצומה לדבר שע"כ שונים הם זה מזה בשינויים נוספים, דאל"כ הרי לדעת ר"א היו צריכים לאסור אף הסנונית בעלת הכרס הלבן, שהרי מפורש בגמ' (ס"ה ע"ב) בדעת רבי אליעזר דבנדמה לטמא בלבד אפי' בלי שכינות עמו הרי"ז אסור, והרי אפי' אם נדחק ונאמר שהסנונית השחורה כולה לא נחשבת כבת מינה של הסנונית השחורה בעלת הכרס הלבן מחמת שינוי בצבע הכרס בלבד, מ"מ עכ"פ ודאי ייחשבו עכ"פ כדומות זו לזו אם לא נבדלו אלא בתכונה זו בלבד, וא"כ איך התיר רבי אליעזר הסנונית הלבנה [לדעת אמימר], אלא ע"כ לא נחשבות כדומות משום שיש ביניהם שינויים נוספים, ולא נקראו בשמותיהם אלא על שם צבע הכרס שהוא סימן מובהק לאותו המין, וכדמצינו לגבי מיני דיה וכמו שיתבאר לקמן סי' ג' אות ו' [ואף לדעת חכמי הטבע, ה"משפחה" של "הסנוניות" כוללת בתוכה מינים שונים זה מזה, ומ"מ נתברר שכמה ממיני הסנוניות פרים ורבים זה עם זה בטבע ומולידות וולדות פוריים, וצ"ע, ובדקתי בדברי חכמי הטבע במינים השונים בני משפחת "הסנוניות" לדבריהם ולא מצאתי בהם אף מין אחד של סנונית שהיא כולה שחורה או כולה שחורה מלבד כרסה הירוק [שרק הם המינים האסורים כמפורש בסוף הסוגיא], ועכ"פ אין ביניהן כדומות שחרותם של הזורז או הקאק שהם נחשבים כבני מינו של העורב, ולכן כנראה נתכוונו למין שאינו באמת ממשפחת "הסנוניות" כלל אלא דומה באיזה דמיון למין סנונית וכולו שחור, וצ"ע], וע"ע בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' נ"ה) שנקט כדבר פשוט שאין להשגיח בשינוי צבע באיבר אחד, ומכאן קושיא זו צידד שיש לחלק בין הכרס לבין שאר האיברים, "דכרס שאני שעובר על כך הגוף ושם מונחים איברים הפנימיים שחיי העוף תלויים בו", עכ"ל, ולולי דבריו ז"ל יותר נראה כמשנ"ת, שאין הכרח כלל לומר שצבע הכרס היה השינוי היחיד שביניהם, אלא סימן בעלמא נקטו בכינוייהם.

כט. הוא המין הנקרא "לובדיקים" (כלאים פ"ח מ"ד ושבת פ"ה מ"א), ומפורש בגמ' (שבת שם נ"א ע"ב) דהיינו "חמרא לובא", ופירש רש"י (שם ד"ה חמרא): "חמור הבא ממדינת לוב, כמו הכושים והלובים דאסא בדברי הימים ב', ט"ז", עכ"ל, והוא חמור יותר גדול וחזק מחמור רגיל [כמפורש בגמ' שבת שם], והרמב"ם בפירוש המשניות (שבת שם) כתב שהוא חמור שאינו מקבל מרות והוא ממוצע בין חמור הבר לבין חמור הישוב, ובפירושו בכלאים (שם) כתב שהוא **דומה בצורתו לגמל** [וכנראה כוונתו שהוא גבוה כגמל], ולכן קמ"ל במשנה שם דאפ"ה אסור לקושרו לגמלים שאינו ממין הגמל אלא ממין החמור.

בכלאים פ"ח מ"ד שאינו אסור אלא בגמל, והוא דומה לגמל וכמש"כ הרמב"ם בפירוש המשניות כלאים פ"ח מ"ד), והכלב הכופר"ל שונה מאד בגודלו מן הכלב הרגיל (ב"ק פ' ע"א) ואפ"ה נחשבים בני מין אחד (ירושלמי כלאים פ"א מ"ו וכמש"כ הר"ש שם"א), וכן בבני אדם שראשיהן של הבבליים סגלגלות ועיניהם של התרמודיים תרוטות ורגליהם של אפריקיים רחבות (שבת ל"א ע"א, עיי"ש מה שהשיב הלל לתלות השינויים הנ"ל בסיבות טבעיות התלויות במקומותיהם), וכן מוכח מן החוש שכל בעלי החיים שאנו מחזיקים אותם כבני מין אחד בתורת ודאי הריהם משתנים בגודל איבריהם ממקום למקום, וז"ב [וע' למטה בהערה מה שאין לפקפק מצד המין הנקרא "שקיטנא"י].

ג) שינויים מובהקים בהתנהגות: החתולים הלבנים מסוכנים, ואילו החתולים השחורים אינם מסוכנים (ב"ק פ' ע"ב) כנ"ל, וכן הזבובים המצריים והצרעות מנינוה והעקרבים מחדייב הם סוגים מסוכנים שמותר להורגם בשבת, ואילו המינים הנ"ל שבשאר

ל. שהוא שם מקום וכמש"כ השיטה מקובצת (ב"ק פ' ע"א) בשם גאון ז"ל [ולכאורה מוכח כדבריו שהוא שם מקום ממה שנקרא "הכופר" ולא נקרא כלב כפרי, בלי אות ה' בתחלתה ואות ו' באמצעה, ומ"מ מדברי הר"ש והרא"ש שם לא משמע כן, וצ"ע], ומצינו ב' פירושים לכלב כופרי: (א) כלב קטן ונגס (רש"י ב"ק שם ד"ה כלבים, בפירושו הא', וכ"כ ר"י בן מלכי צדק בכלאים פ"א מ"ו), (ב) כלב גדול של ציידים (רש"י שם, בפ"ה ה'), ועכ"פ לכל הפירושים הריהו דומה במראהו למראה השועל (כמפורש בכלאים פ"א מ"ו שכלב הכופרי הוא כלאים עם השועל אעפ"י שהם דומים זה לזה), וע' לקמן אות ו' באריכות בענין זה.

לא. ולדינא קי"ל כדעת חכמים שהכלב וכלב הכופרי מותרים זה בזה, וכמש"כ הרדב"ז בדעת הרמב"ם (פ"ט ה"ד).

לב. אמנם יש שפקפקו שהרי מפורש בגמ' (חולין ס"ג ע"א) בשם רב יהודה שיש ג' מיני עופות הנקראים בשם "שקיטנא": (א) האחד שיש לו שוקיים ארוכות וגופו אדום שהוא עוף טהור ("אריכי שקי וסומקי", וכמש"כ רש"י שם ד"ה שקיטנא), (ב) השני שיש לו שוקיים קצרות וגופו אדום שהוא עוף טמא ("גוצי וסומקי"), (ג) השלישי שיש לו שוקיים ארוכות וגופו ירוק שהוא עוף טמא ("אריכי שקי וירוקי"), עכס"ה"ג, ולכאורה מבואר שאפ"י בשינוי הצבע או השוקיים בלבד יתחלק למין אחר, ומ"מ לכאורה דבר זה תמוה מאד שמלבד מה שקשה לומר מסברא שיתחלקו למינים שונים בשינויים קלים כאלו, הרי מבואר מכלב הכופרי עם כלב רגיל ומאוזן הבר עם אווז ביתי וגמל פרסי עם גמל רגיל שאין להשיג בשינויים קלים וכמשנ"ל לעיל בנימוק זה אות ב' באריכות ולקמן בהמשך אות זה ראיות עצומות שאין לומר כן, ולכן נראה דבאמת לק"מ, שודאי לא מסר רב יהודה סימנים אלו אלא משום שהם סימנים בולטים וניכרים היטב שעל ידם יוכל כל אחד לידע בבירור גמור איזה שקיטנא היא המותרת ואיזה שקיטנא היא אסורה, ששם "שקיטנא" היה שם כולל לכמה סוגים של עופות שכנראה חלקו איזו תכונה אחת או איזה דמיון חיצוני [או ענין אחר שלא נודע לנו], וכמו שיתבאר לקמן סי' ג' אות ו' הרבה דוגמאות שאין להביא ראיה ממה שנקראו בפי הבריות באותו שם בעל חי בתוספת שם לוואי, ולעולם בנוסף לשינויים הנ"ל בודאי היו חילוקים רבים אחרים המבדילים ביניהם ולא רק שינוי בגודל השוקיים או צבע גופן, וכמשנ"ל לעיל לענין סנונית לבנה ועורב העמקי [והנה רש"י שם ד"ה שקיטנא פירש: "שם העוף, ויש בהן שני מינין, אותם ששוקיהן ארוכין וגופו אדום שרי", עכ"ל, ומש"כ שיש שני מינין צ"ב, שהרי מפורש בגמ' שם שמלבד שני המינים הראשונים שזכור שם (הראשון שיש לו שוקיים ארוכות, ונתנו לו סימן "מורומא" שהוא סוג עוף טהור הדומה לו בתכונות אלו, והשני שיש לו שוקיים קצרות ונתנו לו סימן "גנוס" שהוא מום במומי כהנים להורות שהוא טמא), בנוסף לכך נזכר שם מין שלישי שיש לו שוקיים ארוכות אלא שגופו ירוק שאף הוא אסור (וסימנו "ירוקין פסולין"), וא"כ היו שלשה מינים הנקראים בשם זה ולא שנים, וצ"ע, ואולי נקט רש"י שאם שני המינים האחרונים הם אסורים, א"כ הריהם בני מין אחד וא"כ מוכח מדבריו ששינוי צבע לא היו שינוי להחשיב כמין בפני עצמו].

המקומות אינם מסוכנים (שבת קכ"א ע"ב וכמפורש בנביא (ישעיה ז', י"ח): "לזבוב אשר בקצה מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור"), והכלב הרגיל והכלב הכופרי הם בני מין אחד כנ"ל אעפ"י שהכלב הכופרי הוא בעל חי פראי שאינו מקבל מרות האדם, ואילו הכלב הרגיל מקבל מרות אדם כידוע^ל, וכן החמור הלובי הנ"ל שאינו מקבל מרות אדם (כמפורש בפירוש המשניות לרמב"ם שבת פ"ה מ"א) כמו החמור הרגיל, וכן מבואר מדברי הרמב"ם (הל' כלאים פ"ט ה"ה) **שהמינים המדבריים והביתיים** כגון שור הבר עם השור והרמק עם הסוס נחשבים כבני מין אחד, אעפ"י שהם שונים זה מזה בטבע התנהגותם שינוי גדול.

ד) שינוי בגודל כל גופו [ולאו דוקא איבר מסויים]: הכלב הכופרי והכלב הרגיל הם בני מין אחד כנ"ל אעפ"י שהכלב הכופרי שונה מאד מכלב רגיל בגודל כל גופו (ב"ק פ' ע"א ובפירוש רש"י שם ד"ה כלבים, שהכלב הכופרי הוא ננס או גדול מאד), ובאמת דבר זה אינו צריך שום ראיה, שהרי כידוע אפי' רק במין אחד ממש, אפשר ע"י הכלאה בין הדורות השונים בשיטה הנקראת "ברירה מלאכותית" לגרום שיולדו בשינויים מופלגים בגודל כל גופם או בקטנותו, וה"ה באיברים מסויימים בלבד כפי רצונו וחכמתו של ה"בורר", וא"כ ה"ה בדרך הטבע במשך הדורות בשינוי המקומות והמאכלות וכיוצ"ב לא יימלט שלא יתהוו שינויים כאלו ברוב או בכל איברי גופו של בעל חי.

והנה כענין הזה כבר כתב הרמב"ם לענין זרעים (כלאים פ"ג ה"א): **"המין האחד נפרד לצורות הרבה מפני שינוי המקומות והעבודה שעובדין הארץ עד שייראה כשני מינין"**, עכ"ל, וכן כתב הראב"ד (שו"ת סי' י"ד) לענין עופות: **"המין יש בו צורות משתנות בגופן ובסימניהן, כמו שיש במיני החיות והבהמות משתנים זה מזה והם מין אחד"**, עכ"ל.

וכשם שהזרעים משתנים מחמת שינויי המקומות והעבודה, ה"ה בעלי חיים משתנים מחמת שינויי המקומות והמאכלות והאקלימים ושאר סיבות, כמו שבכל בעל חי פרטי נולד בגודל שונה מחבירו, וכן נקט בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' קכ"ג) שהניח כדבר פשוט להשוות שינויים בבעלי חיים לשינויים במיני זרעים וכמפורש בדברי הרמב"ם הנ"ל.

לג. ואף שנחלקו רבי מאיר וחכמים אם כלב נחשב כחיה או בהמה (פ"ח מ"ד), ולדינא קיי"ל כחכמים שאף כלב רגיל דינו כחיה [כמבואר ברמב"ם הל' כלאים פ"ט ה"ד וכמש"כ הרדב"ז שם, וכן מבואר בה"ח, עיי"ש], מ"מ ודאי לא פליגי במציאות מן הקצה אל הקצה.

וכן כתב התפארת ישראל (קונטרס בתי כלאים, אות ק"א) לענין איסור כלאי בהמה: "אע"ג שמשונין קצת בתמונתן, בקוטן וגודל הגוף, או באיבריהן, או בצבע שערן וכדומה, אפ"ה כולן חשובים כמין אחד", עכ"ל [וכן העלה הערוך השולחן (יו"ד סי' רצ"ז ב' אות ט') לענין תרנגולים גדולים ומשונים, העתיק דבריו בדרך אמונה (כלאים פ"ט ס"ק ל"ו)].

ואפי' בצירוף כמה וכמה מן השינויים הקלים הנ"ל יחדיו, לא איכפת לן ולא משגחינן בהו, שאם כל אחד ואחד מהם יש לתלות בשינוי המקומות ושאר סיבות וכמשנ"ת, א"כ ה"ה בכולם, ובפרט שכן מוכח מכלב הכופרי וכלב רגיל כנ"ל אעפ"י שיש בהם כמה וכמה שינויים יחד [ומש"כ הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ב סי' כ"ב לפקפק שבצירוף כמה שינויים כגון שהוא גדול יותר בכמה איברים יחד, דבכה"ג יש לחוש שהוא מין בפני עצמו עפ"י הגמ' בחולין ע"ט ע"א, במחכ"ת אין דבריו נכונים כלל ואין לחוש וכמבואר בהערה למטה^ל], ובפרט שכן מוכח בחוש וכן מוכח מהשיטה הנקראת "ברירה מלאכותית" שאפשר לגרום לשינויים בגודל כל הגוף וגם באיברים מסויימים לפי רצונו, ואין טעם להכחיש דבר הנראה בחוש.

לד. שמלבד שמבואר שלא כדבריו מכלב הכופרי עם הכלב וכמשנ"ת שם שאפי' בצירוף כמה שינויים לא איכפת לן ויתבאר יותר בהמשך נימוק זה אות ד', עיי"ש כמה הוכחות לדבר, בלא"ה אין שום ראייה מהגמ' בחולין (שם), ששם מובא בשם רבי יהודה לענין פרדה [שהיא ולד הנולד מסוסה וחמור או סוס וחמורה] שאין להרביע עליה לא סוס ולא חמור, ובתחילת הסוגיא רצו לפרש הטעם משום שלא ידוע אם אמו היתה סוסה או חמורה, אבל אם נודע מין האם, הרי"ז מותר להרביע עליה מאותו מין [דלא חיישינן לזרע האב כלל אלא מין הולד נידון כמין אמו לכל דבר], ומקשינן בגמ' שם שאפי' אם לא נודע איזה מין הוא האם, אפ"ה אפשר לבדוק בסימני הפרדה, שאם יש לו קול עבה ואוזנים גדולות וזנב קטן הרי"ז בן חמורה, ואם יש לו קול צלול ואוזנים קטנות וזנב גדול הרי"ז בן סוסה, ודחינן בגמ' דמיירי בפרדה אילמת וגידמת שאי אפשר לבדוק בסימניה, ע"כ תורף הסוגיא [ע"ע שם במסקנת הגמ' דרבי יהודה ס"ל דלא חיישינן לזרע האב אלא מספק], ומכאן כתב הנצי"ב שיש להביא ראייה שע"כ בשנים או שלשה שינויים בסימנים יחד כגון בקול ובאוזנים ובזנב יש מקום לומר שהוא נחשב כמין בפני עצמו, משא"כ לענין שינוי בחרטום בלבד או בצוואר בלבד שלא נחשב כשינוי כמבואר בב"ק (נ"ה ע"א) משום דשם מיירי רק בסימן אחד בלבד, עכ"ד, ובמחילת כבוד תורתו אין שום ראייה כלל וכלל ואינו ענין לנידון דידן, שהרי שם לא עסקינן בסימנים המבדילים בין שני מינים בכלל, שאם נמצא סוס שיש לו קול עבה ואוזנים גדולות וזנב קטן כחמור אנו דנים אותו כמין בפני עצמו, אלא מיירי בכלאים הבא מן הסוס והחמור שהם שני מינים המוכרים לנו היטב שיש ביניהם ההבדלים הניכרים הנ"ל, וכידוע טבע הולד לקבל תכונות מסויימות מן האם ותכונות אחרות מן האב, וכמפורש בירושלמי (פ"ח ה"ג) שהלובן בא מן הזכר דהיינו המוח והעצמות והגידים, ואילו האודם בא מן הנקבה דהיינו העור והבשר והדם, ולכן שינוי בקול ובגודל האוזנים והזנב הוי ראייה וסימן שהוא נולד מסוסה או מחמורה, שברוב המקרים הנולד מן הסוסה שונה מן הנולד מן החמורה בתכונות אלו [ומ"מ אינו מוכרח להיות בכל המקרים, שאם נודע בבירור שהוא בן סוסה לא משגיחים בסימני בן חמורה ולהיפך וכמש"כ הרדב"ן הל' כלאים פ"ט ה"ז ד"ה לפיכך לדייק מדברי הרמב"ם], אבל בחמור או בסוס עצמו עצמו שפיר יתכן שינויים בגודל האוזנים והזנב ובקול במקום למקום, וז"ב, וכן מש"כ הנצי"ב שם להביא ראייה מצירוף כמה סימנים ביחד שנחשבים כסימן מובהק לענין הכרת המת (כמבואר באה"ע סי' י"ז סכ"ד) אינו מובן כלל, ששם סברא היא שרחוק לומר שיצטרפו כמה וכמה סימנים בינוניים יחד במקרה אחד ולכן צירופם נחשב כסימן מובהק, משא"כ הכא אין כאן שום צירוף, משום שכל השינויים הרבים שבגודל איבריו הם דבר מצוי בכל מין לפי המקומות והמאכלות ושאר סיבות, וז"פ.

אמנם מפורש בגמ' (ב"ק שם) בדעת שמואל שאוויז הבית ואוויז הבר הם כלאים זה בזה, והובאו בגמ' ב' טעמים: (א) אביי הביא סימן בזכר שאוויז הבר ביציו מבחוץ, ואוויז הבית ביציו מבפנים, (ב) ורב פפא הביא סימן בנקבה, שאוויז הבר מטילה ביצה אחת בכל טעינה, ואילו אוויז הבית מטילה כמה ביצים בטעינה אחת.

ונראה ששינויים אלו יותר חמורים משני טעמים: (א) שינויים אלו הם שינויים באיברי ההולדה והלידה, שהם הגורמים לעיקר הווייתו של בעל החי, וממילא שינויים כאלה הם ראייה גדולה להפרידם לשני מינים [הערוך השולחן יו"ד סי' רצ"ז ב' אות ט'], (ב) התכונות הנ"ל אינן משתנות מחמת שינוי המקומות והמאכלות וכיוצא בהם [שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' קכ"ג, כמובא לעיל].

ולפי"ז נמצא שדבר ברור ופשוט הוא שאין להשגיח בשינויים הקלים שאנו מוצאים בין הזנים השונים של התרנגולים בכל התכונות הנ"ל, ובפרט שבמשך כל שנות הגלות שעם ישראל נע ונד ממדינה למדינה, היו אוכלים התרנגולים שבאותו מקום עפ"י טביעות עינם שהם דומים לתרנגולים שהיו אבותיהם אוכלים [ובודאי לא היו בידם לשאת תרנגולים בתרמיליהם במסעותיהם ובגלויותיהם].

ועוד נראה שבימינו אנו יש יותר מקום להכריע עליהם שהם בני מין אחד בתורת ודאי, משום שכבר נתגלו זני התרנגולים שבכל המקומות המיושבים שברחבי התבל, דבשלמא בדורות הקודמים שהיה בא לפנינו איזה זן תרנגול משונה שלא נראה לנו כמותו מעולם, באמת לא נודע לנו בבירור אם הוא בן מינו של התרנגול או שמא מין בפני עצמו הוא, משא"כ בימינו שנתגלו תרנגולים רבים ושונים שבכל מדינה ומדינה וכל אקלים ואקלים וכו', הלא חזינן שכל אחד משתנה במקצת תכונותיו מחבירו עד שניכר הדבר היטב שכולם בני מין אחד, וכדי לסבר את האוזן אפשר לבאר ענין זה כדלהלן, שאם למשל היו באים בפנינו שני מינים שיש ביניהם עשרה שינויים שונים היה ראוי לחלקם לשני מינים, אבל אם אנו מוצאים עשרה מינים שונים שכל אחד דומה לחבירו בכל תכונותיהם מלבד תכונה אחת, כגון הראשון דומה לשני בכל תכונותיו מלבד תכונה אחת, וכן חבירו השלישי דומה לשני בכל תכונותיו מלבד תכונה אחרת, וכל הלאה עד העשירי, וכל אחד בא ממקום אחר בעולם ששם אף שאר כל בעלי החיים שאנו מוצאים במקומותינו אף הם שונים בתכונות מסוימות, הרי עלינו להחזיק כולם בני מין אחד ולייחס השינויים לשינוי המקומות והמאכלות ושאר סיבות וכפי שאנו מוצאים בשאר בעלי החיים שבעולם, וכמבואר בחז"ל וכמשנ"ת, וא"כ ה"ה לענין זני התרנגולים השונים שהם דומים זה לזה בדמיון מובהק

למרות השינויים הרבים שביניהם.

סעיף ג' שמות בעלי החיים בתורה כוללים סוגים רבים שונים זה מזה

ועוד יש להוסיף שאין להשגיח אפי' בשינויים יותר גדולים מן השינויים הקלים הנ"ל [באות הקודם בנימוק זה], שהרי מלבד איסור כלאי בהמה שאינו נוהג אלא בשני מינים שונים, מצינו דינים רבים נוספים שהם תלויים בשמות של בעלי חיים מסויימים, כגון "כלב" לענין דין מחיר כלב, "וחמור" לענין פטר חמור, ו"יונה" לענין כשרותה למזבח, ו"שור" לענין אכילת בשרו וכשרות עורו לסת"ם, ו"כבש" לענין צמרו, ו"עכבר" [שהוא אחד משמונה שרצים] לענין טומאתו, ועוד.

ויש להביא כמה וכמה ראיות שכל השמות של בעלי החיים הנ"ל המוזכרים בתורה אינם שמות של מינים פרטיים אלא שמות רחבים שכוללים כמה וכמה סוגים תחתיהם שיש בהם שינויים גדולים, וכדלהלן.

ראשית כל, ענין זה מפורש להדיא בדברי הרמב"ם לענין עשר הבהמות והחיות הטהורות (הל' מאכלות אסורות פ"א ה"ח): "אין לך בכל בהמה וחיה שבעולם שמותר באכילה חוץ מעשרת המינין המנויין בתורה וכו' הן ומיניהן, כגון שור הבר והמריא, וכל העשרה מינין ומיניהן מעלי גרה ומפריסי פרסה וכו'", עכ"ל, הרי מפורש בדבריו שכל עשרת המיני הבהמה הטהורים כוללים מינים רבים נוספים ושונים.

וכן מבואר בגמ' (חולין פ' ע"א) לענין "עזי דבאלא" [עזי היער], שנחלקו האמוראים שם אם הם ממין העז או ממין האקו או ממין התאו או ממין הזמר, וא"כ חזינן שיש לכל אחד מהם מינים נוספים, והלא ע"כ עז היער היה משונה במראהו מן העז המצוי, ומש"ה לא הוה פשיטא להו באיזה מהם הוא נכלל, ומ"מ לכו"ע הריהו נכלל עכ"פ באחד מהם.

[וכן יש להביא ראייה מ"קרב" (חולין נ"ט ע"ב) שהוא חיה טהורה שיש לו רק קרן אחת, ונקראת בשם "טביא דבי עילאי" (צבי של היער הנקרא עילאי), ואורכו שש עשרה אמה (שם), ולכאורה מבואר שהוא נכלל במין הצבי אעפ"י שהוא משונה מאד ממראה הצבי, וכן האריך בתפארת יעקב (שם)^{לה}, עיי"ש שכתב דה"ה לענין המין הנקרא "אריא דבי עילאי"

לה. וכבר העלה כן בתפארת יעקב (שם): "ולדעתי הכוונה פשוט דיש מיני צבי הרבה, ויש מהם שאינן מפוצלות, וכולן מין צבי

שהוא מין ממיני האריה אעפ"י שיש בו שינויים גדולים [ומ"מ יש לדחות ראייה זו וכמבואר בהערה למטה^ל], וכן מוכח מהמין הטהור הנקרא "כוי" (ע' חולין פ' ע"א כמה דעות בתנאים ובאמוראים בגדרו) **וצורתו היא כממוצע בין הצבי לבין העז** (כמש"כ הרשב"א קידושין ג' ע"א למ"ד שהוא בריה בפני עצמה, וכן מפורש בתרגומים החדשים לפירוש המשניות לרמב"ם ביכורים פ"ב מ"ח), ואפ"ה הריהו נכלל באחד מן עשר הבהמות והחיות הטהורות, דקיי"ל כרב יצחק (חולין שם) שאין יותר מעשר בהמות וחיות טהורות בעולם (כמפורש ברמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"א ה"ח).

וכן מוכח לענין "עכבר" (שהוא אחד משמונה שרצים), שמפורש בגמ' (חולין קכ"ו ע"ב) שנכלל בו "כל ששמו עכבר" דהיינו כל מה שנקרא בפי הבריות בשם "עכבר", ונתרבה אפי' "עכבר שבים" שהוא סוג דג בצורת עכבר [כמפורש ברש"י שם ד"ה עכבר שבים], וא"כ מוכח ששם "עכבר" כולל סוגים רבים השונים מאד זה מזה עד שנכלל בו אפי' סוג עכבר המתקיים בים [וכן לענין "צב" נתרכו שם מ"למינהו" כמה מינים נוספים שהם ערוד ונפילים וסלמנדרא, ולכאורה הם מינים שונים מאד במראיהם ממראה הצב שהוא דומה לצפרדע (כמבואר בכתובות ט"ו ע"א וברש"י ד"ה אלא מתשעה)].

וכן כתב המאירי (חולין קכ"ז ע"א) לענין שמונה שרצים: "שמונה שרצים האמורים בתורה הם מינים ותחתיהם פרטים משתנים זה מזה, ערוד שבשרצים והוא הנקרא חברבר הרי הוא ממין הצב, וכן בן הנפלים וסלמנדרא **וכן הרבה מהן**, אלא שאין אנו בקיאים בהן", עכ"ל.

וכן מוכח לענין שם "יונה" לגבי כשרותו למזבח, שהרי מפורש בגמ' (חולין ס"ב ע"א וע"ב) שהעוף הנקרא "תסיל" דינו כיונה וכשר לגבי מזבח, אעפ"י שאינו יונה ממש, וכדלהלן: (א) לא נקרא בשם "יונה" אלא בשם "תסיל", ואפי' לא נקרא בשם לזוי אלא בשם אחר

הם, תדע דמעיקרא כתבו התוס' (שם סוף ד"ה והרי עז) דהקושיא 'והרי עז' היינו דיש מין עז דכרוכות וחרוקות, א"כ מאיזה צד לא נפרש דיש מין צבי שאין קרניו מפוצלות וכו', וכן בהמשך הסוגיא שם חזר על דבריו: "נראה לי דעיקר כוונת רב יהודה לומר שלא יקשה על הך ברייתא דקרבן חלבו מותר וטהור, והרי שבעה מיני חיות זכר הכתוב, והרי קרבן חיה הוא, לזה בא לומר דקרבן זה מין צבי, ואותן החיות יש בכל מין מהם הרבה מינים אף שהם משונים בתוארם, מ"מ כולם מין אחד הן, ולזה מביא גם כן דיש מין אריה שהוא משונה מאותו ארי שבינינו, ומ"מ מין אריה הוא, וכו'", עכ"ל [והוא המין הנקרא בלשון הגמ' "טגריס", ואף הוא נכלל בשם 'אריה', וע"ש מ"כ בספר שיחת חולין שם שהוא כנראה המין הנקרא בשם "טיגריס" בימינו].

לו. אפשר לדחות שהוא מין אחר ואינו נכלל בצבי, ולא נקרא כן אלא על דרך השאלה, וכמו שיתבאר לקמן סי' ג' אות ו' שאין להביא ראייה משמות בעלי חיים בתוספת שמות לזוי, ואולי הוא הנקרא 'גי'רפה' בימינו שהוא הזמר [וכמש"כ בשיחת חולין שם, עיי"ש מש"כ באורך בטוב טעם ודעת], ועכ"פ ממה שנקרא בשם "קרב" ולא "זמר" נראה שהוא מין ממיני הזמר.

לגמרי^ל, (ב) מפורש בגמ' שם שתסיל שונה במנהגו מן המנהג המובהק של היונים [שאינו מצוי בשום עוף אחר], שהיונים מוצצות ואינן מקיאות את המים שמוצצות, ואילו תסיל מוצץ כיונה אבל גם מקיא כשאר עופות, (ג) וכן מוכח בתחילת הסוגיא דמקשינן 'ליתני חוץ מיונה ותסיל^ל', וע"כ שני מינים הם, דאל"כ לא היה צריך התנא להזכירו, שהרי מכלל יונה הוא, (ד) וכן מוכח להדיא בדעת רבי זירא (ק"מ ע"ב) שנסתפק אם מצות שילוח הקן נוהגת בתסיל על גבי ביצי יונה ולהיפך [והוא בעיא דלא איפשטא שם], וע"כ שני מינים הם, דאל"כ אין שום מקום ספק כלל, וכ"כ הר"ן (על הרי"ף שם) והמאירי (שם).

הרי לנו ששם "יונה" כולל כמה סוגים שונים ובכללם "תסיל", שמצד הדמיון שבמראה נחשב כבן מינה של היונה, וכן מבואר ברש"י (חולין ק"מ ע"ב ד"ה תסיל): "עוף טהור ידומה ליונה", עכ"ל, והריהו כשר כיונה אפי' לגבי המזבח (חולין ס"ב ע"א) אעפ"י שהוא סוג אחר ונקרא בשם אחר לגמרי, מלבד שאר שינויים.

וכן נראה לענין "כלב", שהרי מפורש בירושלמי (כלאים פ"א מ"ו, הובא בר"ש שם) בדעת חכמים שכלב וכלב הכופרי הם בני מין אחד וכמשנ"ת, והלא מלבד השינוי הגדול בגודל האיברים והתנהגותו וכמשנ"ת לעיל שהם שינויים קלים שאין להשיג בהם, הלא גדולה מזו הכלב הכופרי שונה במראיתו מן הכלב המצוי ודומה בתבניתו לשועל במדה ניכרת, כמפורש במשנה (כלאים פ"א מ"ו): "כלב הכופרי והשועל אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה", ובודאי אין כוונת המשנה לומר שכלב הכופרי והשועל דומים רק מצד גודלם [לפי הפירוש הא' ברש"י ב"ק פ' ע"א ד"ה כלבים שהוא כלב ננס], שהרי אין שום סברא להתיר הרבעת שני מינים שונים מחמת השתוותם במדת גודלם בלבד, אלא ע"כ הכלב הכופרי דומה במקצת תבניתו ומראהו כשועל [וע' בהערה למטה בישוב דברי רש"י בב"ק שם בפירושו הביט], ואפ"ה אין בכך כדי להוציאו מכלל מין הכלב מכח שינוי זה,

לז. ואין לומר שהשם "תסיל" הוא תרגומו הארמי של "יונה", שהרי לא פירש רש"י שם כן אלא לענין המין הנקרא "כופשני" (שם) שהם "תורים" בלשון ארמי (שם ד"ה כופשני) ולא לענין "תסיל", ואדרבה כתב רש"י (שם ע"ב ד"ה תסיל מוצץ): "מין יונה הוא".

לח. דמקשינן שהתסיל לא יפסול במי חטאת משום שטבעו כיונה שהיא מוצצת את המים, ומתריצין שהיא מוצצת כיונה אבל גם מקיאה כשאר עופות.

לט. ויש שהקשו (ע' ערוך לנר יבמות נ"ט ע"ב) על פירושו הבי' של רש"י (ב"ק שם) שנקט שכלב הכופרי הוא כלב גדול יותר, שהרי מפורש במשנה הנ"ל שהוא דומה לשועל, וא"כ מוכח כפירוש הא' שהוא קטן יותר כשועל, ונראה דקושיא מעיקרא ליתא, שהרי ודאי לא סלקא אדעתין במשנה להתירם זה בזה מחמת השתוות במדת קטנותם בלבד אלא מצד דמיון בתבניתם וכמשנ"ת לעיל, ולכן אין הכרח כלל לומר שהוא קטן כשועל אלא אפשר שהוא יותר גדול אפי' מכלב רגיל, ומ"מ היה מקום להתירו עם

וע"כ היינו משום שהוא ממיני הכלב.

[ולכאורה מוכרחים לומר שהכלב הכופרי הוא כממוצע בין מראה הכלב הרגיל לבין מראה השועל, שיש בו תכונות הדומות לשועל וגם תכונות הדומות לכלב, שהרי אם מראה כמראה השועל ממש או אפי' ברוב בחינותיו, א"כ אינו מובן איך התירו להרביעו עם כלב רגיל, שמאיזה טעם ייחשב כבן מינו של הכלב ולא שועל, אלא וע"כ לכאורה צ"ל שיש בו תכונות הדומות לשועל וגם תכונות הדומות לכלב, והכריעו חכמים ברוח קדשם שהוא ממין הכלב ולא ממין השועל, וכדוגמתו מצינו לענין כלאי זרעים לגבי "צנון", שמצד אחד כתב הרמב"ם (הל' כלאים פ"ג ה"ו) שהצנון דומה ל"לפת" בפירותיו וממילא מותר עמו, ומצד שני כתב הרמב"ם (שם) שגם ה"נפוס" דומה ל"צנון" בפירותיו, וצ"ע איך יתכן לומר שהצנון דומה בפירותיו גם ללפת וגם לנפוס, והלא הנפוס והלפת עצמם מפורש ברמב"ם (שם) שאינם דומים זה לזה בפירותיהם אלא בעליהם, וע"כ צ"ל שהוא כממוצע בין שניהם וכמש"כ הצפנת פענח (הל' כלאים פ"ג ה"ג) והחזו"א (כלאים שם), ואפ"ה נחשב כ"דמיון גדול" [כלשון הרמב"ם שם] וה"ה לענין כלב הכופרי].

וכן נראה לענין שם העץ "ארז" האמור בתורה [המשמש בפרה אדומה וטהרת מצורע] שהוא שם רחב הכולל בתוכו מינים רבים ושונים, כמבואר בגמ' (ר"ה כ"ג ע"א וב"ב פ' ע"ב ועוד) שלדעת רב יהודה יש ד' מיני ארזים, ולדעת רבה בר רב הונא יש עשרה מיני ארזים, ופירשו התוס' (שם ד"ה ארבעה) דלא פליגי אלא לענין מקח וממכר אם בלשון בני אדם נכללו כל המינים הנ"ל או לא, אבל כו"ע מודו שכל העשרה נחשבים כ"ארז", ומבואר בדבריהם שכל עשרה מיני ארזים הם כשרים לפרה אדומה וטהרת המצורע [דאל"כ במאי נפקא לן במה שהם מיני ארזים לכו"ע], וכן מבואר להדיא בפירוש הר"ש משאנץ (נגעים פי"ד מ"א) שהביא ברייתא (תוספתא נגעים פ"ח ה"ג, עיי"ש בהגהות הגר"א) המכשירה "ברוש" לטהרת מצורע, וציין הר"ש שם שהוא כשר משום שהוא אחד מעשרה מיני ארזים, ומבואר ששם "ארז" כולל בתוכו מינים רבים ושונים אעפ"י שיש ביניהם כמה וכמה שינויים [ע' למטה בהערה כמה שינויים עפ"י לעזי רש"י שם והרשב"ם בב"ב שם², וע'

השועל מחמת דמיונות אלו, ובחנם השיגו על דברי רש"י בפירושו הב'.

מ. אף שבימינו אין אנו בקיאים בכל מיני הארזים השונים המוזכרים בגמ' שם, וכמש"כ הרשב"ם (ב"ב פ' ע"ב ד"ה תורניתא): "כל שמות הללו הם היו בקיאים בהם", עכ"ל, מ"מ עכ"פ הביא הרשב"ם (ב"ב פ' ע"ב ד"ה שאגא) בשם י"א לענין "עץ שמן" שהוא הנקרא "אפרסמא" שהוא עושה אפרסמון, ואילו "תדהר" שהוא הנקרא "שאגא" עושה שרף, וכן רש"י פירש (שם ד"ה דולבי) שהמין הנקרא "ערמונים" הוא המין הנקרא "ערמונים" בימינו [לפי לעזי רש"י שם] שהם מוציאים אגוזים, ולכאורה רחוק לומר שאתו

במהרש"א (ב"ב פ' ע"ב) שאין שום ראייה מהפסוק המובא בגמ' שכולם מיני ארזים הם, אלא ידוע היה להם שכולם מיני ארזים הם, ולפי דבריו אין מקום לומר שיש כאן גזירת הכתוב להחשיבם כבני מין אחד].

נמצינו למדים שהשמות של בעלי החיים בידי התורה הם שמות רחבים שכוללים בתוכם כמה וכמה סוגים שיש ביניהם כמה וכמה שינויים גדולים, ולכן אם אנו מוצאים דמיונות חזקים בין שני בעלי חיים שמכחם יש להחשיבם כבני מין אחד, ממילא שוב אין להשגיח בכמה וכמה שינויים שביניהם אפי' אם הם יותר גדולים מן השינויים הקלים [וכמשנ"ת לעיל בנימוק זה אות ב'] כדי להפרידם זה מזה, שהרי לעולם יתכן להימצא כמה וכמה שינויים גדולים בתוך המין האחד.

ונביא ג' דוגמאות שונות כדי לסבר האוזן:

א) ישנם למעלה מאלף מינים שונים [לפי חלוקותיהם של חכמי הטבע] של המין "עטלף" [עכ"פ המין הנקרא בשם זה בימינו], שיש ביניהם שינויים מופלגים ביותר בבחינות רבות, מלבד שינויים בגודל הגוף, שהגדול מהם רוחבו עם כנפיו קרוב לגובה האדם והקטן שבהם גודלו כגודל כף היד, ומ"מ נראים הדברים שכולם בני מין אחד ממש, שהרי כולם [או עכ"פ רובם] בעלי התבנית המיוחדת שיש למבנה הגוף והפרצוף של עטלף באופן מובהק, והם גם בעלי החיים היונקים היחידים בעולם שהם מתעופפים, וגם מנהגם המפורסם להתלות ברגליהם ולישן הפוך כשרגליהם למעלה וראשם למטה כידוע, ולכן נראים הדברים שכל המינים הנ"ל נכללים בשם "עטלף" אעפ"י שיש ביניהם כמה וכמה שינויים מופלגים ביותר [בפרט אם נאמר שהוא אותו המין הנקרא כן בשם זה בתורה, וכמש"כ הרמב"ן בחולין שם: "וכן העטלף, ידוע לכל שהוא העכבר הפורח בלילה", וכ"כ רש"י בבכורות ז' ע"ב ד"ה עטלף, וא"כ לא מסתבר כלל שהתרה אסרה רק מין אחד בלתי ידוע מתוך כל המינים הנ"ל].

המין במקום אחד יעשה אפרסמון ובמקום שני יעשה שרף ובמקום שלישי יעשה אגוזים, ואף שיתכן מאד שהראשונים ז"ל לא באו לפרש כן בתורת ודאי, עכ"פ רש"י והרשב"ם לא דחו פירושים אלו מחמת השינויים הגדולים שביניהם לומר שע"כ לא מיירי במינים אלו, וכן מוכח מהמין הנקרא "אלמוגים" שנכללו במיני הארזים ולפי תיאור הגמ' (ר"ה שם) הוא מין עץ יקר מאד הגדל בים, ולפי לעזי רש"י שם קרוב לודאי שהוא המין הנקרא בימינו "קוראל" בלע"ז [שהוא סוג מסוים של המין הנקרא "אלמוג" בלשון המדוברת], והוא מין חרוק מאד בכל בחינותיו מעץ ארז [ובפרט לפי הידוע מחכמי הטבע שאין בו זרעים כלל, וע"כ צ"ל שהוא שייך למין ארז מחמת דמיון בצורה ובגידול, וצ"ע], וא"כ ע"כ לא איכפת לן כלל שיש ביניהם כמה וכמה שינויים גדולים.

ב) ישנם אלפי מינים שונים של "נחשים" [לפי חכמי הטבע] שיש ביניהם שינויים גדולים ועצומים, בין בצבעם ובין בגודלם [שהגדול מהם הוא פי ששים יותר גדול מהקטן ביותר], מהם ארסיים ומסוכנים לבני אדם ומהם שאינם ארסיים ואינו מסוכנים [וכן מפורש בחז"ל בכמה מקומות], ואף שמצינו שמות שונים לנחשים בתנ"ך ובחז"ל, מ"מ לא מצינו בשום מקום שהנחשים יתחלקו למינים שונים, אלא כולם בשם "נחש" ייקראו, ובכולם נאמר שהנחש מוליד אחת לשבע שנים (בכורות ח' ע"א), וע"כ אין להשגיח בשינויים הגדולים הנ"ל משום שסו"ס כולם בעלי תבנית נחש באופן מובהק כפי שניכר לכל המתבונן בהם.

ג) ישנן מאות מינים שונים הנקראים בשם "תוכי"^{מא} [לפי חכמי הטבע] שיש ביניהם שינויים גדולים ביותר, ומ"מ כמדומה שיש מקום גדול לומר שרבים מהם ייחשבו כבני מין אחד בתורת ודאי [וכמובן לא בדקתי המינים הנ"ל בדברי חכמי בטבע, ולא הוזכרו כאן אלא כדי לסבר האוזן בלבד ולא להלכה], משום שכולם חולקים כמה וכמה תכונות מובהקות, כגון החרטום המתעקם הידוע להם, ובפרט באותם שיש להם התכונה המיוחדת של יכולת חיכוך דיבור בני אדם, דבכה"ג שפיר מהני לומר שהוא בן מינו אעפ"י שיש לו שינויים אחרים גדולים.

ולכן נראה דה"ה לענין הזנים המשונים של התרנגולים, שהרי כל ישר לב המתבונן בהם היטב יראה ויודה שיש בהם דמיונות חזקים ביותר לתרנגולים הרגילים במבנה איבריהם החיצוניים והפנימיים ומראהיהם באופן שאינו מצוי במינים אחרים [עכ"פ בצירוף כולם יחדיו] ושאר תכונות דומות בצורת האכילה וההתנהגות והזיווג והעיבור והלידה וכיוצא בהן הידועות למגדלי תרנגולים, ולכן אין להשגיח אפי' בשינויים היותר גדולים שאנו מוצאים ביניהם [וגדולה מזו כתב הצפנת פענח שאין להשגיח בשום שינוי א"כ הוא דומה בשינוי החדש לאיזה עוף טמא, עיי"ש בכל דבריו^{מב}, ומ"מ לא הוצרכנו לטענה מיוחדת זו].

מא. והוא אינו התוכי המוזכר במלכים א', י', כ"ב ומפורש בתרגום שם שהוא הטווס, וכמש"כ רש"י שם והרד"ק שם והרלב"ג שם, עיי"ש בדבריהם.

מב. בשו"ת צפנת פענח בנוסח (סי' ד') התיר התרנגולים בעלי צוואר אדום וחלק, וחזר על היתרו בשו"ת צפנת פענח ח"א בהוצאת מכון צפנת פענח (סי' י"ד), ובשו"ת צפנת פענח החדשות (ח"א סי' פ' וח"ב סי' י') והישן (סי' קע"ב) התיר תרנגולים בעלי חמש אצבעות, ויסוד היתרו שאין להשגיח בשינוי א"כ נתברר שהוא נדמה לעוף טמא בתכונה המשונה, עיי"ש, ויבאר לקמן (סי' ג' אות ט').

סעיף ד'

**השמות של כ"ד העופות הטמאים הם שמות רחבים ביותר
הכוללים תחתיהם סוגים רבים מאד**

והנה מה שנתבאר לעיל שיתכן להימצא בתוך מין אחד שינויים גדולים, יש להוסיף שהיסוד הזה **שריר וקיים במשנה תוקף** לגבי כ"ד העופות הטמאים, ונביא כמה וכמה ראיות מחז"ל ומהראשונים ז"ל שהשמות של כ"ד העופות הטמאים הם שמות רחבים מאד הכוללים תחתיהם סוגים רבים ושונים:

(א) מפורש בגמ' (ס"ג ע"ב) בשם איסי בן יהודה שיש מאה עופות במזרח וכולם מין "איה" הם, ומכח ברייתא זו צידדו התוס' (שם ד"ה ודילמא) שאפשר שיש רוב עופות טמאים בעולם משום "שיש בטמאים מינין הרבה", וכ"כ הרמב"ן (שם בתירוצו הב') והרשב"א (שם) והר"ן (שם), וא"כ חזינן ששם המין כולל בתוכו מינים רבים, ולא משמע מדבריהם דמיירי דוקא לענין איה, שהרי רחוק לומר שמכח מה שיש הרבה מיני איה במזרח יתבטל הרוב של כל העופות הטהורים שבכל העולם, אלא כוונתם לומר שכל כ"ד המינים הטמאים יש להם מינים הרבה וכמו שיתבאר לקמן.

(ב) עוד יש להביא לכך ראיה שאין עליה תשובה מן החוש, שהרי שיטת הרבה ראשונים ז"ל הלא המה רש"י (ס"א ע"א ד"ה נשר) והרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"א הי"ג) והרמב"ן (ס"א ע"א) וספר החינוך (מצוה קנ"ז) ועוד רבים, שאין יותר מכ"ד מינים טמאים בעולם, וכמשמעות הגמ' (ס"ג ע"א וע"ב) ששאר כל העופות שבעולם מותרים^{מג}, והלא כידוע אנו רואים בעינינו ברחבי העולם שיש מאות מינים שונים של עופות דורסים שאין לנו שום ספק בטומאתם מפני שהם צדים ודורסים טרפם ממש [לכל השיטות בגדר "דריסה"], כגון המינים הנקראים בלשון המדוברת "נשר" ו"ינשוף" ו"נץ" ושאר המינים הדורסים הידועים ומפורסמים, שבכל אחד מהם ישנן עשרות מינים שונים שיש ביניהם כמה וכמה שינויים מופלגים [שאפי' חכמי הטבע החשיבו למינים נפרדים ורבים מהם אפי' אינם פרים ורבים זה עם זה, וע' בהערה למטה קצת מדברי חכמי הטבע בענין זה^{מד}], ובהכרח כולם עופות טמאים הם, שהרי לעולם עוף טהור

מג. ודלא כשיטת התוס' (ס"א ע"א ד"ה מה נשר וס"ג ע"ב ד"ה עופות) שכל עוף שבעולם שאין לו שום סימן טהרה כנשר הרי"ז אסור ונלמד בבנין אב מנשר, וכן נמשכו אחריהם בתוס' הרא"ש שם ושם, וכן צידד הרשב"א שם שנחלקו הסוגיות בענין זה [וע"ע מש"כ שם בסוף דבריו ליישב דלא פליגי הסוגיות].

מד. נביא כמה דוגמאות לדבר: ישנם למעלה מששים מינים שונים של נשר [ויש קוראים לו בשם "עיט" בלשון המדוברת], שיש

אינו דורס (כמבואר במשנה נ"ט ע"א)^מ, וע"כ עלינו להחזיק כל עשרות מיני הנשר ועשרות מיני הינשוף וכו' וכו' לבני מין אחד [שאף שאין אנו בקיאים כ"כ בשמות כ"ד המינים הטמאים, ויתכן מאד שבאמת שאותם המינים הנקראים כן בתורה אינם אותם המינים הנקראים כן בימינו, מ"מ לא איכפת לן מהא, שהרי סו"ס הם דורסים וטמאים בתורת ודאי, וא"כ ע"כ הריהם נכנסים תחת אחד מכ"ד המינים, יהיה איזה שיהיה, שסו"ס אין לנו יותר מכ"ד מינים טמאים בעולם], דאל"כ יעלה מנין הטמאים למאות ולאלפים, ואין להכחיש את המוחש.

ג) וכן מוכח מדברי רש"י בכמה וכמה מקומות שכ"ד שמות העופות כוללים בתוכם כמה וכמה מינים: (א) כתב רש"י (ס"א ע"א ד"ה נשר) בפירוש הברייתא (שם) שכל עוף שאין לו שום סימן טהרה הרי"ז אסור, ודין זה נלמד מנשר שאין לו שום סימן טהרה, ופירש רש"י שם שאעפ"י שאין יותר מכ"ד מיני עופות טמאים, וא"כ לא איכפת לן אם אין לו סימני טהרה אם אינו אחד מהם, מ"מ אסור משום שאם אין בו שום סימן טהרה הריהו **מין נשר**, עכת"ד [וע' בהערה למטה מה שיש לדון בדברי הר"ן בסוגיא זו שאינם סותרים

ביניהם שינויים גדולים בכל תכונותיהם כגון בגודל כל גופם [שיש מהם קטנים כגון "העיט הגמדי" שאורכם עם כנפיהם כמאה וחמישים ס"מ ומהם גדולים כגון "העיט הלוחם" המצוי באפריקה שאורכם עם כנפיהם יותר משלש מאות ס"מ], ובגודל איבריהם מסויימים, ובצבע עורם וצבע שעירותיהם, ובמבנה רגליהם ושאר אבריהם, ובשערות שעל רגליהם, ואף שאין אנו יודעים אם מין זה הוא באמת המין הנקרא "נשר" בתורה ונחלקו בו הראשונים ז"ל כידוע וכבר נפלו ספיקות רבים כמעט בכל כ"ד המינים, מ"מ לא איכפת לן כלל אם הוא באמת מין נשר או לא, שהרי סו"ס הריהם דורסים באופן ודאי לכל הדעות ממש בלי שום ספק [אף לשיטת ר"ת], שמנהגם תמיד לצוד ולנעוץ בצפרניהם בטרף ולאכולו בעודו חי [וכש"כ לדעת הרמב"ן וסיעתו דלא בעינן שיאכל מחיים], וא"כ ע"כ כולם נכנסים תחת כ"ד המינים [יהיה איזה שיהיה], וכן לגבי המינים הנקראים בימינו "נץ" ו"ינשוף" שיש מהם יותר ממאה מינים שונים [לפי חכמי הטבע], וע' לעיל הערה א' בענין נאמנות חכמי הטבע ולקמן סי' ד' אות א', ועכ"פ בדברים גלויים ומפורסמים לעין כל, אין אנו זקוקים כלל לנאמנותם, שביד כל אדם לבדוק בעצמו ויראה אמיתות דבריהם, ואין מקום לחוש שמא המציאו מינים שונים של עופות וכיזבו בתיעודיהם, וז"פ, וכן הוא בעטלף שיש בו **למעלה מאלף מינים שונים** [אם ה"עטלף" האמור בתורה הוא באמת אותו עטלף הנקרא בשם זה בלשוננו וכמש"כ הרמב"ן בחולין שם: "וכן העטלף, ידוע לכל שהוא העכבר הפורח בלילה", וכ"כ רש"י (בכורות ז' ע"ב ד"ה עטלף)], ויש ביניהם שינויים מופלגים אעפ"י שכולם חולקים מראה עטלף במדה מסויימת, שהפרצוף דומה לעכבר ומנהגם לישון הפוך כשרגליהם נתלות מלמעלה, והגדול ממיני העטלפים רחוב עם כפניו קרוב לגובה האדם והקטן שבהם גודלו כגודל כף היד, ומצאתי שיש כמה מינים מהם שהם דורסים וטורפים ממש, כמו מין עטלף הנקרא "ספקטרל" בלע"ז הנמצא במרכז ודרום אמריקה, וכן מין עטלף הנקרא עטלף "גוסט" בלע"ז שנמצא באוסטרליה, שלפי חכמי הטבע הם דורסים צפורים ועטלפים אחרים [ומ"מ לא עיינתי כל הצורך בפרטים אלו ובמקורותיהם], ואף אם לא נקבל שכולם בשם עטלף ייקראו, מ"מ רחוק מאד לומר שרק מין אחד מתוכם בלבד אסור, דאיך איך נתנה התורה סימן לעוף טמא בשם עטלף ואינו מתייחס אלא לסוג עטלף אחד בלבד וכל השאר טהורים הם.

מה. מלבד לשיטת הר"ה בשם "חכמי הדור שלפנינו" שהכלל "כל עוף הדורס טמא" אינו כלל גמור, עיי"ש (בדרך הא'), ומ"מ דעת יחידיא הוא, ואף לדבריהם עכ"פ **רוב רובם** של הדורסים הם טמאים.

הכלל הנ"ל^מ], ולפום ריהטא דבריו תמוהים, שהרי אם בא לפנינו עוף בלי שום סימני טהרה, ניחזי אנן אם דומה הוא בצורתו לצורת נשר, שאם אינו דומה כלל לא בשמו ולא במראהו ולא בצורתו ולא בהתנהגותו כמו הנשר בכלל, איך אפשר לומר שהוא מין נשר, ואילו בברייתא משמע שכל הבא לפנינו בלי שום סימן טהרה הרי"ז אסור כנשר, אלא ע"כ צ"ל שמין נשר הוא שם רחב לכל מין שאין לו שום סימני טהרה ואפי' אם אינו דומה כלל לצורת נשר [ומ"מ דין זה נאמר דוקא בנשר שהוא בנין אב וכמבואר בסוגיא שם]^מ, (ב) וכן מבואר בדבריו לענין מיני העופות הנקראים "שקנאי" ו"בטנאי" (ס"ג ע"א) שהם אסורים במקום דשכיחי פרס ועזניה (כדאיתא שם), ופירש רש"י (שם ד"ה דשכיחי) דחיישנין שמא הם ממין הפרס והעזניה שיש להם רק סימן טהרה אחד והם דומים להם [וע"כ בעינן שיהו דומים להם גם במראה ולא סגי לן במה שידמו בסימניהם בלבד וכמפורש בדבריו לעיל ס"ב ע"א ד"ה ד"ה היה בקי, עיי"ש], וכ"כ התוס' (שם ד"ה הא באתרא) בדעת רש"י [עיי"ש שפירשו באופן אחר מטעם אחר], וא"כ מבואר בדבריהם דאפי' לפרס ועזניה שלא נאמר בהם "למינו" יש להם מינים שונים, (ג) וכן מבואר בדברי רש"י (ס"ג ע"ב ד"ה אלא אינהו) בביאור הטעם שאי אפשר לסמוך על הוראת חכם על טהרת עוף מסויים א"כ הוא בקי בכל העופות הטמאים וגם בשמותיהם, ומפורש בגמ' שם דלא סגי לן בבקיות בשמות בלבד אלא גם בקיות במינים עצמם, ופירש רש"י (שם): "שלא יהא אחד דומה לזה, והוא טמא", עכ"ל, ונראה שכוונתו לומר שאפי' אם אותו מין אינו נקרא בשם אחד מן העופות הטמאים, מ"מ אם הוא דומה במראהו לאחד מכ"ד המינים הריהו טמא, וע"כ היינו כנ"ל שאם הוא דומה במראהו לעוף טמא

מו. והנה בחידושי הר"ן (שם) כתב על פירוש רש"י הנ"ל שאינו מחזור, שהרי לא נאמר 'למינו' בנשר, והאריך לדון שם אם נתרבו דומים במינים שלא נאמר בהם 'למינו', עיי"ש, ולכאורה דבריו סותרים הכלל הנ"ל, ומ"מ המדקדק היטב בדבריו שם יראה שאינו סותר דבריו הנ"ל ואינם נוגעים לנידון דידן, שמבואר שם שכוונתו לדון לענין "נדמה" בסימנים בלבד אם יש לרבות מינים נוספים שיש להם אותם סימנים ולא מצד דמיון במראהם, ולכן הו"א בסוגיא שם דגמרינן מפרס ועזניה לאסור כל עוף שאין לו אלא סימן אחד כמותם, ולא מצד שיש ביניהם דמיון קרוב במראה, וכן מבואר בהמשך דבריו שפירש לענין עורב שהוצרך לריבוי מ"למינו" ללמד שכל מין שאין לו אלא שני סימני טהרה, אפי' אם הם סימני טהרה אחרים מסימני העורב, הרי"ז אסור ממין עורב, משא"כ בשאר המינים שלא נכתב בהם "למינו" שלא נתרבו לאיסור אלא המינים הדומים להם באותם הסימנים ממש, והלך חידושי הר"ן לשיטתו בהמשך (ס"ה ע"א) שפירש ענין "נדמה" דהיינו דומה בסימנים ולא במראה, עיי"ש.

מז. וכע"ז כתב האור החיים (דברים שם): "נראה שכל מין מהעשרים וארבעה שיש בו מינין הרבה ומשונים, אמר הכתוב 'למינהו' למיניהם, וכל שאין בו אלא מינים מועטים דומים קצת, אינו אומר 'למינו', והראיה כי נשר לא נאמר בו למינו, ואומר בגמ' על עוף אחד שאינו ניכר שהוא נשר חוששין שהוא מין נשר, הרי יש לנשר מינין, ואף על פי כן לא אמר הכתוב למינו", עכ"ל [ולכאורה כוונתו לגמ' שם ס"א ע"א, וצ"ע שהרי לא מיירי שם במין אחד בלבד, אלא בכל מין שאין לו כל ג' הסימנים, וגם מבואר שם בסוגיא שאינו נידון כנשר מספק אלא בתורת ודאי, וצ"ע, וע"ע מה שכתב בספרו פרי תאר סי' פ"ב ס"ק א', ושם מיירי במין שאינו דומה כלל לנשר במראהו אלא בסימנים בלבד, ועכ"פ מוכח כנ"ל].

יתכן שהוא בן אותו מין, אעפ"י שיש ביניהם כמה שינויים והוא נקרא בשם אחר, (ד) וכן מבואר ברש"י בביאור דברי רב נחמן (ס"ב ע"א): "היה בקי בהן ובשמותיהן, עוף הבא לפנינו בסימן אחד טהור", ופירש רש"י (שם ד"ה היה בקי) דהיינו שהוא בקיא בפרס ועזניה (שהם המינים היחידים שיש להם רק סימן טהרה אחד וכמפורש בגמ' שם ס"א ע"ב), ובגדר הבקיות פירש (שם ד"ה הבא): "אם יודע שאין דומה להן, ואין שמו פרס ועזניה, אבל אם שמו פרס, חיישינן שמא מינו הוא", עכ"ל, ומבואר דבעינן תרתי שלא יהא דומה וגם לא ייקרא בשם פרס, והיינו טעמא כנ"ל שאם הוא דומה במראהו הרי"ז נחשב כבן מינו, אעפ"י שיש לו שם אחר, וא"כ ע"כ אף לפרס ועזניה יש בהם מינים שונים.

(ד) וכן מבואר בדברי התוס' (ס"ב ע"ב ד"ה מאי ספקיהו) לענין שמונה ספיקות (שם) שצידדו התוס' שם שאפשר שנסתפקו חכמים אם הם ממין פרס ועזניה שהיו דומים להם, וא"כ ע"כ אף לפרס ועזניה יש להם מינים שונים [ועיי"ש שצידדו עוד לומר שנסתפקו חכמים אם הם ממין העורב או לא, ואף שהעלו התוס' שם שדוחק לפרש כן בגוף הסוגיא שם, מ"מ חזינן מדבריהם שעכ"פ יתכן לומר שאף לפרס ועזניה נכללו בהם מינים נוספים הדומים להם].

(ה) וכן מבואר בדברי הרמב"ן בחידושיו בכמה וכמה מקומות: (א) כתב הרמב"ן (ס"ד ע"א) בביאור הטעם שאין להתיר ביצה שאין לה סימנים של ביצת עוף טמאה, שאינה בצורת כד כד או חד חד, וז"ל: "אעפ"י שרוב המינים הידועים באין בסימנים הללו, אין סומכין עליהם, שאי אפשר לעמוד על כל הטמאים למיניהם", עכ"ל, ומשמע מדבריו דפשיטא ליה לרמב"ן שבכל כ"ד המינים יש להם מינים נוספים הנכללים בהם, שהרי כ"ד הטמאים עצמם ודאי היו ידועים לחז"ל עכ"פ בדורות הראשונים והיה אפשר לבדוק בביציהם, ולכן אי אפשר לעמוד על כולם לבדוק בסימניהם על מנת שנדע בבירור גמור שאין בהם ביצים שהן כד חד כביצי עוף טהור, (ב) וכן מבואר בחידושי הרמב"ן בגדר סימן דריסה (ס' ע"א): "ענין הדריסה אינו סימן בגופן, ואין אדם יכול לעמוד על העוף שלא יהא דורס אלא בבקיות גדולה בו ובכל מיניו", ומשמע מדבריו שם דמיירי בכל כ"ד המינים שיש בכללם כמה וכמה מינים, (ג) וכן מבואר בדבריו (שם ס"א ע"ב) לגבי שמונה ספיקות (ס"ב ע"ב) שנסתפקו אם הם טמאים או טהורים משום שאין קרקבן נקלף אלא בסכין, וכתב הרמב"ן להקשות על דברי בה"ג שפירש שלא היה להם שום סימן אחר חוץ ממה שקרקבן נקלף בסכין, וז"ל: "כשתאמר שאין זה קרקבן נקלף,

על כרחך נשר הם, והיאך יהיו כל העופות הללו שהם שמונה מינים חלוקין בגופן ובשמותיהן כולם נשר, והנשר כולו מין אחד הוא, שלא ריבה הכתוב למינהו, ותרנגולא דאגמא היאך תסתפק בנשר וכו', עכ"ל, ומבואר בדבריו שאי אפשר לומר שכולם נכנסים תחת מין נשר משום שהם שמונה מינים חלוקים בגופם ובשמותיהם, אבל אם היו דומים לו במראה ובשמותיהם, שפיר איכא למימר שהם ממין הנשר [אעפ"י שלא נאמר בו 'למינהו'], (ד) וכן מבואר בלשון הרמב"ן (ס"ב ע"ב) בדעת רבינו תם לענין ח' ספיקות (שם) שלדעתו היו להם ב' סימני טהרה מלבד מה שקרקבנם נקלף בסכין, וז"ל: "ואם אינו נקלף, יש לחוש לעשרים עופות טמאים ולמיניהם", ומשמע שבכל עשרים המינים יש להם מינים נוספים הנכללים בהם, שהרי אין העורב בכלל, שאין לו אלא ב' סימני טהרה, וגם במנין של עשרים העופות עצמם הלא כבר נכללו בו הריבויים שנתרבו מ"למינו" האמורים בתורה לגבי האיה והנץ והאנפה וכמפורש בגמ' (שם ס"ג ע"א).

(ו) וכן מפורש בדברי המאירי (ס"א ע"א ד"ה זהו ביאור המשנה): "ואין לך עוף טמא בעולם חוץ מאלו [כ"ד המינים] או ממיניהם שהם כמה וכמה", וע"כ אין כוונתו לד' העופות שנאמר בהם "למינו" שנתרבו מהם מינים נוספים, שהרי ד' ריבויים אלו כבר נכללו במנין כ"ד המינים עצמם (כמפורש בגמ' שם ס"ג ע"א וברמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"א הי"ד), אלא אף לשאר כ' המינים יש להם מינים נוספים הנכללים בהם.

(ז) וכן מבואר בטור (יו"ד סי' פ"ב): "מי שמכיר עשרים וארבעה עופות הטמאים המפורשים בפסוק ומיניהן, מותר לו לאכול כל עוף שאינו מהם", עכ"ל, וע"כ אין כוונתו לד' העופות שנאמר בהם "למינו" שנתרבו מהם מינים נוספים, שהרי ד' המינים הנ"ל כבר נכללו במנין הכ"ד [כמפורש בגמ' שם וברמב"ם הל' מאכלות אסורות שם] וכמשנ"ת בדברי המאירי [וע"ע מש"כ הפרישה שם^{מח}].

מח. כתב הפרישה שם (שם ס"ג, פ"ג, ה') בדעת הטור: "ויותר נראה דגם אלו שנתרבו במה שכתוב 'למינהו' כו' נקראים מפורשים בתורה, ומה שכתב רבינו 'ומיניהן' ר"ל שכל אחד מהכ"ד מינים יש עוד לכל אחד מין שהוא מעינו ודוגמתו במקצת ואסרוהו כמוהו, וק"ל", עכ"ל, ומש"כ הפרישה שם לומר שיש לכל אחד עוד מין אחד הדומה לו אינו מובן כלל לכאורה, דמהיכא תיתי דוקא אחד ולא שנים או שלשה, ואין שום מקור לדין זה לא בגמ' ולא בראשונים ז"ל, וצ"ע, וכן מש"כ "אסרוהו" משמע קצת שהוא איסור דרבנן, ולא נזכר כן בשום מקום [מלבד לענין "שקנאי" ו"בטנאי" לדעת התוס' ס"ג ע"א ד"ה הא באתרא], ואולי כוונתו לומר שעכ"פ יש לכל אחד לפחות מין אחד, וממילא אם הוא מכיר כולם ומיניהם, בכה"ג יכול להתיר כל שאר העופות שבעולם, דסגי לן בבקאות בשיעור זה, ואינו צריך להכיר כל המינים הדומים לו [ומ"מ לכאורה קצת רחוק לפרש כן בדעת הטור, שהרי אין דרכו של הטור לחדש דינים מחודשים כאלה מדעת עצמו בלי שום מקור בקדמונים ז"ל], וצ"ע.

ואין לדחות שהרי מפורש בגמ' (ס"ג ע"א) שרק באיה ובעורב ובנץ ובאנפה נכתב "למינה" "למינו" ו"למינהו", וא"כ דוקא במינים הנ"ל מרבין מינים אחרים הדומים להם [וכמפורש בגמ' שם], ולא בשאר המינים שאינם אלא סוג אחד בלבד, שאין כוונת הגמ' לומר שדוקא בהם נתרבו מינים נוספים, אלא אדרבה שם נתרבו מינים **שאינם דומים כלל**, שמצד השינויים שביניהם מסבירא לא היו נכללים בהם, וכמו שפירש רש"י עה"ת (ויקרא י"א, י"ג): "כל עוף שנאמר בו למינה למינו ולמינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה **לא במראהם ולא בשמותיהם**" מט, עכ"ל [ומקורו מהספרא שם פ"ה הלכה ג' - ה'], משא"כ בשאר מינים ודאי נכללו בהם כל המינים הדומים להם בשמותיהם ובמראהם וכל כיוצא ב".

ואף בכל ד' המינים הנ"ל שנאמר בהם "למינו" לא נתרבה אלא **מין אחד נוסף בלבד**, וכמפורש בסוגיא שם שד' ריבויים אלו בעצמם נכללים **במין כ"ד** העופות הטמאים, וכן מפורש ברמב"ם שם שהמין הששי הוא מין האיה [ולא נודע שמו], והמין השמיני הוא הזרזיר [שהוא ממין העורב], והמין הי"ג הוא השוריןקא [שהוא ממין הנץ], והמין הכ"ב הוא מין האנפה [ולא נודע שמו], וע"ע שם ברמב"ם שכתב לגבי מין האיה: "מין האיה, שכן כתוב בה למינה, מכלל שהוא שני מינין", ומשמע שהם שנים ולא יותר, ואילו בגמ' מפורש (ס"ג ע"ב) **שיש מאה עופות במזרח וכולם מין איה**", וע"כ לא נתרבו מ"למינה" אלא מין אחד יותר רחוק במראהו ובשמו שנכנס למנין הכ"ד בפני עצמו, ואילו שאר המאה נכללים בשם איה ממש, אעפ"י שיש ביניהם יותר ממאה שינויים גדולים ביניהם עד שנחשבו כמאה מינים שונים.

ויש להוכיח כנ"ל שלא הוצרכו לרבות מ"למינו" אלא דוקא מינים שאינם דומים כלל וכדמצינו בעורב:

מט. ומ"מ ע"כ אין כוונת רש"י לומר שנתרבו מינים שאינם דומים כלל וכלל, דא"כ איך נקראו "למינהו", ורחוק לומר שאינם נחשבים אלא כמין אחד מצד פנימיותם באופן שאין שום היכר חיצוני לכך, ולא נודעים לנו אלא במסורת או ברוח קדשם של חז"ל, אלא ודאי כוונתו לומר מצד מראיתם ושמותיהם היה ראוי לחלקם לשני מינים, וכן נראה מדברי הספרא שם שהם מקור דברי רש"י שלא נזכר שם שנתרבו מינים שאינם דומים במראיתם ובשמותיהם, עיי"ש.

ג. וכע"ז ביאר בטוב טעם הנצי"ב בספר העמק דבר (ויקרא י"א, י"ד): "ויש לדעת כי אדם הראשון בחכמת רוח הקודש קרא שמות להברואים בלשון הקודש לפי הבטתו באיזה פרט בפנימיות אותה בריה וכו', ונכללו כמה מינים משונים במראהם ובכמה פרטים עד שבלשון אומות העולם וחכמי הטבע המה מינים נפרדים לגמרי בשם, ומ"מ נכנסו בסוג אחד בלשון הקודש וכו', ומשונה באותה בריה שחלוקי המינים שבה המה תחת סוג אחד גם בלשון ודעת חכמי הטבע, לא כתיב בלשון הקודש 'למינה', כמו שיש כמה מיני תרנגולים ונכנסים תחת שם אחד עפ"י דעת חכמי הטבע, משא"כ במינים שעפ"י חכמי הטבע נפרדים, אלא שבלשון הקודש המה בסוג אחד וכו' באלו כתיב 'למינה' ללמד דאע"ג שנראים לנו רחוקים, מ"מ כך שמו בלשון הקודש וכו'", עיי"ש.

(א) לדעת רבי אליעזר (חולין ס"ב ע"א) נתרבו זרזיר וסנונית לבנה מעורב "למינו" [או מ"את כל עורב"], וע"כ הזרזיר והסנונית הנ"ל הם מינים שונים באופן ניכר ממין עורב שהיו מכירים אותו, דאל"כ לא היו אוכלים אותם בהיתר לדעת חכמים (שם), שהרי אף הם מודים בנדמה ושכן אצל הטמא שהוא טמא (ס"ה ע"א), ולפי פירוש רש"י (שם ד"ה הזרזיר וד"ה סנונית) הם המינים הנקראים "אישטורניל" ו"ארונדיילא" בלע"ז, שלפי אוצר לעזי רש"י הם המינים הנקראים אף בימינו בשם "זרזיר" ו"סנונית", והלא מינים אלו הם שונים מאד ממין עורב בין במראהם ובין בשאר תכונות עד שבאמת קשה מאד להבין במה נדמו להם להיחשב כאותו מין ואיך נתרבו מפסוק זה [וכן לדברי חכמי הטבע נחשבים כשני מינים שונים], וכ"כ הרמב"ן (ס"ב ע"ב) על הזרזיר: "אינו נדמה, שהוא עוף קטן ומזמר, ואין קולו ופרצופו ומנהגו כעורב כלל", וכ"כ בחידושי הר"ן (ס"ב ע"א) ובפירוש הר"ן (על הרי"ף ס"ה ע"א), ואפ"ה לדעת רבי אליעזר קמ"ל שהם נקראים מין אחד ודינם כעורב מכח ב' סימני הטהרה כעורב ומשום שהוא הולך ושוכן אצלו (ב"ק צ"ב ע"ב וברש"י חולין ס"ב ע"א ד"ה מפני שיש), ולא מצד איזה דמיון חיצוני ניכר ביניהם.

(ב) לחכמים שם שמתירים זרזיר וסנונית, הריהם מודים שיש מינים נוספים שנכללים בשם עורב, וכמש"כ התוס' (ס"ב ע"א ד"ה רבי אליעזר) והרמב"ן (שם) והרשב"א (שם), והם ה"עורב העמקי" שהוא חיוורא (ס"ג ע"א), שהצבע השחור הוא סימנו המובהק של העורב וכמפורש בשיר השירים: "שחורות כעורב" (ה', י"א), ולכן שינוי מצבע השחור לצבע הלבן בעורב נחשב כשינוי גדול שמצד הסברא היה ראוי לקבוע עליו שהוא מין בפני עצמו לולי הריבוי הנ"ל¹, ובפרט שיתכן מאד שיש בעורב העמקי שינויים גדולים אחרים מן העורב הרגיל מלבד השינוי בצבע, וצבע הלבן של העורב העמקי הנזכר בגמ' שם אינו אלא סימן המורה על מין אחר שיש בו שינויים רבים אחרים, וכדמצינו בכמה וכמה מינים שלא נקראו בשם אחד משום שהם בני מין אחד אלא משום שהם חולקים איזה דמיון קלוש ביניהם בלבד, שכן היה מנהג בני אדם מימי קדם בקריאת שמות בעלי החיים, וכמו שיתבאר לקמן (סי' ג' אות ו').

וכן נתרבה "עורב הבא בראשי יונים" (שם), ומפורש בגמ' שם בדעת רב פפא דהיינו

נא. וע"ע מש"כ הרמב"ן שם לצדד להלכה ולא למעשה שלא אסרו אלא עורב שיש בו מקומות לבנים, אבל אם הוא לבן לגמרי ודאי אינו עורב.

שדומה ראשו לראש יונה, ואין לך שינוי גדול מזה שפרצופו כפרצוף עוף טהור, שהרי צורת הפרצוף היא ענין מכריע במהותו של בעל חי, וכמפורש בירושלמי (נדה פ"ג ה"ב): שכולו אדם **ופניו בהמה**, עומד וקורא בתורה, ואומרים לו: בא לשחטך, כולו בהמה **ופניו אדם**, עומד וחורש בשדה, ואומרים לו: בא חלוץ או יבם", עכ"ל^{נב}, ומשו"ה איצטרך קרא לרבות שהוא נכלל במין העורב.

ולפי"ז יוצא שכשם שכ"ד העופות הטמאים, כגון "הנשר" ו"הינשוף" ו"הנץ" ו"העטלף" ושאר העופות הדורסים הידועים לנו שהם טמאים גמורים בלי שום ספק, הריהם כוללים בתוכם סוגים רבים ומשונים שכולם נחשבים כבני מין אחד **בתורת ודאי**, דאל"כ יעלה המנין למאות ולאלפים, א"כ ע"כ ה"ה להיפך לענין העופות הטהורים, כגון "היונה" ו"התרנגול", שאף הם כוללים בתוכם כמה וכמה מינים שונים [וכמו שמצינו ביונה שגם המין הנקרא "תסיל" נכלל בו וכשר אפי' למזבח אעפ"י שהוא שונה ממנו בכמה שינויים וכמו שנתבאר לעיל בנימוק זה בסעיף ג'].

ומטעם זה **דבר ברור ופשוט הוא שאי אפשר לומר בשום צד** שיימצא בתוך מין טהור, כגון בתרנגול וביונה, שיש במינו איזה סוג אחד טמא, שמלבד מה שרחוק ומוזר לומר שיש כמה מכ"ד העופות הטמאים שאינם אלא שמות של עופות פרטיים בודדים שבתוך מינים טהורים וגם אינם כוללים תחתיהם שום מינים אחרים כמו שאר העופות הטמאים כגון נשר וינשוף וכיוצ"ב [וכן מלבד מה שטענה זו היא כנגד הכלל "שכן ונדמה לטהור טהור" וכמו שיתבאר לקמן בנימוק הטי'], הרי בלא"ה דבר זה לא יתכן כלל, שהרי אם למשל אנו מוצאים בתוך מין התרנגול הטהור או שאר העופות הטהורים סוגים פרטיים שהם טמאים, א"כ יעלה מנין הטמאים למאות ולאלפים, ואילו אנן קיי"ל שאין לנו אלא כ"ד מינים טמאים בלבד ולא יותר, ואדרבה אם באמת הסוגים הפרטיים הנ"ל הם עופות טמאים, א"כ היה לנו לאסור אף כל המין כולו ולומר שכל בני מיניו השונים נכללו בו, כמו שמצינו בשאר העופות הטמאים [עכ"פ כמידת הדמיונות שמכחם אנו אוסרים מינים טמאים אחרים], וממילא נצטרך לאסור אף התרנגול הרגיל כנגד מסורת חז"ל חלילה [וזהו באמת כעין טענת הקראים שרצו לאסור התרנגולי הביתי שנכללו במין "דוכיפת", וכמש"כ

נב. באור זרוע (ח"ב סי' תכ"ד) כתב: "וכמה תמיהות שונה בתלמוד מה שאינו הווה בעולם", עכ"ל, עיי"ש שהביא כמה דוגמאות, ועכ"פ חזינן מכאן שעיקר מהותו של בעל חי נקבע עפ"י ראשו.

הרס"ג וראב"ע עה"ת לבטל דבריהם², ויבואר לקמן סי' ג' אות ז' לגבי "תרנגול הג'ונגל".

ולכן, דבר ברור הוא שאם יש מסורת טהרה על "מין" מסויים, הריהי מתייחסת ומועילה לכל בני אותו מין, ומה שמצינו תרנגולא ברא ותרנגולתא דאגמא ותרנגולא דאגמא שהם מינים טמאים, יבואר לקמן (סי' ג' אות ו') שבלי ספק כולם אינם מיני תרנגולים כלל, שאין שום ראיה ממה שנקראו בתואר תרנגול בתוספת שם לווי או בתוספת התואר "בר", וכדמצינו במקומות רבים בחז"ל, עיי"ש.

סעיף ה' ההכרעה בענין זה אינה מסורה אלא לחכם הבקיא במיני העופות וטבעם

אמנם יש להדגיש ולהזהיר שאעפ"י שכל עוף הדומה בדמיון מובהק למין טהור יש להחשיבו כבן מינו ואין להתחשב בשינויים קלים כדי לחלקם לשני מינים וכמשנ"ת לעיל באורך, מ"מ החלטה זו אינה מסורה אלא ביד החכם המומחה שהוא בקיא ורגיל היטב במיני העופות וטבעם כדי להבחין בין שינוי קל לבין שינוי גדול, שהרי לפעמים יתכן ששינוי מסויים יראה כשינוי קטן בעיני המתבונן בראיה שטחית, ואילו לאמיתו של דבר הוא מורה על ריחוק גדול ביניהם, וכדחזינן בחוש שבתוך מין אחד של עוף יתכן שהזכר שבאותו מין שונה ממראהו מן הנקבה שבאותו מין יותר ממה שהוא שונה ממינים רחוקים אחרים, וכן הוא להיפך, לפעמים יתכן שהשינוי נראה כשינוי גדול בעיני המתבונן בראייתו השטחית, ואילו לאמיתו של דבר אין בו כדי לחלקם לשני מינים בשום צד [וכדמצינו למשל בזני כלבים].

וכן מבואר בדברי התוס' (ס"ג ע"א ד"ה הא באתרא) לענין המינים הנקראים "שקנאי ובטנאי" (שם), שמפורש בגמ' (ס"ג ע"א) שאינם אסורים אלא במקום שנהגו שלא לאוכלם ובמקום דשכיחי פרס ועזניה, ובטעם הדבר פירשו התוס' (שם) דהיינו משום שמעיקר הדין המינים הנ"ל הם מינים טהורים אלא שהם דומים לפרס ועזניה [דהיינו דמיון חיצוני], וא"כ יש לחשוש שמא יטעו ויתחלפו להם ויבואו לאוכל אף פרס ועזניה, וא"כ במקום כזה גזרינן מדרבנן לאסור אף השקנאי והבטנאי, עכ"ד, ומבואר שיש מקום לחשוש שמא בני אדם שאינם בקיאים יבואו לדמות מין טמא למין טהור [אמנם ע' בהערה למטה מה

נג. וכמש"כ הראב"ע בפירושו על התורה שם לדחות פירוש זה: "אמרו הצדוקים שהיא התרנגולת, ואלה טפשי עולם, כי מי הגיד להם", עכ"ל [וכוונתו לומר שאם הכחישו קבלת חז"ל, א"כ כבר אין שום מקור לומר שהוא התרנגול בכלל], וכן האריך הרס"ג בפירושו הארוך (ספר פירושי רבינו סעדיה גאון על התורה, ויקרא שם) לדחות דעת הקראים הנ"ל.

שיש לדון בראיה זו^נ].

וכן מבואר בדברי הרשב"א (תורת הבית, הבית הקצר, בית ג' שער א') לענין מיני עופות שבהם נתחלקו המסורות אם הם אסורים או מותרים, וז"ל: "ואיפשר דלאותן שנהגו בהן איסור אסורים, שאני אומר מותרין הן, אלא שנהגו בהן איסור מפני עופות טמאים הדומים לאלו הנמצאין באותן המקומות", עכ"ל.

ובהמשך דבריו (שם) הוסיף הרשב"א דה"ה לענין מיני "סנונית", וז"ל: "סנונית הדרה בביתם, אם כרסה לבנה מותרת, ואם לאו אסורה, ובמקומות האלו לא ראינו מי שנהג בהן היתר אף בכרסה לבנה", עכ"ל, והעתיק דבריו בשו"ת מהרי"ק (סי' קנ"ח) ופירש טעמו: "ונראה שנהגו כן מפני ש[ה]אסורה והמותרת נראין מין אחד ויבואו העולם לטעות" [וע' בהערה למטה בטעם הב' שפירש המהרי"ק שם^נ], והעתיקו דבריהם להלכה הב"י (סי' פ"ב ס"ג ד"ה מסקינן) והפרי חדש (סי' פ"ב ס"ק ט') והש"ך (שם ס"ק י"א).

ובשו"ת נודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' כ"ח) הביא כחשש הנ"ל אף לענין מיני דגים שנהגו שלא לאוכלם שלא יבואו להחליפם עם דגים טמאים [והיינו דוקא כשהם באים לפנינו בלי קשקשים דבכה"ג איכא למיחש, עיי"ש, ומטעם זה במין דג הנידון בתשובתו שם התיר ולא חשש למנהג העיר שלא לאוכלם], והוסיף בנו הר"ש ז"ל (שם סי' כ"ט) לחזק היתרו של אביו ז"ל שיש לחלק בין עופות לבין דגים ש"בעופות הוא דבר מצוי שכמה מינים שווים זה לזה בתואר ובקומה וצריך טביעות עין להכיר בין זה לזה להבדיל בין טמא לטהור, ואין כל אדם יכול לבחון כי אם הצייד", עכ"ל, וע"ע בהערה למטה מדברי המהרי"ל (שו"ת סי'

נד. פירוש התוס' הוא שלא כדברי רש"י (שם ד"ה דשכיח), שמשמע מדבריו שם שהם אסורים מעיקר הדין מכח הדמיונות שביניהם וכמשנ"ת לעיל (סי' ב' אות ג' סעיף ד'), והתוס' הקשו על שיטתו דא"כ יאסרו בכל מקום ולא דוקא במקום שנהגו שלא לאוכלם, ובאמת אף לפירוש התוס' שם יש לדחות הראיה הנ"ל, שאפשר לומר שאין כוונת התוס' לומר שיש ביניהם דמיון קרוב ומטעה במראה החיצוני אלא רק בסימניהם בלבד, שגם השקנאי ובטנאי הם בעלי סימן טהרה אחד בלבד כפרס ועוגיה, וכן מפורש בפירוש רבינו גרשום (שם ד"ה הא באתרא), וצ"ע, ומ"מ בלא"ה יסוד החשש הנ"ל הוא נכון ויציב אף אם אין כן כוונת התוס' הנ"ל, וכמו שיתבאר לקמן ממקורות אחרים.

נה. אמנם המהרי"ק (שם) כתב טעם נוסף, וז"ל: "ועוד שהוא שכן עם הטמאה ונדמה לה ואסור", עכ"ל, ומשמע מדבריו בטעם הב' שצייד לומר שהסנונית הלבנה אסורה מעיקר הדין ולא מצד המנהג בלבד, ולדבריו ע"כ צ"ל דהיינו משום שמין זה אינו אותו מין הסנונית הנזכרת בגמ' שהיא מותרת לכ"ע [כמבואר בגמ' ס"ב ע"א שהיא מותרת בין לאמימר ובין למר זוטרא], ועכ"פ להלכה הב"י והפרי חדש והש"ך השמיטו הטעם הב' ונקטו כטעם הא' שבדבריו, וכדמשמע מדברי הרשב"א שם.

צ"ה) ואינם ענין לכאן¹.

וכן מבואר בים של שלמה (חולין פ"ג סי' קט"ז, מובא בפרי חדש סי' פ"ב ס"ק ט'), וז"ל: "והמין הקטן הנקרא 'נקבה בקבהן', בין זכר ובין נקבה מותרין, ומהר"ם כתב נמי להחמיר כרש"י ולאסור הזכר אפי' באותו מין הנקרא על שם הנקבה ולא להתיר הנקבה, כן נהגו באלו המדינות, ויפה עשו חומרא זו עליהם, ולא מכח דינא אלא מחמת **שהזכר מראהו ממש כעורב**, ועוד שמעתי בבירור שהוא דק ומשמש כעורב, כדי שלא **ליתו לאחלופי בדין עורב**, על כן אסרוהו", עכ"ל [ועיי"ש בפרי חדש שגרס "בודקיהן"].

אמנם דבר ברור הוא שבכל המינים הנ"ל יש ביניהם שינויים גדולים לבקיא המתבונן בהם [וכמשנ"ת לעיל סי' ב' אות ג' סעיף ב' הערה כ"ז והערה כ"ח והערה ל"ב לענין מיני עורב ומיני "סנונית" ומיני שקיטנא, עיי"ש, ולקמן סי' ג' אות ו' באורך לענין מיני "דיה" ודוגמאות נוספות], דאל"כ כולם היו אסורים מעיקר הדין לדעת רבי אליעזר (ס"ה ע"ב) שכל הנדמה לטמא הרי"ז טמא [ואם יתברר לנו שהם שוכנים עמהם וכש"כ אם הם מזדווגים עמהם הריהם אסורים מעיקר הדין אף לדעת חכמים, וכמו שיתבאר לקמן סי' ב' אות ט'], ואין חשש אלא להמון עם שיטעו להתיר עפ"י דמיונות חיצוניים ושטחיים, ומ"מ עכ"פ להלכה ולמעשה נמצינו למדים שאין ההכרעה בענין זה מסורה אלא לחכם הבקיא היטב במקצו זה.

ובכן, הואיל ויש מקום גדול למתעקש להתעקש שסו"ס לפי שיקול הדעת אין הכרע לקרב בין זני התרנגולים מחמת הדמיונות שביניהם להחשיבים כבני מין אחד בתורת ודאי, ואע"ג דקיי"ל מעיקר הדין כדעת רבינו משה ב"ר יוסף וסיעתו דסגי לן בג' סימני טהרה בלבד ואף לדעת רש"י וסיעתו לא חיישינן שמא דורס הוא אלא לחומרא [באופנים מסויימים וכמו שנתבאר לעיל סי' ב' אות א' ואות ב' באורך], מ"מ מי יעיז לפתוח דלת שגנעלה ע"י רבותינו השו"ע הרמ"א וכפי שנהגו דורות רבים להחמיר שלא לאכול בלי מסורת איתנה

נו. בשו"ת מהרי"ל (סי' צ"ה) כתב שאין לסמוך על עדות של איש אחד אלא גברא רבא דדייק שפיר, וז"ל: "והבא להעיד מסורת חדשה על עוף נכרי שאין מכירין אותו, יצטרך שיהיה בר סמכא ומעיד על אנשי מדינה או עיר אחרת שהוא מנהג פשוט לאוכלו, או שמקובל מפי אדם גדול, דכדאי לסמוך על עדותו, דודאי דייק שפיר וחזי מאן דאסהיד עליה, אבל איניש דעלמא או דאסהיד שראה או שמע מאיניש דעלמא, אהא לא סמכינן, דילמא לא דייק שפיר, ובשינוי מועט מתהפך הענין ועביד דטעי, כפרריך תלמודא פרכי טובא אסהדותא דבית שאן וכו' ואכה"ג קאמר תלמודא, והוא שיהא בקי בהן ובשמותיהם, וזה אינו נמצא האידנא כלל", עכ"ל, ונראה שאין כוונתו לומר שבשינוי קל במראה החיצוני יחשב כמין אחר, אלא כוונתו שבפרט קטן יתכן שהעדוה אינה מועילה כלל, וכמו שציין למבואר בחולין (ז' ע"א) דמייירי בכה"ג, והצריך דוקא מסורת של מדינה או עיר שלמה ולא של יחיד, וע"ע לעיל סי' ב' אות ג' סעיף א' הערה כ"ד בענין זה.

ואפי' בשעת הדחק, ובפרט שלא נמסרו לנו כללים ברורים להכריע על פיהם להבחין בין שינוי קל לבין שינוי גדול [ומ"מ באמת אף הרמ"א מודה שבמינים קרובים בדמיונם יש להקל אפי' בלי מסורת וכמו שנתבאר לעיל סי' ב' אות ג' סוף סעיף א' שם עפ"י הגהת הרמ"א לספר איסור והיתר הארוך, עיי"ש], על כן לתוספת חיזוק יבוארו לקמן (בסימן זה אות ד' עד אות ט') כמה וכמה ראיות חזקות נוספות להוכיח שע"כ כולם בני מין אחד בתורת ודאי ואין להשגיח אפי' בשינויים היותר גדולים שביניהם, וכדלהלן.

ד.

הזנים נקראים בשם "תרנגול" סתם

יש להוסיף כסניף לחזק הטענה הנ"ל שכל הזנים הם מכלל מין התרנגול הטהור, שהרי כל הזנים נקראים בשם בני אדם **בשם "תרנגול"**, ומצינו בכמה וכמה מקומות בחז"ל שסמכו על **קריאת השמות בפי הבריות** להכריע עליהם שהם שני מינים או מין אחד ואפי' לקולא, וכדלהלן:

(א) לענין **אזוב**, מפורש במשנה (פרה פ"א מ"ז) שאם יש לו **שם לווי**, כגון אזוב יון ואזוב כוחלי ואזוב רומי ואזוב מדברי, לא נחשב כ"אזוב" בדיני התורה והריהו פסול, ומשמע מסתימת לשון המשנה שם שאזוב בשם לווי הוא **פסול לגמרי**, והיינו אפי' לקולא שנחשב כמין אחר בתורת ודאי ולא רק לחומרא מספק, ומפורש בגמ' (חולין ס"ב ע"ב) בדעת רבא דהיינו דוקא כשאותו מין נקרא באותו שם לווי גם במקומו, כגון אזוב רומי שאף ברומא נקרא אזוב רומי, ולא נקרא במקומו בשם אזוב סתם, וע"כ היינו טעמא משום שהוספת שם לווי מורה על שינוי גדול שמחמתו נחשב כמין אחר, וא"כ חזינן דאזלינן בתר קריאת השמות **בפי הבריות** ואפי' לקולא.

(ב) לענין העופות הטמאים, לא הקילו חכמים בכמה מקומות אא"כ היה "בקי בהן **ובשמותיהן**" (ס"ב ע"א וס"ג ע"ב), ואף דמיירי שם להחמיר ולא להקל, עכ"פ חזינן שיש להתחשב בקריאת השמות **בפי הבריות** עכ"פ במדה מסויימת.

(ג) לענין חגב, שנינו במשנה (נ"ט ע"א) לענין סימני חגב שאין היתר לדעת רבי יוסי אא"כ נקרא "**שמו חגב**", ופירש הרמב"ם (פירוש המשניות שם) דהיינו אפי' בשם "**חגב הנאמר**

בכל לשון ולא דוקא בלשון הקודש, ואף ששם נאמר להחמיר ולא להקל, עכ"פ חזינו שיש להתחשב במדה מסוימת בשמות בני אדם ואפי' בשאר לשונות.

(ד) לענין שם "עכבר" [שהוא אחד משמונה שרצים], מפורש בגמ' (חולין קכ"ו ע"ב) שנכלל בו "כל ששמו עכבר", דהיינו כל שהוא נקרא **בפי הבריות** בשם "עכבר", ומכח טעם זה נתרבה אפי' "**עכבר שבים**" שהוא סוג דג (כמש"כ רש"י שם ד"ה עכבר שבים) שאינו מתקיים ביבשה כלל, אעפ"י שהוא שונה מאד מן העכבר הרגיל מבחינה זו שזה מתקיים ביבשה וזה מתקיים בים [מלבד שאר שינויים שיש ביניהם שלא נודעו לנו], ודין זה נאמר בין **לקולא ובין לחומרא**, ואף שנלמד דין זה מדרשא מיוחדת, מ"מ אם לא היה מקום לסמוך על קריאת השמות בפי הבריות, ודאי לא היו מרבים דבר זה מסברא.

וכבר צידד החזו"א (הל' כלאים סי' ג' אות ו') לענין איסור כלאים שיש לצרף קריאת השמות בפי הבריות כסניף להקל, וז"ל: "כל שדעתנו מכרעת הכרע גמור שאין בו ספק [שהם מין אחד], סומכין אנחנו להתיר, ומיהו מה שנקראין בשם אחד, **אין זו עדות שהן מין אחד**, שהלשון הוא רק הסכמת בני אדם, ומ"מ אפשר שהוא סניף להתיר, שהרי הסכים עליהם דעת הבריות שהן מין אחד", עכ"ל [ובדיני כלאים אות כ"א הכריע החזו"א ש"הצנון" וה"צנונית" הם מין אחד לענין כלאים].

ונראה בטעם הדבר שלא הסכים החזו"א לסמוך לגמרי על קריאת השמות ש"אין זו עדות" אלא רק "**אפשר שהוא סניף**" [כלשוננו], אף שמצינו בכמה מקומות בחז"ל שסמכו עליהם וכמשנ"ת, דהיינו דוקא בכלאי זרעים ואילנות שאין אנו בקיאים בשמותיהם ובתכונותיהם הדקות, וכמש"כ הסמ"ג (ל"ת רע"ט, הובאו בב"י יו"ד סי' רצ"ה וברמ"א שם ס"ו, ועל דבריהם נסובו דברי החזו"א שם), משא"כ בכלאי בהמה ושאר דיני התורה שלא מצינו חומרת הסמ"ג, שפיר איכא לצרף קריאת השמות בפי הבריות כסניף גמור, וכש"כ לענין העופות הטמאים והטהורים שהם שמות רחבים יותר, ובפרט בידון דידן שאינו אלא חומרא לחוש לדעת רש"י וכמשנ"ת לעיל (סי' ב' אות א' ואות ב').

וכש"כ לענין זני התרנגולים השונים, הלא חכמי הטבע הכריעו עליהם שהם בני מין אחד ממש בתורת ודאי, ואף שחלילה לסמוך על דבריהם וכמו שיתבאר לקמן (סי' ד' אות א', עיי"ש כמה טעמים לכך), מ"מ כפי שביררתי היטב אין דבריהם בענין זה בנויים על אמונות כוזבות ר"ל או שאר השערות בעלמא, וגם אינם בנויים על בדיקת תכונות הסמויות מן העין שאין סומכים עליהן בדיני התורה [ע' כמה דוגמאות בדרך אמונה הלי

שמיטה פ"ד ה"א בביאור ההלכה ד"ה בין, [בסופו], אלא הכרעתם מיוסדת עפ"י פריה ורביה ביניהם ועפ"י דמיונות פנימיים מובהקים במראה ובמבנה הגוף ובהתנהגותם ועוד, ולא גרעה הסכמת חכמי הטבע מהסכמת סתם בני אדם שאינם בקיאים כלל שהתורה סמכה על סברתם ושיקול דעתם [ואדרבה דרך חכמי הטבע בימינו להרבות בחילוקים וחילוקי חילוקים במיני בעלי החיים, ולא יסכימו לקרב בין המינים אא"כ הדברים מוכרחים ביותר].

ה.

הזנים חולקים תכונות השכוזי להבחין בין יום ובין לילה

ישנם בעלי חיים רבים שיש להם תכונות מיוחדות ומובהקות שאינן נמצאות במינים אחרים, כמו היונה שהיא מיוחדת במה שהיא מוצצת מים ואין המים חוזרים ויוצאים מפיה (פרה פ"ט מ"ג), ולכן היא העוף היחיד שאינו פוסל במי חטאת (שם וחולין ס"ב ע"א), וכן העורב מיוחד במה שהוא "רק" דהיינו שמוציא הזרע דרך הפה (סנהדרין ק"ח ע"ב), וכן בת היענה שהיא אוכלת זכוכית (שבת קכ"ח ע"א ועוד) ואינה משוררת ואינה משמיעה קול כאבל כלשון הכתוב (מיכה א', ח'): "אבל כבנות יענה" [וכן ידוע בחוש כגון המין הנקרא עטלף שהוא נתלה וישן הפוך כשרגליו לכיוון מעלה וראשו לכיוון מטה, וכן המין הנקרא התוכי ביכולת חיכוך דיבור בני אדם], וכהנה רבות.

והנה התוס' (חולין ס"ב ע"א ד"ה מפני) דנו לענין המין הנקרא "קורביל" אם הוא עורב או לא, וכתבו שם: "אבל אם נתברר לנו שהוא רק, כלומר, שמוציא הזרע דרך הפה, א"כ זהו **עורב ודאי**, כדאמר בחלק (סנהדרין ק"ח ע"ב) שהוא משלשה ששמשו בתיבה ולקו", עכ"ל.

והיוצא מדבריהם יסוד גדול בחלוקת המינים שיש להכריע בהם עפ"י **תכונות מובהקות ומיוחדות שאינן מצויות בשאר בעלי חיים שבעולם**, שאם בעל חי מסויים הבא לפנינו חולק איזו תכונה מובהקת ומיוחדת שאינה מצויה בשאר בעלי חיים, הרי"ז **ראיה גמורה** שהוא **ודאי** שייך למין הנ"ל, וממילא מטעם זה נקטו התוס' (שם) שאם אנו מסופקים על עוף מסויים אם הוא העורב או לא, יש להכריע ספק זה אם נמצא שהוא חולק את תכונתו המובהקת של העורב שהוא "רק", דבכה"ג הרי"ז **ודאי עורב**, שתכונה זו לא נמצאת בשום עוף אחר, שהיא תכונה משונה ביותר ועונש מיוחד על מעשיו, וסימן זה מכריע יותר משאר כל הסימנים שדנו בהם התוס' שם.

וכן כתב הרמב"ן בקונטרסו (נדפס בחידושי חולין ס"ב ע"ב) לגבי המין הנקרא "אשטרוץ" בלע"ז **"שאין להסתפק בה"** שהיא בת יענה מכח התכונות המובהקות הנ"ל שהיא אוכלת זכוכית ואינה משמיעה קול [וכ"כ הר"ן ס"ב ע"א והמאירי ס"א ע"א], והיינו כנ"ל שיש להכריע בתורת ודאי עפ"י תכונות מובהקות ומיוחדות שאינן מצויות בשאר בעלי חיים.

ולפי"ז יש להכריע בתורת ודאי על כל זני התרנגולים המשונים הנ"ל שהם כולם בני מין אחד, משום שכולם חולקים את **התכונה המובהקת של התרנגול בקריאתו המיוחדת שבה מבחין בין יום ובין לילה**, שניתנה בו בינה יתירה מכל בעלי החיים ואפי' האדם, וכמפורש בגמ' (ברכות ס' ע"ב) שנתקנה ברכת "הנותן לשכוי בינה" על הנאת שמיעת קול התרנגול שהוא נקרא בשם "שכוי" על שם מעלה זו (ר"ה כ"ו ע"א), **ולא נמצא כן בשום בעל חי מלבד התרנגול**, וכמש"כ רבינו יהודה ב"ר יקר בפירוש התפלות והברכות (ברכות השחר): "וזהו דבר גדול, שהרי האדם החכם ממנו אינו יודע להבחין, ולא שום בריה אחרת החכמים כמוהו חוץ מעל דבר זה, וגם זה צרכי אדם, שאדם קם ממטתו לקול התרנגול", עכ"ל, וכ"כ האבודרהם (ברכות השחר): "ואנו מברכים על בינת התרנגול, מפני שהוא מצרכי בני אדם, שהם עומדים ממטתן לקולו וכו', וזהו דבר פלא, שאין בעולם מי שיודע להבחין בין יום ללילה, ואפילו האדם שהוא בעל דעה והשכל, אלא התרנגול, וגם בחצות הלילה הוא מרגיש וקורא", עכ"ל, וכן נודע בחוש שאין שום בריה בעולם שנמצאה בו תכונה מיוחדת זו מלבד התרנגול, וכפי שביררתי בתיעודים של עשרות זנים שונים שכולם קוראים בקריאת הגבר ומכללם אף "תרנגול הג'ונגל" באופן מופלא [ע' לקמן סי' ג' אות ז' בהערה שם שאפי' בחושך גמור במשך זמן רב עדיין ידעו להבחין בין יום ובין לילה], ולענ"ד זוהי ראייה עצומה שהזנים הנ"ל הם מכלל מין התרנגול בתורת ודאי.

[וכע"ז נראה לענין עוף הנקרא "תסיל" שהוא מין יונה (חולין ס"ב ע"א), ומקשינן בגמ' (שם ע"ב) מאי טעמא לא נשנה במשנה (פרה פ"ט מ"ג) יחד עם היונה שאינה פוסלת במי חטאת, וצ"ב מנא לן שאף התסיל מוצץ כיונה, שהרי ודאי לא הקשו מצד המציאות שהיתה ידועה להם שהוא מוצץ, דא"כ אפי' אם לא היה נחשב כיונה, סו"ס ייקשה למה לא נזכר במשנה², ולא דוקא מכח מימרא דרבי יהודה (שם ע"א) שאמר שתסיל כשר למזבח כבני יונה, אלא ע"כ צ"ל דפשיטא ליה לש"ס שאם התסיל הוא ממין היונה, א"כ בהכרח שאף

נו. ולכן הקשו שם: "ואם איתא דתסיל מן יונה הוא, ליתני חוץ מיונה ותסיל", דדוקא משום שתסיל מין יונה הוא, ע"כ הוא מוצץ, ולא מצד המציאות שנודע שהוא מוצץ, וכמבואר ברש"י שם.

הוא מוצץ מים כמותו, שכל תכונה מיוחדת שיש ביונה בהכרח נמצאת בכל בני מינה.

ואף למסקנא שתירץ רבי זירא (שם) שהתסיל שונה מן היונה במה שהוא מקיא כשאר עופות, ומשו"ה פוסל במי חטאת, מ"מ אפ"ה עדיין נחשב כבן מינה של היונה משום שהוא עדיין חולק עכ"פ עיקר התכונה המובהקת הנ"ל, ולכן אין בכח השינוי הנ"ל כדי להוציאו מכלל יונה, וכמש"כ רש"י (שם ד"ה תסיל מציץ ומקיא): "ואפילו הכי, מין יונה הוא, **דהא מוצץ**, ושאר עופות אין מוצצין", עכ"ל [וכ"כ התפארת יעקב שם בביאור כל הסוגיא].

ו.

הזנים מתעברים זה מזה ואין עוף טהור מתעבר מעוף טמא

מפורש בגמ' (בכורות ז' ע"א): "אמר רבי יהושע בן לוי, לעולם אין מתעברת, **לא טמאה מן הטהור, ולא טהורה מן הטמא**, ולא גסה מן הדקה, ולא דקה מן הגסה, ולא בהמה מן החיה ולא חיה מן בהמה, חוץ מרבי אליעזר ומחלוקתו שהיו אומרים חיה מתעברת מבהמה".

ומבואר בסוגיא שם שהוא כלל גמור שאין יוצא ממנו, שלא יתכן בשום צד עיבור או עכ"פ לידה מהם, שהרי אם באמת יתכן שיארע כן אפי' במקרה אחד מני אלף, א"כ היה אפשר להעמיד הברייתא שם בדעת רבי אליעזר שלומדים מהפסוק להתיר "טמא הנולד מן הטהור ועיבורו מן הטמא" דמיירי בכה"ג במקרה רחוק, ולא היו צריכים לדחוק לומר דמיירי שם בברייתא שטהורה נתעברה מ"נדמה" בן טהור ונולד בצורת אביו^{נח}, אלא ע"כ כוונת ריב"ל שאי אפשר להימצא כן בשום צד, וכן מבואר להדיא בחולין (קכ"ז ע"א) שעיבור כזה נחשב כ"נס" [וכמו שיתבאר לקמן].

אמנם לא נתפרש להדיא בגמ' שם אם כלל זה נאמר אף בעופות, ונחלקו האחרונים ז"ל בדבר: יש שנקטו שכלל זה נאמר אף בעופות, ומכח כלל זה התירו כל סוגי העופות שמתעברים עם המינים הטהורים, ויש שנקטו שלא נאמר אלא **בבהמה וחיה** ולא בעופות, ויש שנתספקו בדבר ולא הכריעו [ע' בהערה למטה כמה וכמה מראי מקומות מדברי

נח. ואין לדחות דלעולם יתכן בצד רחוק שיארע כן אלא דלא בעינן לדחוק ולהעמיד הברייתא דמיירי במקרה רחוק כ"כ, שהרי בלא"ה דבר משונה הוא שהטהורה תוליד ולד בצורת טמא, וא"כ יותר יש לתלות שנתעברה מן הטמא מאשר לומר שנולד במום משונה כזה מאב טהור.

האחרונים ז"ל בענין זה^{נט}].

וכן יש להסתפק אם כלל זה נאמר אף בדגים ובחגבים ובשרצים עם בני מינם ועם אחרים [ונפק"מ לענין היתר אכילה ולענין טומאת שמונה שרצים ושאר דינים, ולא מצאתי מי שעמד בצדדים אלו], ויבואר לקמן [וע' בהערה למטה שאין להביא ראיה מדברי הרמב"ם בענין זה^י].

אמנם, קודם שנביא הראיות להוכיח שלכאורה כלל זה נאמר בכל בעלי החיים ובכללם העופות ולא דוקא בבהמה וחיה, יש לדון תחילה בעיקר הראיה לדעת המחמירים ז"ל שכתבו להוכיח שלא נאמר בעופות אלא בבהמה וחיה בלבד, וכדלהלן.

והנה עיקר ראייתם הוא מדברי רש"י (נדה נ' ע"א ד"ה תרנגולתא) בפירוש דברי רב פפא שנקט שתרנגולא דאגמא אסורה ואילו תרנגולתא דאגמא מותרת, שמדברי רש"י שם משמע שהם מין אחד שבו הזכר אסור והנקבה מותרת [ולא שני מינים שונים שאחד נקרא על שם זכר והשני נקרא על שם נקבה, וכדעת רוב הראשונים ז"ל שם], וכן פירשו התוס' בתחילת דבריהם (נדה נ' ע"ב ד"ה תרנגולתא) שהזכר אסור משום שאין לו סימני טהרה, ואילו הנקבה יש לה סימני טהרה וממילא מותרת.

וא"כ מכאן מוכח שהנקבה הטהורה יכולה להתעבר מן הזכר הטמא, ואף שהתוס' שם הנ"ל והרבה ראשונים ז"ל^{סא} דחו פירוש רש"י לדינא, מ"מ לא דחוהו מכח מכללו של

נט. ראשוני המדברים בענין זה הם רבי אברהם כהן ז"ל (גיסו של המרכבת המשנה) בשו"ת בית אברהם (קונטרס בית משפט שבו האריך להתייר אווזים שחרטומם שחור, מובא בפתחי תשובה סי' פ"ב ס"ק א') שצייד שם שלא נאמר אלא בבהמה וחיה ולא בעופות, ולעומתו בשו"ת החתם סופר (יו"ד סי' ע"ד) מבואר שדעתו נוטה שכלל זה נאמר אפי' בעופות, אך נסתפק בדבר ולא הסכים להקל על פיו. בדורות שאחריהם, הר"ח מצאנו בשו"ת דברי חיים (יו"ד ח"ב סי' מ"ח) והבית שלמה (יו"ד ח"ב סי' קמ"ד) ועוד רבים הסכימו שלא נאמר כלל זה בעופות [וכן נקט בפשיטות החזון איש ביו"ד סי' י"ג ס"ק י"א]. לעומתם, ר"א תאומים בשו"ת חסד לאברהם (מהדורא תנינא יו"ד סי' כ"ב - כ"ד) סמך על כלל זה לדינא והתיר מכוחו כל סוגי העופות שפרים ורבים עם המינים הטהורים, וכן הסכים האבני נזר (שו"ת יו"ד סי' ע"ה - ע"ו) ועוד.

ס. מדברי הרמב"ם שהעתיק הכלל הנ"ל (הל' מאכלות אסורות פ"א הי"ג) אין הכרע לכאן או לכאן, שמצד אחד הביא דין זה לאחר דיני בהמה וחיה הטהורות (שם ה"א - הי"ג) קודם דיני העופות הטהורים [שם הי"ד והלאה], ומשמע קצת שכלל זה לא נאמר אלא לענין בבהמה וחיה ולא בעופות, ומאידך גיסא הרמב"ם שינה קצת מלשון הגמ' והוסיף (שם): "ואין מין טמא מתעבר ממין טהור כלל", ומשמע קצת שהוא כלל בכל המינים הטמאים והטהורים כולם, ומיהו עכ"פ לדינא פשיטא שאין מקום להכריע על פי דיוקים כאלה.

סא. כמבואר בתוס' (נדה שם ד"ה תרנגולתא וחולין שם ד"ה תרנגולתא) והתוס' הרא"ש (חולין שם) והמרדכי (שם) והריטב"א (נדה שם) והראב"ה (סי' אלף צ"ד).

ריב"ל אלא **מטעמים אחרים**, וא"כ אף הם מודים בעיקר הדבר שיתכן שהטהורה תתעבר מן הטמא, ע"כ תורף ראיית המחמירים ז"ל.

אמנם המעיין היטב יראה שלכאורה אין ראייה כלל, שהרי אם תרנגולא דאגמא ותרנגולתא דאגמא הם מין אחד שבו הזכר אסור והנקבה מותרת, א"כ ע"כ שאני מין זה שהוא משונה משאר כל המינים, שמתחילת ברייתו נברא באופן שיהא הזכר טמא והנקבה טהורה [ובהכרח הזכר לבדו נמנה בין כ"ד המינים הטמאים ולא נקבתו], וא"כ ע"כ מוכרחת היא להתעבר ממנו שהרי **מינו היא**, ובודאי לא אמר ריב"ל שהטהורה אינה מתעברת מן הטמא אלא משום **שהם שני מינים רחוקים זה מזה**, כמו שאמרו בברייתא שם שחיה ובהמה אינן מתעברות זו מזו, וכן בהמה דקה ובהמה גסה אינן מתעברות זו מזו, וכש"כ לענין טמא וטהור שאינם מתעברים זה מזה, שהטומאה והטהרה הם סימנים מובהקים שהם שני מינים רחוקים [מלבד הדריסה] שאינם יכולים להתעבר זה מזה, וכמו שבברייתא סידרו והקדימו הרחוקים לפני הקרובים [בדרך לא זו אף זו], שתחילה פתחו בטמאים עם טהורים, ואח"כ גסים עם דקים, ואח"כ בהמה עם חיה, משא"כ הכא **שהם אותו מין ממש** ודאי שפיר מתעברת ממנו, דאל"כ יחד המין כולו בדור ראשון לאחר ששת ימי בראשית, וז"ב.

אמנם הבית שלמה (יו"ד ח"ב סי' קמ"ד) כבר הרגיש בחילוק זה ודחאו, וז"ל: "אלא ודאי דהעיקר בזה כדברי החתם סופר דבעוף מתעברין טהור מטמא, אא"כ נדחק ונאמר כיון **דשניהם על כל פנים הם מין אחד**, שפיר מתעברת טהורה מטמא ולא בשני מינים, אבל מנין לחלק בכך", עכ"ל, ולא זכינו שיפרש היטב מהו דחוק בחילוק הנ"ל, ולכאורה כוונתו לדחות שמה שהטמא והטהור אינם מתעברים זה מזה הוא מחמת טומאתם וטהרתם ולא דוקא מצד השינוי שביניהם [וכן נראה בכוונתו בסוף תשובתו שם, עיי"ש], ולכן לא איכפת לן במה שהם בני מין אחד.

ומ"מ בעניי לא זכיתי להבין מה הכריחו לומר כן, שהרי לכאורה יותר נראה לומר שהטמאים והטהורים אינם מתעברים זה מזה מחמת ריחוקם בטבעם וכמו שמצינו לענין בהמה דקה עם גסה, ובהמה עם חיה, ובמינים שאין ימי עיבורם שווים, שכולם אינם מתעברים זה מזה מחמת ריחוקם בטבעם, וה"ה לגבי טמאים עם טהורים שהטומאה והטהרה אינן **סיבות מצד עצמן** המונעות עיבור, אלא סימנים המעידים על שינוי מופלג ביניהם, כמו שהטמאים הם דורסים, ואילו הטהורים אינם דורסים ושאר השינויים שמחמתם נתייחדו בטומאתם.

ועכ"פ בלא"ה באמת אף אם נודה לסברת הבית שלמה הנ"ל שהטהורה והטמא אינן

מתעברות זו מזו מחמת הטומאה והטהרה שהן סיבות מצד עצמן המונעות העיבור והלידה שביניהן, מ"מ עדיין אין ראייה ממה שתרנגולתא דאגמא מתעברת מתרנגולא דאגמא, שהרי סו"ס דבר זה הוא מוכרח לקיום המין שתתעבר ממנו אעפ"י שהיא טהורה, דאל"כ ייחד בדור הראשון וכמשנ"ת לעיל, וא"כ עכ"פ ודאי לא דיבר ריב"ל באופן כזה שנברא כן מתחילת ברייתו.

ונמצא שסו"ס אין הכרח מכח דברי רש"י הנ"ל להעמיד כללו של ריב"ל דוקא בבהמה וחיה, ובפרט שאפשר דאין הכי נמי מצו הראשונים ז"ל לדחות פירושו של רש"י מכח כללו של ריב"ל אלא דעדיפא מיניה סתרו פירושו מטעמים יותר מכריחים, ובפרט שאין הכרח שרב פפא עצמו מודה לריב"ל בענין זה, ואילו לדין לא קיי"ל כרב פפא, שהרי בסוף ראווה שהיא דורסת, וא"כ ממילא הדרינן לפשטא דמילתא דמיירי ריב"ל אף בעופות, שאין הכרח להוציאם מכלל.

ועתה נשוב לברר אם כלל זה נאמר בכל בעלי החיים או לא, והנה אף שחלילה לי להכריע בין ההרים הגדולים ולא באתי למדה זו, מ"מ לולא דמסתפינא נראה שכלל זה נאמר אף בעופות ולא דוקא בבהמה וחיה, ונביא כמה וכמה ראיות לדבר:

(א) מפורש בתוספתא (בכורות פ"א ה"ה): "וחכמים אומרים, היוצא מן הטמא טמא, והיוצא מן הטהור טהור. אין בהמה טמאה יולדת מן הטהורה, ולא טהורה יולדת מן הטמאה, ולא גסה מדקה ולא דקה מגסה, ולא אדם מכולן, ולא כולן מאדם. אף על פי שאמרו בהמה טהורה דקה יולדת לחמשה חדשים, בהמה טהורה גסה לתשעה חדשים, בהמה טמאה גסה לשנים עשר חדש, הכלב לחמשים יום, חתול לחמשים ושנים, חזיר לששים יום, שועל וכל שרצים לששה חדשים, וכו' הדולפנין מולדין ומגדלין כאדם", עכ"ל [וכן מובאת ברייתא זו בקצרה בתוספתא כלאים פ"ה ה"ו], ולכאורה ברייתא זו היא מקור דברי ריב"ל הנ"ל.

והרי מפורש להדיא בסיפא של הברייתא הנ"ל שכלל זה שכל שאין ימי עיבורם שווה אינם מתעברים זה מזה לא נאמר דוקא בבהמה וחיה אלא אף בשרצים ובבני ים ובבני אדם, וכן מבואר ממה שהביאו שם שהדולפנין מולדין ומגדלין כאדם, ומשמע שדוקא דולפנין מתעברים, ואילו שאר כל המינים לא יתכן כלל, והלא אם כלל זה נאמר בכל בעלי החיים בין בבהמה וחיה ובין בשרצים ובין בבני ים ובני אדם, א"כ אין טעם להוציא עופות מכלל זה [ואין לחלק בין עופות לשאר מינים וכמו שיתבאר בהמשך].

וא"כ כשם שהסיפא העוסקת במינים שאין ימי עיבורם שוה מיירי בכל בעלי החיים וכוללת שרצים ובני ים ובני אדם, ה"ה ברישא העוסקת בטהורים עם טמאים ודקים עם גסים ג"כ מיירי בכל בעלי החיים, ודוחק להעמיד הרישא דמיירי דוקא בבהמה וחיה ולא בשאר מינים, ואילו הסיפא מיירי בכל סוגי בעלי החיים [ובפרט שאין שום ראייה להיפך].

(ב) מצינו בגמ' (בכורות ח' ע"א) ב' ברייתות נוספות: **(א)** "כל שתשמישו ועיבורו שוה, יולדים ומגדלים זה מזה"²⁶, וכל שאין תשמישן ועיבורן שוה, אין יולדין ומגדלין זה מזה" (וכן מובאת בחולין קכ"ז ע"א), **(ב)**: **"תרנגולת לעשרים ואחד יום, וכנגדה באילן לזו, כלב לחמשים יום, וכנגדו באילן תאינה, חתול לחמשים ושנים יום וכנגדו באילן תות, חזיר לששים יום וכנגדו באילן תפוח, ושועל וכל מיני שרצים ששה חדשים וכנגדם באילן תבואה, בהמה דקה טהורה לחמשה חדשים וכנגדן באילן גפן, בהמה גסה טמאה לשנים עשר חודש וכנגדו באילן דקל, טהורה לתשעה חדשים וכנגדה באילן זית, וכו' נחש לשבע שנים"** (בכורות שם).

והרי מפורש להדיא בברייתא הב' הנ"ל **שבכל סוגי בעלי החיים לא יתכן כלל שיתעברו שני מינים שיש להם ימי עיבור שונים**, שהרי הברייתא פירטה ימי עיבורם של כמה וכמה מינים, **ובכללם עוף התרנגול ונחש**, וא"כ מוכח שאין לחלק ולומר דשאני תרנגולת שיכולה להטיל ביצים ע"י חימום בקרקע בלבד (דספנא מארעא, כדאיתא בביצה ז' ע"א), וממילא ה"ה שיכולה לקלוט ולהתעבר מן הטמא להטיל ממנו ביצה, שהרי בפירוש הזכירו **תרנגול** במנין בעלי החיים שאינם מתעברים זה מזה מחמת שינוי בימי עיבור [מלבד מה שאין החילוק הנ"ל נכון כלל מצד המציאות].

וכן מפורש ברישא של הברייתא הא' הנ"ל: **"כל שתשמישו ביום - יולד ביום, בלילה - יולד בלילה, בין ביום בין בלילה - יולד בין ביום ובין בלילה"**, ומפורש בגמ' שם שתשמישו ביום היינו **תרנגול**, ותשמישו בלילה היינו **עטלף** [שהוא האחרון מכ"ד העופות הטמאים], וא"כ ה"ה הסיפא שכל שאין תשמישו וימי עיבורו שווים אינם מתעברים זה מזה נאמר בכל בעלי החיים ואפי' עופות ולאו דוקא בבהמה וחיה.

²⁶ ובפירוש "אין יולדין ומגדלין זה מזה", מצינו ב' פירושים: (א) רש"י (חולין שם ד"ה יולדים וד"ה מגדלין) פירש "יולדין" כפשוטו דהיינו עיבור, ו"מגדלין" היינו מניקים זה את זה, (ב) רבינו גרשום (בכורות שם) פירש "מגדלין": "שמתקיימין וולדותיהן", עכ"ל.

ואף שלא נתברר אם ב' הבריות האלו הן המשך אחד או תוספת לבריתא הנ"ל בתוספתא בבכורות (פ"א ה"ה) העוסקת בעיבור של טמאים עם טהורים, שהרי לא נזכר להדיא בבריתות הנ"ל אלא רק שינוי בימי עיבורם, וא"כ עדיין אפשר לדחוק ולומר שהבריתא בתוספתא בבכורות הנ"ל - שהיא מקור כללו של הריב"ל - מיירי בבהמה וחיה ולא בעוף [ודלא כמשנ"ת לעיל בראיה הקודמת], מ"מ מדברי הבריתא הב' הנ"ל משמע שטעם הדבר שהטמאה אינה מתעברת עם הטהורה הוא מחמת השינוי בימי עיבור, שהטמאה יולדת לשנים עשר חודש ואילו הטהורה לתשעה חדשים, ולא דוקא מצד הטמאה והטהרה שביניהם [ודלא כבית שלמה הנ"ל], וא"כ ה"ה בבריתא בתוספתא הנ"ל, ולמה לדחוק ולחלק ביניהן בלי הכרח.

ג) וכן מבואר בגמ' (חולין קכ"ז ע"א) שכלל גמור הוא בכל סוגי בעלי החיים שלא יתכן כלל שיתעברו שני מינים שימי עיבורם אינם שווים, דאיתא שם: "אמר רב הונא בר תורתא, פעם אחת הלכתי לוועד, וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב. לימים יצא ערוד^{סג} מביניהם וכו', והאמר מר, כל שתשמישן ועיבורן שוה, יולדין ומגדלין זה מזה, וכל שאין תשמישן ועיבורן שוה, אין יולדין ומגדלין זה מזה, אמר רב, נס בתוך נס".

ומבואר בגמ' (שם) שהעיבור והלידה של הצב מן הנחש היא בגדר "נס בתוך נס"^{יד} משום שאין ימי עיבורם שווים, שהשרצים הם לששה חדשים, ואילו הנחש לשבע שנים [וכמש"כ רש"י שם ד"ה ומגדלין], ולכן לא יתכן כלל במציאות שיתעברו זה מזה, וע"כ היינו אפי' בשרצים [ובפרט אם נחש דינו כחיה ולא כשרץ כלשון הגמ' סנהדרין נ"ט ע"ב ובירושלמי כלאים פ"ח ה"ד, עיי"ש, וא"כ כלל זה נאמר אפי' בשרצים עם חיות], ולא דוקא בהמה וחיה, וא"כ ה"ה עופות, שאין טעם לחלק [וע' בהערה למטה בביאור החידוש בדברי ריב"ל, שהרי לכאורה כבר מפורש כדבריו בכל הבריות הנ"ל, ומאי אתא לאשמועינן^{סה}].

סג. מנוקד ערוד שהוא סוג שרץ ולא ערוד שהוא חמור הבר וכמש"כ השיטה מקובצת שם.

סד. ופירש שם השיטה מקובצת (שם) בכוונת הגמ' שהיו שני נסים: "חדא, דאי נמי תשמישן שוה, נס הוא שמניח את מינו וכרוך על שאינו מינו, ועוד שאין יולדין זה מזה", עכ"ל.

סה. יל"ע מאי אתא לאשמועינן רבי יהושע בן לוי [שהוא אמורא], והרי כבר מפורש כן בבריות הנ"ל, ועיין מש"כ הגאון רד"ל בהגהותיו לבכורות (ח' ע"א) לצדד שהיה אפשר לפרש בכוונת הבריתא שאינם יולדים וגם מגדלים זה מזה, ששניהם יחד אי אפשר שיארע לעולם, אבל לידה לחוד או הנקה לחוד שפיר יתכן במציאות, עיי"ש, ומ"מ יש להעיר על דבריו דבגמ' חולין קכ"ז ע"א מבואר להדיא שאי אפשר כלל במציאות, ואולי י"ל דשם סמכו שם על מימרא דריב"ל, וצ"ע, ועוד יש להעיר על דבריו

(ד) ועוד יש לדקדק בדברי התוספתא (בכורות פ"א ה"ה) שהכלל הנ"ל שטמא וטהור אינם יולדים זה מזה הובא כהמשך להיתר נדמה דהיינו ולד הנולד בדמות מין טמא אעפ"י שנולד מן הטהורים [כגון גמל הנולד מפרה ופר], וז"ל התוספתא שם: "רבי שמעון אומר, מה ת"ל גמל גמל שני פעמים, לרבות הגמל הנולד מן הפרה, וחכמים אומרים, היוצא מן הטמא טמא, והיוצא מן הטהור טהור. אין בהמה טמאה יולדת מן הטהורה, ולא טהורה יולדת מן הטמאה, ולא גסה מדקה ולא דקה מגסה", וצ"ב במה שייכים ב' הכללים הנ"ל זה לזה^{סו}.

ולכאורה נראה מדברי התוספתא בדעת חכמים שההיתר של נדמה תלוי בכלל הנ"ל שאין טהור וטמא מתעברים זה מזה, משום שאפי' אם נאמר שכל היוצא מן הטהור טהור, סו"ס איכא למיחש שמא יצא באמת מן הטמא, שאפשר שהטהורה ילדה כמין טמא משום שנתעברה מן הטמא [והיינו למ"ד חיישינן לזרע האב], וא"כ איך מתירים כל נדמה, ועל כן אתא לאשמועינן בדעת חכמים שאין לחוש לזרע האב, משום שלא יתכן לעולם שתתעבר הטהורה מן הטמא, וא"כ ע"כ אינו אלא נדמה בעלמא לטמא.

שאינו מקום לשובו לפי פירושו של רבינו גרשום בבכורות שם שפירש "מגדלין" דהיינו שהולדות מתקיימים, ויותר נראה שיש לדקדק בדברי ריב"ל שנתחדשו בהם ד' ענינים שאינם מפורשים בברייתות הנ"ל: (א) בכל הברייתות הנ"ל לא נתבאר להדיא שהוא כלל גמור, ואילו בדברי ריב"ל מפורש ש"לעולם אין מתעברת", וכמבואר בחולין (קכ"ז ע"א) שהוא כלל גמור שאין יוצא ממנו [ואפשר דבסוגיא בחולין שם סמכו על מימרא דריב"ל], (ב) בברייתות הנ"ל לא נזכר שבהמה וחייה אינן מתעברות זו מזו [ובפרט שדבר זה אינו מוסכם וכמפורש בגמ' שם], אלא רק טמאה עם טהורה, וגסה עם דקה, וכל שאין עיבורן שוה, ואילו לדברי ריב"ל קי"ל שאפי' בהמה וחייה אינן מתעברות זו מזו, (ג) בברייתות הנ"ל מבואר הטעם שמה שהטמא והטהור אינם מתעברים זה מזה הוא ג"כ משום שאין ימי עיבורם שווים, ולא דוקא מצד השינוי הגדול שביניהם, ונפק"מ אם נודמן לפנינו מין טמא ומין טהור שימי עיבורם שווים, ואילו בדברי ריב"ל משמע שאינו תלוי בשינוי בימי העיבור בכלל, שהרי לא הזכיר פרט זה כלל, וא"כ משמע שלעולם אינם מתעברים זה מזה ואפי' לו יצוייר שיש טמא וטהור שימי עיבורם שווים [וה"ה בהמה וחייה שימי עיבורם שווים], שהרי אם ריב"ל לא נתכוון אלא למינים שימי עיבור אינם שווים וכמפורש בברייתות הנ"ל, א"כ איך החליט על כל הטמאים עם הטהורים שבעולם, וכי קניגי או בליסטרי היה (כלשון הגמ' חולין ס' ע"ב) שבדק כל הבהמות והחיות הטמאות והטהורות שבעולם שלא נמצא ביניהם שני מינים שישתנו בימי עיבורם, וכעין מש"כ הרמב"ן (ס"ד ע"א) לענין סימני הביצים של עופות טמאים שאין להיתר ביצה שאין לה סימנים של ביצת עוף טמא עפ"י דין רוב משום "שאי אפשר לעמוד על כל הטמאים למיניהם", וא"כ לדברי הרמב"ן הנ"ל דמיירי בעופות הטמאים שאינם אלא כ"ד בלבד שאי אפשר לעמוד על כל מיניהם, ק"ו שאי אפשר לעמוד על ימי עיבורם של כל מיני הבהמות והחיות והשרצים שבעולם [שהם מרובים מן הטהורות כדאייתא בחולין ס"ג ע"ב]. ולדעת ריב"ל לא הוצרכו בברייתות למצוא חילוק בימי עיבור אלא במיני החיות הטהורות בין לבין עצמן או במיני החיות הטמאות בין לבין עצמן או בבהמות בין לבין עצמן, (ד) בברייתות הנ"ל לא נתפרש אלא שאינן יולדות זו מזו, אבל אפשר עדיין שיתעברו זו מזו עכ"פ ולד שאינו בר קיימא [וכן משמע מפירושו של רבינו גרשום בבכורות שם], ואילו בדברי ריב"ל קמ"ל שבכלל אינן מתעברות זו מזו [ונפק"מ להיתר ולד נדמה באכילה], ודו"ק.

סו. ובפרט לפי גירסתנו: "שאינן בהמה", אלא שיש גורסים "ואין" [ו"י במקום ש"י], שהרי ודאי הכלל הנ"ל אינו טעם הדבר שכל היוצא מן הטהור טהור, ומ"מ עכ"פ מישך שייך אהדי.

וכן מצאתי בכלבו (הל' טריפות) שהביא באריכות כל דיני נדמה, וסיים שם בסוף דבריו: **"עיקר זאת הבבא, שאין מין טהור מתעבר ממין טמא"**, עכ"ל, וע"כ כוונתו כנ"ל שיסוד ההיתר בנדמה שכל היוצא מן הטהור טהור בנוי על מה שאין לחשוש שמא נתעברה מן הטמא, משום שדבר זה לא יתכן כלל במציאות.

לפי"ז נמצא שכל מקום שנאמר בו הכלל "כל היוצא מן הטהור טהור" בוולדות, ע"כ נאמר בו הכלל שהטהורה אינה מתעברת מן הטמא, דא"כ איכא למיחש שמא נתעברה מן הטמא, וכמשנ"ת בדברי הכלבו, אלא שמ"מ עדיין אין מכאן ראייה מכרעת לענין עופות, שהרי לא נתפרש להדיא בשום מקום בש"ס אם היתר נדמה נאמר אף בעופות, כגון יונה שילדה כמין עורב או להיפך אם מותר באכילה או לא [וע"ע מש"כ התוס' בנדה נ' ע"ב ד"ה תרנגולתא ובחולין ס"ב ע"ב ד"ה תרנגולתא].

ומ"מ יש להביא ראייה שהכלל "כל היוצא מן טהור טהור" נאמר אף בדגים, שהרי שנינו במשנה (בכורות ז' ע"ב): **"טהור שבלע דג טמא, אסור באכילה, לפי שאינו גידולו"**, ומשמע שאם היה גידולו היה מותר, אעפ"י שנדמה לטמא בסימניו, וע"כ היינו משום שכל היוצא מן הטהור טהור, וכן פירש רש"י (שם ד"ה לפי שאינו), וכן מבואר בכל הסוגיא שם לענין טמא שיצא ממנו טהור, שאם נודע שהטמא לא בלעו הרי"ז אסור, שכל היוצא מן הטמא טמא, עיי"ש בכל הסוגיא, וא"כ ע"כ כלל זה לא נאמר דוקא בבהמה וחיה אלא אף בדגים [וכן משמע מדברי הכלבו שם, עיי"ש], ולא חיישינן שמא נתעברה הדג הטהורה מזרע הדג הטמא, והרי חזינן שכלל זה שאין הטמא והטהור מתעברים זה מזה נאמר אפי' בדגים, וא"כ **לכאורה ה"ה בעופות, שאין סברא לחלק בין דגים לבין עופות**.

והעולה מן הדברים שהכלל שכל בעלי החיים שאין ימי עיבורם שוים אינם מתעברים זה מזה מפורש בתוספתא ובש"ס בכמה מקומות שהוא **כלל גמור בכל סוגי בעלי החיים ובכללם העופות**, ולא דוקא בבהמה וחיה, וא"כ כש"כ במינים יותר מרוחקים זה מזה בטבעם, כגון בהמה וחיה, וק"ו במינים יותר מרוחקים שאחד מהם טמא והשני טהור, שלא יתעברו זה מזה לעולם, שאין לך ריחוק גדול מזה בטבע, ודוחק להעמיד הרישא דמייירי דוקא בבהמה וחיה ולא בשאר מינים כגון עופות [ובפרט שאין רמז לכך בלשון הברייתא], ואילו בסיפא מייירי בכל בעלי החיים כולם, אלא ודאי כללו של ריב"ל נאמר אף בעופות, וממילא אין לחוש שמא נתעברה הטהורה מן הטמא, שדבר זה לא יתכן בשום צד, וא"כ לפי"ז יש להתיר כל המינים שמתעברים מן התרנגול שע"כ כולם טהורים המה.

ועתה לסיום נבוא לדחות ב' פקפוקים בענין זה:

(א) יש שהביאו ראייה מדברי התוס' (בכורות ז' ע"א ד"ה חוץ מדרב) שכללו של ריב"ל לא נאמר אלא בבהמה וחיה ולא בעוף, שהתוס' כתבו שם שכללו של ריב"ל לא נסתר ממה שמפורש בגמ' (ח' ע"א) ש"דולפנין" פרים ורבים מבני אדם, ותירצו וז"ל: **"דלא איירי רבי יהושע בן לוי אלא בבהמה וחיה ולא בבני אדם, והנהו בני ימא נינהו"**, עכ"ל, וא"כ ה"ה דלא מיירי בעוף אלא בבהמה וחיה בלבד.

אמנם המדקדק היטב בדברי התוס' הנ"ל יראה שאדרבה מדבריהם מבואר להיפך, שכלל זה נאמר בכל סוגי בעלי החיים, שהרי יש לעיין במה נתקשו התוס' שכללו של ריב"ל נסתר ממה שדולפנין פרים ורבים מבני אדם, והרי כללו של ריב"ל נלמד מהברייתא בתוספתא הנ"ל (בכורות פ"א ה"ה), והרי באותה ברייתא מפורש להדיא ג"כ שדולפנין פרים ורבים מבני אדם, ואין לומר שלא היתה ברייתא זו בפני בעלי התוס' או שלא גרסו כן בברייתא בתוספתא בבכורות שם, שהרי התוס' בעצמם הביאו בסוגיא שם (ח' ע"א ד"ה הדולפנין) שדבר זה מפורש בתוספתא.

אלא שהמדקדק היטב בלשון התוס' יראה שלא נתקשו שכללו של ריב"ל נסתר ממה שדולפנין פרים ורבים מבני אדם, אלא נתקשו במה שלא **הזכיר** ריב"ל את היוצאים מן הכלל הזה, שלא הזכיר ריב"ל שיש יוצא מן הכלל חוץ משיטת רבי אליעזר ומחלוקתו בלבד [דס"ל שחיה מתעברת מן הבהמה], ולא הזכיר שיש עוד אחד שיוצא ממנו דהיינו דולפנין **וכמפורש בברייתא עצמה להדיא** [והתוס' כתבו כן על הדיבור המתחיל **"חוץ מדרבי אליעזר"**], והואיל וריב"ל מיירי **בכל בעלי החיים**, א"כ היה לו להזכיר הדולפנין שהם ג"כ יוצאים מן הכלל.

ולהכי תירצו התוס' שלא הזכיר ריב"ל **שיש יוצא מן הכלל הזה אלא בבהמה וחיה**, שלא טרח להזכיר כל היוצאים מן הכלל הזה בכל בעלי החיים אלא רק היוצא ממנו בבהמה וחיה בלבד ולא דולפנין שהם בני ימא הפרים והרבים מבני אדם, **ומ"מ ודאי עצם הכלל המבואר בכל הברייתות הנ"ל מיירי בכל בעלי החיים ובכללם עופות ושרצים ובני אדם**.

(ב) הבית שלמה הנ"ל בהמשך דבריו (שם) כתב שאין להתיר עוף המתעבר מן הטהור ממה שלא מצינו בשום מקום בפוסקים ז"ל שיש דרך להתיר עוף עפ"י בדיקה זו, לכאורה

דבריו צ"ע מכמה וכמה צדדים: (א) אין כ"כ תועלת מבדיקה זו, שהרי ברוב רובם של המקרים אפי' אם שני המינים הם טהורים, אפי' לא יתעברו זה מזה, והוא דבר רחוק להתקיים בין שני מינים, בין בשני טהורים ובין בשני טמאים, והוא מילתא דלא שכיחא, (ב) גדולה מזו, בדיקה זו אינה מלאכה קלה כ"כ, שהרי לא כל אחד יכול לצוד שני מיני עופות ולסוגרם בכלוב ולזווגם בעל כרחם זה עם זה [מלבד המינים הביתיים דבלא"ה רובם ככולם הם בחזקת טהרה וכמש"כ התוס' ס"ד ע"א ד"ה סימנין, שמותר ליקח ביצה סתם] [עכ"פ כביצי תרנגול ואווז וכיוצ"ב] מעכו"ם משום שרוב הביצים המצויות בינינו של עופות טהורים הן ואזלינן בתר רובא, וכן נפסק בשו"ע סי' פ"ו ס"ב, עיי"ש בהגהות הרמ"א, (ג) לדעת רוב הפוסקים ז"ל קיי"ל כרמב"י דסגי לן בג' סימני טהרה בלבד ולא הוצרכו לבדיקה זו כל עיקר, וא"כ מאיזה טעם יזכירו סימנים אלה [מלבד בדורות שלאחר הכרעת השו"ע והרמ"א], (ד) הלא לכו"ע קיי"ל ככללו של ריב"ל עכ"פ לגבי בהמות וחיות, והלא אף בבהמות וחיות לא מצינו בפוסקים ז"ל לברר בדרך זו [אף שנתעוררו כמה ספיקות בהם], אלא ע"כ לא שמענו ולא ראינו אינו ראייה, (ה) כתב הר"א תאומים ז"ל בשו"ת חסד לאברהם (מהדו"ת יו"ד סי' כ"ד, בתשובתו למכתבו של ר"ח מצאנו ז"ל) שע"כ כללו של ריב"ל נאמר אף בעופות, שהרי לא מצינו בשום מקום בש"ס או בפוסקים ז"ל שידונו בדין עוף שנולד מטמא וטהור מה דינו, וא"כ ע"כ לא יתכן כלל או שעכ"פ הוא מילתא דלא שכיחא כלל.

ז.

הזנים פרים ורבים זה עם זה בברכה מלאה

בנוסף לטעם הקודם, יש להכריע על זני התרנגולים המשונים הנ"ל שהוכלאו בהצלחה מופלאה עם התרנגול העתיק שהם בהכרח בני מין אחד, שהרי כולם פרים ורבים זה עם זה תדיר, ווולדותיהם אינם עקרים כלל אלא מולידים הם בעצמם כמה וכמה דורות בלי שום מומים ופגמים כלל, שאף אי נימא כדברי האחרונים ז"ל שנקטו שכללו של ריב"ל לא נאמר בעופות אלא רק בבהמה וחיה [ודלא כמשנ"ת לעיל בנימוק הקודם אות ו'], אלא לעולם עוף טמא יכול להתעבר מעוף טהור ולהיפך, מ"מ היינו דוקא בדרך מקרה ועל צד רחוק ולא באופן קבוע, ועכ"פ לעולם לא תחול פריה ורבייה מבורכת ומלאה בזיווג כזה [על דרך לשון הפסוק: "ויברך אותם וכו' פרו ורבו ומלאו את הארץ"], שבדרך כלל רוב

רובם של הוולדות אינם מתקיימים [מלבד מומים נוספים], ועכ"פ כמעט כל הצאצאים נולדים עקרים [וכן העלה סברא זו בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד יו"ד סי' צ"ב, ולא באתי אלא לחזק ולהוסיף על דבריו].

וענין זה מבואר בחז"ל בכמה וכמה מקומות (תוספתא בכורות פ"א ה"ה, תוספתא כלאים פ"ה ה"ו, בכורות ז' ע"א ושם ח' ע"א ובחולין קכ"ז ע"א), שכל המינים שאין ימי עיבורם שווים - **אפי' בהפרש כמה ימים בלבד** - אינם מתעברים זה מזה, ולפירוש רבינו גרשום (בכורות שם) היינו שאין **וולדותיהם מתקיימים**, וכמו"כ אם דרך תשמישם אינו שוה ג"כ אינם מתעברים זה מזה כלל (בכורות שם), וכמו"כ בעלי חיים השונים מאד בגודלם כגון בהמה גסה עם בהמה דקה אינם מתעברים זה מזה, וכן חיה ובהמה שהן מובדלות בטבען אינן מתעברות זו מזו [לדעת חכמים בבכורות שם].

וכן מצינו לענין פרדים, שהם כלאים הנולדים מן הסוס והחמור, שאין בהם ברכה ואינם מולידים [שבת ס"ז ע"א, מגילה י"ג ע"ב, קידושין י"ז ע"א, ועוד, ולכל היותר אפשר שהוא מוליד למקרים רחוקים מאד].

ואפי' לדעת רבי אליעזר (בכורות ז' ע"א וחולין ע"ט ע"ב) שנחלק על חכמים וס"ל דחיה ובהמה מתעברות זו מזו, לא נראה לומר דפליגי במציאות מן הקצה אל הקצה, אלא אף ר"א מודה שהוא דבר רחוק במציאות שיארע כן, ולא נחלקו אלא אם אפשר **באיזה צד** שתתעבר, וע"ע מש"כ המאירי (חולין ע"א ע"ב) שאפי' לדעת ר"א שבהמות וחיות טהורות מתעברות זו מזו היינו דוקא במינים שיש ביניהם קצת דמיון ולא בכל הבהמות והחיות הטהורות, עיי"ש שהוסיף: "וחכמת הטבע מעידה לנו כן" [וע' בהערה למטה במה שנחלקו הפוסקים ז"ל לדינא אי קיי"ל כרבי אליעזר שמתעברות או כריב"ל שאינן מתעברות^{סז}].

והדעת נותנת שאם בהמה גסה ובהמה דקה אינן מתעברות זו מזו כלל (בכורות ז' ע"א ואפי' ר"א מודה בהא), והיינו משום שאין ביניהן דמיון קרוב אלא רחוקות הן זו מזו בטבען וכמש"כ המאירי (חולין ע"ט ע"ב), ואף בהמה וחיה אינן מתעברות זו מזו באופן קבוע אלא

סז. ולדינא נחלקו הפוסקים ז"ל אי קיי"ל כריב"ל שחיה ובהמה אינן מתעברות זו מזו או כרבי אליעזר שמתעברות זו מזו: (א) לדעת הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"א ה"ג) קיי"ל כר"א שמתעברות זו מזו [וכן מבואר בדבריו בהל' ביכורים פ"ט ה"ה], ולהלכה נמשך אחריו השו"ע (יו"ד סי' פ"ו), (ב) אמנם הרשב"א (חולין ע"ט ע"א) הביא בשם הבה"ג דקיי"ל כריב"ל שאינן מתעברות זו מזו, וכן העלה הרמב"ן (במלחמות ריש פ"ה והל' בכורות פ"א) דלא אשכחן בשום דוכתא אמורא דפליג אריב"ל, וכן משמעות הסוגיא בבכורות שם, עיי"ש שפירש כן בדעת רב אחא גאון שם, וכ"כ הרא"ש בבכורות (פ"א סי' ו') ועוד.

בדרך מקרה וצד רחוק [לדעת ר"א], א"כ ק"ו לענין העופות הטמאים והטהורים, שהרי רחוק לומר שאינם מובדלים אלו מאלו רק בטומאתם ובטהרתם מגזירת הכתוב בעלמא, אלא רחוקים הם אלו מאלו בטבעם יותר מן הריחוק שבין בהמה לבין חיה ואף יותר מן הריחוק שבין בהמה גסה לבהמה דקה, וכמו שסידרו והקדימו הרחוקים לפני הקרובים בברייתא בבכורות שם, שתחילה פתחו בטמאים עם טהורים, ואח"כ גסים עם דקים, ואח"כ בהמה עם חיה, שסימני הטומאה והטהרה מעידים על שינוי מופלג בטבעם ביניהם [מלבד הדריסה] שמחמתו נתייחדו בטומאתם משאר כל עופות העולם, ולכן אפי' אם יתכן עיבור באיזה צד, בודאי לא היה מתברך באופן קבוע, ולא היו מתקיימים הוולדות, ועכ"פ הוולדות לא היו מולידים בעצמם.

ובאמת לא מתקבל על הדעת לומר שיתכן שיזדווגו הטמאים והטהורים באופן קבוע ולהוליד וולדות המולידים בעצמם לדורות עולם, דא"כ איך חז"ל התיירו לנו לסמוך על סימני טהרה להתיר עוף, שהרי לעולם יתכן שעוף הבא לפנינו בדמות עוף טהור ובסימניו אינו אלא בן של עוף טמא [מן האם או מן האב], שאין לומר שהוא מילתא דלא שכיחא ולא חיישינן לה, שהרי אם אנו אומרים שיש מ"זני" התרנגול שהם טמאים, א"כ לא מן הנמנע הוא בדרך הטבע שבמשך הדורות יורדי הים וכיוצ"ב היו מזדמנים לזנים "טמאים" אלו בלי ידיעתנו והיו מזדווגים עם התרנגולים הטהורים שהיו מולידים עופות טמאים בדמות עוף טהור ובסימני טהרה, והיו מתרבים ובאים אלינו בצורת התרנגול הטהור, ונמצא שאנו מטילים ח"ו פקפוק על סימנים דאורייתא של העופות הטהורים, **ישתקע הדבר ולא יאמר**, אלא ע"כ אי אפשר כלל שיתקיימו הוולדות וכמו שיתבאר בהמשך.

ובאמת יסוד זה שאין פריה ורביה מבורכת בין שני מינים שונים, הלא הוא מפורש ומבואר בדברי כל רבותינו הראשונים ז"ל ובראשם הרמב"ן בפירושו עה"ת (ויקרא י"ט, י"ט), וז"ל: "הטעם בכלאים, כי ה' ברא המינים בעולם בכל בעלי הנפשות, בצומחים ובעלי נפש התנועה, ונתן בהם כח התולדת, שיתקיימו המינים ההם לעד כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם, וצוה בכח שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם, שנאמר בכולם 'למינהו' וכו', והמרכיב שני מינים משנה ומכחיש במעשה הבריאה וכו', והמינים בבעלי חיים לא יולידו מין משאינו מינו, וגם הקרובים בטבע שיולידו מהם, כגון הפרדים, **ייכרת זרעם**, כי הם לא יולידו, והנה מצד שני הדברים האלה, פעולת ההרכב במינים מעשה נמאס ובטל, וגם הצמחים אשר התרכבו מין בשאינו מינו, אין פרים צומח אחרי כן, ויהיו באיסורם שני הטעמים הנזכרים", עכ"ל.

ומבואר בדבריו שבכל סוגי כלאים שאסרה התורה בכל בעלי החיים לא יולידו כלל או עכ"פ יולידו **וולדות עקרים** [עכ"פ ברוב רובם של המקרים עד שנחשב כ"מעשה בטל" כלשוננו], ובהכרח אף העופות נכללו ביסוד זה שאף הם אסורים באיסור כלאים, ובפרט שמפורש בדבריו שכן הוא המציאות **אפי' בצמחים**, וא"כ כש"כ מיני העופות הטמאים והטהורים שבודאי הם רחוקים מאד בטבעם אלו מאלו וכמשנ"ת.

ויסוד זה מוסכם בדברי הרבה ראשונים ז"ל בפירושיהם, הלא המה: (א) הרלב"ג (ויקרא שם), (ב) האבן עזרא (בראשית ל"ז, כ"ד) בפירוש חכמתו של ענה שמצא הימים [וכן נמשך אחריו הרמב"ן בפירושו שם], (ג) הספורנו (בראשית א', י"א), (ד) ספר החינוך (מצוה ס"ב ומצוה רמ"ג), ועוד.

וכן העתיקו גדולי הפוסקים ז"ל בהלכותיהם את יסודו של הרמב"ן הנ"ל, הלא המה: (א) אורחות חיים (סוף הל' כלאים), (ב) רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב י"ט, סוף פ"ב, בשם הרב רבי שמעון), (ג) הכלבו (הל' כלאים), (ד) הצידה לדרך (לרבינו מנחם בן זרח, מתלמידי בן הרא"ש, מאמר ב' כלל ד' פ"ה), ועוד.

והדברים מבוארים יותר בדברי בעל החזקוני (בראשית ל"ז, כ"ד) שהביא ב' טעמים למה כלאי בהמה נולדים **עקרים**, וז"ל: "ולפי שאין רוח הקב"ה נוחה ממנהג זה, אין לך בריה יוצאת משני מיני שתוליד. דבר אחר, בריות הבאות משני מינין אלו לא היו בברכת פרו ורבו כשיצאו מן התיבה, לפיכך לא יולדות ולא מולידות", עכ"ל, וכש"כ בשני מינים רחוקים זה מזה כגון טמא וטהור.

וכן נתאמת ונתברר בחוש ובנסיונות רבים מאד בעשרות אלפי הכלאות בין מינים שונים של בהמות ועופות ברחבי העולם, שאי אפשר להכליא בין שני מיני בעלי חיים שונים אא"כ הם קרובים בטבעם, ואף במינים הקרובים בטבעם שבהם יתכן עיבור באיזה צד, הרי בדרך כלל צאצאיהם הם עקרים גמורים כמו הפרד ושאר כלאי בהמה שונים המצויים בגני חיות ברחבי העולם^{סח}, מלבד מומים ופגמים הנגרמים מחמת החיבור הבלתי ראוי, ועכ"פ אפי' אם הצאצאים הם פוריים במדה מסויימת, מ"מ לעולם אין בהם פריה ורביה מבורכת ומלאה, שאינם מולידים אלא רק בחלק מן המקרים [מלבד מומים אחרים].

סח. כגון הבא מן ה"זברה" והחמור, והבא מן ה"זברה" והסוס, והבא מן הכבש והעז, והבא מן האריה והנמר, והבא מן האריה והטיגריס, שכל וולדות הכלאים הנ"ל מצויים בגני חיות ברחבי העולם, והם עקרים ואינם מולידים אפי' עם בני כלאים כמותם.

וכן נתאמת ונתברר אף לענין תרגולים שנעשו עמו נסיוניות ההכלאה עם עשרות מינים שונים הקרובים בטבעם לתרגול, ומעולם לא נמצא אפי' אחד מהם שהצליח להוציא וולדות פוריים ובריאם [ויובאו לקמן בנספח, עיי"ש].

ואף שסו"ס לא נמסר לנו כלל מולחט כזה ע"י חז"ל שנוכל לסמוך עליו להלכה ולמעשה בשופי, מ"מ חלילה לדחות בחינם יסוד המוסכם בכל הראשונים ז"ל ובפרט שנתאמת בחוש שהוא דבר רחוק ששני מינים שונים יפרו וירבו בברכה [וכמשמעות חז"ל במקומות רבים], ועכ"פ שפיר מהני בתורת סימן מובהק שאין להשגיח בשינויים הקלים שאנו מוצאים בין הזנים השונים של התרגול כפי שאין שאנו משגיחים בשינויים יותר גדולים בבעלי חיים אחרים כדי להפרידם לשני מינים, ואין טעם להכחיש דבר הנראה בחוש.

ח.

הזנים מזדווגים זה עם זה לכתחילה באופן קבוע

בנוסף לנימוק הקודם, יש להוסיף שמפורש בגמ' (ב"מ צ"א ע"ב) שבעל חי אינו מזדקק לשאינו מינו כשיש לו בן מינו ואפי' כששניהם נמצאים בדיר אחד: "בית מיניה גריר", ומטעם זה אין חשש איסור כלאים מעיקר הדין להכניס מין ושאינו מינו בדיר אחד [וכן פסק הרמב"ם הל' כלאים פ"ט ה"ב, וכן העתיק השו"ע יו"ד סי' רצ"ז ס"ב, ועכ"פ במקום שאין חשש משום פריצותא], וממילא אם באו לפנינו שני בעלי חיים שיש ביניהם כמה שינויים שיש להסתפק בהם אם הם שינויים קלים או גדולים שיש בכחם להפרידם לשני מינים או לא, אם הם נמצאו מזדקקים זה לזה אף כשיש במקומם כבני מינם כמותם ממש, בכח"ג יש להחשיבם כבני מין אחד בתורת ודאי [וכ"כ הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ב סי' כ"ב].

ולפי"ז אפשר להכריע על כל הזנים המשונים של התרגולים שהם בני מין אחד בתורת ודאי, שהרי נתברר שזני התרגולים למיניהם מזדקקים זה עם זה אפי' כשיש להם מבני זניהם ממש, ואף שאין הוכחה גמורה אלא כשהוא מזדקק עמו באופן קבוע או עכ"פ פעמים רבות, מ"מ בנידון דידן הזנים הנ"ל הם מזדווגים זה עם זה תדיר [וכמו שיתבאר לקמן בנימוק הט'] ואינם מבחינים בין בני ארצם בין בני ארצות אחרות [וכמו בכלבים מזנים שונים שאינם מבחינים כלל בין בני ארצם לבין בני ארצות אחרים אעפ"י שיש בהם שינויים מופלגים יותר מהשינויים שיש בין זני התרגול], וכמו שיובא לקמן בנימוק הט', עיי"ש.

ט.

הזנים הם בגדר "שכן ונדמה"

מובא בברייתא (ס"ה ע"א) בשם אחרים: "שכן עם טמאים טמא", ומבואר בגמ' (שם) בדעת רבנן דבעינן תרתי לטמא: שכן וגם נדמה^{סט}.

ויש לברר כמה נקודות הנוגעות לכלל הנ"ל: (א) אם כלל זה נאמר אפי' לטהר, שכל השכן עם טהור ונדמה לו הרי"ז טהור, או דלמא דוקא לטמא לחומרא ולא לקולא [וכדמצינו לענין החולק את רגליו שאינו מועיל אלא לטמא ולא לטהר וכמו שיתבאר לקמן סי' ג' אות ד'], (ב) מהו גדר "נדמה" ושיעורו, (ג) מהו השיעור של "שכן", (ד) אם לדינא קיי"ל ככלל זה וסמכינן עליו.

(א) כלל זה נאמר אפי' לקולא

מפורש בתוספתא (פ"ג ה"ז) שדין זה נאמר אפי' לקולא: "השוכן בין הטמאים ודומה לטמאים טמא, השוכן בין הטהורים ודומה לטהורין טהור", ואין לדחות [כפי שציידו כמה אחרונים ז"ל] שלא נאמר כלל זה אלא לאסור בטמא שאם נדמה ושוכן עם הטמא הרי"ז טמא, ואילו בטהור אפשר שהוא טהור ואפשר שהוא טמא [וכדמצינו לענין סימן חלוקת הרגלים וכמש"כ הר"ן שם שאם חולק את רגליו הרי"ז טמא ודאי, ואילו אם אינו חולק את רגליו, אפשר שהוא טהור ואפשר שהוא טמא], שהרי דבר זה הוא סתירה מיניה וביה, שאם אפשר לומר על עוף שהוא שוכן ונדמה לעוף טהור שהוא באמת עוף טמא אעפ"י שהוא שוכן עמו [כגון למשל תרנגול משונה שהוא "טמא" שאפשר שיהא שוכן ונדמה עם התרנגול הרגיל שהוא טהור], א"כ ממילא ה"ה אי אפשר לאסור עוף הנדמה והשוכן עם עוף טמא, שהרי סו"ס חזינן מטמא ששוכן עם הטהור שיתכן במציאות שישכנו העוף הטהור והטמא יחדיו^{טז}, וא"כ נסתר כל הכלל כולו [וכבר כתב

סט. ודין זה מפורש בפסוק המובא בגמ' (ב"ק צ"ב ע"ב): "כל עוף למינהו ישכון" [וע' מש"כ התוס' ב"ק שם ד"ה משולש בכתובים ובעירובין ס"ה ע"א ד"ה בצר].

ע. כדי לסבר את אוזן, אפשר להוכיח כן בדרך אחרת, שהרי אם למשל אנו אוסרים את זן התרנגול ה"מלאי" מחשש שמא הוא עוף טמא אעפ"י שהוא שכן ונדמה עם התרנגול הטהור, א"כ לפי טעם זה נצטרך ג"כ לאסור התרנגול הטהור [שהכלל הזה הוא סימן טומאה גמור שיש בכחו לבטל אפי' מסורת טהרה], שהרי סו"ס הוא שכן ונדמה עם הטמא, והרי לכר"ע השכן ונדמה עם

הדברי חיים ח"ב יו"ד סוף סי' מ"ה כנגד מי שטען דלא מהני לטהר: "והבל יפצה פיהו", אף שהוא עצמו לא סמך על כלל זה ויבואר לקמן בסוף אות זה, ועכ"פ כן **מפורש להדיא בדברי הרמב"ן** (ס"ה ע"א) שכלל זה נאמר אף לקולא להתיר הנדמה והשוכן עם הטהור, דבכה"ג לא בעינן מסורת.

והר"א תאומים ז"ל (שו"ת חסד לאברהם מהדו"ת יו"ד סי' כ"ג) הוסיף ראייה מהמדרש (בראשית רבה, סדר תולדות, פרשה ס"ה, ג'): "בימי רבי חייא רבה, עלה זרזיר אחד לארץ ישראל. אתון טעינין ליה לגביה. אמרו ליה, מהו דנכליניה. אמר לון, אזלון יהבו יתיה על אגרא, וכל עוף דשכן על גביה, מן מניה הוא, אזלין יהבו יתיה על אגרה, ואתא הדין עורבא מצראה, שכן על גביה, אמר מסאב הוא, דמן מיניה הוא, דכתבי 'ואת כל עורב למינו', אמרו, לא הלך עורב אצל זרזיר אלא שהוא מינו", עכ"ל, ומבואר שבתחלה היו רוצים להתיר עפ"י סימן זה אם היה שוכן אצלו מין טהור, עיי"ש.

(ב) גדר "נדמה"

בביאור גדר נדמה, מצינו ג' דרכים בראשונים ז"ל: (א) דמיון במראה בלבד ואפי' בלי דמיון בסימני טהרה [רש"י שם ד"ה ונדמה, והרמב"ן בתירוץו הב', וכן משמע מסתימת לשון הרמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"א ה"כ, ואפשר שלא דוקא במראה החיצוני ממש אלא ה"ה במנהגיו של העוף וכמבואר בר"ן בפירושו על הרי"ף שם בדעת רש"י], (ב) דמיון בסימנים בלבד [הרמב"ן בתירוץו הא', והרשב"א, והר"ן] דהיינו בסימנים הנראים לעין שהם ג' סימני הטהרה [ולא בהעדר הדריסה, אף לדעת רש"י, שהרי אינו סימן בגופו], (ג) דמיון בין במראה החיצוני ובין בסימנים [הרשב"א בתירוץו הא'].

ויש לעיין מהו השיעור של דמיון להיקרא "נדמה" [לפי הדעה הא' והג'], שהרי ודאי לא בעינן דמיון גמור להתיר או לאסור, שאם השוכן עמו נשתווה ממש בתבניתו ובמראהו למין הטמא או למין הטהור, מאיזה טעם יש לנו לחלק ולומר שאינו בן מינו, ולא הוה בעינן שיהא שוכן עמו על מנת לטמאו או לטהרו [וכמו שנתבאר לעיל באריכות סי' ב' אות ג' שדבר פשוט הוא שאין להשגיח בשינויים קלים], אלא ע"כ סגי לן בדמיון קרוב שלא היה בו כדי להכריע עליו שהוא בן מינו, דבכה"ג אמרינן שאם הוא גם כן שוכן עמו, הרי"ז טמא או טהור בודאי, וא"כ צ"ע מהו השיעור להיחשב "דומה" בשיעור זה.

ויש להביא כמה ראיות דלא בעינן דמיון חזק כ"כ להיקרא "נדמה" בלשון חז"ל, שהרי מצינו במשניות בכלאים (פ"א מ"ו) כמה וכמה מינים שנחשבים ונקראים בלשון המשנה "דומים" אעפ"י שיש ביניהם כמה וכמה שינויים גדולים: (א) העזים והצבאים דומים זה לזה, (ב) היעלים והרחלים דומים זה לזה, (ג) הזאב והכלב דומים זה לזה, (ד) החמור והערוד דומים זה לזה.

ומבואר להדיא דלא בעינן דמיון חזק כ"כ על מנת להיקרא "דומה", שהרי לכל הפירושים השונים שנאמרו במינים הנקראים "צבי"ע" ו"יעל", דבר ברור הוא שיש בין הצבי לבין העז וכן בין היעל לבין הרחל **שינויים גדולים והבדלים ניכרים לעין כל אדם ואפי' מי שאינו מומחה יכול לעמוד עליהם בקלות.**

וכן לענין כלב וזאב, שיש ביניהם הבדלים ניכרים בשינויים ובצפוניים ובדריסתם, וכל אדם מכיר בהבדלים שביניהם אף קודם הנץ החמה שאין כ"כ אור וכמפורש בגמ' (ברכות ט' ע"ב) בדעת רבי מאיר שתחילת זמן קריאת שמע של שחרית הוא **"משיכיר בין זאב לכלב"**, וכן לענין חמור וערוד הנ"ל: **"משיכיר בין חמור לערוד"** (שם, ומפורש בירושלמי ברכות שם ה"ב בדעת ר"מ ור"ע שהם שיעור אחד).

וכן מבואר בתוספתא (כלאים פ"א ה"ה וירושלמי כלאים שם ה"ו, מובא בב"ק נ"ה ע"א) **שתרנגולים וטווסים ופסיונים נקראים "דומים"** זה לזה [עיי"ש כמה שינויי גירסאות], אעפ"י שיש בין כל המינים הנ"ל שינויים ניכרים וברורים לכל אדם, וא"כ מוכח דלא בעינן דמיון חזק כ"כ על מנת להיקרא "דומה" בדברי חז"ל.

ולפי"ז נמצא שזני התרנגולים [עכ"פ אלו שנודעו שהוכלאו] הריהם דומים בדמיון חזק לתרנגולים הביתיים שאכלו אבותינו, שאף אם נדחק ונאמר שאין ביניהם דמיון חזק על מנת להחשיבם כבני מין אחד בתורת ודאי [ודלא כמשנ"ת לעיל בנימוק הג'], עכ"פ שפיר נחשבים כ"דומה" לענין זה, ולא גריעי מכל המינים הנ"ל שנקראים "דומים", **וכש"כ שהם יותר קרובים בדמיונם מטווסים ופסיונים שנקראים "דומים" לתרנגולים** [ולדעת הראשונים דבעינן "נדמה" בג' סימני הטהרה, הרי אף הם בעלי ג' סימנים באופן מובהק וכמשנ"ת לעיל].

עא. וע"ע מש"כ הרש"ש על המשנה שם שלכאורה מוכח ממשנה זו בדברי רש"י בחולין נ"ט ע"ב ד"ה הרי צבי, ודלא כתוס' שם ד"ה והרי צבי, ואכמ"ל.

ג) בגדר "שכן"

והנה בגדר שכן, לא נתפרש בגמ' ובפוסקים ז"ל מהו השיעור של "שכנות" להיקרא שכנו, שהרי אם למשל בני אדם חבשו והניחו עוף טמא עם עוף טהור במקום סגור [ובפרט כשאין שם שום עוף טמא אחר במקומו], הלא בכה"ג דבר ברור הוא שאין מקום כלל להתיר מכח מה שמתחבר ושוכן עמו, וכמש"כ הדברי חיים (ח"ב יו"ד סוף סי' מ"ה וסי' מ"ח), שלא נאמר כלל זה אלא כשהעופות הולכים חופשיים בטבע.

אמנם בנידון דידן יש מקום גדול להחשיכם כשוכנים זה עם זה, שהרי הזנים המשונים הונחו יחד עם הזנים הרגילים במקומות רבים ברחבי העולם בשטחים פתוחים ורחבים שבידם לבחור חבריהם ושכניהם וכיוצ"ב, ואפ"ה מעולם לא נמצאו מתרחקים זה מזה כלל אלא אדרבה נוהגים זה עם זה כבני מינם ממש עד שאינם מבחינים כלל בין בני ארצם לבין בני ארצות אחרות, מה שאינו מצוי כלל במינים שהם שונים זה מזה, שדרכם תמיד להתרחק ולחיות בשטחים מובדלים זה מזה עכ"פ במידה מסויימת.

ומ"מ יש לפקפק על טענה זו משני צדדים: (א) אפשר לומר שדין "שכן ונדמה" לא נאמר אלא בעופות **מתעופפים**, שהם חופשיים לגמרי לבחור מקום שכנותם, משא"כ במינים אלו שכמעט ואינם מתעופפים אלא עיקר דירתם על הקרקע, אין ראייה כ"כ מה שהם שוכנים זה עם זה, ובפרט שאין להם שטחים ללא מצרים ממש, וא"כ במדה מסויימת מוכרחים הם לחיות בשכנות עם מינים אחרים [ומ"מ חידוש הוא להעמיד כללו של חז"ל דוקא במתעופפים, וצ"ע], (ב) אפשר לומר שדין "שכן ונדמה" לא נאמר **במינים שמלידתם גדלים זה עם זה**, דבכה"ג כבר הורגלו לחיות בשכנות זה עם זה, וא"כ עדיין לא נתברר לגמרי שאם הזנים האלו היו מתחברים בבגרותם במקום חדש אם היו שוכנים זה עם זה באותה מדה או לא, וצ"ע.

איברא בלא"ה נראה ברור שע"כ כולם בגדר "שכנים" ממש הם, שהרי נתברר שכל הזנים הנ"ל **מזדווגים זה עם זה תדיר ואפי' כשיש להם מבני ארצם לרוב**, ובכללם אף תרנגול "הג'ונגל" שהוא מזדווג תדיר באופן טבעי עם התרנגולים הבייתים המורדים בבעליהם ובורחים לקצות היערות [וכמו שיובא לקמן בנספח בסוף הקונטרס], **והלא אין לך שכנות גדולה מן הזיווג בטבע באופן קבוע** [ובפרט כשיש להם מבני ארצם לרוב וכמשנ"ת לעיל באות הקודם].

(ד) אם קיי"ל הכי

והנה בשו"ת דברי חיים (ח"ב יו"ד סי' מ"ה ומ"ח) הסכים שכלל זה נאמר אף לקולא [וכמשנ"ת לעיל שהוא דבר ברור בלי ספק], אך פקפק שאין לסמוך עליו, שהרי לא הביאוהו הפוסקים ז"ל בשום מקום להכריע על פיו, עכת"ד.

אמנם לא מצינו בשום מקום בש"ס מאן דפליג אהאי כללא, וכבר כתב החזון איש באגרותיו (טהרות, הוספות בענין פינוי עצמות מת, בסופו בד"ה עוד כותב, וכן נדפס באגרותיו ח"ג סי' נ"ג): "אין ללמוד דין מהשמטת טור ושו"ע, שלא סמכו הטור והשו"ע מעולם להורות לנו מתוך השמטתם, אדרבה אם היה דעתם להורות לן שנשתנה הדין, לא היו משמיטים אלא היו מפרשים, והרבה דינים שאינם כ"כ מצויים, השמיט בשו"ע אף שהטור הביאן, והרבה שהשמיטם גם הטור, ודי לנו במה שפירשו", עכ"ל [וכ"כ בעירובין (סי' ק"י אות כ')] להשיג על דברי החת"ס: "ותמוה מאד, דלא מצינו דפליג וכו', וסתמא דברייתא דמביאין בגמ' ולא מרמי עליה מידי, הלכתא היא, ועוד דהרי"ף והרא"ש הביאוה", עכ"ל].

ובאמת הרי"ף העתיק הברייתא בהלכותיו שם, וכן מפורש ברמב"ם (שם פ"א ה"כ): "וכל השוכן עם הטמאים ונדמה להם הרי זה טמא", עכ"ל, ולא הוצרך הרמב"ם להשמיענו דין זה להיפך לגבי טהור, שדבר ברור ופשוט הוא שאם דין זה נאמר לטמא, ע"כ ה"ה לטהר וכמשנ"ת לעיל, וכן הרא"ש (פ"ג אות ס"ה) העתיק כל הסוגיא, וכן הביאוהו המהרש"ל (ים של שלמה חולין פ"ג סי' קי"ז) והפרי חדש (סי' פ"ב סי"ק ט'), וא"כ שפיר סמכינן על כלל זה בין לקולא ובין לחומרא.

ומה שלא הוזכר דין זה בטור ובשו"ע אינו מוכרח כלל, שהרי מילתא דלא שכיחא היא שיזדמנו שני מינים דומים שיוכלו רוב בני אדם לתופסם ולגדלם במקום פתוח ורחב ולבחון אם במשך הזמן הם ישכנו זה עם זה [מלבד מה שלא הוצרכו לסימן זה משום שבדורות ההם רוב ככל המינים הביתיים היו בחזקת טהרה עפ"י מסורת בידם וכמבואר בתוס' ס"ד ע"א ד"ה סימנין, וכן נפסק בשו"ע סי' פ"ו ס"ב, עיי"ש בהגהות הרמ"א].

ולפי"ז נמצא שכל הזנים הנ"ל הריהם בגדר "שכן ונדמה" ממש שהם דומים בדמיון חזק לתרנגול העתיק ושוכנים עמם כבני מינם ממש עד שהם אפי' מזדווגים עמם תדיר,

ואף אם לא נרהיב לסמוך על כלל זה להתיר עוף חדש ממש לחוש לשו"ת דברי חיים
ז"ל, מ"מ עכ"פ שפיר מהני להכריע בתורת סימן מובהק שאין להשגיח בשינויים אלו
להוציאם מכלל מין התרנגול הטהור.

סימן ג

דחיית החששות בטהרת התרנגולים שבימינו

א.

סיכום ג' השיטות בפוסקים בגדר דריסה

נחלקו הראשונים ז"ל בענין גדר דריסה, ומצינו בפוסקים ז"ל ג' שיטות עיקריות:

(א) לדעת הרמב"ן "דורס" הוא כפשוטו דהיינו שהוא הצד ציד והורג טרפו **בנקיבת צפרניו כענין "דרוסה"** בהל' טריפות (חידושיו על המשנה שם ובפירושו עה"ת ויקרא שם), וכן הסכימו הרא"ה (בבדק הבית בית ג' שער א' ובחידושיו שם) והר"ן (שם) וספר החינוך (קנ"ז), וכן לדינא הסכים המהרש"ל (יש"ש חולין פ"ג סי' קי"ד), וע' בהערה למטה שיש לדון אי בעינן נקיבת צפורן **הממיתה** או אפי' נקיבת ציפורן בעלמא בלי המתה נחשבת כדריסה, ועכ"פ דבר ברור הוא דבעינן נעיצה בצפרן בבשר **על מנת לאכול**^{עב}.

(ב) לדעת רש"י לא בעינן דריסה על מנת להמית אלא אפי' **האוחז בצפרניו ומגביה מן הקרקע** מה שאוכל נחשב כ"דורס", ויבואר לקמן (אות ג') שיטתו.

עב. הפרי מגדים (משבצות זהב סי' פ"ב סוף ס"ק א') נסתפק בדעת הרא"ה אם הדריסה היא דוקא באופן שממית הטרף ע"י כך או אפי' בלי הריגה לבדה נחשבת כדריסה, ונשאר בצ"ע, ויש ליתן טעם בצדדי הספק, שמצד אחד מבואר בדברי הרא"ה שהשווה גדר דריסה בטריפות לגדר דריסה בעופות הטמאים, וא"כ נראה דה"ה בעינן דריסה הממיתה, אלא שמאידך גיסא מבואר בסוף בדבריו שיש להביא ראיה לפירושו ממה שסימני הטומאה הם ההפך של סימני התורים (כמבואר בגמ' שם), והלא התורים אינם דורסים כלל, וא"כ לפי טעם זה ה"ה דריסה שאינה ממיתה תיחשב כדריסה שאינה מצויה בתור כלל, ועכ"פ נראה שמדברי רבו הרמב"ן עצמו (שכנראה דבריו לא היו בפני הפרמ"ג) משמע דבעינן דוקא דריסה הממיתה, שהרי כתב: "שהוא הצד ציד וכו' והורג אותם במכת דריסה", עכ"ל, ועכ"פ לכל הפחות בעינן דריסה **על מנת לאכול**, וכמפורש להדיא בחידושי הרא"ה (שם) בישוב הלשון "דורס ואוכל" לפירושו.

ג) לדעת ר"ת בעינן דריסה על מנת לאוכלו מחיים, ויבואר לקמן (אות ב') שיטתו.

והנה לדעת הרמב"ן וסיעתו הנ"ל, דבר ברור שאין מקום לחוש בכל זני התרנגולים למיניהם שהם דורסים [עכ"פ מעיקר הדין], שהרי נתברר ונתאמת ע"י חכמי הטבע שחקרו ובדקו העופות במשך עשרות שנים ומעולם לא נמצאו צדים ונועצים צפרניהם בטרפם, ואף במצבי מריבה שכידוע מנהג התרנגולים להילחם זה בזה בעזות (והתרנגול נקרא בביצה כ"ה ע"ב: "עז שבעופות"), מעולם לא נמצאו נועצים צפרניהם זה בזה ולא בזולתם, ואף תרנגולי הג'ונגל ושאר תרנגולים שמרדו וברחו לקצוות היער ונמצאים שם כמה וכמה דורות נתברר שאינם שונים כלל בענין זה משאר התרנגולים הביתיים המצויים בינינו, ולכן לדעת הרמב"ן אין שום חשש כלל ממה שאנו מוצאים תרנגולים שהם מנקרים את חבריהם בפיהם ואוכלים בשרם בעודם חיים, דבכה"ג לא נחשב כדריסה כלל, דלעולם בעינן נעיצה בצפרנים, וכמו ב"דרוסה" בהל' טריפות [ומ"מ לא בעינן שיטיל ארס וכמו שיתבאר לקמן אות ב'].

ב.

ביאור שיטת ר"ת בגדר דריסה

ויש להדגיש שאף לשיטת ר"ת הנ"ל דבעינן שיאכל מחיים, דבר ברור הוא שאין כוונתו לומר דסגי לן באכילה מחיים ע"י שיניו בלבד על מנת להיחשב כדורס, אלא כל כוונתו אינה אלא להוסיף שמלבד הנעיצה בצפרנים, בנוסף לכך מתנאי הדריסה שיאכל בעודו חי [ולהלן יובאו כמה וכמה ראיות בדעת ר"ת שאף הוא מודה בכך], שהרי שם "דרוסה" בהל' טריפות אינו אלא בדריסה ע"י ציפורן שברגל ולא בשן (כמפורש בחולין נ"ג ע"א), וא"כ בודאי ה"ה לענין שם "דורס" לגבי העופות הטמאים דמירי שהם דורסים בצפרניהם ולא בפיהם.

ואין לומר שהעופים הטורפים בפיהם נקראו בלשון חז"ל בשם "דורסים" על שם פעולה הנעשית בפיהם, שהרי אין שום משמעות במטבע הלשון "דורס" איזה ענין של תקיפה או הכאה בפה, אלא אדרבה הלשון "דריסה" סתם בכל מקום מתייחסת לדריכה הנעשית ברגלו, כמו בדריסת הרגל, ולכל היותר אין במשמעותו אלא הפעלת כח בגופו כלפי מטה, כמו בטומאת מדרס, ואדרבה המכה ברגל שלא ע"י הציפורן כגון ברגל עצמה או בשיניים

נקרא בלשון המשנה (חולין נ"ו ע"א) בשם "מכה" או "טורף" [וכמש"כ רש"י שם בפירוש לשון המשנה "הכתה" דהיינו בשיניה ולשון "טרפה" דהיינו ברגלה].

ואף שגדר "דרוסה" בטרירות אינו דומה ממש לסימן דריסה בעופות הטמאים, שהרי לענין "דרוסה" בהל' טרירות, הדורס מטיל ארס כשהוא שולף צפרניו (נ"ג ע"א), ואילו לגבי גדר שם "דורס" בעופות הטמאים לא בעינן כלל שיטיל ארס, וכמש"כ התוס' (שם ד"ה נ"ג ע"א) והרמב"ן (ס' ע"א) והר"ן (על הרי"ף שם) ועוד^ע, ומ"מ **לגבי עצם הפעולה בודאי הם שווים לענין זה שבשניהם הדריסה נעשית בציפורן ולא בשן**, שהשם "דורס" הוא שם מיוחד להכאה שע"י נעיצה בציפורן ולא כל הכאה בעלמא וכמשנ"ת.

[ונראה שמטעם זה לא נקראו בלשון חכמים בשם "עופות הטורפים" [כלשון התורה בכל מקום^ע], משום שכלשון זו משמע הכאה בעלמא על מנת להמית ולאכול וכל כיוצ"ב, דבכה"ג עדיין לא נחשב כסימן טומאה, אלא נקראו בשם "דורסים" לאשמועינן שדוקא אם הוא דורס בצפורניו הרי"ז סימן שהוא עוף טמא, וע' בהערה למטה מה שיש לדון מדברי רבי אלעזר ברבי צדוק^ע].

עג. והוכיחו כן מספיקו של רב אשי (נ"ג ע"א) שנסתפק אם רק הנץ והגס יש להם דרוסה [כמפורש שם במשנה מ"ב ע"א] או ה"ה שאר העופות הטמאים, עיי"ש, והלא בודאי ישנם עופות טמאים אחרים מלבד הנץ והגס שהם דורסים כגון הנשר, וא"כ מה נסתפק רב אשי, אלא ע"כ ספיקו הוא דוקא לענין דרוסה בהל' טרירות, שבה הדורס מטיל ארס כשהוא שולף צפרניו.

עד. לשון דריסה אינה נמצאת כלל בתנ"ך, ואילו הכאה בעלמא על מנת להמית נקראת בשם "טריפה" בכל מקום [בראשית ל"ז, ל"ג, ודברים ל"ג, כ' ועוד רבים]. ואפי' בארי שהוא דורס בצפורניו [כמפורש במשנה מ"ב ע"א] נקרא בתנ"ך בשם "טורף" [דברים ל"ג, כ': **"כלביא שכן וטורף"** ורוע אף דקדק, וברימיה ה' ו', וביחזקאל י"ט, ו', ושם כ"ב כ"ה, ובהושע ה', י"ד, ובמיכה ה', ז' (וע' ברש"י שם), ובנחום ב', י"ג, ועוד].

עה. ואין להביא ראיה דע"כ בעינן נעיצה בצפורן ולא בשן על מנת להיחשב כדורס, מסימן הטומאה שהביא רבי אלעזר ברבי צדוק (משנה נ"ט ע"א) ש"כל עוף החולק את רגליו טמא", ויבואר לקמן (ס' ג' אות ד') מדברי הרמב"ם (בפירוש המשניות שם) דהיינו באופן כזה שהאצבעות נוגעות זו בזו עד שנעשה בהן כעין טבעת עגולה וסגורה שהוא סימן מובהק שהוא דורס בצפרניו, עיי"ש, וא"כ היה מקום ללמוד מדבריו שהדריסה נעשית דוקא ברגליו ולא בפה, אך באמת אין משם ראיה כלל, שאין כוונת ראב"צ לומר שאם אינו חולק את רגליו הריהו טהור [כפשטות לשון הברייתא שם ס"ה ע"א], אלא שדוקא אם חולק את רגליו בידוע שהוא טמא, ואילו אם אינו חולק את רגליו אפשר שהוא טהור ואפשר שהוא טמא, וכמש"כ הר"ן (שם), וא"כ עדיין לא נשלל מדינו של ראב"צ שגם דריסה בפה לא תיחשב כדריסה. אמנם רבינו ירוחם (נתיב ט"ו חלק ה' אות כ"א) כתב שאם אינו חולק את רגליו הרי"ז טהור [והעתיק דבריו הבי"י י"ד סי' פ"ב], ולפי דבריו נמצא שע"כ דריסה אינה אלא בצפרניו ולא בשיניו, דא"כ מה בכך שאינו חולק את רגליו, הרי עדיין אפשר שיהא דורס בפיו, ומ"מ דברי רבינו ירוחם גופייהו צ"ב, שא"כ איך נסתפקו בכמה מינים בש"ס אם טמאים או טהורים, והרי אפשר לבדוק על חוט אם חולקים או לא [ואולי באמת מטעם זה דחה הבי"י שיטה זו והכריע כר"ן]. ואולי י"ל שהוא דבר קשה לבדוק בעופות מעופפים להעמידם על חוט, אבל באמת לולי דברי הבי"י יתר נראה שלא נתכוון רי"ז לומר דבכה"ג טהור ממש אלא נמשך אחר לשון הברייתא והעתיקה כלשונה בלי לפרשה [וכמו שמצינו ברי"ף שם וברא"ש פ"ג סי' ס"ה].

אמנם, קודם שנביא כמה וכמה ראיות להוכיח שאף ר"ת מודה דבעינן נעיצה בצפרנים ולא סגי לן בהכאה בפה בלבד, יש לעמוד תחילה על חידושו של ר"ת דקאי על לשון הבריייתא בשם רבן גמליאל (ס"ה ע"א) בגדר דריסה, דאיתא שם: "דורס ואוכל, בידוע שהוא טמא", ומבואר בלשון זו שדין "דורס" לא נאמר בכל **דריסה בעלמא** דהיינו בדריסה רק על מנת להמית בלי כוונת אכילה, כפי שהיה מקום לטעות בלשון המשנה (נ"ט ע"א) "כל עוף הדורס טמא" שלא הוזכר התנאי של **אכילה** כלל, ולכן הוסיף רבן גמליאל על המשנה תיבה זו: "ואוכל" להשמיענו דבעינן דוקא דורס **על מנת לאכול**, ואהא קאי ר"ת בפירושו מאי אתא רבן גמליאל להוסיף.

ופירש רבינו תם (מובא בתוס' ס"א ע"א ד"ה הדורס) דהיינו "דורס ואוכל **מחיים**", אבל אם העוף דורס וממתין באכילתו עד שטרפו ימות, עדיין לא נחשב כדריסה [וכן מפורש בספר הישר סי' ת"נ, והביאו בעל המאור שם והעתיק כל דבריו], וכן הסכימו בעל המאור (שם) והרשב"א (נ"ט ע"א) והרא"ש (פ"ג סי' נ"ח).

וראייתו מלשון הבריייתא: "דורס ואוכל", שלשון זו נאמרה במקומות רבים מאד בש"ס לגבי אריי', ומבואר להדיא בגמ' בב"ק (ט"ז ע"ב) שיש חילוק בין **דריסה** לבין **טריפה**, שאם הארי דרס ואכל ברשות הרבים, הריי' פטור מדין שן, מפני שדרכו בכך, ואילו אם **טרף** ואכל, הריי' משלם נזק שלם מדין קרן, שאין דרכו בכך.

וביסוד החילוק בין "דריסה" לבין "טריפה", פירש ר"ת (ב"ק שם ד"ה דרס ופסחים מ"ט ע"ב ד"ה מה ארי וחולין ס"א ע"א ד"ה הדורס) ש"דרס ואכל" היינו שדרס ואכל **בעודו בחיים** ולא המתין עד שימות, ואילו "טרף ואכל" היינו שמכה בטרפו על מנת להורגו ואינו אוכל ממנו עד שימות.

וחיזק ר"ת פירושו שכן משמע מלשון הגמ' בפסחים (שם) שעם הארץ שהוא מכה ובוועל נמשל לארי שהוא דורס ואוכל "**ואינו ממתין עד שתמות**" [ואף לגירסתנו דלא גרסינן התיבות הנ"ל אלא גרסינן: "מה ארי דורס ואוכל, ואין לו בושת פנים", מבואר ג"כ כדבריו שאינו ממתין כלל], עכת"ד דברי ר"ת.

ועתה נבוא להביא כמה וכמה ראיות שאף לדעת רבינו תם לא נחשב כדריסה א"כ

הוא נועץ **צפורניו** בטרף, שלא בא ר"ת לומר פירוש חדש במעשה דריסה לחומרא, שהכל תלוי באכילה מחיים, אלא בא להוסיף תנאי להקל, דלא סגי לן במה שהוא נועץ צפורניו על מנת לאכול טרפו בלבד להיחשב כדורס, אלא בעינן נמי שיהא **אוכל טרפו בשעת דריסה בעודו חי**, וכדלהלן:

(א) מבואר בדבריו בספר הישר (שם) שלא בא לפרש לשון המשנה "דורס", דפשיטא ליה דהיינו נעיצה בצפורניו, אלא בא לפרש לשון ר"ג בברייתא: "דורס **ואוכל**" דהיינו **שאוכל מחיים**, וז"ל ר"ת: "ודורס ואוכל דקתני [בברייתא], היינו שדורס ואוכל עוף חי", ותו לא, וכמשנ"ת.

(ב) ר"ת הביא מקור לשיטתו **ממנהגו של ארי** שנקרא במקומות רבים מאד בש"ס בלשון זו: "דורס ואוכל", וא"כ לשיטתו ע"כ מיירי שהוא נועץ צפורניו בטרף, שהרי אף הארי עושה כן, שאינו מכה בפיו בעלמא אלא דורס בצפורניו, וכמפורש במשנה (מ"ב ע"א): "**דרוסת ארי**" שהיא נעשית בצפורניו, וכמה רחוק לומר שהעופות הטמאים נקראו בלשון חז"ל "דורסים" על דרך רמז למנהגו של הארי לאכול טרפו מחיים ולא למשמעות הפשוטה של "דורס" האמור בכל מקום [ואף בארי] שהוא נעשה בצפרנים, ובפרט שבלשון המשנה "כל עוף הדורס טמא" לא נזכר ענין האכילה בכלל, ואם הכל תלוי באכילה מחיים ולא בדריסה האמורה בכל מקום, א"כ העיקר חסר מן הספר, אלא ודאי אף לדברי ר"ת כוונת רבן גמליאל בלשונו "דורס ואוכל" בא לומר דלא סגי לן בדריסה בצפרנים בעלמא אלא דריסה בצפרנים כעין דריסת הארי שהוא דורס ואוכל בעוד טרפו חי.

(ג) בתחילת דבריו שם כתב: "ודורס ואוכל דקתני, היינו **שדורס** ואוכל עוף חי", ואם כוונתו היתה לומר שהדריסה היא האכילה מחיים, א"כ הו"ל למימר: "היינו שאוכל עוף חי", ולא הו"ל להזכיר בלשונו ולהוסיף שוב בפירושו המלה "דורס", אלא ע"כ לא בא לפרש ענין הדריסה כלל אלא ענין "אוכל" בלבד וכנ"ל, וכן העתיקו הרבה ראשונים ז"ל בדעת ר"ת כלשון זה דהיינו "**דורס ואוכל מחיים**", הלא המה הרשב"א בתורת הבית (שם) ובחידושו (שם) והר"ן (שם) ועוד^{עז}, וכן משמע מלשון המגיד משנה (פ"א הט"ז) בשם

עז. ואף שהרבה ראשונים ז"ל שהעתיקו דברי ר"ת לא הזכירו בדבריהם המלה "דורס" כנ"ל [כמו בחידושי הרמב"ן שם והמרדכי רמזו תרל"ח והיראים סי' קל"א והרא"ש פ"ג סי' נ"ח ועוד], דבר ברור הוא שאין ללמוד מהם דס"ל דבאכילה מחיים בלבד אפי' בלי דריסה בצפרנים כלל נחשב כדריסה, שמרוב פשיטות הענין לא טרחו להוסיף פרט זה בפירושיהם, ובפרט שכמעט שאינו מצוי כלל שהעוף יאכל אחר חי בלי שינעוץ צפורניו בטרף [לדברי הלבוש שם שאין דריסה אלא בעוף ולא בשקצים ורמשים], דאל"כ יברח וינס לו, וכמו שיתבאר לקמן.

ר"ת: "דורס את החי ואוכלו חי" [וקמ"ל תרתי, שמלבד דבעינן אכילה בשעת דריסה, בעינן נמי שידרוס בחי דוקא ולא ידרוס במת, ואם היה סבור שבאכילה מחיים לבדה נקראת דריסה, א"כ הו"ל להשמיט המלים "את החי"].

(ד) וכן מוכח מדברי בעל המאור (שם) בדעת ר"ת, שהרי בעל המאור עצמו העתיק כל דברי ר"ת בספר הישר והלך בשיטתו בענין דריסה, ומ"מ הוא עצמו הביא (בסוף דבריו שם) קבלת הגאונים שכל שחרטומו רחב או שכף רגלו רחב אין להסתפק בדריסתו, ומפורש בלשונו שם "או" דסגי לן בחד מייניהו ולא בעינן שני סימנים הנ"ל להתיר [וכן מפורש בספר המאורות שם בשם חכמי נרבוה, וכ"כ הכלבו הל' טריפות, ודלא כרשב"א בשו"ת ח"א סי' רי"ב שנסתפק בדבר, הביאו הב"י שם, וכן הכריע הש"ך שם ס"ק ז' לדינא דבעינן תרווייהו], וע"כ לשיטתו היינו טעמא משום שאם כף רגלו רחב כמו אווז אי אפשר לו לדרוס בצפרני רגלו, וא"כ ע"כ לדעתו אף ר"ת מודה שעיקר הדריסה נעשה בצפרניו, שהרי אם הכל תלוי באכילה מחיים ולא בעינן נעיצה בצפרנים, א"כ לעולם אפשר שיהא דורס בפיו וטורף בעלי חיים, ומה בכך שכף רגלו רחבה [וחרטום רחב הוא סימן שאי אפשר לו לאכול נתחי בשר].

(ה) וכן יש לדקדק בלשון ר"ת בעצמו בהמשך דבריו בספר הישר (שם) שדחה פירוש רש"י שפירש ענין "הדורס" דהיינו שהוא "אוחז בצפרניו ומגביה מן הקרקע מה שאוכל", וכתב ר"ת כנגד פירוש זה: "וגם אין לשון דריסה כפירוש", וצ"ב מה הוקשה לו בלשון דריסה דלא משמע כפירוש רש"י, וכי לשון דורס אינו משמע מעשה בצפרניו, ולכאורה נראה שכוונתו לדייק שלשון "דריסה" לא משמע נעיצה בצפרניו בלבד אלא דוקא בנעיצה בטרף להמיתו כמנהג הדורסים, וא"כ מבואר בדבריו שאף הוא מודה דבעינן נעיצה בצפרניו, ולא בא אלא להוסיף דבעינן נמי שיאכל מחיים.

(ו) וכן יש להוכיח מסוף דברי ר"ת (שם) שכתב: "דריסה דהתם [לגבי טריפות] להטיל ארס, וכן כל עופות הטמאין יש להן ארס וזיהרא, אבל דריסה דהכא דדורס ואוכל חי", עכ"ל, ומפורש בדבריו שמודה ר"ת שכל העופות הדורסים הם דורסים בצפורניהם ומטילים ארס בטרפם, והרי אם מודה ר"ת שבפועל המציאות היא שכל העופות הטמאים דורסים ממש בארס שבצפרניהם, א"כ מאיזה טעם הרחיק לעקור ענין הדריסה ממשמעותו ולפרש שדריסה המפורשת במשנה אינה תלויה אלא באכילה מחיים ולא בעינן שתיעשה דוקא בצפרנים, והלא סו"ס כולם דורסים בצפרניהם, אלא ודאי לא בא ר"ת אלא להוסיף דלא סגי לן בדריסה זו בלבד להיחשב "דורסים ואוכלים" אלא

בעינן גם שיהו דורסים ואוכלים בעוד הטרף חי.

(ז) עוד יש להוכיח כן מדברי ר"ת שם בסוף דבריו שכתב: "דורס ואוכל **עוף חי כיוצא בו או פחות ממנו או יותר ממנו** וכו', אבל אכילת זבובים ושקצים ורמשים חיים לא חשבתן דורס ואוכל, ולא מספקינן דילמא דריס", עכ"ל, וכ"כ הר"ן (שם) בשם ר"ת שאעפ"י שהתרנגול אוכל שקצים ורמשים בעודם חיים לא נחשב כדורס, וכ"כ הרשב"א בתורת הבית (שם) בשמו.

ויש לעיין בטעם החילוק שבין שקצים לבין שאר בעלי חיים, שהרי ע"כ אין הדבר תלוי בגודלו של הטרף, שהרי מפורש בדבריו שאפי' בעוף פחות ממנו נחשב כדורס, ואילו **שקצים ורמשים** כוללים אפי' שרצים גדולים כמו צפרדע ועקרב ועכבר שיש מהם שהם גדולים יותר ממיני עופות קטנים, וי"ל בב' דרכים: (א) הרש"ש (שם) פירש דהיינו משום דבעינן שיכה **בצפרניו תחלה**, ואילו בשקצים ורמשים דרכו של התרנגול **לבלוע אותם כאחת** [או עכ"פ לאו דוקא באצבעו אלא בפיו בלבד], ומשום"ה לא נחשב כדורס, וא"כ מוכח כנ"ל, (ב) מדברי ר"ת שכתב "**עוף חי**" משמע דהיינו דוקא **מיני עופות** ולא בשאר בעלי חיים הפחותים ממנו כשקצים ורמשים, וכן העתיקו הרבה ראשונים ז"ל כלשון זו (הרמב"ן שם והמרדכי שם והרא"ש שם והטור שם ועוד), וכן מבואר בלבוש (עטרת זהב סי' פ"ב): "ואפי' שאוכל זבובים ושקצים ורמשים מחיים, אין זה דריסה, ולא **סימן דריסה**, לומר שכיון שהוא אוכל הזבובים מחיים, גם **שאר עופות הוא אוכל מחיים**, שאנו רואין כמה עופות שאנו יודעין בודאי שהם טהורים והם אוכלים זבובים ושקצים ורמשים מחיים", עכ"ל, ומבואר בדבריו שהדריסה אינה אלא **במיני עופות**, וע"ז הוסיף שאין להביא ראייה מדריסת שקצים ורמשים שיעשה כן אף לעוף.

ונפק"מ בין שני הפירושים הנ"ל לענין עוף הדורס בצפרניו את השרץ, שלפי פירוש הלבוש נמצא דאפי' בכה"ג לא נקרא דריסה משום דבעינן דריסה בבעל חי כמותו, ואילו לדברי הרש"ש נמצא שייחשב כדריסה אפי' באופן זה עד כמה שנועץ בו בצפרניו^ע.

ועכ"פ אף לפי פירוש הלבוש, לכאורה מוכח מצד המציאות דמיירי בנעיצה בצפרנים

עח. ולדינא לכאורה נראה שאין לחוש לדברי הרש"ש כנגד הלבוש, ובפרט שכן משמע בדברי הרבה ראשונים ז"ל, ולכן אפי' אם דורס הרמשים בצפרניו לא יחשב כדורס, ומ"מ לדעת רש"י (כמובא לקמן אות ג') שפיר נחשב כדורס בכה"ג, שהרי לדעתו לא בעינן דריסה בבעל חי כלל אלא אפי' בצומח נקרא דורס, עיי"ש, וע"ע לקמן בישוב דברי רש"י מקושיית ר"ת והתוס' שם.

[ולא נחלק על עצם טעמו של הרש"ש הנ"ל אלא להוסיף עליו דבעינן נמי בעל חי כמותו], שהרי אי אפשר במציאות לעוף אחד לאכול עוף אחר בעודו חי **בלי שינעץ צפרניו בבשרו**, שהרי אין לו אפשרות לבולעו כאחת [אא"כ הוא עוף קטן ביותר], ואם יתפוס אותו בשיניו בלבד ובלי נעיצת צפרנים, א"כ ברגע שישחרר טרפו על מנת לאכול וללעוס החלק שבפיו, הרי מיד יברח לו, וע"כ מוכרח הוא לנעוץ צפרניו בו על מנת שלא יברח ממנו בעת אכלו ממנו, ואף אם לפעמים יתכן באיזה צד שעוף יעשה כן ע"י שינגוס חתיכה אחת בלבד מבשר הטרף עד שיברח ויעזבנו או שיעשה כן בקרן זווית כשאין מנוס לטרפו או באופן שהטרף גוסס וכדומה שאין בכוחו לנוס לו ובכה"ג היה מקום להחשיבו כדורס בפיו מחיים, מ"מ ודאי אין דרך עופות הדורסים לאכול בשר טרפם בנגיסה אחת בלבד או בקרן זווית או שימתינו לטרפם לחלות ולהתגוסס, וכן אין דרך הדורסים לבלוע רק מיני עופות ננסים, אלא ע"כ אף לדברי ר"ת מוכרחים לומר שבמציאות מיירי בנעיצת צפרנים, שע"י נעיצה זו אוכל טרפו בעודו חי ואינו צריך להמתין עד שימות.

ומכל הראיות הנ"ל דבר ברור הוא שאף ר"ת מודה שאין להחשיב הכאה בפה כדריסה בשום צד, וממילא נסתלק החשש לומר שהתרנגולים ייחשבו כדורסים משום שהם אוכלים בשר חבריהם בעודם חיים, שהרי מלבד מה שאין כל חדש תחת השמש שכן היה מנהג התרנגולים לעולמים לאכול כל דבר ואפי' בשר [ע' ב"ק ע"ט ע"ב וברש"י שם], וגם אינם מנקרים חברים באופן קבוע אלא דוקא לעוף גוסס או מדמם וכיוצ"ב ולא לבריא, ובפרט שהם נתונים בצער ובכליאה ושאר תנאים רעים כנגד טבעם כידוע, ואין להביא ראיה מהם, בלא"ה הלא אינם עושים כן **בנקיבת צפרניים בבשר אלא בהכאה בשיניים בלבד**, דבכה"ג לא נחשב כדריסה אף לדעת ר"ת וכמשנ"ת לעיל בדעת הרמב"ן.

ג.

ביאור שיטת רש"י בגדר דריסה

והנה רש"י כתב בשני מקומות שני פירושים לסימן דריסה: (א) בפירושו על המשנה כתב: "האוחז בצפרניו ומגביה מן הקרקע מה שאוכל", עכ"ל (נ"ט ע"א ד"ה הדורס), (ב) ובפירושו על הגמ' כתב: "ונראה לי שכל עוף הנותן רגלו על האוכל כשהוא אוכלו, ומחזיקו ברגלו עד שלא ינוד ולא ינטל כולו אצל פיו, הוא דריסה, וכן דרך העורבים שגדלין

בבתים שקורין קוקוא"ה" (ס"ב ע"א ד"ה והני מילי דלא דריס), עכ"ל, וכע"ז כתב במסכת נדה (נ' ע"ב ד"ה חזיוה): "מקבלת ברגליה מה שאוכלת, ואני אומר שדורסת על מאכלה ברגליה לאחוז שלא יבוא כולו לפיה, ואין עוף טהור עושה כן", וצ"ע במה שפירש רש"י שני פירושים שונים לכאורה באותה סוגיא [במסכתא אחת ולא בשתי מסכתות שיש מקום לומר שחזר בו].

ונראה שלא בא רש"י בפירושו על הגמ' שם לחזור בו ממה שפירש על המשנה, שהרי בפירושו בנדה שם הרכיב שני הפירושים יחד בדיבור אחד, אלא כוונתו להוסיף שיש ב' **אופנים שונים שעל ידם ייחשב כדורס**, שמצד פירושו הא' על המשנה נמצא שבכל דריסה בעינן ב' חלקים: (א) **אחיזה בצפרניו** (ב) **והגבהת האוכל לתוך פיו**, ולכן אם אינו מגביה האוכל לא נחשב כדריסה ע"י נעיצה בצפרניו בלבד, ומטעם זה נתקשה לו לרש"י שא"כ איך העורב שאינו עושה כן נחשב כדורס [לשיטתו בגמ' שם שעורב דורס], וע"כ הוסיף רש"י (כמש"כ: "נראה לי") דה"ה אם אוחד באוכל בצפרניו בלי שום הגבהה **אם עכ"פ אחיזתו ונעיצתו מסייעות לו באכילתו**, שאם הוא שולט באוכל שלא ינוד ולא ינטל כולו אצל פיו ג"כ נחשב כדריסה, וקמ"ל דלא בעינן דריסה **על מנת להמית**, וגם לא בעינן **על מנת להגביה**, אלא אפי' בדריסה דהיינו נעיצה בצפרנים **על מנת לשלוט באוכל** במהלך אכילתו שמה דריסה.

והנה התוס' הקשו (ס"א ע"א ד"ה הדורס) בשם ר"ת על פירושו של רש"י **שאפי' התרנגול עושה כן**, עכ"ד, ולכאורה אין לומר שהתוס' הקשו על פירושו של רש"י שעל הגמרא, שהרי התוס' שם לא הזכירו פירוש זה בדבריהם כלל, וא"כ ע"כ הקשו על פירושו של רש"י שעל המשנה, וכבר תמה הרש"ש (שם) הלא מעולם לא ראינו תרנגול שמגביה אוכל ברגליו, ובאמת הר"ן (שם) והרא"ש (שם סי' נ"ח) הביאו קושיא זו על פירושו הב' של רש"י (על הגמ'), וצ"ע.

ונראה דלא קשה מידי, שהתוס' סמכו על דברי רש"י בפירושו על הגמרא שם שהוסיף דלא בעינן שיגביה ממש אלא עכ"פ שיאכל ע"י הנעיצה שבצפרניו, ולא באו אלא להקשות על דברי רש"י **באופן כללי** שפירש גדר דריסה באופן מחודש, שענינה נעיצה ברגלו בעלמא, ולא פירש באופן הפשוט שענינו דריסה על מנת להמית וכמשמעות דריסה בכל מקום [וע' בהערה למטה מה שיש לדון לענין אכילת שקצים ורמשים לדעת רש"י^{עט}].

עט. והנה מדברי ר"ת בספר הישר (שם) משמע שנקט בדעת רש"י שאם אוכל שקצים ורמשים נחשב כדריסה, וז"ל: "אכילת

ועכ"פ צ"ע מה יענה רש"י (לפי פירושו הב' שעל הגמרא) על תמיהת התוס', שהרי אף התרנגולים מניחים רגליהם על האוכל כדי שלא ינוד, ולא נראה לומר שנשתנה טבעם בענין זה.

ונראה ברור בדעת רש"י שאין כוונתו לומר שכל עוף המניח רגל בעלמא על האוכל הרי"ז דורס, אלא כוונתו להוסיף שהעורב נחשב כדורס משום שהוא **נועץ** צפרניו באוכל דהיינו **תחיבת הצפרנים בתוך האוכל עצמו**, ולא הנחת רגליו על האוכל מכח משקלו בלבד, ולכן אף לדעת רש"י אין שום חשש דריסה בתרנגול, שהרי אינו **נועץ** צפרניו כלל אלא מכה אותם ברגליו ומחזיק אותם במקומם מכח משקלו בלבד **ובלי תחיבה ממש בתוך הבשר**, וכן משמע מלשון המאירי שם בשם רש"י: "גדולי המפרשים כתבו שכל שהוא **תוחב צפרניו בבשר** ואוכלו בפיו מבין רגליו, הרי זה דורס אעפ"י שאינו הורג וממית", עכ"ל.

וכן נראה מדברי הראב"ד בתשובותיו (סי' י"ד), וז"ל: "פירוש דורס, כמו **דרוסת הזאב ודרוסת הנץ**, מכה ברגליו והורג, **ותופס ברגליו ואוכל**", עכ"ל, ולכאורה צ"ע איך הרכיב הפירוש הראשון שדריסה היא כעין דריסת הזאב והנץ [כפירושו של הרמב"ן] יחד עם פירושו של רש"י שדורס היינו שתופס האוכל ברגליו, שהרי מש"כ הראב"ד "**תופס** ברגליו ואוכל" נראה שנתכוון לדברי רש"י שאינו מכה **להרוג** אלא **תופס בלבד לאכול**, וכ"כ בעל המאור (חולין שם) בשם הראב"ד: "אמר אברהם, אבל אני קיבלתי, עוף שדורס ברגליו מה שהוא אוכל, **בין חי ובין מת ואפי' ירקות**, והעורב והעטלף עוזרים זה הפירוש, שאין מכין שום עוף ושום חי, והם בכלל הדורסים", עכ"ל.

ולכן נראה שכוונת הראב"ד במש"כ "כמו **דרוסת הזאב ודרוסת הנץ**" דהיינו כנ"ל שענין הדריסה הוא **נעיצת הצפרנים ותחיבתן בבשר** וכעין דרכו של הרמב"ן, אלא דאיהו ס"ל דאינו דוקא בבעל חי אלא ה"ה אם עושה כן בצומח.

והיוצא מן הנ"ל שאף לדעת רש"י דלא בעינן שידרוס על מנת להמית, מ"מ אף הוא

זבובים ושקצים ורמשים חיים לא חשבינן ליה בהכי דורס ואוכל, ולא מספקינן דילמא דריס, שאין נראה לי מה שפסק ר"ש ז"ל **לספוקי בדריסה**, וגם אין לשון דריסה כפירושו, עכ"ל, וצ"ב היכן ראה ר"ת בדברי רש"י **שנתספק** בדבר לומר שנחשב כדריסה, וגם לא הזכיר כלל **שקצים ורמשים** בשום מקום, ונראה שר"ת הבין בדעת רש"י שכוונתו לומר דבכה"ג שמניח רגליו על האוכל שלא ינוד הוא **סימן לדריסה ולא דריסה עצמה**, שכוונת רש"י לומר שאם העוף עושה כן על כל דבר ואפי' שקצים ורמשים [כדרכם של העורבים], הרי"ז סימן שהוא עושה כן אף לדרוס ולטרוף בבעלי חיים בנעיצת צפרנים, ולכן נתכוון ר"ת בדבריו "לא **מספקינן** דילמא דריס", שאף אם הוא עושה פעולה כזו, אין מקום להסתפק שמא עושה כן אף בדריסת בעלי חיים, וכן מבואר בפסקי הרי"ד (חולין שם): "כל עוף שהוא דורס בציפורניו את המאכל, **סימן מובהק הוא שדרכו לדרוס את העופות**, וכדרך שהוא רגיל לדרוס את העופות, כן הוא רגיל לדרוס את המאכל", עכ"ל.

מודה דעכ"פ בעינן שינעץ ויתחוב צפרניו באוכל על מנת להיחשב כדורס, ולא איכפת לן כלל במה שהוא מניח רגליו ומשקלו ומכה באוכל, וא"כ אף לדעתו כל זני התרנגולים הם בחזקת שאינם דורסים [מעיקר הדין], שהרי תופעה זו של נקיבת צפורן באוכל אינה קיימת בשום זן תרנגול, ובפרט שכמעט ואין צפרניהם עשויות לכך, וא"כ נמצא שבין לשיטת הרמב"ן ובין לשיטת ר"ת ובין לשיטת רש"י אין חשש דריסה כלל [עכ"פ מעיקר הדין] בכלל זני התרנגולים [וע"ע בהערה למטה איך קיי"ל לדינא בגדר דריסה^פ].

פ. והנה לדינא השו"ע (סי' פ"ב ס"ב) הביא סימן דריסה סתם ולא פירש ענינו וגדרו, ונחלקו האחרונים ז"ל בדבר: (א) הלבוש (שם ס"ק א') והט"ז (שם ס"ק א') הביאו רק דברי ר"ת, ומשמע מדבריהם דקיי"ל כוותיה [וכן הוא דעת הטור שם שהעתיק רק פירוש ר"ת], (ב) ואילו הש"ך (שם ס"ק ג') השיג עליהם שמסתימת לשון השו"ע נראה שנקט כדברי הרמב"ן והר"ן, שסמך על הגדר "דריסה" המבואר שם בסי' נ"ז לגבי טריפות, והוסיף הש"ך שם שכן משמע מדברי המגיד משנה (הל' מאכלות אסורות פ"א הט"ז), וכן מבואר ברא"ה (בדק הבית, בית ג' שער א'), וכן משמע בדעת הרשב"א (במשמרת הבית שם, שלא השיב על דברי הרא"ה שם), וכ"מ מלשון הבי"י (סי' פ"ב שם), והביא שכן הכריע המהרש"ל (ים של שלמה שם פ"ג סי' קי"ד בשבח שיטת הר"ן: "דברים של טעם הם") [אמנם מש"כ הש"ך ללמוד משתיקת הרשב"א הוא תמוה לכאורה, שהלא הוא עצמו בתורת הבית שם הביא פירוש ר"ת וכן בחידושי שם ולא הזכיר שיטת הרמב"ן, אף שמביא מדבריו בכמה מקומות במסכת זו, וכי נתחייב הרשב"א להשיב על כל השגותיו של הרא"ה עד כדי כך שנלמד להלכה משתיקתו שחזר בו מדבריו המפורשים בשני ספריו]. אמנם הפרי מגדים (משבצות זהב שם ס"ק א') דחה דברי הש"ך שאינם מוכרעים, שאפשר לומר שהשו"ע רמז לדברי התוס' במש"כ (שם ס"ב) "כל עוף שהוא דורס ואוכל", שהוסיף התיבה "אוכל" שממנה משמע יותר כדברי התוס', שהרי לפי פירוש הרמב"ן לא בעינן דוקא דורס ואוכל כאחת אלא דורס על מנת לאכול, והעלה הפרמ"ג שיש להחמיר ככל הפירושים, עכ"ד. ולכאורה דברי הפרי מגדים הם דחוקים, שלא היה לו לשו"ע לסתום ולסמוך על דיוק כזה כדי להשמיענו חידושו של ר"ת, והרי לשון זו אינה אלא העתקת לשון הברייטא, ולפי הרמב"ן וסיעתו אין כאן שום משמעות בלשון זו לחידושו של ר"ת, וכי עלינו לדקדק בלשון השו"ע יותר ממה שדקדקו הקדמונים ז"ל בלשון הגמ', ובפרט שבעל השו"ע עצמו הביא ב' הפירושים בספרו בית יוסף שם, ואדרבה נראה מדבריו שם שהוא נוטה יותר לפירוש הרמב"ן, ומ"מ אפשר לדחות שאדרכה השו"ע סתם לשונו ולא פירש כלום כדי לרמוז שיש לנו לחשוש לב' הפירושים וכדברי הפרמ"ג, ופרט דבלא"ה השו"ע נקט להחמיר כשיטת רש"י שאין אנו בקיאים בסימן דריסה, וממילא אין כ"כ נפק"מ אלא באופן שבו נתקבלה מסורת טהרה ואח"כ נמצא דורס, והוא מילתא דלא שכיחא כלל. והחכמת אדם (סי' ל"ו) כתב להחמיר כשיטת הרמב"ן ורש"י, ולא הזכיר שיטת ר"ת בכלל, ונראה דטעמו משום דאין נפק"מ לדינא בדבר, דבלא"ה אם אנו מחמירים כשיטת הרמב"ן שבכל דריסה - ואפי' על מנת לאכול בלי אכילה בפועל בשעת הדריסה - נחשבת כדריסה, א"כ ק"ו באופן שהוא דורס ואוכלו מחיים כשיטת ר"ת, שר"ת לא בא להחמיר אלא להקל להצריך שיאכל בשעת דריסה, וכמשנ"ל לעיל שאף ר"ת מודה דבעינן נעיצה בצפרן ולא סגי לן בהכאה בעלמא או אכילה מחיים. ועכ"פ כדברי הפרי מגדים הנ"ל מבואר בספר איסור והיתר הארוך (סי' נ"ו אות י"ח, והרמ"א נמשך אחריו בסוגיא זו בכל דבריו), וז"ל: "ובפירוש סימן הדריסה ובחקירתו נתרבו הדעות לרוב", עכ"ל, ומשמע מדבריו שיש להחמיר ככל השיטות [ונפק"מ אפי' לדידן שאין אנו בקיאים, שאם נמצא עוף שיש עליו מסורת טהרה שהוא דורס לפי שיטה אחת, יש לחוש שמא הוא מסורת בטעות וכמש"כ הפרי מגדים שם].

ד.

גדר סימן "החולק את רגליו"

שנינו במשנה בשם רבי אלעזר ברבי צדוק (נ"ט ע"א): "כל עוף החולק את רגליו טמא", ונתפרש סימן זה בבבלי (מובא בגמ' ס"ה ע"א): "מותחין לו חוט של משיחה, אם חולק את רגליו שנים לכאן ושנים לכאן טמא, שלש לכאן ואחת לכאן טהור", עכ"ל, ונקטו הפוסקים ז"ל (הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות פ"א ה"כ ובשו"ע סי' פ"ב ס"ב) דהכי קיי"ל, שלא בא ראב"צ לחלוק על חכמים אלא לפרש ולהוסיף על דבריהם.

ואין כוונת ראב"צ להוסיף **סימן טומאה חדש בפני עצמו**, שהרי מפורש בכל הסוגיא דנשר (ס"א ע"א וע"ב וס"ב ע"א) שנשאו ונתנו בסימני הטהרה והטומאה של העופות שאין לנו אלא ג' סימני טהרה וסימן טומאה אחד בלבד שהוא הדריסה, ולא נחלקו חכמים וראב"צ בדבר זה, אלא ע"כ לדעתו הסימן של חלוקת הרגלים אינו אלא **סימן המורה על הדריסה עצמה**, שבמקום שאי אפשר לבדוק הדריסה בעצמה, עכ"פ אפשר לבדוק בסימן זה, ומקור סימן זה נלמד מסברא ומנסיון שכך מנהג הדורסים^{פא}.

וכן מבואר ברמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"א ה"כ) שכתב: "כל עוף שחולק את רגליו וכו' **הרי"ז דורס** וטמא", עכ"ל, ומבואר בדבריו שאינו סימן לטומאה מצד עצמו אלא **סימן לדריסה**, וכן משמע מדברי רש"י על המשנה (שם ד"ה טמא) שהוסיף על סימנו של ראב"צ שאם חולק את רגליו "טמא": "בידוע שהוא **דורס**", עכ"ל, ונראה שכוונתו כנ"ל שאינו סימן טומאה חדש אלא **ראיה לדריסה**.

וכן מפורש בטור (יו"ד סי' פ"ב): "אם רואה עוף דורס, ודאי טמא, **ואם אינו יודע אם דורס אם לאו**, אם כשמעמידין אותו על חוט חולק את רגליו וכו' בידוע שהוא **דורס**", עכ"ל [וכן העתיק לשונו בשו"ע שם ס"ב].

^{פא}. כן מבואר מדברי הר"י מלונגיל (חולין שם): אם חולק את רגליו וכו' ודאי טמא הוא, שזה **המנהג הוא נוהג** ברוב עופות טמאים, ולא בכולן, שאם היה בכולן היה לו להשמיענו כח דהיתירא ולומר שכל עוף שאינו חולק את רגליו טהור הוא, אלא ודאי יש מהם שאינם חולקים את רגליהם, אבל **דבר ברור הוא לרבי אליעזר** שאין שום עוף טהור חולק את רגליו, ולא אמר ספיקו טמא, אלא בידוע שהוא טמא, כלומר, שדורס, עכ"ל, ומשמע שאינו הלכה למשה מסיני או מסורת מאדם הראשון וכל כיוצ"ב אלא נלמד מן הנסיון בחוש בבדיקתו ובקיאיותו בעופות הטמאים.

וכתב הר"ן (שם בפירושו הרי"ף, וכבר קדמו הר"י מלוניל שם) שאין כוונת ראב"צ לומר שאם אינו חולק את רגליו הריהו **טהור** [כפשטות לשון הברייתא שם ס"ה ע"א], אלא כוונתו לומר שדוקא כשהוא חולק את רגליו בידוע שהוא טמא, ואילו אם אינו חולק את רגליו אפשר שהוא טהור ואפשר שהוא טמא, וכן העתיק דבריו הב"י (יו"ד סי' פ"ב), ולכאורה כן משמע בגמ' שלא פשטו כמה עופות שנסתפקו חכמים בהם אם הם טהורים או טמאים ע"י בדיקת סימן זה שאינו חולק את רגליו [וע' בהערה למטה מאי נפקא לן בכלל זה אם אינו אלא לחומרא ולא לקולא^{פב}].

ועתה נבוא לברר גדר חלוקת הרגלים, והנה אף שאינני בקיא כלל וכלל בחלוקת רגליהם של עופות טמאים וטהורים המצויים בימינו ולא בדקתי את הדברים בעצמי, מ"מ כמדומה שרבים טעו בהבנת סימן זה [וכבר עמדו כמה מחברים בזמנינו על נקודה זו, ולא חזרתי על הדברים כאן אלא לחזק דבריהם], שמצד לשון הברייתא היה מקום להבין בכוונת ראב"צ שבא לומר שאפי' אם העוף מניח את ארבע אצבעותיו בסדר כזה ששתי אצבעותיו הקדמיות **אינן צמודות אלא מרוחקות זו מזו** ומונחות על גבי החוט **מלמעלה**, וכן שתי אצבעותיו האחוריות מרוחקות זו מזו ומונחות על החוט **מלמטה**, הרי"ז חולק את רגליו, ורק אם שלש אצבעות מונחות על גבי החוט מלמעלה ואצבע אחת אחרונית מונחת על החוט מלמטה [או להיפך], הרי"ז אינו חולק את רגליו.

פב. וא"ת מאי נפקא לן בהאי כללא דראב"צ, שלפי הנ"ל אינו אלא לחומרא ולא לקולא, והרי ממ"נ אם ידוע שהוא דורס הוא הריהו טמא בתורת ודאי, ואילו אם אינו דורס בלא"ה אסור לאוכל, דאיכא למיחש שמא הוא דורס [ואף לדעת רמב"י וסיעתו שבג' סימני הטהרה בלבד ידוע שאינו דורס, ע"כ לא יתכן כלל שיימצא בעל ג' סימנים החולק את רגליו, וא"כ ע"כ מיידי בבא במקצת סימנים, וא"כ בלא"ה הוא אסור, דאיכא למיחש שהוא אחד מכ"ד המינים הטמאים], וי"ל בכמה וכמה דרכים: (א) אם חולק רגליו הרי"ז טמא **בתורת ודאי** ולא בתורת ספק, ונפק"מ לענין בדיעבד באיסור שאינו אלא דרבנן שספיקו לקולא, וכן נפק"מ למין עוף השוכן ונדמה לעוף מסופק אם לאוסרו ג"כ מספק, (ב) עוף הבא במקצת סימנים [לדעת הרמב"י] או אפי' בכל ג' הסימנים [לדעת רש"י] שיש עליו מסורת טהרה ונמצא שחולק רגליו הרי"ז טמא ונחשב כמסורת בטעות, (ג) עוף שהוא בחזקת שאינו דורס כגון שנראה כמה פעמים באכילתו שאינו דורס [לדעת רש"י וכמשנ"ל לעיל סי' ב' אות ב'], אם חולק את רגליו הרי"ז נתברר שהוא דורס ונתבטלה החזקה.

אמנם קשה לומר כן מכמה צדדים:

(א) כידוע ישנם בעיקר ב' סוגים של סדר האצבעות בעופות בעלי ד' אצבעות^{פג}: רוב העופות יש להם ג' אצבעות קדמיות ואצבע אחת אחורנית [כמו בתרנגול], אבל לרבים מהם יש להם ב' אצבעות קדמיות וב' אצבעות אחוריות [כמו בעוף הנקרא בימינו "תוכי"], והרי בכל העופות מהסוג השני הנ"ל, **לעולם האצבעות חלוקות זו מזו**, ולכן אי אפשר לומר בעוף כזה שיש סימן טומאה בכך, שהרי אצבעותיו חלוקות ועומדות מתחילת ברייתו, ואינו עושה שום שינוי באופן העמדת אצבעותיו כשיושב על החוט [ובפרט שרחוק לומר שכולם טמאים הם, דהרי קיי"ל שאין לנו אלא כ"ד מינים טמאים ותו לא], ובודאי לא נתכוון ראב"צ לומר שכל עוף כזה שמתחילת ברייתו אצבעותיו חלוקות זו מזו הריהו טמא ויש ראיה לכך שהוא דורס, שהרי מבואר בברייתא שם שדוקא כשמותחים לו משיחה הריהו טמא, ובפרט אם הוא עומד על החוט הריהו מוכרח לפי טבעו להניח אצבעותיו באופן הנ"ל כדי שלא יפול, שכך צורת חלוקת אצבעותיו, ולכאורה דוחק להעמיד שלא דיבר ראב"צ אלא בעופות בעלי סדר אצבעות כתרנגול בלבד.

(ב) רחוק לומר ששיביבה בסדר כזה הוא סימן מובהק לתכונת דריסה [וכמשנ"ת שאינו סימן בפני עצמו אלא ראיה לדריסה שכך מנהג הדורסים], שהרי העוף הנקרא "התוכי" יושב על חבל או שרביט דק באופן הנ"ל ממש, והרי כידוע אינו דורס כלל אלא כל אכילתו ומזונו מן הצומח^{פד}, וא"כ חזינן במציאות שחלוקה זו אינה מוכיחה כלום כלל לגבי טבע הדריסה, ואינם עושים כן אלא משום שנוחה להם הישיבה בצורה כזו [ומ"מ חלילה לאכול מין זה^{פה}, ובפרט שכמדומה שאין לו כל ג' סימני טהרה].

^{פג}. שהרי לכאורה מיידינן בעופות בעלי ד' אצבעות, שהם רוב רובם של העופות המצויים בעולם, ולא בעופות בעלי ג' אצבעות שהם מיעוטא דמיעוטא, ובפרט שבעופות בעלי ג' אצבעות לא שייך סימן המשנה "שתים לכאן ושתים לכאן".

^{פד}. ולפי חכמי הטבע, ישנם כשלוש מאות וחמשים מינים שונים של "תוכי", ורובם אינם אוכלים בשר כלל [אפי' אלו שאינם ביתיים אלא חיים ביערות וכיוצא בהם], וגם אינם מוכנים לאכול בשר המוגש לפניהם אא"כ מרגילים אותם בכך תחילה, ומ"מ יש כמה מינים כמו המין הנקרא "קיאה" בלע"ז האוכלים בשר פגרים ואף עופות אחרים וא"כ יש במינים דורסים, ומ"מ כמובן אין הכרח כלל לקבל שאכן המינים הנ"ל הם שייכים לאותו מין עפ"י דין התורה, ולא בדקתי כל הצורך בפרטים וגם לא באופן הדריסה.

^{פה}. שהרי מלבד מה שאין עליו שום מסורת טהרה, הרי הרס"ג תרגם את "האנפה" ב"פֶּנְגָה" [ודלא כרש"י ויקרא שם, עיי"ש] שתרגמו לשון הקודש [לפי הנראה] הוא המין הנקרא בימינו "תוכי" [ואינו התוכי המוזכר במלכים א', י', כ"ב ומפורש בתרגום שם שהוא הטווס, וכמש"כ רש"י שם והרד"ק שם והרלב"ג שם, עיי"ש בדבריהם], ואין להביא ראיה ממה שאינו דורס, דאולי לשיטת רס"ג כמה מן המינים הטמאים אינם דורסים, וכמו שמצינו בעורבים ועטלפים ובת העינה [לפי פירושיהם של הראשונים ז"ל] שאינם דורסים כפי הידוע לנו [וכבר נתקשו בדבר כמה מן הראשונים הלא המה הראב"ד והמאורות והמאירי והכלבו, וכמו

ג) אפי' בעופות שסדר האצבעות הוא שיש להם ג' אצבעות קדמיות ואצבע אחת אחורנית [כמו בתרנגול], לכאורה רחוק לומר שאם הניח אחת מאצבעותיו לכיוון האצבע האחורית הרי"ז ראייה שהוא דורס, שהרי מסתמא הוא עושה כן כדי לתמוך ישיבתו שם שלא יפול, ואיך מוכח משיבה בסדר כזה שהוא עוף דורס, אתמהא.

איברא, המעיין היטב בפירוש המשניות לרמב"ם (חולין שם) יראה שהרמב"ם הוסיף בדבריו **פרט אחד** להיחשב כחולק את רגליו, וז"ל: "ענינו שעוף טמא כשעומד על חבל או שרביט דק, ונותן קצת צפרניו על אותו השרביט מצד אחד, ומקצתם מצד אחר, עד שיהא השרביט תחת אצבעותיו **כמו שאוחז שום דבר ביניהם**", עכ"ל, וכן העתיק **להלכה הכנסת הגדולה** (סי' פ"ב אות י"ט) תוספת זו מדברי הרמב"ם הנ"ל.

ומבואר בדבריו דלא סגי לן במה שהאצבעות חלוקות זו מזו, ששתים הן מונחות מצד אחד מלמעלה ושתים הן מצד שני מלמטה, אלא בעינן שהצפרנים שבשתי האצבעות הקדמיות ושבשתי האצבעות האחוריות יגעו זו בזו ויעשו **כעין טבעת עגולה וסגורה**, שבתוך העיגול הנעשה מצפרניו מחזיק את החבל או השרביט, והוא **סימן מובהק לדריסה**, שכן מנהג דורסים רבים לצוד הטרף על ידי תפיסה זו משני צדדי האצבעות שלא יברח לו".

ולכן, אם העוף מניח אצבע קדמית אחת לאחור לכיוון האצבע האחורית אין בכך כלום, שאינו עושה כן אלא משום שבה לחזק ישיבתו שם שלא יפול [ובפרט בעופות כבדים, וכש"כ בתרנגולי פטם שמתקשים להחזיק עצמם מרוב משקלם, שהרי הכליאו אותם

שנתבאר לעיל].

פו. והנה הרח"י הכהן שליט"א במאמרו באור ישראל (ט"ז) עמד בנקודה זו בהרחבה [והעיד על עצמו במאמרו בקובץ פעמי יעקב (ס') שבדק ענין חלוקת הרגלים של עופות שונים במשך כשבעה חודשים, ואין ספריו "אבני חן" נמצאים תחת ידי לעיין בהם], שדן בענין זה, ויצא לטעון שאין לומר דבעינן סגירה מקיפה על החוט, דא"כ ה"ה אפי' בדריסה ממש בבעל חי נצטרך סגירה מקיפה, ולא יתכן לומר כן, שהרי המציאות היא שכל תפיסתו של הדורס אינה אלא כדי אחיזה לפי הצורך והענין, עכ"ל, ואין דחייתו דחיה, שאף שודאי לא בעינן "סגירה מקיפה" בדריסה בבעל חי בפועל שהכל לפי הענין והצורך, מ"מ שפיר אפשר לומר דבעינן "סגירה מקיפה" בחלוקת הרגלים על השרביט או החוט כדי לטמא, שדוקא באופן כזה שהוא עושה כן על שרביט או החוט שאין לו ענין בתפיסתו כולי האי, אזי יש סימן מובהק שטבעו לדורס בכח ולתפוס טרפו, שאינו עושה כן אלא מחמת טבעו והרגלו, משא"כ אם אינו תופס באופן הנ"ל בלי "נעילה" ממש, עדיין אין ראייה גמורה שהוא דורס, וכן מש"כ הרב הנ"ל בהמשך דבריו שבדק בעופות הטמאים וראה שאינם תופסים ב"סגירה מקיפה" אינו מוכרח כלל, שהרי מעולם לא אמר ראב"צ שכל העופות הדורסים עומדים באופן הנ"ל בכל המצבים, ולעולם יתכן שיש עופות טמאים שאינם חולקים את רגליהם, אלא הוראת המשנה היא שאם אכן נמצא שהוא עומד באופן הנ"ל הריהו ודאי עוף דורס [מלבד מה שאפשר שאין לדבוק בעופות הדורסים הנמצאים בגני חיות וכיוצא"ב שיתכן שנחלש טבע הדריסה אצלם משום שמונותיהם על בעליהם, מלבד מה שהכליאה גורמת להם הרבה שינויים].

להרבות בשרם כנגד טבעם, ואין להביא מהם שום ראיה, אף שלא נודע כלל שהם עושים כן], ולא נחשב כחולק את אצבעותיו אא"כ הצפרנים בשתי הקצוות נוגעות זו בזו ועושה כעין טבעת עגולה וסגורה [וע"ע מש"כ בהערה למטה להשיב על טענותיו של הגרמ"מ לובין שליט"א^{פז}].

ועוד יש לדקדק בסימן זה מהו עובי החוט או השרביט שבו בודקים את העוף, שאם החוט הוא עבה מדי אין ראיה שאינו חולק את רגליו, שהרי אפשר שקשה לו לחלוק את רגליו עליו, וכן להיפך אם החוט הוא מדי דק, אין ראיה כלל ממה שחולק את רגליו, דבכה"ג מוכרח לתפוס באופן כזה על מנת שלא ליפול, ולכן נראה דע"כ מיירי בחוט שמצד אחד העוף יכול לתפוס באצבעותיו בעיגול שלם, אך מאידך גיסא אינו מוכרח לעשות כן מחמת דקות.

פז. והנה הגרמ"מ לובין שליט"א (במאמרו באור ישראל י"ז) כתב שאין לבנות יסוד מדיוק זה בדברי הרמב"ם, שאין כוונת הרמב"ם לומר דבעינן ממש שיהא כמו שאוחז שום דבר ביניהם, אלא שכן נראה כשהוא תופס בצורה זו כאילו אין דבר ביניהם [אבל באמת אין כאן לא נעילה ולא סגירה], והביא ב' ראיות לדבר: (א) הרי מפורש בסיפא של ברייתא: "שלש לכאן ואחת לכאן טהור", ופירשו הראשונים ז"ל דלאו דוקא טהור ממש אלא אפשר שהוא טמא ואפשר שהוא טהור [וכמשנ"ת לעיל], והקשה הגרמ"מ דאם אינו טהור בהכרח, א"כ מאיזה טעם נזכר כן בברייתא, אלא ע"כ צ"ל דאתא לאשמועינן דדוקא בכה"ג שהוא "שלש לכאן ואחת לכאן" הרי"ז יצא מכלל "חולק את רגליו", ולכן אם עכ"פ אינו מניח שלש אצבעות לצד אחד הרי"ז עדיין בכלל "חולק את רגליו" ואפי' בלי סגירה מקיפה, (ב) לא מצינו בפוסקים מי שיעתיק פרט זה המוזכר ברמב"ם, ואדרבה סתמו הפוסקים ז"ל שאם נמצא חולק את רגליו הרי"ז מבטל אפי' מסורת טהרה, ומשמע דהיינו בכל גווני, ע"כ תורף דברי הגרמ"מ הנ"ל, ולכאורה אין דחיותו מוכרחות כלל, שמלבד מה שהכנסת הגדולה (שם אות י"ט) ראה לנכון להעתיק להלכה תוספת מלים אלו, נראה שמרוב פשיטות הענין לא טרחו הפוסקים ז"ל לפרש ולהזכיר ענין זה [ובפרט שאין כמעט שום נפק"מ לדינא בימינו שאין אנו סומכים על בדיקתנו ולכן קיצרו בענין זה], שהרי דבר פשוט הוא דבעינן חלוקת הרגלים המורה על טבע הדריסה ולא איזו חלוקה בעלמא שאין בה טעם, דלאו קניג או בליסטרי היו (ס' ע"ב) שבדקו כל העופות הטהורים שבעולם שאין ביניהם החולק רגליהם באופן כזה, שהרי סימן הטומאה של חלוקת הרגלים לא נתקבל מסיני או מדרשא אלא מנסיון בלבד וכמשנ"ת לעיל מדברי הר"י מלוניל, וא"כ ע"כ לא חידש ראב"צ אלא לטמא באופן שהוא סימן מובהק לדריסה, ומסביר פשוטה הוסיף הרמב"ם פרט זה, דדוקא בכה"ג מובן סימנו של ראב"צ, וכנראה טבע הדורסים וצורת חלוקת אצבעותיהם היתה ידועה יותר בדורות הקודמים, ומש"כ הגרמ"מ לפרש בדעת הרמב"ם שלא נתכוון לומר דבעינן שיהא כאילו אין שום דבר ביניהם אלא שכן נראה כשהוא תופס בצורה זו, הוא דוחק להעמיס כן בדברי הרמב"ם, דא"כ מפני מה הוצרך הרמב"ם להוסיף באריכות תיבות אלו על דברי המשנה שהם ברורים ופשוטים, שהרי לדברי הגרמ"מ יש לטמא כל עוף שאינו מניח שלש אצבעות לצד אחד, וגם מש"כ הגרמ"מ לומר דלא בעינן סגירה מקיפה אלא כוונת הרמב"ם לומר שכן נראה כשהוא תופס בצורה כזו אפי' שבאמת אינה כן, במחכ"ת אינו נראה כלל לומר שאם העוף מניח ב' אצבעות לכאן וב' אצבעות לכאן בלי שום סגירה דבכה"ג נראה כאילו "אין שום דבר ביניהם", וכל הרגיל בעופות הדורסים יכיר מיד ההבדל בין תפיסה כזו לבין תפיסה של דורס גמור, וא"כ אדרבה דברי הרמב"ם הם מטעים מאד שנראה שבה להצריך נעילה מקיפה, ואילו אם היה שותק היה יותר מקום לומר היפוכו, ומש"כ לדייק מהסיפא אינו מוכרח כלל, שמלבד מה שיש לדחות דיוקו שלא נאמרה הסיפא אלא להורות מהי הצורה הרגילה של עופות טהורים, שרובם מניחים ג' אצבעות לצד אחד והרביעית לצד אחר, שכן דרך רוב העופות, אלא שאין אנו סומכים על בדיקה זו להקל משום שיש מיעוט עופות טמאים שג"כ יושבים על החוט בלי חלוקת הרגלים, וכמש"כ הר"י מלוניל שם להדיא, עיי"ש, שזהו מקורו של סימן זה, בלא"ה יש לדחות שאדרבה כוונת הברייתא לאשמועינן להיפך שאם מניח שלש אצבעות לכאן ואצבע אחת לכאן הרי"ז טהור אפי' באופן הנראה כדריסה דהיינו בסגירה מקיפה, אפ"ה אין בכך כלום ואין לחשוש שמה הוא דורס מחמת סימן זה, משום שיש טהורים החולקים רגליהם באופן זה ג"כ.

ועוד יש לדקדק שבדיקה זו תיעשה מרצונו של העוף ולא בעל כרחו, שאם מכריחים אותו לעמוד על החוט כנגד רצונו, אפשר שאינו חולק את רגליו אלא מפחד וכיוצ"ב, ומשו"ה יש להמתין במשך זמן מה עד שנודע שיושב על השרביט בנחת כדרכו.

ועוד יש לדקדק אם סגי לן בפעם אחת או בעינן כמה וכמה פעמים, ומדברי המשנה והברייתא הנ"ל משמע שאפי' בפעם אחת מהניא דומיא דדריסה [וכן משמע קצת בשו"ת חת"ס יו"ד סי' ע"ד], וכן צ"ע מה הדין אם חולק רק רגל אחת בלבד.

[ולולא דמסתפינא היה מקום לדון שאפי' אם נמצא שהעוף חולק את רגליו ממש, מ"מ אם נודע בבירור שאינו דורס כלל ונבדק במשך זמן רב, בכה"ג אין להחזיקו כטמא, שהרי סימן זה לא נמסר אלא במקום שיש ספק בדריסה, וכלשון הטור והשו"ע (שם): "ואם אינו יודע אם דורס אם לא, אם כשמעמידים אותו על חוט חולק וכו' בידוע שהוא דורס", עכ"ל, אבל לא במקום שנודע שאינו דורס, דבכה"ג יש לתלות שמטעם אחר עושה כן, דבלא"ה דבר משונה הוא ביותר שאינו חולק את רגליו אלא על החוט ולא על טרפו כלל, והלא כל חלוקת הרגלים לא באה אלא להוכיח שהוא דורס ועושה כן לטרפו [א"כ הוא נמצא בביתו או בחצירו של האדם ששם אינו צריך לטרוף כלל שמזונותיו על בעליו, אבל אם נמצא מחוץ לשוב ואינו דורס אין לחוש], ואפי' אם סימן חלוקת הרגלים מבטל מסורת טהרה, היינו משום שאפשר שתיפול טעות במסורת, משא"כ במקום שנתברר שאינו דורס בשום צד אין סברא לאסור מחמת חלוקת הרגלים בלבד, וצ"ע].

ה.

בענין החשיב בביצים בימינו שהן "כד כד"

מפורש בגמ' (ע"ז מ' ע"א וחולין ס"ד ע"א) שיש סימנים לביצה של עוף טהור ועוף טמא: "כל שכודרת ועגולגלת, ראש אחד כד וראשה אחד חד, טהורה, שני ראשיה חדין ושני ראשיה כדין, טמאה" [וע' בהערה למטה בפירוש תיבות אלו^{פח}].

פח. ובפירוש ד' תיבות אלו ("כודרת", "עגולגלת", "כד" ו"חד"), מבואר ברש"י בחולין (שם) שסימן "כודרת" היינו שהביצה היא ככדור דהיינו שהיא עגולה, אלא שעדיין היה מקום לפרש ולהעמיד דהיינו אפי' בעיגול צר כמו עדשה ולא דוקא ככדור ממש, על כן הוסיפו דבעינן שתהא "עגולגלת" שפירושה שהיא עגולה ככדור עבה ולא צר, ואהא הוסיפו דלא סגי לן במה שהיא עגולה ככדור עבה בלבד, אלא בעינן שגם ראשה בצד האחד יהא "חד" דהיינו "לא רחב", וראשה בצד השני יהא "כד" דהיינו ככדור שהוא רחב

ומבואר שאם ביצת העוף היא עגולה באופן שהיא שווה בעוביה בשני ראשיה ככדור עגול ["כד כד"] דהיינו שאין בה צד אחד שמתקצר יותר מהצד השני הרי"ז ביצת עוף טמא, אבל אם ראשה האחד הוא רחב וראשה השני הולך ומתקצר [דהיינו שבאמצעה של הביצה הריהי מתקצרת והולכת בעוביה], הרי"ז ביצת עוף טהור.

ומפורש בגמ' בדעת רבי זירא (חולין שם) שסימנים אלו אינם סימנים מובהקים לסמוך עליהם להקל: "סימנין לאו דאורייתא", והביא ראייה ממה שנסתפקו חכמים בשמונה מיני עופות אם הם טהורים או טמאים (ס"ב ע"ב), ולא הכריעו עפ"י סימני ביציהם, ולכן מסיק רבי זירא שלא נאמרו סימנים אלו אלא להחמיר, שאם באה לפנינו ביצה שאין לה הסימנים הנ"ל הריהי ודאי טמאה, אבל אם באה לפנינו ביצה שיש לה סימני הטהרה הנ"ל אינה מותרת מכח סימנים אלו בלבד [אא"כ המוכר מעיד עליה שהיא באה מעוף טהור], משום שיש עורבים שיש להם ביצים הדומות לביצי יונה עם הסימנים הנ"ל.

וכתב רש"י (שם ד"ה גרסינן אלא) בפירוש "סימנין לאו דאורייתא", וז"ל: "הנך סימני ביצים לאו הלכה למשה מסיני ניהו", ומבואר בדבריו שכוונת רבי זירא לאשמועין שאינם "דאורייתא" דהיינו שלא נמסרו למשה מסיני אלא נתבררו מן הנסיון והבדיקה בלבד [שהרי ודאי לא סלקא אדעתין לומר שהם מפורשים בתורה ממש].

וכן כתב הרמב"ן (שם): "והיינו לישנא דקאמרינן 'לאו דאורייתא', כלומר, כיון שאינן הלכה למשה מסיני, ונמצא בהם טמא, אעפ"י שרוב המינין הידועים באים בסימנין הללו, אין סומכין עליהן, שאי אפשר לעמוד על כל הטמאים למיניהם", עכ"ל, ומבואר בדבריו שסימנים אלו אינם הלכה למשה מסיני אלא נלמדו בבדיקת מיני העופות הטמאים בעצמם, ולכן אינם ראייה גמורה משום שאי אפשר היה לבדוק ככולם וכבר מצאו ביצי עורבים בסימנים אלו.

ועוד נקטו הרמב"ן (שם) והרשב"א (שם) והר"ן (חידושו שם) ובפסקי הרי"ד (שם) דלאו דוקא למין העורב יש ביצים הדומות לביצי יונה [כמפורש בגמ' שם] אלא ה"ה איכא מינים טמאים נוספים שיש להם סימנים של ביצי עוף טהור^פ [עיי"ש ברשב"א שהביא

ולא חד [וע"ע מש"כ רש"י בע"ז שם ובתוס' חולין שם ד"ה כודרת, ואין ביניהם שום חילוק לדינא אלא משמעות דורשין בלבד].

פט. אמנם היראים (סי' קל"א) נקט דהיינו דוקא בביצי עורב ולא בשום מינים אחרים, וז"ל: "ושמע מינה מדקאמר דאיכא דעורבתי דמי לדיונה" ולא הזכיר עוף אחר, אלמא לא חיישינן לעופות אחרים, אלא בביצים קטנים של יונים, דאיכא למימר דעורבא ניהו,

כמה וכמה ראיות לדבר].

והנה קמו עוררין ופרסמו שהביצים של תרנגולות הפטם הן נראות בצורה של "כד כד" באופן קבוע [וכן נתפרסמו ברבים תמונותיהן שאכן נראות בצורה זו, אף שודאי אי אפשר לסמוך על תמונה לבדיקה כזו כמובן], ובאמת חשש זה אינו מצוי רק בתרנגולי הפטם אלא מזדמן הוא אף בביצי המטילות הנמכרות בחנויות³, ולכאורה טענה זו היא ריעותא רבתא על טהרת כל התרנגולים שבימינו.

אמנם יש לדחות פקפוק זה בג' דרכים [ויבוארו בהרחבה יותר לקמן], שהרי בלא"ה על כרחינו אין להתפעל משינוי זה, שהרי נתברר שאף ביצי היונים המצויות בא"י הן ג"כ בצורת כד כד⁴, ואי אפשר להכחיש המוחש, ובודאי לא הוכלאו מעולם ואין שום ספק בטהרתן:

(א) כשם שמצינו מיעוט ביצי טמאים שהן בצורת "כד כד" כביצת עוף טהור, כמו"כ ישנן ביצי עוף טהור שהן בצורת "כד כד" כביצת עוף טמא, ולכן כל שיש לו ג' סימני טהרה ואינו דורס [וכש"כ כשיש עליו מסורת טהרה], אין לחוש לסימני ביצי עוף טמא.

(ב) נשתנו הטבעים בדורות האחרונים.

(ג) ביצה לא נחשבת "כד כד" אלא בדקדוק גמור, ולכן אם כשמתבוננים היטב בין שני צדדי הראש מבחינים באיזה הבדל בין שני צדדים, הרי"ז "כד כד" אעפ"י שבהשקפה ראשונה נראית "כד כד", ועכ"פ בעוף הבא לפנינו בג' סימנים אפי' אם רק במדידה נמצא איזה הבדל ניכר, הרי"ז מהני לטהר.

אבל ביצים אחרים דליכא לספוקי בעורבא, וראשה אחד חד וראשה אחד כד, וכו', אפי' לא אמר מוכרן: 'של עוף פלוני טהור הן', שרר', עכ"ל, וכן הביא הרשב"א (שם) בשם מקצת רבותינו המפרשים, וכן צידד הרמב"ן (שם) בתחילת דבריו, וכן משמע בשבלי הלקט (ח"ב סי' ג'), ומ"מ דבריהם לא הובאו בפוסקים ז"ל ולא קי"ל הכי.

צ. כפי שבדקתי בעצמי כמה וכמה פעמים בכמה תבניות ביצים וכמעט בכל תבנית נמצאו כמה ביצים הנראות "כד כד" באופן שקשה להבחין באיזה הבדל בין שני ראשי הביצה, וכן הראיתי לאחד שידוע לי כבעל הבחנה חדה [אעפ"י שלא הכיר סוגיא זו] והסכים לי שאין ניכר לו איזה הבדל בין הצדדים.

צא. וכן ראיתי בעצמי והתבוננתי בביצי יונה שהיו במרפסת ביתי והיו נראות כד כד ממש, וכן הראיתי לאחד שידוע לי כבעל הבחנה חדה [אעפ"י שאינו מכיר סוגיא זו] והסכים עמי.

דחיה א' - יתכן במציאות ביצי טהור בסימני "כד כד"

והנה מפורש להדיא בגמ' שם שסתם ביצה בצורת "כד חד" אינה מותרת מאליה בלי עדות המוכר, שאף שרוב ביצי הטהורים באות בסימנים אלו, מ"מ יש לחשוש למיעוט ביצי עוף טמא שאף הן "כד חד" כגון ביצי עורב.

אמנם לא נתפרש להדיא בגמ' שם מה הדין להיפך אם יש מיעוט ביצי עוף טהור שהן "כד כד" כמו מיעוט ביצי עוף טמא שהן "כד חד", ונפק"מ באופן שהמוכר [שהוא ישראל המוחזק בכשרות] מעיד עליה שהיא ביצה טהורה אם נאמן או לא, וכן באופן שאינו מוחזק בכשרות אם אין סומכים עליו משום **דחיישינן שמא הוא משקר**, או שלעולם אינו נאמן כלל שאי אפשר במציאות להימצא כן, ולכן נודע **בבירור גמור** ששקר בפיו.

ונחלקו גדולי האחרונים ז"ל בדין זה:

(א) דעת המקילים: הלבוש (עטרת זהב יו"ד סי' פ"ג ס"ח^צ) כתב: "אבל אם אין להם סימן טהרה, אלא ששני ראשיהם כדין או חדין, אפי' אמר אני מלחתים, אין סומכין על דבריו **אלא אם כן הוא נאמן ומוחזק בכשרות**, כי שניהם כדין או חדין סימני טומאה הם, ולכן צריכים לחוש עליו מאד שאינו משקר, **דשמא** טעה בדג עצמו או נתחלפו לו וכה"ג", עכ"ל.

ומבואר בדבריו שאם המוכר הוא נאמן ומוחזק בכשרות, יש מקום לסמוך על עדותו על ביצה בצורת "כד כד" או "חד חד" שהיא טהורה, וכן הסכים עמו **הפלתי** (שם ס"ק ד') שהאריך למענייתו שם [ויובאו דבריו לקמן].

וכן צידד **הפרי מגדים** (סי' פ"ג שפתי דעת ס"ק כ"ו): "ויש לראות, דסימני ביצים ודגים לאו דאורייתא, א"כ אפשר כמו דטמאין דמיא לטהורים, הוא הדין איפכא נמי", עכ"ל [ומ"מ בהמשך דבריו נראה שחזר בו ונקט כדברי הש"ך המובא לקמן, עיי"ש בדבריו ומש"כ בסי' פ"ו שפתי דעת ס"ק א'].

(ב) דעת המחמירים: המהרש"ל (ים של שלמה חולין פ"ג סי' קי"ח) נקט כדבר פשוט שלא כדברי הלבוש הנ"ל, וז"ל: "שני ראשיה כדין או שני ראשיה חדין, ודאי טמא, ואין סומכין

על הגוי, וה'ה אפי' ישראל העיד כך, **שקר הוא ענה**", עכ"ל, וכ"כ **הב"ח** (סי' פ"ו): "אין סומכים עליו במה שאומר של עוף פלוני וטהור הוא, דהא ודאי משקר", עכ"ל.

וכן העלה הש"ך (שם ס"ק כ"ו) בתוקף: "אפי' אומר אדם שהוחזק בכשרות וכו' אינו נאמן, **שמכחיש התורה, וזה פשוט ומבואר בש"ס וכל הפוסקים**, וכ"כ מהרש"ל (פרק אלו טריפות), ובעטרת זהב (לבוש שם) כתב וכו', **וחלילה להסתפק בזה ולומר דשמא טעה**, דודאי משקר וכו'", עכ"ל [וכ"כ בסי' פ"ו ס"ק א'].
 וכו"כ הפרי חדש (שם ס"ק כ"ה) בתוקף: "ואם שני ראשיהם כדים או חדים, אפי' אומר אדם שהוחזק בכשרות וכו' אינו נאמן, **שמכחיש התורה וקבלת רז"ל האמיתית כמבואר בש"ס ופוסקים, וזה פשוט**", עכ"ל, וכן הסכים לדינא **החכמת אדם** (כלל ל"ט): "ואפי' העידו עליו מאה עדים שהוא טהור לא יועיל דבודאי משקרים", עכ"ד, וכ"כ הבית מאיר (בכת"י על גליון הפלתי, הובא בדרכי תשובה סי' פ"ב סוף ס"ק ו').

והנה מש"כ הש"ך שדין זה "פשוט ומבואר בש"ס", כוונתו לדייק כן מלשון הגמ' (חולין שם): "שני ראשיה כדין או שני ראשיה חדין וכו' **ודאי** טמאה", שמלשון "ודאי" משמע שאינו אסור מדין ספק אלא בתורת ודאי, וע"כ דהיינו משום שלא יתכן כלל להימצא ביצה טהורה בסימני טמאה.

ומש"כ הש"ך: "וכל הפוסקים", כוונתו לדברי הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ג הי"ח) והרשב"א (חולין שם ובתורת הבית בית ג' שער א'), שהרמב"ם כתב (שם): "**בידוע** שהוא טמא", ומשמע שהוא בתורת ודאי ולא מדין ספק, והרשב"א (שם) כתב: "הלכך, שני ראשיה חדין ושני ראשיה כדין **ודאי** טמאה, דליכא טהורה דאית לה כהאי גוונא וכו', **ואף על גב דאמר ידענא ביה דעוף פלוני וטהור**, לא סמכינן עליה כלל", עכ"ל [וכן מפורש במאירי (שם): "אחר שכל הטהורים אינם אלא כתכונה זו, אכל מביצה ששני ראשיה כדין וכו' לוקה", עכ"ל].

אמנם הפלתי (שם ובקונטרס פני נשר) נמשך לדינא אחר דברי הלבוש הנ"ל, והאריך לתמוה על דברי המהרש"ל והש"ך והפרי חדש הנ"ל שנקטו כדבר פשוט שלא יתכן כלל לומר על ביצה טהורה שיש לה סימני טמאה, והשיג עליהם מג' צדדים:

א) לא מצינו בשום מקום בפוסקים ז"ל מי שיכתוב שעוף שיש לו ג' סימני טהרה יש לאסור עפ"י ביציו [ולכאורה ראה זו אינה מובנת כלל, שהרי עכ"פ מילתא דלא שכיחא היא

שימצא כן, ואדרבה לפי האחרונים הנ"ל לא יארע כן לעולם, וצ"ע].

(ב) מצינו בש"ס פרה שילדה כמין גמל וחמור (בכורות ה' ע"ב), וכי נאסור הפרה מחמת וולדה אעפ"י שיש לה כל סימני טהרה של בהמה, והלא אדרבה אנו מתירים הנדמה מכח ההורים, וא"כ כש"כ שאין לאסור עוף הבא בסימני טהרה דאורייתא מחמת סימני ביצים שאינם דאורייתא [ומ"מ לכאורה ראה זו אינה נוגעת לנידון דידן כלל, שהרי התרנגולות שלנו מטילות ביצים כאלו בכל יום באופן קבוע, וכמבואר בהערה^{צג}, וצ"ע].

(ג) מפורש בירושלמי (ע"ז פ"ב ה"ט) שאין לסמוך על סימני ביצי דג, ששמואל הראה ביצת דג טהור בפני רבי נתן בר אבא שהורה עליה שהיא טמאה, ואמר לו שמואל: "לא ביש דאמרת על טהור טמא, אלא סופך דאמר על טמא טהור", וא"כ מפורש שיתכן במציאות למצוא ביצת דג טהור שהיא באה בסימני דג טמא ["כד כד"] וכפי שהיה בביצה ששמואל הראה לו, וא"כ ה"ה לענין ביצי עופות, עכת"ד הפלתי.

והנה הראיה הג' הנ"ל שהביא הפלתי מהירושלמי שם היא לכאורה ראייה עצומה כנגד הש"ך וסיעתו, שאף שיש מקום לדחות ולומר ששם מיירי שרבי נתן בר אבא היה **טועה** בסימנים, ובאמת לא היו לביצת דג זה סימני טומאה [וא"כ עדיין אפשר לומר שאין שום ביצת דג טהור שיש לו סימני טומאה], הלא מפורש בהרבה ראשונים ז"ל לא כן, שמכח המעשה הנ"ל הוכיחו התוס' בשם ר"י (ע"ז שם ד"ה סימנין ובחולין שם ד"ה סימנין) והרמב"ן (חולין שם) והרשב"א (חולין שם) שלא כשיטת ר"ת (מובא בתוס' שם ובחולין שם) דס"ל שסימני ביצי דגים עדיפי מסימני ביצי עופות, שבעופות אינם אלא מדרבנן וכדרכי זירא (חולין שם), ואילו בדגים לכו"ע הם דאורייתא ממש, משום שלא מצינו שיש טמאים בסימני טהור, והוכיחו כל הראשונים הנ"ל מהירושלמי הנ"ל דחזינן שאפי' סימני ביצי דגים אינם דאורייתא, שהרי טעה בטהורה וסבור שהיא טמאה, עיי"ש בדבריהם, וא"כ מפורש בדבריהם שיתכן למצוא ביצת דג טהור בסימני טומאה, ששם רבי נתן בר אבא לא טעה בדבר אלא באמת היו בו סימני טומאה ואפ"ה טהורה היתה, וא"כ כש"כ לענין ביצי

^{צג}. שהרי שם בגמ' לא מיירי באופן קבוע אלא פעם אחת שהפרה ילדה כמין גמל וכיוצ"ב, דבכה"ג לגבי ביצה אחת ודאי אף הש"ך וסיעתו יודו שיש לתלות שהולידה ביצה משונה, משא"כ בנידון דידן [ואף בנידון שעליו דן הפלתי שם], הריהי מולידה ביצים בסימני טומאה באופן קבוע דבכה"ג לא שייך לתלות באיזה שינוי בעלמא אם עכ"פ אף שאר בני מינה מולידים כן, וצ"ע, וכ"כ הבית מאיר (בכת"י על גליון הפלתי, הובא בדרכי תשובה סי' פ"ב סוף ס"ק ר').

עופות דה"ה יתכן למצוא ביצת עוף טהור בסימני ביצת עוף טמא^{צד} [וכן נפסק להלכה בטור ושו"ע סי' פ"ג ס"ח שלא כדברי ר"ת, ואף לדעת ר"ת דוקא סימני ביצי דגים הם דאורייתא לסמוך עליהם אפי' להקל, אבל בביצי עופות לא נתפרש^{צה}].

ובאמת הדברים מפורשים להדיא בחידושי הר"ן (חולין שם) שלא כדברי הש"ך הנ"ל אלא לעולם יתכן שתימצא ביצת עוף טהור בסימני ביצה טמאה, וז"ל: "קסבר תלמודא דאם איתא דאיכא טהורים דדמו לטמאים, אלמא אין סימני ביצים מבדילין בין טומאה לטהרה, וכיון שכן אפשר נמי דאיכא טמאים שדומין בסימניהן לטהורים וכו' אלא כיון דרובא דטמאים הכי איתנהו, אפילו אמר של עוף פלוני טהור הוא, לא סמכין עליה", עכ"ל.

וכן האריך הצ"ח (חולין שם) בדברי הר"ן הנ"ל וכתב לדייק שכן משמע בגמ', שהרי בברייתא הושוו סימני טומאה לסימני טהרה, וכשם שפסק ותני בסימני טומאה 'טמאה' סתם, כך פסק ותני בסימני טהרה 'טהורה' סתם, וא"כ משמע שהם שווים בדינם, וממילא אם 'טהורה' לאו דוקא, א"כ ה"ה 'טמאה' לאו דוקא, וכתב (שם): "דברי הר"ן הללו נעלמו מן הש"ך וכו' ושפיר קאמר הלבוש ביו"ד, והש"ך (בסי' פ"ג ס"ק כ"ו ובסימן פ"ו ס"ק א') נחלק עליו, לפי שלא היה למראה עיני הכהן גדול בעל הש"ך חידושי הר"ן הנ"ל", עכ"ל.

וגדולה מזו לכאורה נראה שכן מבואר להדיא בחידושי הרמב"ן (שם ד"ה הא דאמרי רבנן)^{צו}, שבתחילת דבריו נתקשה הרמב"ן בראיתו של רבי זירא שסימנים לאו דאורייתא ממה שלא הכריעו חכמים שמונה הספיקות עפ"י בדיקת סימני הביצים, והרי לעולם אפשר לומר שסימנים דאורייתא כפשטא דברייתא, ומה שלא יכלו להכריע עליהם מכח סימני הביצים, היינו משום שאף שביציהם היו בצורת ביצי טמא, מ"מ אפשר לומר שהם ממיעוט העופות הטהורים שיש להם ביצים בסימני ביצי טמאים, ולכן עדיין לא הוכרע אם טמאים הם או טהורים המטילים ביצים כביצי טמאים, ואילו כוונת הברייתא לומר שאם נמצאה ביצה בסימני טמא הרי"ז אסורה עכ"פ מספק, ואילו אם נמצאה ביצה בסימני טהור, הרי"ז טהורה בתורת בודאי, שסימנים דאורייתא ואין לך עוף טמא שמטיל ביצים בצורת ביצי

צד. והפלתי (קונטרס פני נשר) נתקשה בדברי הרשב"א הנ"ל, שמצד אחד כתב שלא נמצא ביצת עוף טהור בסימני ביצת עוף טמא, ואילו איהו גופיה הוכיח מהירושלמי הנ"ל שלא כדברי ר"ת, ונשאר בצ"ע, ועי' לקמן ביישוב הסתירה.

צה. וע"ע מש"כ הדרכי משה (שם) בדעת הטור והדרישה שם והצ"ח (בחולין שם) שהאריך לחזק דבריו.

צו. ומדברי הר"ן הנ"ל נראה שנמשך אחר כל דברי הרמב"ן שם.

טהור [וא"כ חזינן מדבריו דעכ"פ השתא נקט הרמב"ן שאפשר שתימצא ביצת עוף טהור בצורת ביצת עוף טמא].

ודחה הרמב"ן שאי אפשר לומר שיש עופות טהורים המטילים ביצים בצורת ביצי טמא, שהרי אמרו בברייתא שאם נמצאה סימני טמא הרי"ז "טמאה", ומשמע דהיינו **בתורת ודאי**, וא"כ ע"כ לא יתכן להימצא ביצה של עוף טהור בסימני טמא [וממילא השתא חזר בו הרמב"ן מהנחתו הראשונה הנ"ל], והוסיף הרמב"ן שגם אי אפשר לומר כנ"ל שסימנים דאורייתא שאם נמצאה ביצה בסימני טהרה הרי"ז טהורה בתורת ודאי משום שאין לך עוף טמא שמטיל ביצים בצורת ביצי טהור, שהרי קים להו לחז"ל שהעורב יש לו ביצים הדומות לשל יונה¹³.

וחזר הרמב"ן ותמה על עצמו דא"כ אין טעם לאסור כל הביצים מחמת החשש לביצי עורב שאינן אלא מיעוט דמיעוטא, ותירץ הרמב"ן: "אלא כך אמרו, כיון שמצינו של עורב, לא נסמוך על הסימן, שמא יש נמי מינים אחרים שאין ידועים דומין לטהורים, וחששא בעלמא הוא, והיינו לישנא דקאמרינן 'לאו דאורייתא', כלומר, כיון שאינן הלכה למשה מסיני, ונמצא בהם טמא, אעפ"י שרוב המינים הידועים באים בסימנים הללו, אין סומכין עליהן, **שאי אפשר לעמוד על כל הטמאים למיניהם**", עכ"ל.

ומבואר בדבריו שסימנים אלו אינם ראייה גמורה משום שחז"ל מצאו שביצי עורב יש להם סימני ביצי טהור, ומטעם זה חששו שמא יש מינים נוספים כדוגמתם, שהרי לא היו יכולים לבדוק כל הטמאים למיניהם, וכלשון הגמ' (ס' ע"ב): "וכי קניגי או בליסטרי היו", והרי אם לא עמדו על כל המינים הטמאים למיניהם שאינן לנו אלא כ"ד ומיניהם, א"כ כש"כ שלא עמדו על כל שאר כל העופות שבעולם שאין להם מספר (ס"ג ע"ב), וא"כ

13. ומש"כ הרמב"ן: "ועוד דקים להו לרבנן דליכא אלא דעורבתי דדמיה לדיונה" אין לפרש שבא לומר שאין לנו אלא עורב המטיל ביצים בסימני טהרה, וא"כ מבואר ששאר כל העופות הטמאים שבעולם מטילים ביצים בסימני טמאה בתורת ודאי, דא"כ דברי הרמב"ן אינם מובנים כלל, דאיו ראייה יש כאן כנגד מה שהקשה בתחילת דבריו לומר שיש מיעוט טהורים המטילים ביצים בסימני טמאה, דמה בכך שכל הטמאים מטילים רק ביצים בסימני טמאה, וכי דבר זה שולל שגם מיעוט טהורים יטילו בסימני טמאה ג"כ, והלא עדיין אפשר לומר שהטמאים אינם מטילים בסימני טהרה והדרא קושייתו לדוכתה שעליהם נאמר "סימנין דאורייתא", אלא בודאי כוונת הרמב"ן לשלול מה שכתב בתחילת דבריו לצדד לפרש שהסימנים דאורייתא לענין סימני טהרה ולומר ש"אין בטמאים דומין לטהורים", שע"כ אין הדבר כן, משום "דקים להו לרבנן דליכא - [דהיינו דאיכא טמאים הדומין לטהורים], אלא דעורבתי דדמיה לדיונה", עכ"ל [ואולי צריך לגרוס "דעורבתי [ד]דמיה לדיונה" בלי "ד" לפני "דמיה", ודו"ק]. שאם יש מיעוט עופות טמאים [דהיינו העורב] המטילים ביצים בסימני טהרה, א"כ ע"כ סימנים לאו דאורייתא, שהרי לעולם אפשר להסתפק שמא הן ביצי עורב.

נמצא שחזר בו הרמב"ן לתחילת דבריו דה"ה איכא טהורים דדמו לטמאים [ועכ"פ חזינן מדבריו שאין הדבר משולל לומר היפוכו ואין כאן קבלת חז"ל בענין זה, ושלא כדברי הפר"ח והש"ך הנ"ל].

ואף שמפורש בגמ' (שם): "שני ראשיה כדין או שני ראשיה חדין וכו' **ודאי** טמאה", כבר כתב הר"ן (בחידושו שם) דהיינו משום שהוא מיעוט רחוק ולכן אין לחוש, וגם אפשר לומר **דהיינו דוקא במקומותיהם** וכמש"כ הפלתי שם: "והא דאמרין בגמ' שני ראשי חדין או חדין **ודאי** טמא, **היינו בארץ ישראל** או ישראל שאינו מומחה", עכ"ל, ולפי"ז יש לומר כן אף בדברי הרמב"ם והרשב"א הנ"ל שלא נחשב כטמא בתורת ודאי אלא משום שביצה בסימני טמאה היא מקרה רחוק מאוד או שלא היה מצוי כן כלל במקומותיהם, ולא משום שהוא כלל מוחלט מסור בידי חז"ל שאי אפשר כלל שימצא עוף טהור שיש לו ביצים בסימני ביצת טמא^{צח}.

וכן דקדק בספר לב אריה (חולין שם) לחזק דברי הלבוש והפלתי כנגד הש"ך מדברי רש"י (שם) שכתב בפירוש לשון הגמ' "ודאי טמאה": "ואי אמר לך **עובד כוכבים** של עוף פלוני טהור הוא, ודאי משקר", עכ"ל, ומשמע שדוקא עכו"ם שאינו מוחזק בכשרות אינו נאמן, ואילו ישראל מוחזק בכשרות נאמן, דאל"כ לא הו"ל לכתוב "עכו"ם" כלל.

וכן יש להביא ראיה מדברי היראים (סי' קל"א), וז"ל: "וירא שמים יתן לב היכא דשניהן כדין או שניהן חדין, ואין הפרש כלל, **ואין ידוע אי מטהור אי מטמא**, לא יאכל, דסימן טמאה הוא", עכ"ל.

ומבואר בדבריו ב' חידושים: (א) בעינן שלא יהא הפרש כלל [ויבואר ענין זה לקמן בדחיה הג'], (ב) אפי' כשאין הפרש כלל והוא כד כד ממש, אין איסור אלא דוקא **כשלא ידוע אם היא באה מטהור או מטמא**, אבל אם ידוע שהיא באה מטהור אין לחוש כלל, וא"כ מבואר להדיא דיתכן במציאות שיימצא ביצה טהורה בסימני ביצת טמא [ומ"מ צ"ב מש"כ שדוקא "ירא שמים" לא יאכל, ומשמע שהוא חומרא בעלמא, והלא בכה"ג מפורש בגמ' שאסור מעיקר

צח. וכן יש לדקדק קצת מלשון הטור והשו"ע, וז"ל (סי' פ"ו ס"א): "סימני ביצים להכיר שהם מעוף טהור, אם שני ראשיה כדין או חדין, וכו' בידוע שהוא ביצת עוף טמא, ואפי' אם יאמר המוכר שהם מעוף טהור, **אין סומכין עליו**", עכ"ל, ומשמע מדבריהם שאי אפשר לסמוך עליו כנגד חזקת הטמאה, אבל שפיר יתכן שאינו משקר בעדותו, דאל"כ הו"ל לכתוב "משקר הוא" או עכ"פ "אינו נאמן", ואילו "אין סומכין עליו" משמע שאנו אין אנו יכולים לנהוג עפ"י דבריו אעפ"י שאין הכרח גמור שהוא משקר, וצ"ע.

הדין, וע' בהערה למטה כמה דרכים בענין זה^{צט}].

וכן יש ללמוד מדברי הרדב"ז (הל' כלאים פ"ט ה"ז), שהרי מבואר בגמ' (ע"ט ע"א) שאפשר לבדוק פרד אם נולד מסוסה וחמור או מסוס וחמורה עפ"י סימניו, שאם יש לו קול עבה ואוזנים גדולות וזנב קטן הרי"ז בן חמורה, ואם יש לו קול צלול ואוזנים קטנות וזנב גדול הרי"ז בן סוסה, ומפורש בגמ' שם שרבי אבא סמך על סימנים אלו, ומסקינן שם: "שמע מינה סימנין דאורייתא", וכן העתיק הרמב"ם (הל' כלאים שם) סימנים אלו להלכה.

וכתב הרדב"ז (שם ד"ה לפיכך) שמדברי הרמב"ם שם משמע שסימנים אלו לא נמסרו אלא במקום ספק, אבל אם נודע בבירור שהוא בן סוסה לא משגיחים בסימני בן חמורה ולהיפך, עכת"ד, והלא אם בסימנים הנ"ל שהם נקראו בלשון הגמ' "סימנין דאורייתא" אינם כלל מוחלט ולעולם יתכן יוצאים מן הכלל, א"כ כש"כ לענין סימני ביצים שעליהם אמר רבי זירא "סימנין לאו דאורייתא" שיתכן יוצא מן הכלל.

ובאמת הפלתי עצמו (בקונטרס פני נשר) מכח ראיותיו הנ"ל העלה שאם עוף בא לפנינו בג' סימנים, בכה"ג לית מאן דפליג שאין לחוש לסימני טומאה בביצים, וז"ל: "ואף מהרש"ל והש"ך המחמירים מודו, דהיכי דיש לפנינו דג שיש לו סימני טהרה ועובריו כדג טמא דמותר, דהא כל דבריהם דודאי זה המעיד שהוציאן מדג טהור ודאי משקר, אבל כשלפנינו ורואין בו קשקשים מבואר שמותר, דאל"כ לא הו"ל לימר הך טעמא דמשקרי, וכ"כ בנידון הנ"ל שאווזות לפנינו ורואים בו סימני טהרה כפי המסורת בידינו, אף שגם סימני ביצים לפנינו כסימני טומאה, כיון דעל סימני טהרה ליכא חשש דשקרא דעיניו רואות אותו, כו"ע מודו דטהור ולית כאן חשש לסימני טומאה", עכ"ל.

צט. ובספר סביב ליראים לר"א וואלקין ז"ל בעל מחבר בית אהרן כתב דאולי ס"ל ליראים דבעינן שני סימני הטומאה של ביצי טמא כדי להחזיקו כטמא דהיינו כד כד או חד יחד עם חלמון בחוץ וחלבון בפנים (כמפורש בגמ' שם), אבל בלא"ה אין הכרח לאסור, ולכן אם נמצא רק כד כד או חד יחד בלי סימני החלבון והחלמון אין איסור מעיקר הדין אלא ראוי לירא שמים להחמיר, עכת"ד [עיי"ש שציין לדברי הראש יוסף בחולין שם שנסתפק בדבר זה אי בעינן שני הסימנים לטמא או לא], ולכאורה הוא דוחק לפרש כן, שמלבד מה שלא מצינו לשום אחד מן הפוסקים שצייד לפרש כן [כמפורש ברמב"ם שם שכתב "או שהיה חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים" וכן שאר הפוסקים ז"ל], הרי אין מקום להתיר מעיקר הדין, שהרי בידו לפתוח הביצה ולבדוק חלמונו וחלבוננו, ובספר שם חדש על היראים שם העמיד דמירי בלול של תרנגולים, עיי"ש, ודבריו דחוקים ביותר, שהרי אין שום רמז בלשון היראים דמירי בהכי, ובספר תועפות דאם כתב לתרץ שכוונת היראים "אין הפרש כלל" דהיינו שאין נראה לעין שום הפרש אלא שע"י מדידה נמצא הפרש בין הצדדים, דבכה"ג ראוי לירא שמים להחמיר, עכת"ד, וגם דבריו דחוקים דכל כה"ג הו"ל לפרש, ואולי יש לפרש בפשיטות שכוונת היראים במש"כ "ירא שמים יתן לב" דאתא לאשמועינן שראוי לו לשים לב ולבדוק בסימני הביצה בכלל, שאין לחוש לביצי טמא שאינן מצויות בינינו וממילא מעיקר הדין אין חיוב לבדוק, אבל באופן שבדק ומצא שיש לו סימני טומאה, בכה"ג מודה היראים שאסורה מעיקר הדין.

והנה אף שכמובן חלילה לי להכניס אצבע יתרה מדולדלת בין הנשרים הגדולים שצפרנן תדרסנו במלחמתה של תורה, ומי בדעה צלולה יעיז לפקפק על הכרעת עמודי ההוראה שכל בית ישראל נשען עליהם הלא המה המהרש"ל והש"ך והפרי חדש והחכמת אדם ועוד שכולם נקט כדבר פשוט שהוא קבלת חז"ל ומסורת התורה, מ"מ אנן מה נעשה, הלא נתברר במציאות שיש מיני עופות הבאים בג' סימנים שיש להם ביצים הבאות בצורת "כד כד" - הלא ביצי היונה המצויה בא"י שאין שום ספק בטהרתה ולא הוכלאה מעולם אף הן בצורת "כד כד" - ואי אפשר להכחיש דבר הנראה לעינים [כלשון הרמב"ן], ע"כ עלינו להחזיק לדינא כדעת הלבוש והפלתי וסיעתם הנ"ל [או עכ"פ נצטרך לומר כב' התירוצים שיבוארו בהמשך], שאפי' אם נדחה ונאמר שאין אנו בקיאים בסימן הדריסה וא"כ יתכן שבאמת הם עופות טמאים [מלבד מה שאי אפשר לומר כן לענין יונה], הלא לדעת רוב הפוסקים ז"ל מעיקר הדין קיי"ל כשיטת רמב"י [וכמשנ"ת לעיל סי' ב' אות א'], וא"כ כל הבא בג' סימנים בלבד ידוע שאינו דורס, ואילו כמה מהם מטילים ביצים בצורת "כד כד", ואין לנו לדחות דברי הקדמונים ז"ל היוצאים מסוגיות הש"ס בפירוש ג' סימני הטהרה שהם דאורייתא ממשי ולפקפק עליהם מכח דברי גדולי האחרונים ז"ל במקום שאין הכרע לדבריהם בש"ס עצמו, ובפרט שכן מפורש להדיא ומבואר בכמה ראשונים ז"ל הלא המה הר"ן והרמב"ן והיראים, שלא כדברי הש"ך וסיעתו, שבאמת יש עופות טהורים שיש להם ביצים בצורת "כד כד" [וכן צידד הפרי מגדים בתחילת דבריו שאינו משולל לומר כן, וכ"כ הצ"ח שנעלמו להם דברי הר"ן הנ"ל ועוד רבים], ובפרט שכן הוכיח הפלתי בראיה עצומה שכן מפורש בירושלמי שהביאווה הראשונים ז"ל שיש ביצי דג טהור בסימני דג טמא, וכן כתבו בספר כנפי יונה (יו"ד סי' פ"ג) ובספר מקור מים חיים (שם ס"ח) להורות כדברי הלבוש כנגד דברי הש"ך, וא"כ ה"ה לענין ביצי עוף טהור [וע"ע לקמן באות הב'], ולא באתי אלא להעיר.

דחיה ב' - נשתנו הטבעים

אמנם אפי' אי נימא שלא יתכן להימצא עוף טהור שיש לו ביצים בצורת "כד כד" וכדברי הש"ך וסיעתו, מ"מ נראה שעכ"פ בדורות האחרונים ע"כ נשתנה הטבע בענין

ק. שהרי ג' סימני הטהרה של העוף עצמו הם סימנים גמורים מדאורייתא, שהם נלמדים מהחילוקים שבין נשר לבין תור (ס"א ע"א), ומפורש בכל הסוגיא שם שהם לימודים גמורים, שנשאו ונתנו שם שנלמד מבנין אב, ודחו שהם שני כתובים הבאין כאחד שאין מלמדין, וטרחו למצוא צריכותא בכל המינים, עיי"ש, משא"כ סימני ביצים לא נזכרו בשום מקום במשניות לענין בירור טהרת העוף או טומאתו.

זה, שהרי אי אפשר להכחיש המוחש שהביצים של היונה המצויה בימינו בארץ ישראל הריהן בצורת "כד כד", ואין שום ספק בטהרתה שלא הוכלאו היונים מעולם ואין ביניהן שום שינוי המעורר איזה ספק בכשרותן כידוע, וא"כ ע"כ נשתנה טבעם בענין זה, וא"כ ה"ה אפשר שכן הוא בכמה מיני תרנגולים^{קא}.

ויש להוסיף דבלא"ה ע"כ אין אנו בקיאים גמורים בסימנים אלו, שהרי מפורש בגמ' שם שבביצי טמאים "חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים", ובביצת שרץ "חלבון וחלמון מעורבין זה בזה", והעתיקו כל הפוסקים ז"ל סימנים אלו, והרי בימינו לא ידועה לנו כלל מציאות זו של חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים, וכן המציאות של חלבון וחלמון מעורבים זה בזה, וצ"ב, ולא נתעורר שום פוסק לדון בשינויים אלו הנראים לעינינו, וע"כ נשתנו הטבעים או שאין אנו בקיאים בסימנים אלו, וצ"ע.

וגדולה מזו כבר כתב היראים (סי' קל"א): "כל עוף הדורס טמא, וטעמא דקים להו לרבנן שכל הדורס מין נשר הוא, שאסרתו התורה בהדיא, דכתיב: 'ואת הנשר ואת הפרס', ואעפ"י שאין לו שאר סימני נשר, אמרינן נשתנו עליו סימני בראשית", עכ"ל.

ומבואר בדבריו שיתכן שיימצא מין נשר שישתנה בסימנים שהיו בו בתחילת בריאתו, ונראה שאין כוונת היראים לומר שנשתנה בסימני הטהרה, שהרי שם עדיין לא הזכיר כלל בדבריו סימני הטהרה ולא הביאם אלא בהמשך דבריו שם^{קב}, אלא כוונתו לומר שיש לתלות שנשתנה בסימני גופו דהיינו בתבניתו ובמראהו של הנשר, שאם נמצא מין אחד שאין לו שום סימני טהרה והוא דורס, קים להו לרבנן שהוא מין נשר, שהרי היראים שם הלך בשיטת רבו רבינו תם (מובא בתוס' ס"א ע"א ד"ה כל שיש) שבכל כ"ד הטמאים, אין

קא. בדרך השערה בעלמא אולי יש לתלות שינוי זה בכמה וכמה סיבות, ובפרט לענין תרנגולים: (א) הואיל וסדנא דארעא חד הוא בימינו, שמוליקים זנים שונים מכל קצוי תבל - וביניהם זנים משונים ממקומות נידחים שלא היו מצויים כלל בזמן חז"ל - ונודווגו זה עם זה, לכן נשתנו בסימני ביציהם, (ב) הואיל והתרנגולים הוכלאו בזנים שונים לשבח תכונותיהם ובשרם וביציהם להרבות משקלם וכח הטלתם יותר מכפי כחם וכנגד טבעם [ובכלל זה גם בשיטה הנקראת "ברירה מלאכותית"], ממילא נשתבש טבען להטיל ביצים בצורה זו, (ג) כידוע המאכלים בימינו מורכבים ממרכיבים שונים ומשונים הגורמים לשינויים רבים בכל בעלי החיים [ואפי' בבני אדם כגון יולדות ומיניקות שאינן מסולקות דמים בימינו, וכן מעוברות שהן מסולקות דמים בתחילת עיבורן], ואולי שינויים אלו גרמו לשינויים אף בביצים.

קב. וע' מש"כ בשו"ת חתם סופר (י"ד סי' ע"ד ד"ה ר"א בר צדוק) לחדש עפ"י דברי היראים הנ"ל להחמיר בעוף שיש לו ג' סימני טהרה שאם נמצא חולק את רגליו הר"ז טמא, דאעפ"י שיש לו סימני טהרה ואינו אחד מכ"ד המינים הטמאים, דאמרינן שנשתנו עליו סדרי בראשית וכמש"כ היראים (סי' קל"א), עכת"ד, וע' מש"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ב יו"ד סי' כ"ט) להשיג עליו שאין שום הכרח לפרש כן בדברי היראים, ובלא"ה יותר נראה לפרש כמו שיתבאר לקמן.

לך דורס חוץ מן הנשר והפרס והעזניה, ולכן הוכרח לשיטתו לומר שכל דורס הריהו ממין נשר [שהרי פרס ועזניה אינם מצויים בישוב כדאיתא בגמ' שם], והיינו **אעפ"י שאין לו צורת נשר כלל, ואינו דומה לו לא במראה ולא בהתנהגותו ולא בשאר תכונות** [וכן מבואר ברש"י ס"א ע"א ד"ה נשר, וכמשנ"ת לעיל סי' ב' אות ג' סעיף ד', עיי"ש], ותלינן שנשתנה מבריאתו בבראשית.

ולפי דבריו שיתכן שישתנה הנשר בכל סימניו החיצוניים שהם תבניתו ומראהו, א"כ ק"ו שיתכן שישתנה בצורת ביציו, ולכן כל הבה לפנינו בג' סימנים ואינו דורס וכש"כ שיש עליו מסורת טהרה ברורה והטיל ביצים בצורת "כד כד" או "חד חד", שפיר איכא למימר שנשתנו עליו סימני ביצי בראשית.

דחיה ג' - בעינן "כד כד" בדקדוק

עוד יש לדחות שביצה אינה מוחזקת כטמאה בסימנים אלא כשהיא "כד כד" **בדקדוק גמור**, ולכן אם כשמתבוננים היטב בין שני צדדי הראש מבחינים באיזה הבדל בין שני צדדים הרי"ז "כד חד" אעפ"י שבהשקפה ראשונה נראית "כד כד".

וכן מפורש בהלכות קטנות (שאלה ל"ד): "שאלה - ביצה ששני ראשיה כדין או חדין שנמצאת כלול של תרנגולים מהו. תשובה - חשש גדול הוא זה, וכבר בא לפני איזה פעמים, אלא שהבחורים חפשו ומדדו ומצאו שהיה הצד הא' מן האחד **כחוט השערה**. אמרתי לו, **כל מדות חכמים כן הוא**", עכ"ל, וכן הביאו בפרי מגדים (סי' פ"ו שפתי דעת ס"ק ו'), וציין הפרמ"ג שם שכן הביאוהו הלחם הפנים (שם ס"ק א') ובית לחם יהודא (שם ס"ק א')^ק.

ויש לפרש דברי הלכות קטנות בב' דרכים: (א) אין לאסור אלא בעיגול השווה בשני צדדיו ממש, שכן מידות חכמים, ואפי' בהפרש כלשהוא שאינו נראה לעין אלא מתברר במדידה בלבד יצא מכלל "כד כד", (ב) לא נתכוון להקל אלא דוקא **כלול של תרנגולים**, שאם ע"י מדידה יימצא הפרש, לא איכפת לן, אבל במקום אחר אין להקל עפ"י מדידה.

והנה בפרי מגדים (שם) עפ"י הפוסקים הנ"ל שציין לדבריהם (שם) כתב: "ביצה שב' ראשיה כדין כתב הלכות קטנות דשרי, **דאם ימדוד יראה** שראשה אחד כד ואחד חד", עכ"ל, ומשמע דלא בעינן לבדוק ולמדוד כלל, אלא סמכינן שאם ימדוד יתברר שיש בהבדל,

קג. וכן הסכים בספר עקרי ד"ט יו"ד סי' ח' אות ב', וכן הסכים בספר כנפי יונה יו"ד סי' פ"ו, ועוד.

וא"כ משמע כצד הב' דמיירי דוקא כלול של תרנגולים, דבלא"ה ודאי בעינן לבדוק, וצ"ע.

ומצינו יסוד לדברי האחרונים הנ"ל מדברי היראים (סי' קל"א), וז"ל: "היכא דשניהן כדין או שניהן חדין, ואין הפרש כלל, ואין ידוע אי מטהור אי מטמא, לא יאכל, דסימן טומאה הוא", עכ"ל, ומבואר בדבריו דבעינן שלא יהא הפרש כלל להיחשב "כד כד", דדוקא באופן כזה לא יאכל.

איברא, נראה שאף שמבואר בדבריהם ש"כד כד" הוא שיעור מדוקדק שאין בו "הפרש כלל" ו"כחוט השערה", מ"מ דבר פשוט הוא שאפי' אם סומכים על מדידה, מיהא בעינן שיעור הניכר לעין, דאל"כ אין לדבר סוף, ובודאי לא נמסרו סימנים אלו להעמיד הביצים למלאכת המדידה כחוט השערה ממש, ובפרט שנודע עפ"י חכמי הטבע שחקרו אלפי ביצים של מינים שונים ומשונים וכמעט שלא נמצא מין אחד בעולם שיש לו ביצה עגולה השווה בכל צדדיה ממש, ולכן ודאי כו"ע מודו דבעינן הפרש הניכר לעין.

ומ"מ אפשר שאין הכרח לסמוך על בדיקתנו אף אם אין ההפרש ניכר לעינינו כלל, שיש לומר שנחלש חוש הראיה בימינו ובפרט שאין אנו מורגלים בדבר [ע' בהערה למטה^{קד}], ולכן אם במדידה יוצא הפרש של כחצי מילימטר^{קה}, הרי"ז יצא מכלל "כד כד" עכ"פ בביצי תרנגול.

קד. כדמצינו לענין ראיית כוכבים, שמפורש בגמ' (שבת ל"ד ע"ב) שצאת הכוכבים מתחיל שלשה רבעי מיל לאחר שקיעת החמה [לדעת הגאונים בענין שקיעת החמה ודלא כר"ת, ואכמ"ל], ואילו בפועל רוב בני אדם אינם רואים שלשה כוכבים בזמן זה באופן א"י, אלא הטעם הוא שנחלש חוש הראיה בימינו, וכדמצינו בגמ' (בכורות נ"ד ע"ב) שעד ששה עשר מיל שולטת עינו של רועה, מה שאינו מצוי כלל בימינו, וידוע שהבדואים יושבי הנגב שהם חיים יותר בטבע חושיהם הטבעיים יותר מפותחים וראייתם יותר חדה, וכן שמעתי מעולה תימן שאבותיהם בתימן היו חדים מאד בראייתם והיו רואים כוכבים בשעה מוקדמת ביותר ואף בשקיעה היו רואים כוכבים גדולים [וכן הוא בכמה חושים מפורשים בחז"ל שנחלשו או שנעלמו לגמרי, כמו הרגשת הווסת בימינו שאין הנשים מרגישות כלל, ואולי גם חוש הריח, ע' יומא ל"ט ע"ב].

קה. כמה מן הביצים שקניתי בחנויות שהיו נראות לו "כד כד" ממש, מדדתי כדלהלן: תחילה מדדתי את גובהה של הביצה דהיינו חצי היקפה [מהנקודה העליונה עד לנקודה התחתונה] ויצאה בערך שמונה ס"מ, וציינתי נקודת אמצעה, ולאחר מכן הנחתי אותה בכוס מדידה עם מים עד לגובה הנקודה הנ"ל, פעם אחת בראשה האחד ופעם אחת בראש השני, ומדדתי ההפרש בעלית המים, ויצא כחצי מילימטר, ומ"מ לא דקדקתי כל הצורך בדבר זה ואינני בקיא כלל במלאכה זו, ועדיין צ"ע.

ו.

תרנגול ברא אינו מין תרנגול כלל

[ואין להשגיח בשמות לוואי או בתואר "בר"]

והנה יש מפקפקים על טהרת התרנגולים מחשש שמא הוכלא עם תרנגול ברא שמפורש בגמ' (נדה נ' ע"א) שתרגול הבר הוא עוף טמא בתורת ודאי.

ולפום ריהטא יש מקום לטעות שיוצא מהגמ' הנ"ל שאף בתוך המין הטהור של תרנגולים אפשר שיימצאו בו סוגים טמאים, ודלא כמשנ"ת לעיל שהמסורת מועילה לכל המין כולו, וא"כ יש מקום לחוש שמא מין זה הוכלא בתרנגולים שבימינו, ובפרט שיש לחוש שמא הוא מין התרנגול שנתגלה בימינו הנקרא תרנגול "הג'ונגל" [האדום] שהוא תרנגול "בר" כפשוטו שהוא מדברי וחי ביערות לבדו, ולא רדה בו האדם מעולם [ולקמן אות ז' יבואר דבלא"ה אין לחשוש למין תרנגול הנקרא בשם תרנגול "הג'ונגל", עיי"ש].

איברא, קודם שנביא ראיות שאין טענה זו נכונה כלל, שבלי ספק המין "תרנגול ברא" הנ"ל אינו שייך כלל למין תרנגול ואינו דומה בצורתו לתרנגול שיחשב כבן מינו [כפי שיתבאר לקמן]. קודם כל יש להקדים שאין להביא ראיה כלל ממה שנקרא בשם "תרנגול" לומר שבאמת שייך למין תרנגול, אלא שכך היה המנהג בקריאת שמות של בעלי חיים מימי קדם לכנות מינים שהם שונים ממש בשם אחד בתוספת שם לוואי, ובפרט המינים הנקראים בלשון חז"ל בתואר "בר" [שהוא "חוץ" בארמית דהיינו שהוא אינו "ביתי" או "ישובי"], שבא להורות על שינוי גדול בין המין הביתי לבין מין הבר עד שלפעמים הם שני מינים שונים ממש, ונביא כמה וכמה דוגמאות לכך:

(א) "כלב מים" או "כלב ים" (כלים פ"ז מ"ג) נקרא בשם כלב אעפ"י שאינו מין כלב כלל [וכן "סוס ים" בלשון העם ודאי אינו מין סוס כלל], וכן "חמור הים" שהוא דג המותר באכילה (ע"ז ל"ט ע"א: "חמרא דימא") אעפ"י שהחמור עצמו אסור באכילה, וכן "שור הים" (ע"ז שם: "תורא דימא") שהוא דג האסור באכילה אעפ"י שהשור עצמו מותר באכילה, וכהנה רבות [וכן הוא בלשון האנגלית בכמה וכמה מינים שנקראו בשם תרנגול ואינם דומים למין תרנגול כלל, וכן בידיש כגון "פערל הינר" שהוא הנקרא "פניניה"

בימינו ואינו מין תרנגול כלליק¹].

(ב) שור הבר נקרא בשם "שור" אעפ"י שאינו שור כלל לדעת רבי יוסי (כלאים פ"ח מ"ו) ואינו **בהמה** אלא **חיה** הנקראת בשם "תאו" (דברים י"ד, ה'), ואינו נכלל בשם שור ומיניו השונים, ולשיטת רבי יוסי הם כלאים זה בזה.

(ג) כלב הכופרי נקרא בשם כלב אעפ"י שאינו כלב כלל לשיטת רבי מאיר (ירושלמי כלאים פ"א ה"ו), ושונה ממנו בגודלו ובהתנהגותו, ולשיטתו לא נקרא בשם זה אלא מחמת איזה דמיון ביניהם, ולדעתו הם כלאים זה בזה (ירושלמי שם).

(ד) טביא דבי עילאי (חולין נ"ט ע"ב), דהיינו **צבי היער**, נקרא בשם צבי אעפ"י שכנראה אינו מין צבי, שהרי אורכו שש עשרה אמה והוא המין הנקרא "**קרש**" [ואפשר שהוא מין ממיניו ה"זמר" דהיינו המין הנקרא בימינו "ג'רפה", וכמש"כ בטוב טעם בספר שיחת חולין שם לצדד כן וכמש"כ הרס"ג עה"ת, עיי"ש].

(ה) עז היער (שם ע"א) נקרא בשם "עז" אעפ"י שלדעת כמה אמוראים (שם) אינו מין עז כלל אלא שייך **למינים אחרים** או האקו או התאו או הזמר כמפורש בגמ' שם.

(ו) חזיר הבר נקרא בשם חזיר אעפ"י שאפשר שאינו ממין החזיר בכלל, שהוא שונה ממנו בכמה וכמה תכונות, שחזיר רגיל עורו כבשרו ואוכלים אותו, ואילו עור חזיר הבר קשה ואינו כבשרו (חולין קכ"ב עכ"א ורש"י שם ד"ה ועוד חזיר), וגם חזיר הבר מסוכן לבריות (אבות דרבי נתן פרק ל"ד) ואילו חזיר רגיל אינו מסוכן כלל, ולדעת התוספתא (כלאים פ"א ה"ה) הם שני מינים שונים ואסורים זה בזה משום כלאים².

(ז) איל הבר (חולין פ' ע"א) נקרא בשם "איל" אעפ"י שלדעת תנא קמא אינו איל כלל

קו. הוזכר בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קכ"ז) שהוא עוף שיש לו סימני טהרה אלא שאין עליו מסורת במדינתו [ומ"מ מנהג כמה קהלות לאכול עוף זה].

קז. ואפשר שהמין הנקרא "חזיר בר" אינו המין הנקרא בשם זה בימינו, שהרי כמדומה גם חזיר הבר אינו מסוכן כ"כ ולא מצוי שיתקוף בני אדם וגם אינו שונה כ"כ מהחזיר הביתי, ואילו חזיר הבר בלשון חז"ל מתייחס למין הנקרא בלשון הפסוק "חזיר מיער" (תהלים פ', י"ד), ומפורש באבות דרבי נתן (פרק ל"ד): "בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, אומות העולם דומות עליהם כחזיר מיער, מה חזיר מיער הורג נפשות ומזיק את הבריות ומלקה בני אדם, וכו'", ולכן נראה שאולי כוונתם היתה למין חזיר הנקרא בימינו "חזיר היבלת" שהוא **חזיר מדברי ממש** בעל שיניים חיצוניות גדולות ובולטות, וצורתו דומה מאד לחזיר הרגיל, ופעמים שדרכו לתקוף ולפצוע אפי' טורפים גדולים, וצ"ע, ולא בלע עסקן בדברים אנה, ולא באתי אלא להעיר.

אלא ה"כוי" האמור בכל מקום שנידון כספק חיה וכספק בהמה (ביכורים פ"ב מ"ח, קידושין ג' ע"א), ודומה בצורתו לעז ולצבי [כמש"כ הרשב"א קידושין שם שמטעם זה נסתפקו חכמים בגדרו].

ח) חמור הבר נקרא בשם "חמור" אעפ"י שאינו ממין החמור אלא הוא המין הנקרא "ערוד" (כלאים פ"א מ"ו) וכמש"כ הרמב"ם (שם) ורש"י (ברכות ט' ע"ב ד"ה ערוד) ושאר המפרשים ז"ל, והוא כלאים עם החמור (כלאים שם), והחמור שונה במראהו ממראה חמור הבר **כשיעור השוני שבין הכלב לזאב** שהוא ניכר אף קודם הנץ החמה (כמפורש בברכות ט' ע"ב לענין זמן קריאת שמע של שחרית: "רבי מאיר אומר, משיכיר בין זאב לכלב, ר"ע אומר, בין חמור לערוד", ומפורש בירושלמי ברכות שם ה"ב בדעת ר"מ ור"ע שהם שיעור אחד).

ט) החסידה נקראת בשם הבריות בשם "דיה לבנה" (ס"ג ע"א), אעפ"י שודאי אינה ממין הדיה, שהרי הדיה היא מין אחר הנמנה במנין כ"ד המינים הטמאים, ואדרבה למסקנת הגמ' (שם ע"ב) האיה והדיה הן מין אחד^ק, והרי יש **מאה עופות במזרח שכולם מין "איה" הם** (ס"ג ע"ב), ואפ"ה החסידה לא נכללה בין מאת מיני האיה, וא"כ ע"כ יש בה שינויים מופלגים יותר מכל מאות השינויים הנ"ל, וע"כ לא נקראת בלשון בני אדם בשם "**דיה לבנה**" אלא משום איזה דמיון חיצוני בעלמא שהן חולקות ביניהן וכו"ל [ובפרט לדעת רש"י (בפירושו עה"ת ויקרא י"א, י"ט) שהחסידה היא המין הנקרא "ציגוינא" בלע"ז^{קט}, שהוא הנקרא בשם "חסידה" בלשון המדוברת בימינו, שהיא לכאורה מין שונה מאד מן הדיה והאיה, וצ"ע].

י) האנפה נקראת בפי הבריות בשם "**דיה רגזנית**" (ס"ג ע"א), אעפ"י שודאי אינה ממין הדיה וכו"ל, ובלי שום ספק ישנים הבדלים עצומים בין הדיה סתם שהיא מין בפני עצמה לבין "הדיה הלבנה" [שהיא החסידה] לבין "הדיה הרגזנית" [שהיא האנפה], ולא

קח. נחלקו רב חסדא [בשם רב] ורבי אבהו (חולין שם) בענין ד' השמות המוזכרים בתורה: **איה** (מוזכר בין בויקרא ובין בדברים), **דאה** (המוזכר בויקרא בלבד), ודיה (המוזכר בדברים בלבד) ו**דאה** (המוזכר בדברים בלבד). לדעת רב חסדא שם, ישנם סה"כ ב' מינים במנין כ"ד - האיה והדיה ששתיהן מין אחד, ואילו הראה והדאה ששתיהן מין אחר, ולדעת רבי אבהו כל הדי - הדאה והראה והדיה והאיה - כולן מין אחד [ולפי דבריו אין לנו אלא כ"ג מינים בלבד], ולדינא מפורש ברמב"ם הל' מאכלות אסורות שם במנין כ"ד המינים דקיי"ל כרב חסדא, עיי"ש.

קט. וכ"כ הרא"ש (ש"ת כלל כ' אות כ'), אלא שנחלק עליו תלמידו רבינו ירוחם (נתיב ט"ו חלק ה' אות כ"א) והביא שיש מקומות שנוהגים לאכול ה"סיגוינא" שיש לה סימני טהרה.

יעלה על הדעת לומר שכל ג' המנים הנ"ל דומים זה לזה בכל תכונותיהם מלבד מדת רגזנותה של האנפה וצבעה לבן של החסידה^ק, וא"כ ע"כ לא נקראה בלשון בני אדם בשם "דיה רגזנית" אלא משום איזה דמיון שטחי בלבד וכמשנ"ת [וכש"כ לדעת רס"ג שתירגם "האנפה" ב"פגה" שהוא כנראה המין הנקרא בלשון המדוברת בשם "תוכי", ואפ"ה נקרא בשם "דיה רגזנית", וכש"כ הרס"ג לשיטתו שתירגם חסידה "הצקר" שהוא כנראה סוג הנקרא בלשון המדוברת בשם "בז", ולדבריו כל ג' המינים הנ"ל שונים מאד במראיהם עד שבאמת קשה להבין בכלל איך נקראו כולם בלשון בני אדם בשם "דיה"].

יא) תרנגולא דאגמא ותרנגולתא דאגמא (ס"ב ע"ב) נקראות כמעט באותו השם ממש, אעפ"י שהם שני מינים שונים זה מזה ולא הזכר והנקבה של אותו המין [וכמש"כ התוס' נדה נ' ע"ב ד"ה תרנגולתא וחולין שם ד"ה תרנגולתא ותוס' הרא"ש חולין שם והמרדכי שם והריטב"א נדה שם והראב"י ס"י אלף צ"ד ועוד], ותרנגולא דאגמא נקרא גם בשם "מרדא" (שם), ואילו תרנגולתא דאגמא (שם) נקראת גם בשם "גירותא" (חולין ק"ט ע"ב), ויבואר לקמן אות ח'.

סוף דבר הכל נשמע, חזין מכל הדוגמאות הנ"ל שאין הכרח להשגיח בשמות בעלי החיים הנקראים באותו תואר שהם בהכרח בני מין אחד [כשנקראים כן בתוספת שם לוואי], ובפרט בכל המינים הנקראים בתואר "בר" בלשון חז"ל שהוא בא להורות על שינוי גדול המבדיל בינו לבין חבריו הישובי עד שבמקומות רבים לא נחשב כבן מינו בכלל, ולא נקרא על שם אותו מין אלא משום איזה דמיון בעלמא, וא"כ ה"ה לענין תרנגול הבר אין להשגיח במה שנקרא בשם זה, שאינו מין תרנגול כלל [וכמו שיתבאר לקמן], ועכ"פ ודאי לא יפול תואר זה בשום צד על "תרנגול הג'ונגל", שהרי לא נמצא בו איזה שינוי גדול מהתרנגול הרגיל מלבד היותו בר [וכמו שיתבאר לקמן באות ז'].

ובאמת דבר ברור הוא ש"תרנגול ברא" אינו מין תרנגול כלל [מלבד כל הראיות שהובאו לעיל סי' ב' אות ג' שע"כ לא יתכן לומר שיימצא סוג טמא בתוך מין טהור, דא"כ היה לנו לאסור כל התרנגולים, עיי"ש כמה וכמה ראיות עצומות לדבר, ויבואר בהמשך], שהרי

קי. ואף לדעת רש"י (בפירושו עה"ת שם) שהאנפה היא המין הנקרא "היירון" בלע"ז, שאף הוא המין הנקרא "אנפה" בלשון המדוברת, ובאמת המינים הנקראים האנפה והחסידה בשמות אלו בלשון המדוברת [כפירוש רש"י הנ"ל] דומות זו לזו בהשקפה ראשונה, מ"מ כל המתבונן בתבניתן ובתכונותיהן ימצא שינויים רבים המפרידים אותם לשני מינים, כגון במקור ובאצבעות שיש לחסידה כף רגל רחב כאווז וכמש"כ הרא"ש בתשובותיו שם, ואילו האנפה יש לה ג' אצבעות קדמיות ואצבע אחת אחרונת כתרנגול, ואף לדעת חכמי הטבע הם שני מינים נפרדים.

מפורש להדיא בגמ' (גיטין ס"ח ע"ב) ש"תרנגול ברא" הוא מין העוף הנקרא בתרגום "נגר טורא" שהוא "הדוכיפת" [שהוא אחד מכ"ד המינים הטמאים המנויים בתורה], וכן הוא בתרגום אונקלוס בתרגומו לעוף "הדוכיפת" (ויקרא י"א, י"ט ודברים י"ד, י"ח), וכן פירש רש"י על התורה (ויקרא שם): "תרנגול הבר", וכ"כ רבינו חננאל (שבת ע"ח ע"א), ועוד, ואין שום ספק וחולק בדבר זה שתרגול ברא הוא הדוכיפת.

ומצינו ג' דרכים בראשונים ז"ל מהו "דוכיפת":

(א) לדעת רבינו סעדיה גאון (בתרגומו לתורה ובפירושו) הוא "הדָּהָד", שהוא המין הנקרא בלשון המדוברת בימינו בשם "דוכיפת", וכן דעת רש"י בפירושו על התורה (שם) שהוא המין הנקרא "הירופא" בלע"ז, שאף הוא המין הנקרא בימינו דוכיפת [לפי ספר אוצר לעזי רש"י], ופירוש זה מתאים מאד לתיאור הגמ' (ס"ג ע"א) ש"הודו כפות", שהרי כידוע כרבולתו נפתחת ונסגרת, וגם ידוע שיש לו תכונת הניקור ודרכו אף ליישר אבנים ע"י מקורו [ע' בגיטין ס"ח ע"ב], ובודאי אינו שייך למין תרגול, שאינו דומה לעוף התרגול במראהו או בהתנהגותו או בשאר תכונותיו [וגם לפי חכמי הטבע אינו שייך למין תרגול כלל].

(ב) המהרי"ל (שו"ת סי' צ"ה) הביא מסורת אשכנז שהדוכיפת היא "אוריהון" (ובגרמנית נקרא בשם זה ממש אף בימינו), והוא המין הנקרא בימינו בשם "שכווי היער", וכ"כ הרד"ק בשם רב שרירא גאון (ספר השרשים ערך "דכף", שהוא "מונטנייה" [שתרגומו "הר"], ולפי מתרגם הלעז שם היינו עוף ההרים שהוא "אוריהון"), ואינו דומה לעוף התרגול במראהו כלל ולא בשאר תכונות [וגם לפי חכמי הטבע אינו שייך למין תרגול כלל].

(ג) בפירושו של רש"י בחולין (ס"ג ע"ב ד"ה שהודו) כתב שהוא עוף גדול כתרגול ונקרא "פואון שלבייא", שתרגומו ללשון הקודש "טווס בר" [לפי ספר אוצר לעזי רש"י], ואף שפירוש זה הוא תמוה לכאורה וכמבואר למטה בהערה בסופה^{קיא} [וע"ע מש"כ בהגהות

קיא. והנה מכח דברי רש"י הנ"ל כתב הכנסת הגדולה (סי' פ"ב אות ל"א) שיש להינמק מאכילת עוף הטווס אעפ"י שיש לו כל ג' הסימנים, שהרי אין שום מסורת אכילה עליו (עכ"פ במקומו של הכנסת הגדולה), ומי בקיא להבחין בין טווס רגיל לבין טווס בר [ומבואר בדבריו שמעיקר הדין מודה שטווס כשר עפ"י המקורות בחז"ל בתיאור של עוף זה שהוא עוף טהור, אלא החמיר משום שאין אתנו יודע להבחין בינו לבין טווס הבר שהזכיר רש"י], ובאוצר לעזי רש"י הנ"ל הציע שמא הוא מין הנקרא "חובה קטנה", או שהוא שם עממי ל"הירופא", וע"ע מש"כ בטוב טעם להעיר על דבריו הרב אב"ד שליט"א בעל מחבר ספר שיחת חולין במאמרו בצהר ח"ו עמ' ש"ב - ש"ג, וסוף דבר הכל נשמע דברי רש"י צ"ב טובא, שהרי לא נמצא שום שינוי בין טווס ביתי לבין טווס הבר, וגם יש לו כל ג' סימני טהרה, וכן אינו מתאים כלל לתיאור המפורש בגמ' שיש לו כרבולת כפולה, שהרי כידוע

הנודע ביהודה הנדפס בגמ' שם], עכ"פ איך שיהיה ודאי אין מין תרנגול כלל, שאינו דומה לעוף התרנגול במראהו ולא בשאר תכונותיו [וגם לפי חכמי הטבע אינו שייך למין תרנגול כלל].

נמצינו למדים לכל ג' הפירושים הנ"ל שהמין הנקרא "תרנגול ברא" שהוא "הדוכיפת" אינו שייך כלל למין התרנגולים, שאינו דומה לתרנגול לא במראהו ולא בהתנהגותו ולא בשאר תכונות.

ואם לחשך המתעקש לאמר שאי אפשר לסמוך על שמות העופות שאין אנו בקיאים בהם וכמש"כ רבינו ירוחם (נתיב ט"ו חלק ה' אות כ"א) והובאו דבריו בב"י (סי' פ"ב ד"ה ומש"כ רבינו), וא"כ לעולם אפשר שכל התרנגולים שאינם ביתיים הריהם בכלל תרנגולי הבר ולא דוקא המינים הנ"ל, אף אתה הקהה את שיניו [שהיא כעין **טענת הקראים** וכמו שיובאר לקמן] ואמור לו ב' תשובות לדבר:

(א) יש לחלק בין שמות העופות המוזכרים בתורה לבין שמות העופות המוזכרים בקדמונים ז"ל, שבכל השמות המוזכרים בתורה אי אפשר לעמוד עליהם [עכ"פ בתורת ודאי], שכבר בדורות התנאים נולדו ספיקות בענינים אלו ולא היו הכל בקיאים בהם [כמבואר חולין שם ס"ב ע"א ושם ע"ב וס"ג ע"ב ועוד], וכן מפורש ברבינו ירוחם (שם) שהביא כמה וכמה דוגמאות משמות העופות בתורה שאינם אותם מינים הנקראים בשמות אלו **בלשון המדוברת בימיו** [ובפרט שכבר עברו אלפי שנים מאז מתן תורה ונשתכחה הלשון במשך הגלויות], משא"כ במיני עופות שהוזכרו בקדמונים ז"ל בלשון ערב ואשכנז וצרפת וכדומה [ואפשר גם השמות המוזכרים בחז"ל], בידינו לברר היטב לשונות אלו [עכ"פ קרוב לודאי אם לא ודאי גמור, ובפרט השם "אוריהו" שהוא עוף הנקרא בגרמנית בשם זה ממש אף בימינו, ורחוק מאד לומר שנתכוון למין אחר], ובפרט שנמסרו לנו תיאורים מפורשים בחז"ל המחזקים פירושיהם דלא מיירי במין תרנגול כלל.

(ב) אפי' אם אי אפשר לידע בבירור מהו המין הנקרא "דוכיפת" האמור בתורה עד שנצא מכלל ספק, מ"מ אין בכך כלום, שהרי לא באנו להחליט להלכה מהו המין הטמא הנקרא דוכיפת אלא להוכיח שאין הכרח כלל וכלל לדייק ממה שנקרא בלשון "תרנגול" שהוא אכן מין תרנגול, שהרי מפורש ברס"ג וברש"י וברד"ק ובמהרי"ל הנ"ל שכולם העמידוהו

במין עוף שאינו שייך כלל למין תרנגול ואינו דומה לו לא במראהו ולא בהתנהגותו ולא בשאר תכונותיו, ולא הוקשה להם דבר זה שנקרא בשם תרנגול, ואדרבה אם היו סוברים שיתכן שהוא מין תרנגול בר כפשוטו דהיינו תרנגול שאינו ביתי אלא גדל ביערות, א"כ היה להם לפרש כן, ולא להרחיק פירוש "תרנגול ברא" ולהעמידו במינים משונים כאלו שאינם דומים למין התרנגול המצוי כלל, וז"פ.

ובאמת הטענה הנ"ל היא כעין טענת הקראים שרצו לומר שהדוכיפת היא התרנגול, וממילא אפי' תרנגולי הבית אסורים וכנגד מסורת חז"ל שהוא עוף טהור, וכמש"כ הראב"ע (עה"ת שם) לדחות פירוש זה: "אמרו הצדוקים שהיא התרנגולת, ואלה טפשי עולם, כי מי הגיד להם", עכ"ל [וכוונתו לומר שאם הכחישו קבלת חז"ל, א"כ כבר אין שום מקור לומר שהוא התרנגול בכלל], וכן האריך הרס"ג בפירושו הארוך (ספר פירושי רבינו סעדיה גאון על התורה, ויקרא שם) לדחות דעת הקראים הנ"ל, והרי נתבאר לעיל (סי' ב' אות ג') שכל שמות כ"ד המינים הטמאים אינם עופות פרטיים אלא מינים רחבים הכוללים תחתיהם סוגים רבים ושונים, וא"כ אי אפשר שבתוך מין טהור ימצא סוג מסויים שהוא טמא [ובפרט דא"כ יעלה מנין הטמאים למאות ולאלפים, דקיי"ל שאין יותר מכ"ד מינים טמאים בעולם], ואדרבה אם תרנגול ברא הוא עוף טמא, א"כ עלינו לאסור מכחו כל סוגי התרנגולים למיניהם הדומים לו ובכללם התרנגול הכשר, וכמו שנאסור כל המינים הדומים לנשר ולינשוף ושאר הדורסים הטמאים בתורת ודאי, ישתקע הדבר ולא ייאמר, אלא ע"כ דבר ברור הוא שתרגול ברא אינו מין תרנגול כלל, ולקמן באות ז' יבואר שאין שום חשש מצד המין הנקרא "תרנגול ג'ונגל" ובאות ח' יבואר שאין לחשוש לענין תרנגולתא דאגמא ותרנגולא דאגמא, עיי"ש.

ז.

תרנגול ה"ג'ונגל" [האדום] הוא טהור

והנה מלבד מה שאין טעם לחשוש שמא התרנגול הטהור הוכלא עם הזן תרנגול הג'ונגל [האדום], שהרי לא נודע שום יתרון או רווח בהכלאתו, כבר נתבאר לעיל (סי' ב' אות ג') ולעיל אות ו') שאי אפשר שבתוך המין הטהור של תרנגול ימצא סוג מסויים שהוא טמא [ובפרט דא"כ יעלה מנין הטמאים למאות ולאלפים], ולכן ע"כ אי אפשר לומר בשום צד ש"תרנגול הג'ונגל" הוא מין טמא, דא"כ יהא עלינו לאסור אף התרנגול הכשר [שהריהו

דומה בדמיון מובהק לתרגול הרגיל] כנגד מסורת חז"ל חלילה, וכמו שנאסור כל המינים הדומים בדמיון מובהק לנשר ולינשוף ושאר הדורסים הטמאים בתורת ודאי, וזהו כעין טענת הקראים, וכמשנ"ת לעיל.

ובאמת גדולה מזו, הלא תרגול ה"ג'ונגל" נבדק היטב ונתברר שיש לו **יש לו כל ג'** **סימני הטהרה באופן מובהק** [וא"כ דינו כעוף טהור בתורת ודאי לדעת הרמב"י דקיי"ל כוותיה מעיקר הדין], וגם חכמי הטבע חקרו אחריו במקומותיו וגם הובא לשוב בכמה וכמה מקומות [ורבים בימינו מגדלים אותו בחצרות בתייהם], **ולא נמצא דורס מעולם** [ולכן אף לרש"י הוא בחזקת אינו דורס עכ"פ מעיקר הדין], וגם אינו שונה במראהו ובשאר תכונותיו מן התרגול הרגיל באופן שיש בו כדי לעורר איזה ספק להבדילם לשני מינים מלבד היותו מדברי [וכנראה לא היה מצוי בזמן חז"ל במקומותיהם, שהרי תרגולים אלו נתגלו בדרום-מזרח אסיה בין הודו לסין עד אינדונזיה, ולכן לק"מ ממה שלא העמידו הך תרגול ברא בסוגיא בנדה (נ' ע"ב) דמיירי ב"תרגול הג'ונגל" הטהור, ובאמת בלא"ה לא קשה מידי, דעדיפא מיניה קא משני התם דמיירי בתרגול שמרד שהוא דבר מצוי יותר, ולא הוקשו אלא מצד הלשון "תרגול בר" משום שבדרך כלל שם זה מתייחס דוקא לאותו המין הטמא הנקרא בשם זה בתרגום שהוא הדוכיפת, וז"פ].

ובאמת הוא דבר מוכרח מצד הטבע שיימצא תרגול מדברי, שהרי בכל מין ביתי וישובי, בהכרח יש לו חבר בן אותו מין שהוא מדברי, וכמפורש בתוספתא (כלאים פ"ה מ"ו, מובאת בחולין קכ"ז ע"א): **"כל שיש ביישוב, יש במדבר, הרבה יש במדבר שאין ביישוב, כל שיש ביבשה, יש בים, הרבה יש בים שאין ביבשה"**, ומבואר שכל המינים נבראו באופן שבידם להתקיים לדורות ביערות וכדומה בלי עזרת האדם כלל, ולא נבראו בששת ימי בראשית להתקיים רק בביתו של אדם הראשון, אלא שבחלק מהם ניתנה בו כח יתירה שהאדם יוכל למשול בו **"הרבה יש במדבר שאין ביישוב"**, ונראה שהברייתא הנ"ל היא מקור דברי הרמב"ם שמין שיש בו מדברי וישובי הם נחשבים כמין אחד וכמש"כ הרמב"ם (הל' כלאים פ"ט ה"ה) וכמשנ"ת לעיל (סי' ב' אות ג').

וגדולה מזו נתברר שהתרגולים הרגילים והעתיקים פרים ורבים בטבע באופן חופשי עם תרגולי ה"ג'ונגל" הנ"ל, שכל התרגולים הביתיים המורדים בבעליהם ובורחים לקצוות היער מזדווגים עמם תדיר, והצאצאים שלהם הם פוריים ממש לכל דבר בלי שום פגם [וכמו שיובא בסוף הקונטרס בנספח] שהוא סימן מובהק שהם בני מין אחד (וכמשנ"ת לעיל סי' ב' אות ז'), ואין לך שכן ונדמה גדול מזה (וכמשנ"ת לעיל סי' ב' אות ט'), וגם

בהכרח נחשבים כבני מין אחד מכח הכלל (ב"מ צ"א ע"ב): "בתר מיניה גריר" שבעל חי אינו מזדקק לשאינו מינו כשיש לו בן מינו ואפי' כששניהם נמצאים בדיר אחד (לעיל סי' ב' אות ח'), וגם קוראים בקריאתם המיוחדת להבחין בין יום ובין לילה באופן מופלא [ע' בהערה למטה בענין זה^{קיב}] וכמשנ"ת לעיל (סי' ב' אות ג') [וכן שמעתי בשם אחד מגדולי ההוראה ז"ל בארה"ב שהובא בפניו תרגול זה והתירו].

ח.

תרנגולא דאגמא ותרנגולתא דאגמא אינן ממין התרנגול כלל

וכן לענין תרנגולא דאגמא (ס"ב ע"ב) שהוא עוף טמא [מספק לדעת רב אסי שם ובתורת ודאי לדעת רב פפא שם], ונקרא גם בשם "מרדא" (שם), וכן לענין תרנגולתא דאגמא (שם) שהיא עוף טמא בתורת ודאי [לדעת מרימר שראוה דורסת, ואילו רב פפא שם סבר שהיא טהורה], ונקראת גם בשם "גירותא" (חולין ק"ט ע"ב), והם שני מינים שונים ולא הזכר והנקבה של אותו מין [כן דעת רוב הראשונים ז"ל ודלא כמשמעות לשון רש"י שהם בני מין אחד, ע' בהערה למטה^{קיג}].

וכבר נתבאר לעיל (אות ו') שאין להשגיח במה שנקראו בשם תרנגול בתוספת שם לוואי, ויש להביא כמה וכמה ראיות שאינם דומים כלל לתרנגול ואינם ממין^{קיד}:

קיב. חכמי הטבע ניסו והעמידו "תרנגולי ג'ונגל" במחשכים במשך תקופה ארוכה על מנת לעמוד על טבעם הנ"ל להבחין בין יום ובין לילה, ומצאו באופן מפליא שאף במשך התקופה הארוכה הנ"ל בלי ראיית השמש, **התרנגולים עדיין היו נוהגים לקרוא בקריאות הגבר בחלון הלילה והיום**, ולא נשתבשו אלא בהפרשים קלים בלבד, ונסיון זה הוכיח להם שיש להם איזה "שעון פנימי" הטבוע בהם שאינו תלוי ממש בראיית השמש, ותכונה זו אינה מצויה בשום בעל חי אחר בעולם.

קיג. כ"כ התוס' (נדה שם ד"ה תרנגולתא וחולין שם ד"ה תרנגולתא) והתוס' הרא"ש (חולין שם) והמרדכי (שם) והריטב"א (נדה שם) והראב"ה (סי' אלף צ"ד): ועוד, ולכאורה אף בדעת רש"י (נדה נ' ע"א ד"ה תרנגולתא) אין הכרח גמור שנתכוון לומר שהם מין אחד, אלא בא לפרש לשון תרנגולתא שהיא לשון נקבה, וכן משמע קצת מהמשך לשונו: "**דההוא** עוף טהור הוא", ומשמע קצת שהוא מין בפני עצמו ולא רק שהנקבה של אותו מין מותרת, וצ"ע [ומ"מ עכ"פ התוס' עצמם בנדה שם צידדו כן בתחילת דבריהם, אף שלא הביאו כן בשם רש"י].

קיד. והנה ראיתי שיש סוברים שתרגולא ותרנגולתא דאגמא הם "אור האן" ו"בוק האן", ואף שכן משמע קצת בדברי הראב"ה (סי' אלף צ"ד בשם הראב"ה): "תרנגולא דאגמא אסור, "אורהנא" בלשון אשכנז, וכן הנקבה שלו אסורה", עכ"ל, מ"מ לא היתה כוונת הפוסקים לומר שהמינים הנ"ל הם אותם המינים הנזכרים בש"ס, שהרי מפורש במרדכי (חולין רמז תרמ"ב) בשמו: "**כמו** אורהנא וכו' כגון בירקהון" שאינן אלא דוגמאות של מין טמא שבין הזכר שבו ובין הנקבה שבו אסור, וכן מין טהור שבין הזכר

(א) מפורש בתוס' (חולין שם ד"ה חזויה ובנדה שם ד"ה תרנגולתא) שאין לתרנגולתא דאגמא סימני טהרה.

(ב) הרשב"א (תורת הבית, בית ג', שער א' ובחידושי ס"ב ע"א ד"ה והשתא) צידד שהוא מין נשר או מין עורב, עיי"ש, וע"כ לא איכפת לן במה שנקרא בשם "תרנגול".

(ג) וכן צידדו התוס' (שם ד"ה מאי ספקיהו) לענין תרנגולא דאגמא שהוא מין עורב או מין פרס ועזניה שהיה דומה להם במראה, ולא נתקשו כלל שאם הוא תרנגול ע"כ אינו נשר או עורב ואינו דומה להם.

(ד) מפורש בגמ' (ק"ט ע"ב: "גירותא") שטעמו של תרנגולתא דאגמא הוא כטעמו של לשון דג, מה שלכאורה לא נמצא כן בשום תרנגול [ואפי' תרנגול הודו שהוא משונה ביותר אין טעמו רחוק כ"כ מטעמו של בשר תרנגול רגיל], ונראה בגמ' שם שהיה טעם מיוחד במינו, שהוצרכו למצוא היתר כנגדו, ששם מובא שכל דבר שהתורה אסרה מצינו היתר כנגדו [וכנראה שהיו רגילים לאוכלו במשך כמה שנים כהוראתו של רב פפא עד שנמצאה דורסת].

(ה) לא מצינו בדברי חכמי הטבע סוג תרנגול שרגיל להימצא באגם, שבתחילה החכמים לא יכלו לעמוד על טבע דריסתו של תרנגולתא דאגמא, וא"כ ע"כ אינו תרנגול רגיל שבנקל נראה לבני אדם ואינו נעלם באגמים וכיוצא בהם.

(ו) לענין תרנגולא דאגמא מפורש בגמ' (שם) שאין קורקבנו נקלף אלא בסכין, מה שלא נמצא כן בשום תרנגול [שסימן זה אינו מצוי אלא בעופות הדורסים שרגילים לאכול בשר, שמטעם זה נבראו עם קרקבן חזק שאינו נקלף].

שבו ובין הנקבה שבו מותר, וכן מוכח ממה שהתיר ה"בירקהון" בין בזכר ובין בנקבה, אעפ"י שמסקנת הגמ' כמרימר לאסור אפי' תרנגולתא דאגמא [וע"ע שם בסוף דברי המרדכי], ובאמת הדברים מפורשים בשו"ת מהרי"ל (החדשות סי' ע"ז ובשו"ת סי' צ"ה) שכן הבין השואל בדעתם, ודחה המהרי"ל דבריו כנ"ל, והוסיף שם המהרי"ל לענין אוירהו"ן: "המסורת שלנו שהוא דוכיפת", ועכ"פ ממה נפשך המינים הנ"ל אינם מיני תרנגולים כלל, ואין מקום לחוש להם כלל, שודאי לא הוכלאו עם תרנגולי הפסם [וע"ע לקמן בנספח שאין מולידים וולדות פוריים עם התרנגול].

ט.

אין חשש בתרנגולאים בעלי חמש אצבעות

שנינו במשנה (חולין נ"ט ע"א) שיש ג' סימני טהרה לעופות הטהורים: (א) אצבע יתירה, (ב) זפק, (ג) וקורקבן נקלף.

ומצינו ג' דרכים בפירוש הסימן של אצבע יתירה:

(א) רש"י (על המשנה שם ד"ה אצבע יתירה) כתב: "וזה אצבע יתירה הגבוה שאחורי האצבעות", ופירש הר"ן (על הרי"ף שם) בדעתו שאצבע זו נחשבת כ"יתירה" אעפ"י שהיא מצויה ברוב העופות, משום שאינה כסדר שאר האצבעות [וע' בהערה למטה בישוב קושיית הר"ן על שיטת רש"י עפ"י דברי המאירי^{קטו}].

(ב) הר"ן עצמו (שם) הקשה בשם אחרים על פירושו של רש"י שאף לנשר יש אצבע כזו, ואילו בגמ' מפורש שאין לנשר אצבע יתירה [ע' בהערה הקודמת בישוב שיטת רש"י], ולכן פירש בשם אחר באופן אחר שאצבע יתירה היינו אצבע קדמית שהיא יותר גדולה [דהיינו בולטת יותר] מחברותיה.

(ג) הרמב"ן הביא בשם "יש שמספק" שאצבע יתירה היא האצבע היוצאת באמצע רגלו של תרנגול כעין גודל [דהיינו באמצע עצם הארכובה התחתונה ואינה אצבע ממש כשאר אצבעות העופות אלא היא בליטה בלי בשר ועצם וציפורן] ואינה נוגעת בקרקע, ודחה הרמב"ן שאי אפשר לומר כן, שהרי היונה והתורים הם כשרים בלי שום ספק ואין להם אצבע יתירה גבוהה כזו בכלל [וע' בהערה למטה מהי שיטת הרמב"ן בעצמו^{קטז}].

קטו. והנה הר"ן (שם, מובא לעיל בסמוך) הקשה בשם אחרים, שאף לנשר יש אצבע אחרונה גבוהה כזו, ואילו בגמ' מפורש שאין לנשר אצבע יתירה, עכ"ד, ונראה בישוב פירוש רש"י עפ"י דברי המאירי (שם) שכתב בשם גדולי המחברים שאין אנו בקיאים באצבע יתירה, וז"ל: "שכל שהוא סומך עליו ובטוח בו כבשאר אצבעות, אין זה יתר", עכ"ל, ונראה שפירש "יתירה" משום שהיא מיותרת [עכ"פ במדה מסוימת] משום שאינה משמשת כשאר אצבעותיו, וא"כ לק"מ מהנשר, שהרי בנשר עיקר דריסתו באצבע אחרונה זו וכמש"כ הר"ן שם להדיא, וא"כ אדרבה מהאי טעמא גופא לא נחשבת כאצבע יתירה, משא"כ בשאר העופות שכמעט ואינה משמשת אפי' לעיקר הליכתם, בכה"ג שפיר נקראת אצבע יתירה.

קטז. הנה הרמב"ן לא פירש לנו להדיא בחידושיו [שלפנינו] מהו כן סימן זה לשיטתו, שלא טרח אלא לדחות שיטת "יש המספק" המובא לקמן למעלה, ומ"מ יש ללמוד שיטתו ממה שכתב בקונטרסו בבירור העופות הטמאים (נדפס בחידושי חולין ס"ב ע"ב)

ויש לדון לענין כמה זני התרנגולים שהם בעלי חמש אצבעות במקום ארבע [ע' בהערה למטה שמותיהם של הזנים הנ"ל^{ק"י}] כפי שמצוי ברוב ככל העופות המותרים [שמבקום אצבע אחת אחורנית גבוהה, יש לו שתי אצבעות], מב' צדדים: (א) אם שינוי כזה נחשב כשינוי גדול להפרידו ממין התרנגולים מחמתו, (ב) אם בכה"ג שיש ב' אצבעות נחשב עדיין כאצבע יתירה, או אמרין "יתר כנטול דמי" ונחשב כאילו אין לו אצבע יתירה בכלל.

וכבר דנו גדולי הדור ז"ל בדור הקודם בנידון זה [ע' בשו"ת דובב מישרים סי' פ"ט ובשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' פ"ה וח"ה סי' ל"א], וכמובן אינני ראוי חלילה להכניס אצבע יתירה בין ההרים ולומר דברים יתרים כנטולים, ומ"מ לפי המבואר לעיל נראה ברור שאין שום פקפוק כלל בטהרתם וכדעת הרבה מגדולי הדור ז"ל שהתירום בשעתו וביניהם החשק שלמה ז"ל והגר"ח ע"ז [כפי שהביא בשו"ת חזון נחום יו"ד סי' נ"ז בסופו] והצפנת פענח ז"ל (שו"ת צפנת פענח סי' קע"ב וצפנת פענח החדשות סי' י') ועוד.

ראשית כל, לכאורה דבר פשוט הוא מסברא שאין מקום כלל להחשיבו כמין בפני עצמו מחמת שינוי קל מאד במספר האצבעות, שאינו ניכר כ"כ וגם אין בו שום שינוי בצורת התרנגול בכלל אלא תוספת בעלמא, ובפרט שנראה יותר שאין לו שתי אצבעות ממש אלא אצבע אחת המתפצלת לשתיים [וכמש"כ החזון נחום שם], והבליטה הנוספת היא כעין גודל ואינה נוגעת בקרקע כלל [וכן הוא הסכמת חכמי הטבע], ועכ"פ שינוי זה

לגבי העטלף: ידוע לכל שהוא העכבר הפורח בלילה, וראיתי שאין לו זפק ולא קורקבן, ויש לו ה' אצבעות לפניו, ואין לו אצבע יתירה אחורנית, אבל שלפניו נחשבת לו לאצבע יתירה, והרי הוא בעל סימן אחד, עכ"ל [וכן הוא באצבעות העטלפים שבימינו שאין להם אלא חמש אצבעות קדמיות בלי שום אצבע אחורנית, ומ"מ האצבע האמצעית היא ארוכה וכולטת יותר מחברותיה]. ומבואר בדבריו שבתחילה צידד כדברי רש"י שהאצבע האחורנית היא הנחשבת כאצבע יתירה: "ואין לו אצבע יתירה אחורנית" [כלשוננו] והיינו כדברי רש"י, ומ"מ הוסיף דאפ"ה נחשב כבעל אצבע יתירה מכח האצבע היתירה שלפניו, ומבואר שנקט כדברי הר"ן דבכה"ג שיש אצבע בולטת יותר מחברותיה הרי"ז אצבע יתירה, ולא משמע שחזר בו, ואפשר דס"ל לרמב"ן דבחד מתרווייהו נחשב כאצבע יתירה, ועכ"פ מבואר בדבריו שמש"כ לדחות שיטת ה"ש שמספק [הפירוש הג' הנ"ל] לא נתכוון לפירוש רש"י, שהרי לגבי עטלף נתקשה הרמב"ן בתחילת דבריו במה שאין לו אצבע אחורנית [וע"כ חשש לשיטת רש"י בגדר סימן זה], ולכן הוצרך להוסיף שיש לו אצבע יתירה מצד מה שיש לה אצבע יתירה קדמית בולטת [כפירוש הר"ן הנ"ל], ואילו לגבי בת היענה שיש לה רק שתי אצבעות לפניו וגודל גבוהה אחורנית כנ"ל, נקט הרמב"ן כדבר פשוט שלא נחשב כאצבע יתירה ולא טרח להוכיח שלא נחשבת כאצבע יתירה, והיינו משום שכבר דחה שיטה זו מכח מה שלא נמצא כן בתורים ויונים.

קיו. לפי בדיקתי בונים השונים, נמצאו לכל היותר תשעה זנים בעלי חמש אצבעות: (א) "סילק" [הסיני והיפני] הנקרא גם בשם "תרנגול משי" [שהוא משונה גם בתכונות אחרות, ומ"מ אין טעם לחוש שהוכלא בתרנגולי הפסם, שהרי לכאורה אין בו שום תועלת או רווח לבשר], (ב) "סולטאן" [מטורקיה], (ג) "הודאן", (ד) "דורקינג", (ה) "לינקונשייר באף" (מאנגליה), (ו) "פאווערולס", (ז) "מוזיאן" [מצרפת], (ח) "בייגינג פאטי" [מלשון שמנמן], (ט) "פבלוב" (מרוסיה) [וכמדומה שזן זה אינו בעל חמש אצבעות ממש, ולא עלה בידי להתבונן בו ע"י תמונות ברורות].

הוא ודאי יותר קל משאר השינויים שאנו מוצאים בין סוגים שונים שאין אנו משגיחים בהם אלא מחזיקים שני הסוגים כבני מין אחד בתורת ודאי [וכמשנ"ת לעיל סי' ב' אות ג', עיי"ש], ובפרט שאנו מוצאים בבעלי חיים רבים אחרים כגון חתולים וכלבים שיש מהם כמה זנים המשתנים במבנה הרגל ואף **במספר האצבעות**, ובפרט שיש זני תרנגולים בעלי חמש אצבעות שהם דומים ממש לכל דבר לתרנגולים העתיקים מלבד שינוי קלוש זה [וכלשון הדובב מישרים שם: "אשר תוארם כתרנגולים שלנו, רק שינוי זה יש"י^ק], מלבד מה שהם בעלי ג' סימני טהרה באופן מובהק והם בחזקת אינם דורסים [עכ"פ מעיקר הדין וכמשנ"ת לעיל סי' ג' אות ב'], והם מזדווגים ופרים ורבים בטבע עם שאר הזנים בברכה מלאה [וכמשנ"ת שם אות ז' וח'] והריהם בגדר "שכן ונדמה" ממש [וכמשנ"ת שם אות ט'] וככל הנימוקים שנתבארו באורך לעיל, עיי"ש.

וכן העלו האחים הגאונים בשו"ת דובב מישרים (שם) והחזון נחום (שם) שהוא שינוי קל שאין להשיג בו, והביאו ראיה מבכורות (מ"ה ע"א) שנחלקו רבי יהודה וחכמים לענין כהן שיש לו אצבע יתירה ביד או ברגל אם כשר או פסול כבעל מום, והרי מפורש בגמ' (שם מ"ג ע"א) שלמדים מ"כל איש אשר מום בו מזרע אהרן" שאם יש בכהן שינוי בגופו הריהו פסול לעבודה, דבעינן "**שוה בזרעו של אהרן**" (שם), ובפרט אם נאמר הכלל "יתר כנטול דמי" [ויבאר לקמן], דא"כ הרי"ז נחשב כמי שיש לו ג' אצבעות בלבד, וא"כ איך הכשיר רבי יהודה והרי אינו "**שוה בזרעו של אהרן**" [ואדרבה מפורש בגמ' שם מ"ה ע"ב דפליגי אם אצבעות יתרות נחשבות כשבח או כגנות, וא"כ אף חכמים אינם פוסלים מטעם "יתר כנטול דמי" אלא משום גנות], אלא ע"כ הוא שינוי קל שאין להשיג בו.

וכן נקט הגאון הצפנת פענח ז"ל (שו"ת סי' קע"ב ושו"ת החדשות יו"ד סי' י') שאין להשיג בשום שינוי כזה **אא"כ נתדמה למין טמא ע"י שינוי זה**^{קט}, וכדבריו כן נתברר בחוש שעפ"י חכמי הטבע **מעולם לא נמצא שום עוף בכל העולם כולו שיש לו חמש אצבעות**

קית. וממילא אין לצרף שינוי זה לשינויים נוספים שאנו מוצאים בכמה זני תרנגולים בעלי חמש אצבעות שהם משונים ג"כ בתכונות אחרות [כתרנגול "המשי" ואחרים] להפרידם לשני מינים, שהרי כבר חזינן ששינוי זה מצוי בתרנגולים רגילים שאין בהם שום שינוי אחר, וא"כ נתברר שהוא שינוי קל המצוי במין זה וכמשנ"ת לעיל (סי' ב' אות ג').

קית. וע"ע מש"כ שם להוכיח שאין להשיג בשינוי קל כזה, וציין לדברי רש"י בבכורות ג' ע"ב ד"ה לענין כבש הדומה לעז בצמרו והתוס' שם ז' ע"א ד"ה זה, ולכאורה צ"ע שהרי אינו ענין לכאן, שהרי שם מייירי בשינוי שאירע בכבש יחיד הנולד מן הכבש והכבשה ולא בשינוי המצוי בכל אותו המין דבכה"ג יותר יש מקום להפרידם לשני מינים, ומ"מ שפיר יש להוכיח שאם אינו נחשב כשינוי לענין ה' מומים, א"כ ק"ו לענין חלוקת המינים, שהרי אפי' בשינויים קלים ודקים נעשה בעל מום, וצ"ע.

מלבד התרנגולים הנ"ל [חוץ מן העטלפים שיש להם חמש אצבעות, אלא שבעטלפים הן כולן אצבעות קדמיות ממש ואינן דומות כלל לאצבעות התרנגולים הנ"ל, ששתיים מהן אחורניות וכמעט אינן משמשות כאצבעות כלל, ועכ"פ התרנגולים הנ"ל ודאי אינם מיני עטלפים].

אמנם הדובב מישרים (שם) חכך קצת להחמיר מכח הכלל "יתר כנטול דמי" (חולין נ"ח ע"ב ובכורות מ' ע"א), כגון בהמה שיש לה שלש רגלים [אחורניות] הרי"ז טריפה משום שנחשב כאילו רגלה ניטלה, וא"כ ה"ה לענין מין תרנגול זה שיש לו ב' אצבעות אחורניות הרי"ז נחשב כאילו ניטלה, וממילא אין לה אצבע יתירה והריהי בעלת ב' סימני טהרה בלבד [לדעת רש"י שסימן אצבע יתירה היא האצבע האחורנית הגבוהה, ואילו לדעת הר"ן, לא איכפת לך, שהרי סו"ס יש לו אצבע אחת קדמית גדולה מחברותיה], עיי"ש מש"כ לדון שכלל זה לא נאמר דוקא בטריפות אלא בכל דיני התורה.

ונראה שאין כאן מקום ספק כלל, שמלבד מה שיבואר לקמן (סי' ד' אות ו') שלא נאמר כלל זה אלא בטריפות ומומים ולא בשאר דיני התורה, עיי"ש באורך [ומפני אריכות הדברים נעתקו הדברים לשם], הרי אפי' אי נימא שדין "יתר כנטול דמי" שייך בכל התורה כולה, הלא פשיטא שלא נתחדש כלל זה אלא באופן שבו היתר הוא **באמת "יתר"** דהיינו שהוא **תוספת מיותרת** שאינה במקומה כגון שלש ידים או שלש רגלים או שש אצבעות וכל כיוצ"ב, אבל אבר שהיא כברייתו ורגילה להימצא בתוך אותו המין וטבעו הבריא בכך, הלא אין כאן "יתר" כלל, דמה בכך שהיא יתרה כלפי שאר בעלי החיים והעופות שבעולם ואפי' כלפי שאר בני סוגי התרנגולים, והרי סו"ס כל בני **אותו סוג** נולדים בטבע זה ובתבנית זו כל השנים ואין בו שום פגם או ריעותא בבריאותם, דבכה"ג ודאי לא נחשב כיתר בשום צד, וממילא אין מקום ליטול ממנו האצבע היתירה, ואדרבה אם חז"ל נתנו סימן טהרה באצבע יתירה, א"כ כש"כ שיהא טהור בשתי אצבעות יתירות.

וכן מפורש להדיא בגמ' (חולין מ"ז ע"א) בדעת מרימר שיש להכשיר "אונא יתירתא" שנמצאת ב"דרא דאונא", אע"ג דאם חסרה אונא אחת הרי"ז טריפה (שם), ובטעם הדבר מבואר ברש"י (שם ד"ה מ"ז ע"א ונ"ח ע"ב ד"ה והיכא דלא איתמר) שיתר כזה "**אורחייחו בהכ"י**", משא"כ ברגל יתירה וכיוצ"ב שאין דרכה בכך, וכ"כ הרא"ש (פ"ג סי' נ"ד), וכן מבואר בגמ' (שם) שאם נמצאו שני בני מעיים בעוף שהוא כשר, ופירש רש"י (שם ד"ה וכנגדן, בפ"י הא') שאינו טריפה משום **שלפעמים מצוי כן בעופות**.

וכן מבואר בתורת הבית (בית ב', שער ג'): "כל מקום שאמרו ניטל פסול, או יש בו יתר ואין דרכו בכך טריפה, אבל אם דרכו בכך כשרה, שאין זה יתר, כשני בני מעיין בעוף וכיתר שבאונות", עכ"ל, וכע"ז כתב המרדכי (סי' תרל"ו): "היינו דטעמא דכשרה דהיינו רביתא", עכ"ל, ומשמע שכל שהוא טבעו וגידולו אין להחשיב כיתר כלל.

והדברים מבוארים להדיא בספר יבין שמועה לתשב"ץ (הל' טריפות הריאה, פ"ה): "לא בכל יתר אמרינן דכנטול דמי, אלא ביתר שבא מחמת שינוי מנהגו של עולם בבריות הבהמות, אבל אם אותו יתר אינו מחמת שינוי מנהגו של עולם, אלא מחמת בריאות גדלות ותוספת כח, כמו האדם שנמצאו לו שש אצבעות, זה היתר אינו כנטול", עכ"ל, וא"כ ה"ה בנידון דידן, וע"ע לקמן (סי' ד' אות ו') שיבואר שם דבלא"ה יותר נראה שלא נאמר הכלל "יתר כנטול דמי" אלא בהל' טריפות והל' מומים ולא בשאר דיני התורה.

סימן ד

ענינים
שונים

א.

חליצה לסמוך על חכמי הטבע בענין חלוקת המינים

יש להדגיש שדבר פשוט הוא שאין להיגרר כפתי אחרי דברי חכמי הטבע בחלוקת המינים לסמוך עליהם בדיני התורה, למרות שיש בהם חכמה גדולה והפליאו לחקור כל מיני בעלי חיים וצמחים בעיון גדול במשך הרבה שנים [מלבד מה שמצינו בכמה וכמה מקומות שבהם דברי חכמי הטבע בגדרי מינים מנוגדים לדברי חז"ל^{קכ}], מכמה וכמה טעמים [וע"ע לעיל סי' א' אות א' בהערה א' בענין נאמנות חכמי הטבע]:

(א) תורת החלוקה שבין המינים אינה מוסכמת כלל בין חכמי הטבע ודרכה להשתנות מעת לעת^{קכא}, ואילו דינים אלו מסורים לנו בכל הדורות, וא"כ לא נראה כלל שדיני

קכ. כגון לגבי כלאי זרעים [כמש"כ בספר "כלאי זרעים והרכבה"] שהחטים עם הזונים (פ"א מ"א) והתרדים עם הלעונים (שם מ"ג) והפרושים עם העוזרדים (שם מ"ד) אינם כלאים זה בזה, ואילו לפי חכמי הטבע כל המינים הנ"ל הם נחשבים כשני מינים שונים [ובפרט התרדים והלעונים שהם שייכים ל"משפחות" שונות ממש, שבדבריהם "משפחה" היא גדר יותר רחב מ"מין"]. וכן להיפך כמו לענין השיזופין עם הרימין (שם מ"ד) שהם כלאים זה בזה, ואילו לדעת חכמי הטבע הם שני זנים שונים בני מין אחד, ע"כ תורף הספר הנ"ל [ומ"מ לא בדקתי את הדברים בעצמי אלא סמכתי על הספר הנ"ל]. וכן לענין בעלי החיים, הלא לפי חכמי הטבע העטלף אינו נמנה בין העופות בכלל אלא רק "יונק" הוא לדבריהם [אם "העטלף" המוזכר בתורה הוא באמת אותו המין הנקרא בשם זה בימינו וכמש"כ הרמב"ן בחולין שם: "וכן העטלף, ידוע לכל שהוא העכבר הפורח בלילה", וכ"כ רש"י בבכורות ז' ע"ב ד"ה עטלף, ועוד], ומ"מ לא איכפת לן בהא, שהרי סו"ס מעופף הוא ככל העופות, ובדיני התורה נקרא עוף מכח תכונה זו [ומ"מ מבואר בבכורות שם שיש לו ביצים, וצ"ע מהמציאות שכידוע אין לו ביצים בכלל, וי"ל].

קכא. תורת החלוקה של חכמי הטבע בימינו בנויה בעיקר על ג' דרכים: (א) פריה ורביה ביניהם והתפתחות הוולדות וכיוצ"ב, (ב) השוואת צורת גופם החיצונית והפנימית, ובמקרים מסויימים עפ"י תכונות הסמויות מן העין, (ג) אמונות כוזבות שאינן ראויות

התורה נמסרו לנו להכריע בהם עפ"י שיקול דעתם המשתנה של חכמי הטבע, ובפרט שהסכמות רבות של חכמי הטבע אינן בנויות על נסיון מוכח בחוש אלא **השערות בעלמא עפ"י סברותיהם ודמיונותיהם** כידוע [ואצ"ל דבריהם הבנויים על דעותיהם הכוזבות ר"ל], ובודאי לא ניתנו דיני התורה להיתלות על משענת הקנה הרצוץ, אלא ע"כ דינים אלו נמסרו לנו להכריע עפ"י שיקול דעתם של חכמי התורה, ואדעתא דהכי נצטוונו באיסור כלאים של מינים שונים וכיוצ"ב.

(ב) כל דיני התורה מסורים להכרעתו ולשיקול דעתו של החכם המתבונן בתכונות הנראות **לעין כל אדם** ולא עפ"י חקירה בעומק התכונות הסמויות מן העין, וכמו שמצינו בכמה וכמה מקומות בדיני התורה [ע' כמה דוגמאות בדרך אמונה הל' שמיטה פ"ד ה"א בביאור ההלכה ד"ה בין, בסופן].

(ג) גדר "מין" אינו ענין התלוי רק בעיון בטבע בלבד אלא הוא ענין כללי התלוי בבחינות רבות, ובמיוחד בסיבת החלוקה ומטרתה, וכמש"כ החזו"א לענין חלוקת המינים בכלאי זרעים (הל' כלאים סי' ג' אות א'): "סידור המינים הוא על פי **קיבוץ הרגשות רבות**, כי מלבד התבנית והמראה והטעם, אצור בכל פרי מזון אחר, כפי רוב היסודות האצורים בדם החי, **ובהרגשות פנימיות** מכיר האדם בחלוקת המזון של כל פרי ופרי, **והכריעו חכמים ברוח קדשם מה הן מין אחד ומהם מינים חלוקים**", עכ"ל [וכמו שמצינו באדם הראשון שקרא שמות לבעלי החיים עפ"י חכמתו, וע' מש"כ בהעמק דבר (ויקרא י"א, י"ד) בענין זה].

ומ"מ **לעולם אין להתעלם** מדברי חכמי הטבע, אלא יש לשקול דבריהם במאזני השכל, שהרי מצינו כמה וכמה אופנים שבהם שחז"ל תלו הדין עפ"י **שמותיהם** של המינים וכמשנ"ת לעיל (סי' ב' אות ד'), ודון מיניה ואוקי ליה באתרין.

להיזכר כאן, וחלקן בנוי על הכחשת הבריאה ח"ו, וגם דמיונות והשערות בעלמא שאין בהם לא הפסד ולא רווח. אמנם, לענין החילוק בין שני מינים שונים לבין שני זנים שהם בני מין אחד, הדרך הא' הוא העיקר המכריע בדבר.

ב.

יסוד המנהג לאכול תרנגול "הודו" שאין עליו מסורת

מנהג ישראל במשך הרבה דורות לאכול מין עוף הנקרא "תרנגול הודו"^{קכב}, וכבר נזכר עוף זה בדברי הב"ח (או"ח סי' ע"ט ס"ק ג') והכנסת הגדולה (יו"ד סי' נ"ו ס"ק ט"ו בשם הדמשק אליעזר) והפרי מגדים (יו"ד סי' נ"ז ס"ק י').

והנה נתברר שמקור עופות אלו אינו ממדינת הודו [אינדיא] כלל, אלא הם עופות שהיו מצויים רק ביבשת אמריקה במשך מאות שנים, והובאו לאירופה רק לפני כחמש מאות שנה [בערך בשנת ר"פ] ולאחר מכן נפוצו בכל רחבי אירופה, ועובדא דא מאומתת בהוכחות ברורות.

ולפי"ז צ"ע לפי הוראת השו"ע והרמ"א שהכריעו להחמיר להצריך מסורת היאך מותר לאכול מעופות אלו, והרי לא היה שום ישוב יהודי כלל ביבשת אמריקה שהיו אוכלים אבותינו מעוף זה, ואיך הותרו עופות אלו לעלות על שולחן קהל ה' כאשר הובאו לאירופה, ואפי' אי נימא שעוף זה היה מצוי בא"י או בבבל בדורות שהיו בקיאים במינים הטמאים [ודלא כחכמי האומות], מ"מ עדיין אינו מיושב כלל, שעכ"פ בלי שום ספק באותם דורות לא היו נאכלים באירופה במשך מאות שנים ולא היו מצויים שם כלל, וא"כ כאשר הובאו לאירופה אי אפשר היה להתירם בלי קבלת מסורת^{קכג}, ולא מצינו בשום אחד מן פוסקים

קכב. בלשון הרבה פוסקים נקרא בידיש "אינדיק" או "ענגליש הינר" או "ענגילשער האן" ועוד, ובאנגלית נקרא "טורקי".

קכג. והנה הרב מחבר הספר הנפלא "שיחת חולין" שליט"א הציע (בקובץ צהר ח"ו במאמרו שם) ליישב עפ"י המדרש (פתיחתא דאיכה רבתי אות ל"ד) שבגלות בית ראשון, עם ישראל גלו עם הרבה עופות וחזרו שוב לא"י עמהם, ואילו בגלות בית שני גלו ולא חזרו, וא"כ אפשר שאף תרנגול ההודו היה ביניהם וגלו יחד עמו ולבסוף הגיעו לאמריקה והביאוהו לשם, והביא הרב הנ"ל בשם ספר שארית ישראל (המכונה יוסיפון השני, פרק ל"ה) שהעתיק בספר מקוה ישראל לרבי משנה בן ישראל שגבה עדות מאנוס ספרדי שחזר מאמריקה בזמן הכיבוש הספרדי [שהספרדים הביאו עופות אלו לאירופה כשהם כבשו את מקסיקו], והוא מספר שהוא נפגש שם באמריקה עם אינדיאנים שהיו בני עשרת השבטים, וא"כ י"ל שהם מסרו מסורת הטהרה על תרנגול ההודו והתקבלה מסורת זו באירופה, עכ"ד, והנה אף שהדברים נחמדים לאוזן, מ"מ בלי ספק אף המחבר הנ"ל יודה שאינו אלא השערה רחוקה בעלמא, ובאמת אי אפשר לקבל השערה זו בשום פנים, שמלבד מה שכמדומה אין טעם לקבל דברי חלומות כאלו שבאמת היו מעשרת השבטים ביבשת אמריקה וגם מסרו מסורת טהרה על תרנגול ההודו, הרי בלי שום ספק השבטים האינדיאנים שחיו באמריקה בימים ההם היו ריקים מתורה וממצוות, וא"כ לא יתכן כלל שגדולי הדור היו סומכים עליהם לקבל מסורת טהרה [כש"כ לדעת הרא"ש בתשובותיו כלל כ' אות כ' שלא סמך אפי' על מסורת ספרד, אלא על מסורת חכמי אשכנז וצרפת שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם מימות החרבן, עיי"ש], ועכ"פ לא נזכר בשום מקום ולא נודע לנו שנתעורר שום

ז"ל בימים ההם שטרח לברר מסורת על כשרותם^{קכד}.

ולכאורה אפשר לומר בפשיטות שבאותו דור שבאו עופות אלו לאירופה [שקדמו להוראתם של השו"ע והרמ"א כחמשים שנה, שהרי החיבור שולחן ערוך יצא לאור לראשונה בשנת שכ"ה], היו גדולים וטובים שסברו כרמב"י ולא חששו למנהג להחמיר כרש"י [כדמצינו בכמה וכמה מגדולי הפוסקים ז"ל], ועפ"י דבריהם התירו תרנגולים אלו שיש להם כל ג' סימני טהרה ואינם דורסים, ומכאן נתפשט היתרם בכל אירופה, ואפשר שהיו מן המתירים שסמכו על המנהג שנתפשט מכח הוראתם הנ"ל, והיו סבורים שהוא עוף טהור במסורת ולא טרחו לבדוק.

אמנם לפי"ז לדידן שנוהגים להחמיר כדעת הרמ"א, נמצא שאין מקום להתיר תרנגולים אלו, שהרי לדעת רש"י דבעינן מסורת להתיר עוף היינו דוקא **מסורת ממתן תורה** שאינו מכ"ד המינים הטמאים דבכה"ג ידעינן בבירור שאינו עוף טמא או עכ"פ מסורת מדור התנאים או האמוראים שהיו בקיאים בסימן הדירסה, ואילו מסורת מזמן מאוחר יותר לא מהני ולא מידי, שהרי אפשר שהם אוכלים עוף זה עפ"י הוראת חכם שסבר כרמב"י או שיטה אחרת בפוסקים ז"ל, ולדידן חיישינן שמא ידרוס ואין אנו בקיאים בסימן זה, וא"כ הואיל ונתברר שאין שום מסורת נאמנה על עוף זה, נמצא שאין שום מקום להתיר עפ"י מנהג זה^{קכה}.

חכם בימים ההם לברר מסורת זו לגבי עופות אלו.

קכד. ולא מצינו מי שנתעורר בענין זה עד לפני כמאה וחמשים שנה, וכמש"כ הגר"ש נתנון (שו"ת שואל ומשיב חמישה ח"א סי' ס"ט): "ואני שואל היאך אוכלים האינדיק שבא מאמריקא, שבודאי לא היה שם מסורת, ומ"מ אוכלין אותו בכל התפוצה שישראל הם", עכ"ל, ובאמת מאז שנתעורר ספק זה היו יראים שהיו פורשים ממנו.

קכה. והנה הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"ב סי' כ"ב) כתב בטעם ההיתר לאכול תרנגולי הודו, שאעפ"י שבאמת אין עליהם מסורת, מ"מ הוחזקו להיתר ולא נמצאו דורסים ואין ראיה לאוסרם, ואין להוציא לעז על הראשונים, עכ"ל, ולכאורה דבריו אינם מובנים כלל, שהרי לדעת רש"י בעינן מסורת שאינו מכ"ד המינים הטמאים וכנ"ל, וא"כ לא יתכן להמציא מסורת חדשה, וגם אינו מובן כלל מש"כ שהם "הוחזקו להיתר", וכי חזקת טהרה חלה ע"י אכילת מין עוף מסויים, והלא אפי' על מסורת ספרד לא הסכים הרא"ש (שו"ת כלל כ' אות כ') לסמוך עליהם, אעפ"י שלא נמצאו דורסים מעולם, והשו"ע העתיק דבריו (סי' פ"ב ס"ה), ולא מצינו בפוסקים ז"ל להצדיק מסורת טהרה עפ"י טענה זו שלא להוציא לעז על הראשונים, וכי הרמ"א שנמשך אחרי ספר איסור והיתר שלא קיבל מסורת הגאונים ז"ל [לדעת הרמ"א] לסמוך על סימני חרטום וכף רגל רחבים [כמבואר שם ס"ג בהג"ה] נחשב כאילו הוציא לעז ח"ו על הגאונים ז"ל שבודאי היו סומכים על סימנים אלו, וכן מש"כ להביא ראיה מתרנגולת דאגמא אינו מובן כלל וכלל, ששם התירו בלי שום מסורת משום שהיו סבורים שהם בקיאים בסימן הדירסה, ורק לאחר שנתברר שהיא דורסת נתחדשה הלכה זו שאין סומכים על בדיקתנו משום שאין אנו בקיאים, ומכח מעשה זה הנהיג רש"י להצריך מסורת, וז"ב, ואף שיש מקום לומר דלא בעינן מסורת ממש על העוף שהוא נאכל מאז מתן תורה, אלא סגי לן במה שאוכלים עוף זה בפועל, שכן משמע מדברי הרמב"ם (מאכלות אסורות פ"א הלכה ט"ו) שלא הזכיר תנאי זה אלא כל שהוא "דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור"

ואין לומר שאף לדברי רש"י דבעינן מסורת, אין כאן חיוב גמור מדינא אלא מנהג בעלמא [וכמו שנתבאר לעיל סי' ב' אות ג'], וא"כ אפשר לומר שכל אותם מיני העופות שכבר נהגו לאוכלם [מאיזה טעם שיהיה] קודם שנתחדש ונתקבל מנהג זה לא קיבלו עליהם להחמיר בהם, שאין טענה זו מועילה לנידון דידן, שהרי תרנגול ההודו הובא לאירופה מאות שנים לאחר דורו של רש"י, ולפני כמה דורות כבר הובאו דבריו ברשב"א וברא"ש וברבינו ירוחם ועוד שכן העידו שכן נוהגים להחמיר כדבריו, וא"כ הדרא קושיא לדוכתה איך התירו בכל אירופה בלי שום מסורת ולא ביקשו מסורת כלל.

ואפשר ליישב המנהג בג' דרכים^{קכ}:

(א) מעיקר הדין קיי"ל כרמב"י, וחומרת רש"י אינה אלא מנהג בעלמא, ולכן הואיל ונהגו לאכול מין מסויים בלי מסורת [שאפי' אם בטעות היו סבורים שיש מסורת, או נהגו עפ"י הוראת איזה חכם שסבר כרמב"י, שהרי טרם נתפשט חיבור השו"ע בכל הארצות, ואולי באו אחרים וסמכו עליהם בלי שידעו שאין מסורת, או שהתירו משום שהיתה שעת הדחק ורעב, יהיה מאיזה טעם שיהיה], ממילא מנהג מבטל מנהג, ולא אולמיה האי מנהגא מהאי מנהגא.

(ב) אעפ"י שהמנהג [עכ"פ אצל בני אשכנז] היה כדברי רש"י שאין לאכול שום מין בלי מסורת, אפ"ה המתירים דימוהו לתרנגול הרגיל מצד המראה וההתנהגות ושאר תכונות,

הרי"ז מותר, מ"מ אין טענה זו מועילה לדידן, שהרמב"ם אול לשיטתו שאינו מצריך מסורת כלל אפי' בימינו, שלא הזכיר בשום מקום כעין חומרת רש"י שאין אנו בקיאים, וא"כ שפיר אפשר לסמוך על מנהג מקום, שבודאי ביררו ובדקו והתירו על פי בדיקת סימנים, משא"כ לדידן דחיישינן שמא אין אנו בקיאים, ע"כ בעינן מסורת בזמן שהיו בקיאים בסימן הדריסה לידע שאינו דורס.

קכו. אמנם בספר שלחן הלוי לר"י הלוי בעלסקי ז"ל (ח"א סי' י"ט אות א') הביא טעם נחמד להתיר תרנגול הודו, וטענתו שמבואר בגמ' שבזמן התנאים עדיין היו ציידים בקיאים בכל כ"ד המינים (חולין ס"ג ע"ב), וא"כ ע"כ כל כ"ד המינים הטמאים היו מצויים ב"עולם הישן" במקומותיהם של התנאים והאמוראים [דהיינו חצי כדור העולם המזרחי], וא"כ כל המינים החדשים שנתגלו ב"עולם החדש" אינם אסורים אא"כ הם דומים במראהם למינים האסורים באיזה דמיון, משא"כ תרנגול ההודו שאינו דומה כלל לשום מין אחר מ"עולם הישן", וא"כ ע"כ הוא מין טהור, עכ"ד, ונראה דאף שלכאורה טענה מעלייתא היא, מ"מ אין בו כדי ליישב הטעם שהתירוהו ראשוני האחרונים ז"ל, שהרי במה ידעו שלא היה עוף כזה בעולם הישן בדורות שכבר לא היו בקיאים כלל וכלל במינים הטמאים, וישנם מינים שונים ורבים מאד המצויים בעולם הישן והחדש כאחד, ולכל היותר ענין זה לא נתברר אלא בימינו שנתגלו ותועדו העופות מכל העולם ונודע שאין לתרנגול הודו שום עוף בעולם הישן הדומה לו במראהו [ושאר המינים הדורסים שנתגלו ב"עולם החדש" צ"ל שהם נכללים במינים הטמאים כגון איה מחמת איזה דמיון שביניהם וכמשנ"ת לעיל סי' ב' אות ג' ששם מין הוא שם רחב, או כשיטת התוס' שיש מינים טמאים נוספים שהם אסורים כשאין להם שום סימני טהרה כנשר, יהיה איך שיהיה, אלא שלפי דברי התוס' שיש יותר מכ"ד מינים טמאים אין מקום ללימוד הזכות הנ"ל], ועכ"פ מקור עופות אלו לא היה ידוע כלל ואי אפשר היה בשום פנים להתיר עפ"י סברא כזו, וז"פ.

וסברו שהוא בן אותו מין שיש עליו מסורת [ולא חששו שמא הוא תרנגול הבר ותרנגול האגם ותרנגולת האגם, וכמו שנתבאר לעיל סי' ג' אות ו'-ח' שאין כאן שום חשש].

ג) אעפ"י שאנו מחמירים כשיטת רש"י דבעינן מסורת משום שאין אנו בקיאים בסימן דריסה, היינו דוקא במינים שקשה לעמוד על טבעם ולעקוב אחריהם לראות אם הם דורסים או לא, משא"כ במינים שנמצאים בינינו בישוב ובחצרות בתינו לאלפים במשך שנים רבות ונתברר למעלה מכל ספק שאינם דורסים כלל [לכל הדעות בגדר "דריסה"], ככה"ג אף רש"י יודה שאין שום חשש ומותר לאוכלם עפ"י ג' סימנים בלבד [וכ"כ בשו"ת ערוגות הבשם קונטרס התשובות סי' ט"ז, וכמו שנתבאר לעיל סי' ב' אות ב'].

ולפי"ז נמצא דה"ה יש להתיר בשופי כל "זני" התרנגולים המשונים, דודאי לא גרעי מתרנגולי הודו מב' הבחינות הנ"ל, בין מצד הדמיון ובין מצד בירור העדר הדריסה, שהרי מצד הדמיון שביניהם, אין לך תרנגול יותר משונה מתרנגול ההודו, שהם רחוקים זה מזה וגם אינם פרים ורבים עם התרנגול הרגיל^{קכז} [ובאמת צ"ע מאיזה טעם דימוהו לתרנגול, שהרי ישנם הבדלים רבים וניכרים בין התרנגול לבין תרנגול ההודו מלבד גודלו, ואילו מינים רבים אחרים שאף הם דומים במדה מסוימת לתרנגול לא התירו, ואולי דימוהו מחמת הדמיונות הגדולים באיבריו הפנימיים ובפרט לגבי סימני הטהרה שיש להם זפק כתרנגול ממש וגם קרקבנם נקלף באותה צורה כתרנגול, כך שמעתי ממומחה אחד, וצ"ע], וא"כ ק"ו שיש להתיר הזנים המשונים של התרנגול, ובין מצד בירור העדר הדריסה, וכמשנ"ת לעיל (סי' ב' אות ב' וסי' ג' אות ג') דה"ה כל הזנים הנ"ל הם בחזקת אינם דורסים באותה מדה כפי שנתברר לגבי תרנגולי הודו, וע"ע באות הבאה בענין החששות בתרנגולי הודו.

קכז. נסיונות אלה הובאו בספר אוסף המחקרים של ההכלאות [ע' בנספח בסוף הקונטרס בענין זה], והנה תרגום של הנכתב שם עמ' נ"א על הכלאות שנעשו בין תרנגול רגיל לבין תרנגול הודו, לתועלת המעיין: יש כמה דיווחים על הכלאות של עופות בוגרים, אך רוב רובם אינם ברי קיימא ולא מתפתחים באופן מלא. במחקר אחד, מתוך מאה ועשרים ביצים שהגיעו לשלב שבו ניתן היה להבחין בעובר, היו רק עשרים ושלוש שבקעו, ומתוכן רק ארבע שרדו בגילאים בין שמונה עד תשעה עשר שבועות. במחקר אחר ומקיף יותר [ונעשה בעזרת הזרעה מלאכותית], שבו תרנגולי הודו היו הנקבות, כעשרים אחוז מתוך מאתיים שמונים ושבע ביצים לא הצליחו, ומתוך החמישים ושש ביצים שבקעו, ארבעים ושנים מתו ביום הראשון, עוד ארבע ביום השני, עוד שנים ביום השלישי, ועוד אחד ביום הששי, ואחד שרד לפחות עשרים ושלושה ימים [והיה נראה כמראה ממוצע בין תרנגול לבין תרנגול הודו, ויותר נוטה קצת למראה תרנגול]. באותו מחקר, כאשר התרנגולים הרגילים היו הנקבות, רק חמש מתוך שש מאות וחמישים ושש ביצים היו פוריות (פחות מאחוז אחד), ולאחר שלשה שבועות של ניסוי, הפוריות ידרה כמעט לאפס, וכנראה שהתרנגולים פיתחו עמידות כנגד זרע תרנגולי הודו שלא ייקלט כלל [ועכ"פ לפי הסוברים שאין טהור מתעבר מן הטמא, אפשר שהוכח שעכ"פ תרנגול ההודו הוא מין טהור, אלא שיש לדחות דשאני הכא שנעשה ע"י הזרעה מלאכותית].

ג.

החששות בהכלאות בתרגולי הודו בימינו

לאחר שנתפרסמו החששות השונים לגבי כשרות התרגולים שבימינו, יראים וטובים התחילו להחמיר על עצמם ועל בני ביתם לאכול אך ורק מבשר תרגולי הודו במקומו של עוף התרגול, ונתבאר לעיל (באות הקודמת) שאין מקום כלל לחומרא זו, שהרי אין לך עוף תרגול משונה יותר מתרגול ההודו, ואדרבה יותר יש להחמיר בו משאר כל התרגולים הפרים ורבים עם התרגול העתיק שיש עליהם מסורת טהרה גמורה, וכל הטעמים שיש להתיר תרגול ההודו שרירים וקיימים ביתר שאת אף לגבי התרגולים שבימינו.

ומצד החשש לסימן דריסה שנמצא בתרגולים שלנו שהם מנקרים את חבריהם ואוכלים את בשרם בעודם חי [ונתבאר לעיל סי' ג' אות א' וב' שלא נחשב דריסה בכלל ואין שום חשש בדבר], הלא תופעה זו קיימת אף בתרגול ההודו ומגדליהם נוהגים לקטום מקורם מטעם זה, ואדרבה הוא הרבה יותר שכיח אצלם [ויותר מצוי בתרגולי הודו ובפסיונים מאשר בתרגולים הרגילים, ואף בתרגולים הרגילים מצוי יותר בעופות המטילות מאשר בעופות הפטם], ואף אצל תרגולי הודו נודע שהם מנקרים ואוכלים את בשר חבריהם בעודם חיים, וכמדומה שאין שום יתרון לתרגולי הודו אלא מצד ביציהם בלבד.

ולענין ההכלאות הנעשות בתרגולי הודו שבימינו, כבר נתבאר לעיל שאין לחוש להכלאות עם מינים שונים אלא עם "זנים" שונים או לכל היותר עם מינים שהם בני אותו סוג, ולפי חכמי הטבע ישנם שני מינים שונים בלבד של תרגולי הודו: (א) תרגול ההודו הרגיל (שהיה מצוי בארצות הברית ובמקסיקו במשך מאות שנים), (ב) תרגול ההודו העינוני הנקרא "אוסילייטעד טורקי" בלע"ז שהוא מין הגדל במקסיקו בלבד.

[ויש עוד מין תרגול הודו אוסטרלי הנקרא "בראש טורקי" ועוד כמה מינים קרובים לו, אבל הם נחשבים כמינים אחרים ממש לפי חכמי הטבע, והם שונים מאד עד שאין צד לומר שהם בני מין אחד, ולא ידוע שנעשתה בו שום הכלאה ואין טעם לחשוש].

ולענין מין התרגול ההודו העינוני הנ"ל, כמובן שאין עליו שום מסורת אכילה, ואין להתירו מכח תרגול ההודו, שהוא שונה בכמה וכמה בחינות מתרגול ההודו הרגיל עד שקשה לומר עליו שייחשב כבן מינו עפ"י דין תורה [ובפרט שבתמונה הוא נראה חולק

את רגליו בטבע], ובעבר חכמי הטבע סברו שהוא שייך ל"סוג" נפרד מסוגו של תרנגול ההודו עד שחזרו בהם מחמת כמה וכמה דמיונות ביניהם שהוא נחשב כבן אותו "סוג" של תרנגול ההודו.

ואף שיש כמה מחקרים שבהם נעשו הכלאות בינו לבין התרנגול ההודו הרגיל [ולפי"ז יש להתיר עפ"י המבואר לעיל סי' ב' אות ו', ומ"מ קשה לסמוך על טענה זו לבדה, שהרי לא נתברר כלל שהם פרים ורבים זה עם זה מרצונם בטבע], ומ"מ לא ידוע שיש בו איזה יתרון או רווח בהכלאתו שיעשו כן למטרות מסחריות [מלבד במחקר אחד שבו נטען שהוכח שיש איזו תועלת מסויימת בהכלאה הנ"ל, ואולי כוונתם לענין חסינותו מפני מחלות, ולא נתפרש שם להדיא], ולכאורה אין לחוש לכך, ועכ"פ עדיין רחוק לחשוש כן מחמת מחקר אחד בלבד שנעשה כן באופן מסחרי.

אמנם, דבר ברור הוא [כפי שביררתי היטב] שתרגולי ההודו שבימינו הוכלאו עם הזן הנקרא "תרנגול הודו בר" [והכלאות אלו התחילו לפחות לפני יותר ממאה שנה], ואעפ"י ש"ההודו הבר" הוא נחשב בעיני חכמי הטבע כ"זן" בן מינו של תרנגול ההודו הביתי, ואינם חלוקים כלל בעיניהם, מ"מ ישנם כמה וכמה הבדלים גדולים בינו לבין ההודו הביתי וכדלהלן:

(א) ההודו הבר שונה מאד **בצבעו** [שהוא יותר נוטה לצבע שחור] מהתרנגול ההודו הביתי [שהוא נוטה יותר לצבע לבן], (ב) ההודו הבר שונה מאד בגודלו, שבדרך כלל הזכר של ההודו הבר **מגיע רק לחצי משקלו** של הזכר של ההודו הרגיל, (ג) תרנגולי ההודו הבר הם **מתועפפים ממש ויכולים לעוף עד לגובה של ארבע מאות מטר במשך זמן מה וגם לאחר מכן הם נחים על גבי ענפי אילנות**, ואילו תרנגול ההודו הביתי אינו מתעופף כלל [והוא שינוי יותר גדול שיש בו כדי לעורר ספק לחלקם לשני מינים].

ומ"מ נראה ברור שאין להשגיח בשינויים הנ"ל וככל הנימוקים שנתבארו לעיל לענין הזנים השונים של התרנגול, ובפרט שהם פרים ורבים זה עם זה בברכה מלאה, ואין ביניהם שינויים מופלגים כ"כ [שהתרנגול ההודו הביתי אינו מתעופף מחמת משקלו העצום, שהשביחו גודלו ובשרו כנגד טבעו ע"י הכלאות בתוך המין האחד], ומ"מ עכ"פ המחמירים לאכול בשר תרנגולי ההודו שבימינו במקום לאכול בשר התרנגולים שבימינו אינם אלא מן המתמיהים, שהרי אדרבה החששות מצד הכלאות עם תרנגולי ההודו הבר יותר חמורים לכאורה מן החששות מצד תרנגול הג'ונגל ושאר הזנים המשונים.

ד.

אם הזנים השונים מותרים זה בזה משום כלאים

כבר נתבאר לעיל (סי' ב' אות ג') שהשמות של כ"ד עופות הטמאים כוללים תחתיהם סוגים רבים, כגון העורב שנכללו בו הזרזיר והסנונית (לדעת רבי אליעזר ס"א ע"ב) וגם העורב העמקי והעורב הבא בראשי יונים (אף לדעת חכמים שם), וכגון האיה שכוללת בתוכה לפחות מאה מינים שונים שבמזרח (ס"ג ע"ב), וכהנה רבות.

ויל"ע לגבי כל המינים הנ"ל שהם נחשבים כבני "מין" אחד בדיני העופות הטמאים, אם אמרינן דה"ה לענין איסור כלאי בהמה הם **מותרים זה בזה** מפני שסו"ס הם בני מין אחד, או דילמא לענין איסור כלאים גדר "מין" הוא יותר מצומצם מגדר "מין" בדיני טומאה וטהרה, וממילא לענין זה הם נחשבים כשני מינים שונים ואסור להרביע מין בשאינו מינו, כגון מיני האיה זו בזו או מיני הנשר זה בזה או התסיל עם היונה, וצ"ע לדינא.

והנה לענין המינים שנתרבו מ"למינה" ו"למינו" ו"למינהו", לכאורה דבר ברור הוא שאין להתירם זה בזה, כגון העורב עם הזרזיר לדעת רבי אליעזר, שהרי מינים אלו נתרבו ונכנסו למנין כ"ד הטמאים בפני עצמם, וא"כ ע"כ הם נחשבים כמינים נפרדים, וגזירת הכתוב בעלמא הוא שהם טמאים משום שהם **שייכים** למינים הנ"ל, ומ"מ צ"ע אם ה"ה לענין שאר המינים שנכללו בהם מכח הדמיון המובהק שלא הוצרכו לריבוי מיוחד, כגון תסיל עם היונה וסוגי נשרים זה בזה.

ולהלן נביא כמה ראיות שגם המינים הנ"ל אסורים הם זה בזה, שאינם נחשבים כבני מין אחד אלא לענין הל' טומאה וטהרה ולא לענין הל' כלאים, משום שהשמות של העופות הטמאים והטהורים הם שמות **רחבים ביותר**, ואילו גדר שני מינים בהל' כלאים **יותר מצומצם**, וכדלהלן.

ראשית כל, איתא בירושלמי (פ"א ה"א): "כתיב: 'שדך לא תזרע כלאים', הייתי אומר אפי' שני מיני חטים ואפי' שני מיני שעורים, 'בהמתך לא תרביע כלאים', הייתי אומר אפי' שור שחור על גבי שור לבן, או שור לבן על גבי שור שחור, 'ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך', הייתי אומר אפי' שני מיני צמר ואפי' שני מיני פשתים, פירש בבגדים 'לא תלבש שעטנז, צמר ופשתים יחדיו, אף כלאים שאסרתי לך בכל מקום, לא זה ממין זה ולא זה

ממין זה", עכ"ל.

ומבואר בירושלמי דהו"א אפי' שני סוגים שונים בני אותו מין שאינם נבדלים אלא **בצבע** בלבד יהא אסור, והלא בכה"ג לא הוה סלקא אדעתין להחשיב כשינוי לענין גדר מין בעופות הטמאים [וכמשנ"ת לעיל סי' ב' אות ג', ובפרט שכל העופות הטמאים שבעולם נכללו במנין כ"ד הטמאים], וא"כ משמע ששם "מין" בדיני כלאים הוא **מצומצם יותר**.

ומ"מ יש לדחות שאף בכלאים לא הוה סלקא אדעתין לאוסרם מכח שינוי בצבע בלבד, אלא ששינוי הצבע מורה על שינויים אחרים, וכדמצינו לגבי שור (נזיר ל"א ע"ב) ששור שחור עדיף לעורו ושור אדום עדיף לבשרו ושור לבן עדיף לחרישה, וכדמצינו לענין חתולים (ב"ק פ' ע"ב) שהחתולים הלבנים מסוכנים לבריות, ואילו החתולים השחורים אינם מסוכנים כלל, ואף שגם השינויים הנ"ל אין בהם בכדי להוציאם מכלל מין אחד בהל' טומאה וטהרה, מ"מ י"ל דסו"ס מסקינן בירושלמי שם דבעינן שינוי יותר גדול כדי להפריד לשני מינים, וא"כ ממילא לפי מסקנת הגמ' אפשר לומר שנשתווו גדרי "מין" בדיני כלאים לגדרי "מין" בהל' טומאה וטהרה, וצ"ע.

אמנם לכאורה יש להביא ראיה אחרת שגדר "מין" בהל' כלאים יותר מצומצם, שהרי לגבי העופות הטמאים מצינו כלל (תוספתא פ"ג ה"ז, מובא בחולין ס"ה ע"א): "השוכן בין הטמאים ודומה לטמאים טמא, השוכן בין הטהורים ודומה לטהורין טהור", והרי מעיקרא מוקמינן לה בגמ' (שם) אליבא דרבי אליעזר דמרבין זרזיר מ"מינו" משום ששוכן אצל העורב, ודחינן דאפי' אליבא דרבנן, שאינם מרבים זרזיר, אף הם יודו שאם הוא **שכן וגם נדמה**, אף לדבריהם הרי"ז טמא.

הרי מבואר בסוגיא שם בדעת רבי אליעזר שהשוכן עם הטמא הרי"ז אסור אפי' אם **אינו נדמה לו**, ואילו לדעת חכמים שם בעינן תרתי - שוכן וגם נדמה.

ולכאורה צ"ב איך סלקא אדעתין מעיקרא להעמיד הברייטא אליבא דרבי אליעזר, והרי רבי אליעזר לא ריבה זרזיר מהטעם שהוא שכן בלבד אלא משום שנאמר בו **"למינו"**, משא"כ בשאר מינים שלא נאמר בהם **"למינו"** לא היה מרבה מינים אחרים השוכנים אצלם, וא"כ אינה מיושבת אף לדעת רבי אליעזר, שהרי הברייטא מיירי בכל עופות העולם [וע' מש"כ בתפארת יעקב ובלב אריה שם שנתקשו בקושיא זו].

ונראה לומר שאף שרבי אליעזר לא ריבה "זרזיר" מכח מה שהוא שכן בלבד אלא גם

מכח מה שנאמר בו "למינו", מ"מ היינו משום שמצד הדמיון אל העורב לא היתה מתרבה כלל משום שאינו דומה לו כלל [וכמש"כ רש"י על התורה שם] וכמשנ"ת לעיל (סי' ב' אות ג'), ולכן הוצרך לריבוי הנ"ל, משא"כ בשאר המינים שלא נאמר בהם "למינו" פשיטא לן בדעת רבי אלעזר שיש לנו לרבות עכ"פ כל מין שהוא שכן וגם נדמה, ועל זה דחינן בגמ' דא"כ ה"ה לרבנן אם הוא שכן וגם נדמה בהא מודו ליה לרבי אליעזר [וע' מש"כ בהערה למטה בישוב דברי הרמב"ם קכח].

ולפי"ז מבואר שהסימן "שכן ונדמה" אינו סימן בעלמא לידע שהוא עוף טמא, אלא יסודו הוא שאם הוא שכן אצל הטמא ונדמה לו בכה"ג תלינן שהוא שייך לאותו מין שהוא שם רחב לכמה וכמה סוגים, וכמו לרבי אליעזר שלא ריבה הזרזיר אלא משום שנאמר בו "למינו" והוא ממין העורב, וא"כ ה"ה לרבנן לא נתרבו מינים השכנים והדומים אלא משום שאנו תולים שהם בני אותם מינים.

ונמצינו למדים ששם "מין" בעופות הטמאים הוא שם רחב יותר מגדר "מין" בהל' כלאים, שהרי בעופות הטמאים והטהורים נכללו בהם כל המינים השוכנים והדומים להם, ואילו בהל' כלאים ודאי לא נחשב כבני מין אחד מכח שכנות ודמיון בעלמא, שהרי מפורש להדיא בגמ' (ב"ק נ"ה ע"א) שתרגול וטווס ופסיוני הם כלאים זה בזה (כמפורש בתוספתא כלאים פ"א ה"ה) אע"ג "דרבו בהדי הדדי" דהיינו שהם גדלים זה עם זה [כדמשמע מסתימת לשון רש"י שם] או מגדלים אחד לשני את אפרוחיהם [כמש"כ הרשב"א שם הראב"ד והשיטה מקבוצת שם בשם הרא"ה] או אפי' מתעברים זה מזה [כמש"כ הרמב"ם הל' כלאים פ"ט, ה"ד], והלא בכה"ג לכאורה הם נחשבים כ"שכן ונדמה" להחשיבם כבני מין אחד בהל' העופות הטמאים והטהורים, ואפ"ה לא מהני לענין להתיר משום כלאים, וע"כ היינו משום ששם גדר "מין" בדיני כלאים הוא יותר מצומצם.

וכן נראה לענין עץ "ארז" האמור בתורה, שהרי מפורש בגמ' שנחלקו האמוראים אם

קכח. ולפי הנ"ל מיושבים היטב דברי הרמב"ם שנתקשו בו האחרונים ז"ל, שמצד אחד הרמב"ם מנה הזרזיר במנין כ"ד המינים הטמאים, וא"כ ע"כ קי"ל כרבי אליעזר וכמבואר בסוגיא שם שדוקא לדעת רבי אליעזר הזרזיר אסור, ומאידך גיסא פסק הרמב"ם בהמשך שם בהלכה כ' שכל השוכן עם הטמאים ונדמה להם הרי"ז טמא, ומפורש בדבריו דבעינן תרתי: שוכן וגם נדמה, ואילו השוכן לבדו אינו אסור, ונתקשו נושאי כליו של הרמב"ם, שהרי מבואר להדיא בגמ' (ס"ה ע"א) דלא בעינן שכן וגם נדמה אלא לרבנן, ואילו לרבי אליעזר בשוכן גרידא אסור, וא"כ הרמב"ם לשיטתו דקי"ל כרבי אליעזר שזרזיר אסור, הו"ל לפסוק שאפי' בשכן לבד אסור, וע' מש"כ בכסף משנה שם ובכנסת הגדולה שם והכו"פ בקונטרס פני נשר ועוד, ולפי הנ"ל אתי שפיר, שהרי אף לדעת רבי אליעזר לא מרבינן לאסור שכן בלבד אלא לענין עורב משום שיש בו ריבוי מיוחד, ואילו לענין שאר מינים מודה ר"א דבעינן שכן וגם נדמה, ודו"ק.

יש ד' מיני ארזים או עשרה מיני ארזים (ר"ה כ"ג ע"א, ועוד), וכתבו התוס' (ר"ה שם ד"ה ארבעה) דלא פליגי אלא לענין מקח וממכר אם בלשון בני אדם נכללו כל המינים הנ"ל או לא, אבל כו"ע מודו **שכל העשרה נחשבים כ"ארז'** דהיינו שכולם כשרים לפרה אדומה ולטהרת מצורע, וכן מבואר בפירוש הר"ש משאנץ (נגעים פ"ד מ"א) וכמשנ"ת לעיל (סי' ב' אות ג' סעיף ג', עיי"ש), ונמצינו למדים שמצד אחד **כל עשרת המינים כשרים לענין פרה אדומה וטהרת מצורע** וכולם נחשבים כבני מין אחד, ומאידך גיסא **לענין איסור כלאים לכאורה נראה שאין להתירם זה בזה**, שהרי יש שינויים גדולים ביניהם [ע' לעיל סי' ב' אות ג' סעיף ג' הערה מ' כמה שינויים עפ"י לעזי רש"י שם והרשב"ם בב"ב שם, וכש"כ לענין "אלמוגים" שנכללו במיני הארזים, עיי"ש בהערה הנ"ל], ורחוק מאד לומר שכל המינים הנ"ל הם משתנים בגווניהם רק מחמת "שינוי המקומות והעבודה" (כלשון הרמב"ם הל' כלאים פ"ג ה"א), וע' לשון התוס' (כתובות י"ז ע"א ד"ה שיטתיה) בשם רבינו חננאל בפירוש המלה "שיטתיה": "לשון שיטה והדס (ישעיה מ"א, י"ט), אע"ג דלא הוי ממש מין אחד, מ"מ שניהם מין ארז", עכ"ל, ומ"מ אפשר שכולם מותרים זה בזה שסו"ס כולם נקראו מין ארז ואין לנו לחלק ביניהם מסברא, וצ"ע לדינא קכט.

ועוד יש להביא ראייה לדבר, שהרי נסתפק רבי זירא (חולין ק"מ ע"ב) אם מצות שילוח הקן נוהגת **בתסיל על גבי ביצי יונה או ביונה על גבי ביצי תסיל** [והוא בעיא דלא איפשטא שם], ומבואר בדעת רבי זירא שהם שני מינים שונים, דאל"כ אין שום מקום ספק, וכ"כ הר"ן (על הרי"ף שם) והמאירי (שם) שהם שני מינים, וכן מבואר ברש"י (שם ק"מ ע"ב ד"ה תסיל): "עוף טהור ודומה ליונה" [דהיינו שהוא מין הדומה ליונה ולא יונה בעצמה], וצ"ע שהרי מפורש בגמ' (חולין ס"ב ע"א וע"ב) שהעוף "תסיל" נחשב כיונה וכשר אפי' למזבח, וא"כ ע"כ נכלל בשם יונה ממש לכל דבריה [ואף רבי זירא עצמו מפורש שם ס"ב ע"ב שמודה לרב יהודה בדין זה], וצ"ב.

ונראה דע"כ צריכים לומר שיש לחלק בין כל הדינים התלויים בשם "יונה" שהוא שם רחב הכולל בתוכו כמה מינים שונים, וממילא נכלל בו העוף תסיל שהוא מין ממיני היונה אעפ"י שאינו אותו המין ממש, משא"כ לענין שילוח הקן **שאין המצוה תלויה בשם איזה מין מסויים**, ובהא נסתפק רבי זירא אם המצוה נאמרה בכל אם הרובצת על כל ביצה

קכט. ואיכא נפקותא למעשה אם מותר להרכיב הדסים עם ארזי לבנון (שההדסים הכשרים למצות נטילת לולב נמנים בין עשרה מיני הארזים), שהרי אין שום ספק לגבי מין ההדס שיש עליו מסורת בלי פקפוק לענין מצות נטילת לולב, ולכאורה ה"ה לגבי המין "ארזי לבנון" שאף הם ידועים ומפורסמים, וצ"ע.

שבעולם [וכמפורש בר"ן שם] או דילמא דוקא ביצה שהיא מאותו מין של האם שדרכה לדגור עליה דבכה"ג נקרא "רובצת" [ומטעם זה בעוף "קורא" שדרכו לדגור על ביצי מינים אחרים ודאי חייב לשלח, ולא נסתפק רבי זירא אלא במינים אחרים, וכמפורש בגמ' שם], ולכן אעפ"י שהתסיל נחשב כבן מינו של היונה, סו"ס הם מינים שונים זה מזה עכ"פ לענין זה שאין התסילים דוגרים על ביצי היונה ולהיפך.

ולפי"ז נראה שכשם שלענין מצות שילוח הקן, היונה והתסיל נחשבים כשני מינים שונים, ה"ה לענין כלאים הם אסורים זה בזה, שהרי אף בכלאים לא נתלה האיסור בשום מקום בשם איזה מין מסויים, אלא מקור הדין נלמד (כמפורש בירושלמי כלאים פ"א ה"א) מכלאי בגדים, שאין איסור אלא בשני מינים שונים שהם צמר ופשתים כמפורש בפסוק, וה"ה בכלאי זרעים ואילנות ובהמה שאין איסור אלא בשני מינים שונים, והרי סו"ס תסיל יונה הם שני מינים שונים, אלא ששם "יונה" דיני התורה [לענין היתר אכילה וכשרותה לגבי מזבח] הוא שם רחב הכולל בתוכו מינים שונים, לכן אפשר דה"ה לענין זני התרנגולים המשונים זה מזה.

אמנם כבר נתבאר לעיל (סי' ב' אות ז') מדברי הקדמונים ז"ל שלעולם לא תהיה פריה ורביה מבורכת בין שני מינים שונים, שמטעם זה אסרה התורה כלאי בהמה, עיי"ש באריכות, וא"כ לפי דבריהם נמצא שאין מקום לאסור זני התרנגולים זה עם זה משום כלאים, אלא שסו"ס קשה לסמוך על יסוד זה בלבד להתיר איסור דאורייתא של כלאים, שהרי לא נמסר לנו כלל מוחלט בחז"ל להתיר כלאים עפ"י מציאות זו של פריה ורביה מבורכת בין שני מינים [ומ"מ חלילה לדחות בחינם יסוד המוסכם בכל הראשונים ז"ל וכדמשמע בכמה מקומות חז"ל, וא"כ עכ"פ מהני בזנים הקרובים בדמיונם בעלי ג' סימני טהרה כסימן מובהק שלא להשיגח בשינויים שביניהם וכמשנ"ת לעיל], ובפרט שלעולם יתכן שיש יוצאים מן הכלל הזה עכ"פ לעתים רחוקות או במינים בודדים, ועכ"פ ודאי אין לסמוך על חכמי הטבע בענין זה ואין להתיר עם הזנים המשונים ביותר או הזנים שלא נודע לנו שהוכלאו זה עם זה עד שיתברר ברור גמור שכולם פרים ורבים זה עם זה בברכה מלאה בלי שום פגם במשך כמה דורות, וצ"ע, ולא באתי אלא להעיר.

ה.

דעת הש"ך בענין סימני טהרה בעופות

הש"ך (שם ס"ק ח') הביא בשם המהרש"ל (ים של שלמה חולין פ"ג סי' קי"ג וסי' קט"ו) שפסק שאם יש לעוף ג' סימני טהרה ידוע שאינו דורס ואין צריך לבדוק כלל בסימן הדריסה, ואפי' אם ראינו שהוא דורס, אין בכך כלום, דאמרינן שינוי הוא^{קל}, וסיים הש"ך שם: "ולעניות דעתי אין להקל כל כך", עכ"ל.

ומבואר בדבריו שלא נחלק על המהרש"ל שמעיקר הדין קיי"ל כרמב"י דסגי לן בג' סימנים בלבד [כמפורש בדברי היש"ש שם סי' קי"ג דס"ל כרמב"י לגמרי ודחה שיטת רש"י בב' ידיים], ולא נחלק עליו אלא במקרה שבו ראינו שהוא דורס, דבכה"ג התיר המהרש"ל לתלות שהוא שינוי, ואילו לדעת הש"ך אסור ואין להקל כ"כ.

וכן דקדק הפרי מגדים (שם ש"ד ס"ק ח') בדעת הש"ך, וכ"כ החזון איש (יו"ד סי' י"ג ס"ק י') שהש"ך נקט לדינא כדעת הפוסקים המתירים [כרמב"י ור"ת והתוס'^{קלא}].

אמנם רבים נדחקו בדברי הש"ך הנ"ל להסיט כוונתו באופן אחר, שהרי לכאורה הש"ך סותר עצמו בג' מקומות שהסכים לחומרת רש"י:

(א) שם ס"ק ד' כתב: "ומדינא שרי בג' סימנים הללו וכו' ואפילו הכי אנו נוהגים לאסור, אף שאינו דורס, מ"מ איכא למיחש שמא ידרוס בפעם אחרת", עכ"ל, ומבואר שלא

קל. וז"ל היש"ש שם: "אפי' אם ראינו שדורס, אמרינן שינוי הוי, כמו שמצינו שינוי בארי, שלפעמים אינו דורס, כך אמרינן נמי בהאי עופא, כדי שלא לסתור דברי התלמוד ודברי הגאונים שברור כשמש לפי דבריהם היכא שיש לו ג' סימני טהרה שאינו דורס כלל וכלל, אי"כ מוכרחין אנו לומר שמקרה הוא, אבל צריך לדקדק ולעיין היטב אם הג' סימנים של טהרה סימנים ממש בהווייתן וכו' וכן לעיין בהזפק שבו יהיה בצורתו ואינה משונה בתאורו מצורת שאר הזפקים, אבל אין לדקדק בקטנות דמ"מ הוי זפק וכו'", עכ"ל.

קלא. וכתב החזון"א (שם) שלא נתפרש בדברי הש"ך אם בכה"ג שראינו שהוא דורס אם דעתו להחמיר ולאסור כל המין כולו או רק לאסור אותו הדורס בלבד ולא כל המין, והביא החזון"א ראייה שאין לאסור כל המין, שהרי התוס' (ס"ב ע"ב ד"ה חזויה) העמידו תרגומלתא דאגמא שלא היה בה אלא סימן טהרה אחד בלבד, והרי אם עוף שיש בו ג' סימנים שנמצא דורס עלינו לאסור כל המין, אי"כ אף לשיטתם אפשר היה להעמיד שהיו בו ג' סימנים ואפי"ה נאסר המין כולו משום שנמצא דורס, אלא ע"כ אף בכה"ג אין לאסור כל המין כולו אלא אותו הדורס בלבד, ובהמשך דבריו נקט החזון"א שם כדברי המהרש"ל שאפי' אם ראינו שהוא דורס אין לחוש, שהרי אם אנו סומכים על שיטת רמב"י ושאר הפוסקים המתירים, אי"כ נמצא שלעולם אין עוף טמא שיש בו ג' סימנים, וא"כ ע"כ שינוי הוא שאין לחשו לו או שבאמת לא יארע דבר כזה לעולם, עכת"ד.

כדברי המהרש"ל שמקיל לכתחילה כרמב"י.

(ב) שם בס"ק ו' כתב לענין מסורת שבמקום שיש מסורת לא בעינן שום סימני טהרה כלל, והוסיף שם: "נהי דמחמירינן דאף ג' סימנים לא מהני, היינו משום דשמה ידרוש לאחר מיכן וכו'", ומבואר בדבריו שנקט שאנו מחמירים כשיטת רש"י ודלא כמהרש"ל שמיקל לכתחילה כשיטת רמב"י.

(ג) לעיל בסי' פ' בדין חיה טהורה (ס"ק ב') כתב לגבי סימניה: "עיין פירוש של דברים אלו בבית יוסף, ולפי שאין לנו עתה אלא מה שקבלנו במסורת, וכדלקמן סימן פ"ב גבי סימני העוף, קיצרתי", עכ"ל, הרי מפורש בדבריו שלא האריך שם משום דאין נפק"מ בדבר משום שאין לנו היתר אלא במסורת וכמו בעוף, ודלא כמהרש"ל דס"ל דלא בעינן מסורת כלל.

אמנם נראה פשוט שאין שום סתירה בדבריו, שהרי בודאי מודה הש"ך שהמנהג להחמיר, וכי מפני הכרעתו של המהרש"ל נתכוון הש"ך לבטל מנהג פשוט שנוסד עפ"י רש"י והרשב"א והרא"ש ושאר הפוסקים שנמשכו אחריהם השו"ע והרמ"א, אלא ודאי כל כוונתו אינה אלא לומר שמעיקר הדין אין לחוש לשיטת רש"י אלא קיי"ל כרמב"י, וממילא חומרא זו אינה אלא מנהג בעלמא [וכן הוא לשון הש"ך שם ס"ק ד': אנו נוהגים להחמיר].

ואין להקשות שאם הש"ך מודה שמעיקר הדין קיי"ל כרמב"י ולא כרש"י, א"כ לא היה לו לקצר בסימני חיה בסי' פ' משום "שאין לנו עתה אלא מה שקיבלנו במסורת" [כלשונו שם], שהרי ראוי להאריך ולפרש ולברר הסימנים לידע הדינים עכ"פ לפי שורת הדין משום דקיי"ל כרמב"י ודלא כרש"י, דלא קשה מידי, שהרי לעולם אף המהרש"ל והש"ך מודו ליסוד דברי רש"י שאין אנו בקיאים בסימן הדריסה וכדמוכח ממעשה דתרנגולתא דאגמא, ומעולם לא באו לחלוק עליו בדבר זה, אלא מטעם אחר דחו חומרת רש"י, והיינו משום שאין שום נפק"מ בחוסר בקיאותנו, שהרי אם קיי"ל כרמב"י שכל שיש לו ג' סימנים בידוע שאינו דורס, א"כ לא איכפת לן במה שאין אנו בקיאים, דבכה"ג אין אנו צריכים לבדוק בכלל, ומ"מ בעוף הבא לפנינו במקצת סימנים אף הם יודו לחומרת רש"י שאי אפשר להתיר עפ"י בדיקת סימן הדריסה, שהרי אין אנו בקיאים בסימן זה, ולכן השמיט הש"ך בסי' פ' פירושי הסימנים בסימני חיה, דבלא"ה אין אנו בקיאים לכו"ע ואי אפשר

לסמוך על בדיקתנו, ולכן לא טרח לפרשם^{קלב} [וכש"כ לפי מש"כ הפרי מגדים סי' פ' בש"ד ס"ק א' בדעת הש"ך דהיינו דוקא בסימנים להבדיל בין חיה לבהמה ולא בסימני בהמה, שלכאורה הם דורשים יותר בקיאות מסימן הדריסה].

ו.

בענין הכלל "יתר כנטול דמי"

[ויתבאר אם נאמר דוקא בטרופות ומומים או בכל דיני התורה]

כבר נתבאר לעיל (סי' ג' אות ט') שאין לחשוש לשינוי הקל המצוי בתרנגולים שיש להם חמש אצבעות במקום ארבע, עיי"ש, וכן נתבאר שם שאין לדון בו משום הכלל "יתר כנטול דמי" לומר שנחשב כאילו ניטלה האצבע היתירה [לדעת רש"י בפירוש הסימן, ואילו לדעת הרמב"ן והר"ן לא איכפת לן כלל], שהרי אצבע זו אינה מיותרת כלל בזן זה שטבעו ודרכו בכך, ובפרט שיותר נראה שמצד המציאות לא נחשבת כאצבע יתירה כלל אלא אצבע אחת המתפצלת לשתיים, עיי"ש.

ומ"מ לרווחא דמילתא יבואר שאפי' את"ל שאצבע זו נחשבת כ"יתרה" וממילא חל עליו דין "יתר כנטול דמי", מ"מ בלא"ה נראה שהכלל הנ"ל לא נאמר אלא לענין טריפות ומומים ולא בשאר דיני התורה, וכמו שיתבאר.

(א) ב' דרכים בראשונים ז"ל בגדר הדין

והנה מקור הכלל הנ"ל מפורש בגמ' (בכורות מ' ע"א וחולין נ"ח ע"ב): "כל יתר כנטול דמי", ולכן בהמה שנולדה עם שלש רגלים [אחורניות] הרי"ז טריפה, דבכה"ג נחשב כאילו הרגל ניטלה.

אמנם, לא נתפרש להדיא בגמ' טעם הדבר שבהמה זו נחשבת כטריפה ע"י נטילת הרגל

קלב. והוא חילוק פשוט, ובחנם נדחקו רבים להעמיס בכוונת הש"ך שלא בא להתיר אלא באווחים וכיוצ"ב ושאר מיני דוחק בכוונתו, והלא מקור דברי הש"ך הם דברי המהרש"ל שלא היקל אלא משום הלך לגמרי בשיטת רמב"י ודחה שיטת רש"י בב' ידים, עיי"ש בכל דבריו, וא"כ אין שום מקום לחלק כן, ואין חידוש במה שהש"ך יכריע בין הפוסקים ז"ל וימשך אחר הכרעת המהרש"ל נגד גדולי הראשונים ז"ל, שכן דרכו של הש"ך בהרבה מקומות, ובפרט כאן שהאריך המהרש"ל שדברי כל המפרשים זולת רמב"י הם מוכחים מצד המציאות.

היתרת, שהרי אפי' אם נאמר שהאבר היתירה ניטלה, סו"ס עדיין נותרו לה שתי רגלים אחוריות, ובמה נעשתה טריפה מכח מה שאבר היתר נחשב כאילו ניטל, ומצינו ב' דרכים בראשונים ז"ל ביסוד הדבר:

(א) מדברי רש"י (חולין שם ד"ה כנטול דמי ושם ד"ה היכא איתר) משמע ש"כל יתר כנטול דמי" מתייחס גם לאבר העיקרי שעמו נוסף לו האבר היתר, וממילא נחשב כאילו ניטלו שתי רגלים - הרגל היתרה עצמה וגם הרגל העיקרית שכנגדה, וממילא הרי"ז בעלת רגל אחת שהיא טריפה, וכן העלו הרבה ראשונים ז"ל בדעת רש"י, וכמש"כ בדעתו הרמב"ן (שם) והרא"ש (פ"ג סי' נ"ד) והר"ן (על הרי"ף שם) ועוד.

(ב) אמנם הרמב"ן (שם) עצמו פקפק על דברי רש"י, שהרי לשון הגמ' "כנטול" לא משמע שהוא חסר אלא נטול, ולכן פירש באופן אחר, שכלל זה מתייחס רק לאבר היתר בלבד, שאם הוא יתר נחשב כאילו הוא נטול בידי אדם, דהיינו שנחתך וניקב כל האבר היתר כולל מקומו, וממילא מטעם זה נחשב טריפה [ולכן אם הרגל היתרה היא למטה מן הארכובה וממקום צומת הגידים הריהי כשרה], וכן נמשך אחריו הרשב"א (בתורת הבית, בית ב', שער ג') כנגד שיטת רש"י שאין לומר שהאבר העיקרי שכנגדו נטול, אלא שלפי דברי הרשב"א לא נחשב כאילו נחתך וניקב האבר היתר כולל מקומו אלא רק האבר היתר בלבד, ומ"מ נחשב טריפה משום דמיירי באופן שאם תינטל הרגל, יישמט הבוקא דאטמא או צומת הגידים, עיי"ש.

(ב) איך קיי"ל לדינא

ולדינא, הכריע השו"ע בכמה מקומות כדברי רש"י וסיעתו הנ"ל שבכל יתר נחשב כאילו ניטלו שתי האברים יחד [כמבואר בסי' מ"א ס"י ובסי' מ"ג ס"ה וסי' נ' ס"ב, וכמש"כ הב"י בעצמו סי' מ"ג שם, וע' בש"ך סי' מ"א ס"ק ט"ז ובביאור הגר"א סי' מ"ג ס"ק ד'], אלא שהרמ"א (סי' מ"ג ס"ה) כתב שיש להחמיר כשיטת הרמב"ן וסיעתו.

ונחלקו האחרונים ז"ל אם אפשר לסמוך על שיטת רש"י כנגד הרמב"ן בהפסד מרובה להכשיר או לא: (א) לדעת הב"ח (סי' מ"ג) והט"ז (שם ס"ק ח') ועוד, יש להחמיר ולחוש לשיטת הרמב"ן וסיעתו אפי' במקום הפסד מרובה, (ב) הרמ"א (שם ס"ה בהגהתו) והש"ך (שם ס"ק ט') הכריעו שיש לסמוך על שיטת רש"י וסיעתו במקום הפסד מרובה.

ונמצא שלפי הב"ח והט"ז וסיעתם, אין הכרעה במחלוקת הנ"ל אלא דינו כספק גמור

מדאורייתא לחומרא, וחיישינן לחומרא לשתי השיטות הנ"ל, ואילו לדעת הרמ"א והש"ך וסיעתם, **מעיקר הדין קיי"ל כרש"י** וכדעת השו"ע, ולכן בהפסד מרובה יש להקל כדבריו כנגד הרמב"ן.

ג) אם בהמה בעלת יתרת נחשב כטריפה במציאות או רק בדין

ועוד נחלקו הראשונים ז"ל אם בהמה בעלת ג' רגלים דינה כטריפה **מצד המציאות**, וממילא אינה חיה יותר מי"ב חודש ואינה יולדת וכו' ככל הטריפות, או דילמא אינה אלא טריפה **בדין**, שנידונת כאילו נטרפה מכח הכלל הזה, אבל מצד מציאותה יכולה להרבות ימים ככל שאר בעלי החיים וכדלהלן.

והנה הרשב"א (שו"ת ח"א סי' צ"ח, הובאו דבריו בפוסקים ז"ל, ע' ש"ך סי' נ"ז ס"ק מ"ח) נשאל בבהמה שיש לה אבר יתר שדינה כטריפה ונתברר שעברו עליה י"ב חודש ולא מתה, אם בכה"ג יש להיתרה, שהרי טריפה אינה חיה י"ב חודש (חולין נ"ז ע"ב), והשיב הרשב"א שם: "ועוד אני אומר, **שלא אמרו שהיתרת זו אינה חיה**, אלא כך אמרו, שכן קיבל משה מסיני שהיתרת כנטול, וכל שאילו ינטל אינו חי שנים עשר חדש, אפי' מעתה שלא נטל טריפה כאילו נטל, ואעפ"י שהוא **מרבח כחול ימים עם יתרונו**", עכ"ל, ומבואר להדיא בדבריו שאינה טריפה בטבעה ובמציאותה אלא בדינה בלבד, שעפ"י דיני התורה **נחשב כאילו** היתר נטול ונעשתה טריפה אעפ"י שבמציאות אינה כן.

אמנם התוס' (מנחות ל"ז ע"ב ד"ה שומע אני) כתבו לענין בכור שיש לו ב' ראשים שהוא נחשב כטריפה שלא יחיה י"ב חדש וכמפורש בגמ' שם (וכמש"כ רש"י שם ד"ה אך חלק), דהיינו **טעמא משום** "כל יתר כנטול דמי", וא"כ מבואר בדבריהם שע"י האבר היתר הוא נעשה טריפה **בטבע ובמציאות** קלג.

ד) מקור הדין לדעת רש"י וסיעתו

והנה לשיטת רש"י דס"ל שנחשב כאילו ניטלו שתי הרגלים (היתרה והעיקרית שכנגדה), צ"ע מהו המקור לכלל זה, שהרי לא מצינו לו שום דרשא בש"ס, ומצינו ב' דרכים בראשונים

קלג. וצ"ע מה יענה הרשב"א על ראייה זו, שהרי מפורש בגמ' שם שהוא נחשב כטריפה, ויש לדחות בפשיטות ששם נחשב כטריפה מצד המציאות בלבד, משום דמיייר ביתר של הראש, שמסברא ידעינן שלא יתכן כלל שיחיה גוף שיש לו ב' ראשים ולא דוקא מכח הכלל הנ"ל, משאי"כ בשאר האברים היתרים אין הכרח שמחתם הוא טריפה במציאות.

ז"ל:

(א) דין זה לא נלמד מסברא, שהרי אף אם נימא שטבע האבר היתר שלא יתקיים וסופו להינטל ומשו"ה נחשב כאילו ניטל מעכשיו, מ"מ סו"ס טעם זה לא שייך כלל אלא לגבי האבר היתר בלבד ולא לגבי האבר העיקרי שאין בו שום פגם או מום, אלא ע"כ הוא **הלכה למשה מסיני שקיבלו חכמים**.

וכן מבואר להדיא במרדכי (חולין שם, רמז תרל"ו) בדעת רש"י: "נראה לפרש, כל היכא דיש לו רגל יתר, חשבינן ליה כאילו (ניטל) [נחתך] אחד מרגליה, והרי **אין לה כי אם רגל אחד** וטריפה, **וכן היה להם קבלה**, וכעין זה פירש נמי רש"י, עכ"ל, ומבואר בדבריו בשיטת רש"י שדבר זה הוא **קבלת חכמים** להחשיב היתר והאבר העיקרי שכנגדו כאילו ניטלו.

(ב) מהר"י ווייל (שו"ת מהר"י ווייל, ריש הל' בדיקות, הגה"ה שם) הביא ששמע טעם יפה: "בזמן שכל אבר ואבר יונק ממעיין שלו, יוכל להתקיים, אבל כששני אברים יונקים ממעיין אחד, אינם יכולים להתקיים, לפיכך אמרו חכמים, כי יתר כנטול דמי", עכ"ל.

ומבואר בדבריו שמקור הדין **יסודו מסברא** שהאבר היתר והאבר העיקרי שכנגדו **שניהם סופם להתייבש ולהינטל במציאות** [ומ"מ אף לשיטתו יתכן שהוא קבלת חז"ל, אלא שעכ"פ יסודה מסברא שנלמדה בקבלה].

(ה) מקור הדין לדעת הרמב"ן וסיעתו

והנה לדעת הרמב"ן וסיעתו שלא נחשב כאילו ניטלו שתי האברים אלא רק האבר היתרה בלבד, לכאורה אף בדעתו נראה שהדברים נוטים יותר לומר כצד הא' שאינו אלא קבלת חז"ל, שהרי אפי' אם נאמר שסוף האבר להתייבש ולהינטל, מ"מ מאיזה טעם יש להחשיב כאילו **יינטל בידי אדם** עם מקומו באופן שייעשה טריפה, אלא ע"כ קבלה מסיני הוא, ומ"מ אפשר שיש לדחות בדוחק דה"ה דבר זה נלמד מסברא, שהאבר היתר סופו להתייבש אף עם מקומו כאילו יינטל בידי אדם, וצ"ע.

ומ"מ עכ"פ הרשב"א עצמו שנטה אחר שיטת הרמב"ן כנגד שיטת רש"י, הלא מפורש להדיא בדבריו במקום אחר (שו"ת שו"ת ח"א סי' צ"ח) שאינו אלא קבלת חז"ל, וז"ל: "שכן קיבל משה מסיני שהיתרת כנטול", והרשב"א הוכרח לומר כן לשיטתו שם **שבכל יתר**

הבהמה אינה טריפה במציאות אלא בדין בלבד אעפ"י שתוכל לחיות שנים רבות, וא"כ ע"כ מוכרחים לומר שלא כדברי המהר"י ווייל הנ"ל שסופם להתייבש וכל כיוצ"ב, אלא בהכרח דין זה אינו אלא הלכה למשה מסיני.

ו) מסקנא היוצאת לענין האצבע היתירה החמישית הנ"ל

ועתה נשוב לענין האצבע היתירה שבתרנגולים הנ"ל [אף שכבר נתבאר שאינו ענין לכאן כלל, ולא נידון כאן אלא לרווחא דמילתא], והנה כבר נתבאר לעיל שנחלקו הפוסקים ז"ל בענין הכלל הנ"ל אם שתי האברים נחשבות כנטולות [כדעת רש"י] או רק האבר היתירה [כדעת הרמב"ן], ולפום ריהטא יש לדון שלפי דעת רש"י שנחשב כאילו ניטלו שתי האצבעות [היתירה והעיקרית שכנגדה], הרי"ז נחשב כאילו אין לו אצבע יתירה כלל ואין לו סימן טהרה זה, דבכה"ג שפיר יש להוציאו מכלל מין התרנגולים, ואילו לדעת הרמב"ן וסיעתו שנחשב כאילו ניטלה האצבע היתירה בלבד, א"כ לא איכפת לן במה שניטל האצבע היתירה החמישית, שהרי סו"ס עדיין יש לו האצבע היתירה העיקרית שכנגדה שאינה ניטלת כלל [ולפי"ז באיסור דרבנן או מנהג כנידון דין יש מקום להקל עפ"י שיטת הב"ח וסיעתו הנ"ל שהוא ספיקא דדינא אי קיי"ל כרש"י או כרמב"ן, אלא שכבר הכריעו הרמ"א והש"ך וסיעתם שמעיקר הדין קיי"ל כשיטת רש"י].

אמנם באמת אפי' לשיטת הרמב"ן הנ"ל יש ליטול האצבע היתירה העיקרית, שהרי כידוע האצבע החמישית בתרנגולים הנ"ל מתפצלת ומחוברת לאצבע היתירה העיקרית באופן שלכאורה אם תינטל, הרי גם האצבע העיקרית שכנגדה מוכרחת להינטל עמה, וממילא אף הרמב"ן וסיעתם יודו דבכה"ג נחשב כאילו ניטלו שתי האצבעות.

ז) מסקנא היוצאת מכל הנ"ל לענין שאר דיני התורה

ועתה נבוא לדון אם הכלל יתר "כנטול דמי" נאמר לענין הסימן של "אצבע יתרה" ושאר דיני התורה או לא, והנה נתבארו לעיל ב' מחלוקות בפוסקים ז"ל בענין הכלל הנ"ל: (א) אם בהמה בעלת רגלה יתירה נחשב כטריפה **במציאות** [לדעת התוס' במנחות] או **רק בדין** [לדעת הרשב"א], (ב) אם מקור הדין הוא **קבלה מסיני** [לדעת הרשב"א והמרדכי] או **יסודו מסברא** שהאברים עתידיים להתייבש ולהינטל [לדעת מהר"י ווייל ועוד].

ולפי"ז נראה ברור שאין מקום לומר שכלל זה נאמר בשאר דיני התורה מלבד טריפות, שהרי לפי הרשב"א וסיעתו שאינו אלא **קבלה מסיני בהל' טריפות להחשיבה כטריפה**

אעפ"י שבמציאות אינה כן, א"כ אין שום מקור וטעם לומר שקבלה זו נתקבלה לענין שאר דיני התורה, שלא נזכר כן בשום מקום בחז"ל, ודבר פשוט הוא שאין מקום ללמוד מקבלה האמורה בהל' טריפות לשאר דיני התורה, וכן לדעת מהר"י ווייל וסיעתו שהוא נלמד מסברא שעתידי להתייבש מצד מציאותו שלא יתכן שיינקו שני אברים ממעיין אחד, א"כ כלל זה אינו שייך אלא **באברים** ולא בשאר מקומות, ואף באברים יותר נראה דמיירי דוקא באברים **שהחיות תלויה בהם**, דבכה"ג שפיר איכא למימר כששניהם יונקים ממעיין אחד הרי"ז מתייבש ועתידי להיחסר במציאות.

אמנם מפורש ברמב"ם (הל' איסורי מזבח פ"ב הי"א) לענין הל' מומים שדין יתר כחסר נאמר אף לענין **אברים שאין החיות תלויה בהם ושאינה נעשית טריפה בחיסורן**, דמ"מ אם נמצא בה יתר כזה, הרי"ז בעלת מום [באופן שהיתה נחשבת כבעלת מום בחיסורו].

אמנם, אף לדברי הרמב"ם הנ"ל שלמדים הלכה זו מדיני טריפות לדיני מום, מ"מ דבר ברור הוא שלא נתחדש אלא לענין אברים שהם **מיותרים** וכמשנ"ת לעיל (סי' ג' אות ט') דבכה"ג הוי **מום גמור**, אבל אם טבעו של אותו סוג בהמה בכך, ודאי שאין מקום להחשיבו כבעל מום מחמת כן וליטול היתר ממנו ולהחשיבו כחסר, ועכ"פ ודאי לא נאמר בשאר דיני התורה שאינם תלויים באברים.

ח) דחיית הראיה שהביא שו"ת דובב מישרים

אמנם בשו"ת דובב מישרים (סי' פ"ט) הביא משו"ת אבני נזר (יו"ד סי' שע"א) שכתב להביא ראיה שהכלל הנ"ל נאמר בכל התורה כולה, שהרי מפורש ברמב"ם (הל' ס"ת פ"ז הט"ז) לענין הלכות כתיבת ספר: "כרך זה שיש בו ספר תורה נביאים וכתובים, אין קדושתו כקדושת ספר תורה אלא כחומש מן החומשין, **דין היתר כדין החסר**", עכ"ל, וכתב הבית יוסף (יו"ד סי' רפ"ג) שטעמו הוא משום "**כל יתר כנטול דמי**" [וע"ע מש"כ האבני נזר שם להביא מלשון תיקוני זהר, תיקון כ"ה], וא"כ מבואר שדין זה נאמר אפי' באותיות יתרות. **שבספר תורה.**

והאבני נזר (שם) הרחיק לומר שדין זה יהא תלוי במחלוקת הפוסקים הנ"ל אם אמרינן יתר כנטול בשתי האברים או לא, שלדעת רש"י ששתייהן ניטלות בכה"ג בספר תורה פסול שנחשב כאילו חסרה אות אחת כנגד היתרה, ואילו לדעת הרמב"ם וסיעתו שדוקא היתר לבדו נחשב כנטול, א"כ אין מקום לפסול באות יתרה, עיי"ש.

אמנם נראה ברור שאין כוונת הב"י לומר בדעת הרמב"ם שספר תורה שיש בו נ"ך הוא פסול מכח הכלל הנ"ל ממש, אלא צחות לשון בעלמא נקט [וכמשלו של תיקוני זהר שם], שמלבד מה שהוא תמוה מאד לכאורה לומר שהרמב"ם למד דין זה מהל' טריפות ואין שום מקור לחידוש זה, הרי מפורש ברמב"ם שם שספר זה פסול כדין ספר שיש בו יתר, והלא הפסול באות אחת יתרה (הל' ספר תורה שם הי"א ופ"י ה"א) אינו נלמד מכח הכלל שכל היתר כנטול דמי, אלא משום שנכתב כאגרת שלא בדקדוק גמור (כמבואר במנחות ל"ב ע"ב, עיי"ש ברש"י ד"ה כתיבה).

וכ"כ בשו"ת בית אפרים (יו"ד סי' ס"ד): **"לישנא בעלמא נקט לצחותא**, ורצה לומר שכיון שתיבה זו אין זה מקומה, היא מקלקלת ומשנה ענין הקריאה אף לתיבות שלפניהם ואחריהם", עכ"ל.

וכן מבואר בספר קרית ספר למאירי (מאמר ב', חלק ב') שאף הוא העתיק הכלל הנ"ל לענין הל' כתיבת ספר תורה, אך הוסיף ביאור, וז"ל: "והוא הדין ליתרון אות אחת שלא כראוי, שכל יתר כנטול, ואף היתרון מפקיע לפעמים הבנת הלשון והענין כחסרון", עכ"ל, ומבואר בדבריו שאינו אלא משל, והכוונה היא שהיתר פוסל כחסר משום ששניהם משנים משמעות הלשון.

סיכום חלוקת המינים ומציאות ההכלאות לדעת חכמי הטבע בימינו

המקורות

הדברים הבאים נכתבו עפ"י עיוני בדברי חכמי הטבע מוסכמים ומוסמכים בעיניהם וכן עפ"י הספר המקיף "אוסף ההכלאות של עופות העולם" [ע' בהערה למטה בענין ספר זה קלד]. כמובן, אין כאן הודאה לאמיתות דבריהם, וכבר נתבאר לעיל (סי' ד' אות א') שחלילה להיגרר כפתי אחרי דבריהם ואין לסמוך עליהם בחינם [וע"ע לעיל סי' א' אות א' הערה א' בענין נאמנות עכו"ם], מלבד מה שחלוקות רבות בדבריהם אינן אלא השערות בעלמא, ואדרבה חלק מהן בנוי על הכחשת הבריאה ר"ל, ואינו ראוי כלל להיזכר כאן, ומ"מ בחלק גדול מן הדברים אין אנו זקוקים כלל לנאמנותם של עכו"ם וחכמיהם, משום שהדברים גלויים ועומדים מצד עצמם, שביד אחד אחד לבדוק ולבחון בעצמו. עכ"פ לא הובאו ידיעות חיצוניות אלו אלא כדי לדון מתוכה על הסוגיא או לסתור דברי המבלבלים הנשענים על דברי חכמי הטבע לחזק טענותיהם בדוכתי דניחא להו, ותו לא מידי.

קלד. הספר הוא ליקוט ממומחים בתחום ההכלאות שבין עופות ונקרא באנגלית "Handbook of Avian Hybrids of the World", והוא ספר בן שש מאות עמודים ויצא לאור בשנת תשס"ו, ובו למעלה מחמשת אלפים מחקרים ממקורות שונים על אודות ההכלאות בין מיני עופות שונים מכל העולם, וכמדומה שהוא נחשב כאוסף המחקרים המקיף ביותר בנושא זה. בכל הערכים שם, הם טרחו לציין בכל הכלאה אם היא אירעה באופן טבעי או רק בתנאי כליאה או בהזרעה מלאכותית, וכן באיזו רמה של שכיחות נעשית ואחוזי ההצלחה, וכן טרחו לציין אם הצאצאים היו פוריים לכל דבר או רק באופן חלקי או עקרים, וכן אם נעשתה בנקבה של המין האחד עם הזכר של המין השני או בזכר של המין האחד עם הנקבה של המין השני או בשניהם משני המינים. יש לציין שכמובן לא הובאו שם אלא הנסיונות שהצליחו במדה מסויימת שעכ"פ באו לידי עיבור באיזה צד, אבל לא המקרים בהם שני מינים נודווגו זה עם זה ולא באו לידי עיבור כלל.

חלוקת המינים שבדבריהם

לפי חכמי הטבע בימינו, העופות מחולקים לכמה וכמה "סדרות", שכל "סדרה" מחולקת לכמה וכמה "משפחות", וכל "משפחה" מחולקת לכמה וכמה "סוגים", וכל "סוג" מחולק לכמה וכמה "מינים", וכל מין מחולק לכמה וכמה "זנים". לעניננו, סך הכל ישנן חמש דרגות של חלוקה [זו למעלה מזו] - (א) סדרה (ב) משפחה (ג) סוג (ד) מין (ה) זון.

מינו של התרנגול

למשל, לדבריהם, עוף התרנגול "לגהורן" הוא שייך ל: (א) הסדרה הנקראת "גליפורמיים" [הנקראים בשפה המדוברת בארץ ישראל "תרנגולאיים"], (ב) המשפחה הנקראת "פסיוניים", (ג) הסוג הנקרא "ג'ונגל-פואל" [שתרגומו "תרנגולי היער"], (ד) המין הנקרא "תרנגול הג'ונגל האדום" [שנכלל בו תת-המין: "התרנגול המבוית" בלשונם], (ה) הזן הנקרא "לגהורן".

להלן נעתיק בקצרה מדבריהם מה נכלל בסדרה זו ובמשפחה זו ובסוג זה ובמין זה.

לדבריהם, ה"סדרה" של התרנגול - הנקראת בלע"ז "גליפורמיים" הנ"ל - מחולקת לכחמש "משפחות" שאף הן מחולקות לכמה עשרות "סוגים", ובסך הכל הריהי כוללת למעלה ממאתים ושבעים "מינים" שונים. אין כאן המקום לפורטם, אך עכ"פ נכללים בו כמה וכמה מינים שאין להם אצבע יתירה [לדעת רש"י] וממילא הריהם אסורים מדאורייתא באכילה מעיקר הדין ממש [עכ"פ מספק] אף לדעת רמב"י.

וה"משפחה" [שהיא למטה מ"סדרה"] של התרנגול הביתי הנקראת "פסיוניים" הריהי כוללת בתוכה יותר ממאה וחמישים מינים שונים מתוך המינים הנ"ל. אף שאכן רוב רובם של עופות של "משפחת הפסיוניים" הנ"ל הם כנראה עופות טהורים בעלי כל ג' סימני הטהרה ואינם דורסים [עכ"פ אינם צדים ואינם נועצים צפרניהם בטרף כלל וכשיטת הרמב"ן וסיעתו, ולא מיבעיא שאינם דורסים ואוכלים טרפיהם בעודם חי כשיטת ר"ת וסיעתו], כגון תרנגול ההודו והחוגלה והשליו והקורא והטווס והפסיון למיניהם ועוד [ויש קהילות שבהן נהגו לאכול כמעט מכל המינים הנ"ל], מ"מ הלא כלולים ב"משפחה" הנ"ל אף המינים הנקראים "שכוויים" שבתוכם יש "שכווי הענק" שהוא בחזקת עוף טמא כמש"כ המהרי"ל (שו"ת סי' צ"ה) שיש עליו מסורת שהוא הדוכיפת [והוא הנקרא בלשונם

"אוויריהון" יקלה שהוא נקרא בשם זה ממש בלשון אשכנז בימינו], וכן "השכווי השחור" שהוא ג"כ עוף טמא לדעת כמה ראשונים ז"ל [והוא הנקרא בלשונם "בירקהון" שאף הוא נקרא בשם זה ממש בלשון אשכנז בימינו].

וה"סוג" של התרגול הנקרא "ג'ונגל-פואל" כולל בתוכו לדבריהם רק ד' מינים שונים:

(א) תרגול הג'ונגל האדום [שמקורו מדרום-מזרח אסיה בין הודו לסין עד אינדונזיה, ולכן לכאורה לא היו מצויים בזמן חז"ל במקומותיהם], ונכלל בו תת-המין של התרגול הביתי [שבעיני חכמי הטבע אין ביניהם שינויים גופניים משמעותיים בכדי להפרידם לשני מינים מלבד היותו בר ולא ביתי, והם פרים ורבים בטבע באופן חופשי עם התרגולים הביתיים שמרדוקלי¹ ונמצאים בקצוות היער, והצאצאים שלהם הם פוריים ממש לכל דבר בלי שום פגם קלי²].

(ב) התרגול הסרי לנקי (על שם אותה המדינה בדרום אסיה שמקורו משם), ואף הוא מזדווג באופן טבעי עם תרגול הביתי, אך הצאצאים הם פוריים רק באופן חלקי (האוסף הנ"ל עמ' נ').

(ג) תרגול הג'ונגל האפור [ומקורו מאזור הודו], ואף הוא מזדווג באופן טבעי עם התרגול הביתי, אך הצאצאים הם ג"כ פוריים רק באופן חלקי ומהם שהם עקרים גמורים (שם עמ' נ"א).

(ד) תרגול הג'ונגל הירוק [מקורו מאזור אינדונזיה]. לא נודעו מקרים שבהם נזדווגו באופן טבעי עם התרגול הביתי אלא רק כשהיו בתנאי כליאה, והצאצאים ג"כ היו פוריים באופן חלקי בלבד (שם).

קלה. בגרמנית נקרא: auherhuhn, ואולי כוונתו למין הנקרא: Stein-auerhuhn, ואין לי שום ידיעה בענין זה, וכמדומה שאין הכרח גמור שהוא נתכוון למין זה ממש אלא אפשר הוא נתכוון למינים הדומים למין הנ"ל שהיו מצויים בהרים באזורים שם, ויתכן שבמשך מאות שנים השם ישתנה מעט, ובפרט אם באו מינים נוספים שהם דומים, דבכה"ג השמות מתחלפים ומוסיפים שמות לווי וכיוצ"ב, ומ"מ לפי המבואר לעיל סי' ב' אות ג' יש לאסור כולם.

קלו. הם הנקראים באנגלית בתואר תרגול "פירל" שהם תרגולים שמרדו וחזרו לטבע באופן מוחלט במשך כמה וכמה דורות, שהם נמצאים במקומות רבים ברחבי ארה"ב ושאר העולם.

קלו. עד כי כך שיש שמחשיבים את התרגול הג'ונגל האדום הטהור [דהיינו הזן המקורי שלא עבר שום הכלאה עם זן אחר] כזן ב"סכנת הכחדה" מטעם זה, וכן הובאו מכמה וכמה מקורות באוסף המחקרים הנ"ל (עמ' נ'), ושם מובא שיש אומרים שכבר אין היום תרגול ג'ונגל אדום טהור ומקורי, שיש סימנים וראיות שכבר כמה דורות כולם נזדווגו באופן טבעי עם התרגולים הביתיים שמרדו וחיו בקצוות היערות, וכן בשאר המקומות בעולם שהובא תרגול הג'ונגל הריהם מזדווגים באופן טבעי עם התרגול הביתי.

אין חשש כלל להכלאות ממינים שונים

ומעתה באו המערערים והכניסו ספיקות בלב יראים וטובים שמא הכליאו התרנגול הביתי עם מינים שונים ומשונים כמו העורב או הדוכיפת או שכווי היער או השכווי השחור או שאר מינים טמאים ומסופקים, שהרי שיטות ההכלאה בימינו נשמרות בסוד כמוס.

אמנם, דבר גלוי וידוע הוא בחכמת הטבע שברוב רובם של המקרים, וכפי שנתברר ונתאמת בנסיונות רבים מאד, אי אפשר להכליא בין שני מיני בעלי חיים שונים, אא"כ הם קרובים מאד בטבעם וכמפורש בכמה מקומות בחז"ל, ובאמת אף במינים הקרובים בטבעם שבהם יתכן עיבור באיזה צד, הרי בדרך כלל צאצאיהם הם עקרים גמורים [וכמש"כ הרבה ראשונים ז"ל וכמשנ"ת לעיל], כמו בפרד הבא מן הסוס והחמור וכהנה רבות קל^ח, מלבד מומים ופגמים הנגרמים מחמת החיבור הבלתי ראוי^{קלט}, ועכ"פ אפי' אם הצאצאים הם פוריים במדה מסויימת, מ"מ לעולם אין בהם פריה ורביה מבורכת ומלאה, שאינם מולידים אלא רק בחלק מן המקרים [מלבד מומים אחרים].

וכן נתאמת ונתברר לענין התרנגול באוסף המחקרים הנ"ל ששם מובאים שם רוב ככל אלפי הנסיונות שנעשו ע"י החוקרים לדורותיהם במקצוע זה של הכלאות עופות ממינים שונים, ושם (עמ' נ' - נ"ד) הובאו כל נסיונות ההכלאה הרבים שנעשו בתרנגול עם למעלה מעשרים מינים שונים [חלקם נעשו בניסויים רבים ע"י חוקרים שונים במקומות שונים בעולם]: מינים שונים של פניניות ופסיונים ושלווים וטווסים ושכוויים [והם המינים הנקראים בגרמנית "אוריהאון" ו"בירקהון" המוזכרים בראשונים ז"ל^{קמ}], והנקרא "מונאל"

קלח. כגון הבא מן ה"זברה" והחמור, והבא מן ה"זברה" והסוס, והבא מן הכבש והעז, והבא מן האריה והנמר, והבא מן האריה והטיגריס, שכל וולדות הכלאים הנ"ל מצויים בגני חיות ברחבי העולם, והם עקרים ואינם מולידים אפי' עם בני כלאים כמותם.

קלט. כגון שינוי במספר ה"כרומוזומים", דבכה"ג לעולם יולידו וולדות עקרים, כגון סוס וחמור שאעפ"י ששניהם שייכים לאותו "סוג" בעיניהם, אפי' לא יולידו וולדות פוריים משום שיש לסוס וארבע כרומוזומים ואילו לחמור יש ששים ושנים כרומוזומים.

קמ. נעתיק כל דבריהם בשני מינים אלו. לגבי המין "בירקהון" לא נודעו מקרים שבהם הצליחו. לגבי המין "אוריהאון" שהוא "שכווי היער" או "שכווי הענק", הובאו שם שני מחקרים. לפי המחקר הראשון, הכליאו בשיטת הזרעה מלאכותית עשרים וחמש תרנגולות עם זרע של עשרים ושנים שכווי היער. מתוך אלף ומאה וארבעים ושמונה ביצים, רק שמונה מהן היה ניתן לראות התפתחות משמעותית של וולדות, ומתוכן רק שלש בקעו לאחר עשרים וארבעה ימים. באופן מפתיע, השלש הצליחו להגיע לידי בגרות. במחקר השני, טענו שהוציאו וולדות פוריים, אלא נראה שאין טעם להאמין להם כלל, שנסיון זה נעשה לפני יותר ממאה וארבעים שנה ואין שום תיעוד המוכיח כן [ומסתבר מאד שלא כתבו אלא לפאר עצמם, משא"כ בימינו שמתעדים ובודקים ומבקרים כל נסיון]. לפי"ז, אם נאמין לאמיתות המחקר הא' הנ"ל, צ"ע איך יתכן שנתעברו התרנגולים שהם טהורים עם

בלע"ז והנקרא "צ'צ'לקה" בלע"ז, והנקרא "הוקו" בלע"ז, תרנגולי הודו, וחוגלות [ורבים מן השמות הנ"ל כוללים בתוכם כמה וכמה מינים שהם נחשבים כמינים נפרדים לדעת חכמי הטבע] - **ובכולם לא נמצא אפי' אחד מהם שהצליח להוציא וולדות פוריים ובראים.** ברוב רובם של המקרים, הביצים לא בקעו, ובמיעוט המקרים שבהם הצליחו לבקוע, רוב הוולדות היו פגומים ולא שרדו, והמיעוט ששרד לא היה יותר מכמה שבועות, ובמקרים רחוקים לכל היותר שנה אחת ותו לא [ובכלל לא הובאו שם אלא הנסיונות שבאו לידי עיבור באיזה צד, וא"כ כנראה שאר מיני העופות שבעולם לא באו לידי עיבור כלל, שהרי בודאי עשו נסיונות רבים נוספים מלבד המינים הנ"ל].

ובכלל, הלא מתוך כל אלפי ההכלאות השונות המובאות שם של כל מיני עופות העולם - ולא דוקא ההכלאות שנעשו עם התרנגול, לא נמצאו יותר משלש עשרה הכלאות שבהן **הצאצאים היו נחשבים כ"פוריים ביותר"**^{קמא}.

נמצינו למדים שאין שום חשש שמא הכליאו המינים הנ"ל במין התרנגול הביתי הנמכר לבשרו או לביציו, שהרי כל התרנגולים המוכלאים הם פרים ורבים להפליא באופן מסחרי, ואין לך קלקול והפסד גדול מלהכליא עמם.

לכן, לכל היותר יש מקום לחשוש שמא הכליאו התרנגול הביתי עם מינים שהם בני אותו "**סוג**" לדבריהם של התרנגול הרגיל [וכש"כ "זנים" בני "מינים" וכדלקמן], דהיינו הסוג הנקרא "ג'ונגל פואל", ולא לשאר העופות שהם בני אותה "משפחה" הנקראת "פסיוניים" וכש"כ לא בני ה"**סדרה**" הנקראת "תרנגולאיים" [שהוא שם מטעה בלשון המדוברת בימינו, ונקראת "גליפורמיים" בלע"ז].

העופות הנ"ל שהם טמאים לדעת המהרי"ל שהם הדוכיפת, וצ"ע אם מכח מציאות זו עדיף לומר שע"כ כלל זה לא נאמר בעופות [ודלא כמו שנתבאר לעיל סי' ב' אות ו'] או עדיף לומר שמסורת בטעות היא [שהרי לכאורה רחוק לומר שמהרי"ל נתכוון למין אחר שנקרא כן בלשון אשכנז], ולכאורה יותר נראה לומר כצד הב', שהרי מפורש בכל הראשונים שיתכן שתפול טעות אפי' במסורת טהרה, וא"כ כש"כ במסורת טומאה, ועכ"פ לכאורה עדיפה לן מסורת הרס"ג שהיה קדמון יותר ומגאוני בבל והכיר יותר המינים שעליהם דיברו האמוראים שכמה מהם היו בקיאים ברוב ככל כ"ד המינים [ומ"מ הרד"ק הביא מסורתו בשם רב שרירא גאון שהיה מאחרוני הגאונים], ומ"מ יש לדחות דשאני הכא שנעשה בהזרעה מלאכותית [וגם אפשר שהביצים פותחו במדגה מיוחדת, ואולי בטבע לא היה מתקיים ומגיע לידי בקיעה, ומיושב לשיטת רבינו גרשום בבכורות שם שאין הוולדות מתקיימים אעפ"י שאפשר שיתעברו].

קמא. הם מסומנים בראשי תיבות שם בתחילת כל ערך, והנה תרגומם: "הנתונים הזמינים מלמדים כי ההכלאות הן פוריות ביותר", ומ"מ אף בהם יתכן שנתגלו פגמים שונים, וכל ההכלאות הנ"ל נעשו במינים בני "סוג" אחד או "תתי-מינים" וקרובים מאד בטבעם, ולא מ"סוגים" שונים וכש"כ לא מ"משפחות" שונות.

וכבר הובא לעיל שיש רק ג' מינים נוספים הנכללים ב"סוג" הנ"ל לדבריהם, שהם: (א) התרנגול הסרי לנקי, (ב) תרנגול הג'ונגל האפור, (ג) ותרנגול הג'ונגל הירוק הנ"ל [ואין טעם לחשוש למינים אחרים שלא נתגלו מעולם], ומ"מ אף בג' המינים הנ"ל נתברר בנסיונות רבים שאינם פוריים עם התרנגול הביתי [כמובא באוסף שם וכמובא לעיל], ולכן אף בהם אין מקום לחשוש שמא הוכלאו עם התרנגול הביתי [מלבד מה שיתכן מאד שאף הם דינם כתרנגול בדיני התורה, ולא עלה בידי לברר עליהם].

ולכן, מצד המציאות הידועה לנו, לכל היותר יש מקום לחוש שהכליאו התרנגול הביתי עם תרנגול הג'ונגל האדום וכל הזנים השונים הנכללים במין זה לדבריהם ולא זולתם [ויבוארו לקמן].

גדר "זן" בדברי חכמי הטבע

לדברי חכמי הטבע בימינו, העיקר המכריע בין שני זנים תחת מין אחד לבין שני מינים תחת סוג אחד הוא פוריותם. בעיניהם, אם שני בעלי החיים לפנינו הם פרים ורבים מרצונם החפשי באופן מלא בלי שום פגם בוולדות כלל, הריהם נחשבים כשני זנים בעלמא, אעפ"י שיש ביניהם כמה שינויים ובאים ממקומות ואקלימים שונים בעולם, ואילו אם שניהם אינם פרים ורבים ביניהם בכלל או עכ"פ אינם מולידים צאצאים פוריים, הריהם נחשבים כשני מינים שונים.

אמנם, כששניהם פרים ורבים באופן חלקי והוולדות אינם עקרים לגמרי ואין ביניהם אלא פגמים ומומים שונים בלבד, הרי"ז נכנס בגדר "ספק" בעיניהם. לצורך זה, לפעמים חכמי הטבע יקראו לזנים או מינים כאלו בשם "תת-מין" כפשרה להורות שאינו נחשב כמין בפני עצמו, אך מאידך גיסא אינו נחשב כזן בעלמא [דהיינו שהוא גדר ממוצע בין מין לבין זן].

עכ"פ, במקום ששניהם פרים ורבים באופן מלא בלי שום פגם כלל, אפי' אם הם מובדלים כשתי אוכלוסיות שונות ממקומות ואקלימים שונים בעולם בנוסף לשינויים גופניים ניכרים, אפ"ה לעולם לא ייחשבו כשני מינים שונים אלא לכל היותר ייקראו בשם "תת-מין", כמו בחזיר הביתי וחזיר הבר שהם פרים ורבים זה עם זה בטבע באופן מלא בלי שום פגם, ולכן החזיר הביתי נחשב בעיניהם כ"תת-מין" של חזיר הבר, ולעולם לא ייחשבו כמינים נפרדים בפני עצמם.

לכן, לדבריהם לו יצוייר שימצא עוף המזדווג באופן מלא ללא שום פגם עם התרנגול, הרי ע"כ ייחשב כבן מינו ממש או לכל היותר כ"תת-מין" ולא כמין בפני עצמו [אא"כ הוא שונה ממנו בתכלית השינוי, מה שלא מצינו כן מעולם ולא נודע כלל מקרה כזה בכל בעלי החיים למיניהם בעולם, ואין טעם לחוש לכך].

לענין זני התרנגולים, אין הסכמה גמורה בין חכמי הטבע מתי להחשיב תרנגול מסויים כזן בפני עצמו, שהרי אם נדקדק כחוט השערה בכל שינוי ושינוי, אין לדבר סוף^{קמב}, ולכן בדרך כלל הזנים מחולקים לפי מקומותיהם והשינויים הניכרים לעין וגם לפי זנים מקוריים [שמהם נוצרים תתי-זנים], ומקובל לומר שיש בערך כששים עד לכל היותר כמאה זנים שונים [לעומת יותר משלש מאות וחמשים זנים שונים של כלבים למשל], וכבר נתבאר לעיל באורך דינם של זנים אלו, עיי"ש שכל הזנים שנזדווגו עם התרנגול העתיק ופרים ורבים עמו בברכה מלאה הריהם מותרים לכתחילה.

קמב. וכמו להבדיל בבני אדם, שיש אסייתים, אפריקניים, לבנים, וכו', ואף ביניהם יש קהילות שונות הניכרות לבני ארצם, אף שכולם בני נח.